

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ

**ÇOCUK MAHKEMELERİ
VE
SOSYAL İNCELEME
RAPORLARI**

Prof. Dr. S. Sevda ULUĞTEKİN

ANKARA 2004

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ

**ÇOCUK MAHKEMELERİ
VE
SOSYAL İNCELEME
RAPORLARI**

Prof. Dr. S. Sevda ULUĞTEKİN

ANKARA 2004

Türkiye Barolar Birliği Yayınları : 71

**ÇOCUK MAHKEMELERİ
VE SOSYAL İNCELEME RAPORLARI**

ISBN : 975-6689-68-4

© Türkiye Barolar Birliği
Aralık 2004

Türkiye Barolar Birliği
Karanfıl Sokağı 5/62
06650 Kızılay - ANKARA
Tel: (312) 425 30 11 Faks: 418 78 57
web: www.barobirlik.org.tr
e-posta: admin@barobirlik.org.tr
yayin@barobirlik.org.tr

Sayfa Tasarımı
Merdiven Reklam, (0.312) 232 30 88

Baskı
Şen Matbaa
(0.312. 229 64 54 - 230 54 50)

SUNUŞ

İnsanların doğuştan sahip oldukları, "vazgeçilmez, devredilmez haklar" olarak tanımlanan insan hakları kavramının siyasal sistem ve ideoloji duvarlarını aşarak evrenselleşmeye başladığı ve hatta insan hakları ortak hukukuna doğru yönelmekte olduğu günümüz dünyasında; salt klasik hakların tanınması yeterli olmamaktadır. Bireylerin özelliklerine ve toplumdaki işlevlerine göre insan haklarının kullanılması ayrı ve farklı düzenlemeleri gerektirmektedir. Kuşkusuz bunların başında, uzun süre kendi hak ve özgürlüklerinin bilincinde olmayan çocuklar gelmektedir. Ülkemiz gibi, genç ve çocuk nüfusunun yüksek olduğu, genelde insan hakları, özeldir çocuk haklarının, pratikte büyük engellemelerle ve sınırlamalarla karşı karşıya bulunduğu bir ülkede çocuk hakları konusundaki çalışmaların önemi çok daha büyük ve çok daha anlamlı olmaktadır.

İnsanlığın geleceği olan çocukların her türlü istismardan, tacizden ve kötülüklerden korunması için özel bir hukuki düzenlemeye gereksinim doğmuştur. Bunun sonucu olarak "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" dışında farklı ve ayrı düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda; ilk olarak 1924 yılında "Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi" yayınlanmış, bu metin yeterli olmadığı için, 11 Kasım 1959'da Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulu'nca "Çocuk Hakları Evrensel Bildirgesi" kabul edilmiş ve son olarak 20 Kasım 1989 günü Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme" kabul edilmiştir. 1989 yılında kabul edilen bu sözleşme 1990 yılında üye devletlerin imzasına açılmıştır. Bu sözleşme hükümleri ülkemizde 1995 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanarak kabul edilmiş olduğundan ve ulusal üstü-uluslararası niteliğinden dolayı yasal olarak devletimizi bağlamaktadır. Bunun gereği olarak, bu sözleşmeyi imzalayan her üye devlet gibi Türkiye'de sözleşmenin hayata geçirilmesi için kendi sosyal, idari ve yasal sisteminde gerekli değişiklikleri yapacağını taahhüt etmiştir. Yine sözleşme gereği taraf ülkeler onaydan itibaren iki yıl içinde sözleşmenin ülkede hayata geçmesi için ne gibi sosyal, idari ve yasal düzenlemeler yapmayı planladıklarını, bu raporları BM'ye bildirmek ve bunu iki yıl arayla tekrarlamak durumundadırlar. Taraf ülkeler bu yükümlülüklerini yerine getirmek için, gerekli alt yapıyı ve donanımı gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu konuda ülkemizde de iyi niyetli girişimler ve çalışmalar sürdürülmektedir.

Bu çalışmalara katkıda bulunmak ve kamuoyunu da çalışmaların içine çekebilmek için, Türkiye Barolar Birliği, 1995 yılının Ekim ayında İstanbul'da bu amaca hizmet eden çok önemli bir toplantı düzenlemiştir.

Ülkemizde çocuk haklarının uygulanması yönünden en önemli gelişmelerden birisi, kuşkusuz çocukların ayrı ve özel nitelikteki ihtisas mahkemelerinde yargılanmasıdır. 07.11.1979 gün ve 2253 sayılı "Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu,

Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun ile kurulan çocuk mahkemeleri, yasanın öngördüğü süreden sonra görevlerini sürdürmektedirler.

Bazı iyileştirmelere karşın, ülkemizde çocuk hakları uygulamaları, üzümlere ifade etmek gerekir ki, istenen ve özlenen boyutta ve aşamada değildir. Köy ve kent yaşamlarının artan nüfus yoğunluğu ve sanayileşmenin getirdiği olumsuzluklardan etkilenmesi sonucu, kentte ve köyde yaşayan çocuklarımız asgari yaşam koşullarından yoksun, deyim yerindeyse, kendi kaderlerine terkedilmiş bir biçimde yetişmektedirler. Sorumluluk duygusu taşıyan ama, ekonomik gücü olmayan anne ve babaların çırpınışları ise yeterli olamamaktadır. Anayasada sosyal devlet olduğu belirtilen ülkemizde yerel ve merkezi yönetimler çocukların ve gençlerin sağlıklı ve donanımlı yetişmeleri, dolayısıyla kötülüklerden ve olumsuz koşullardan etkilenmemesi için yeterli çalışmalar yapmamaktadırlar.

Türkiye Barolar Birliği Kurucu Başkanı ve büyük hukukçu Faruk Erem hocamızın 1940 yılında kaleme aldığı *"Ceza Hukuku Önünde Suçlu Çocuklar"* adlı yapıtında işlediği konular *"Çocukları Suç İşlemeye Sevk Eden Amiller"*, *"Çocuk Suçlarını Önleyici Tedbirler"*, *"Çocuk Mahkemeleri"*, *"Çocuk Islah Müesseseleri"*, *"Çocukların Memnu Haklarının İadesi"* başlıklarını taşımaktadır. Bu gün dahi aynı nitelikte bir yapıtın çıkarılmamış olması, sevgili hocamızın ne denli ileri görüşlü olduğunu ve hukukçu sorumluluğunun boyutunu göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Yine sayın hocamız bu kitabının sunuşunda *"Çocuk suç işlemez. Ancak suçun ikaina vasıta olur"*, *"Bizce çocukların işledikleri suçların mesulleri çocukları ahlaki bakımdan düşkün bir muhite atan tabiat ile, onları bu muhitten kurtarmayan cemiyettir"* demek suretiyle çocuğun, masum, temiz ve lekesiz bir varlık olduğunu vurgulamıştır.

Sayın Prof.Dr.Sevda Uluğtekin'in *"Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları"* adlı kitabının ikinci baskısını TBB Yayınları arasında yapmış bulunmaktayız. Özellikle çocuk mahkemelerinde görev üstlenen meslektaşlarımızın ihtiyaçlarına cevap verecek bu kitabın yayımlanmasına olanak sağlayan Uluğtekin'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Çocuk hakları ve çocuk suçlular konusunda hukuk kitaplığımızın büyümesi en içten dileğimdir.

Türkiye Barolar Birliği, çocuk hakları konusunda çalışmalarına devam edecek, bu konuda çalışma yapanlara gerekli desteği her zaman verecektir. Bugüne kadar yaptıklarımızın sade bir başlangıç olarak kabul edilmesini rica ediyorum.

Türkiye Barolar Birliği
Başkanı
Avukat Özdemir ÖZOK

Yannın Byklerine

Biricik Kızım

Gl Ulutekin'e

Sevgili Yegenlerim

lkem ve Kerem Demirciolu'na

Irmak ve Itir zinanır'a

Mutlulukla...

Sevda Ulutekin

TIPKIBASIMA ÖNSÖZ

“Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları” kitabı aradan on yıl geçmesine karşın alanında ilk ve tek çalışma olma özelliğini korumaktadır. Aslında bu süre içinde gerek İngiltere ve Türkiye’deki çocuk adalet sistemi, gerekse sosyal çalışma (hizmet) kuramında önemli değişiklikler oldu. Ancak kitabın içerik açısından hiçbir değişikliğe uğratılmadan tıpkıbasımı benimsendi. Bu kararda kitabın çocuk adalet sistemindeki sosyal inceleme raporları uygulamalarına ışık tutma özelliğini hiç yitirmemiş olması ve geleceğin araştırmacılarına Türkiye’deki çocuk mahkemelerinin kuruluş yıllarını yansıtan bu “ilk çalışma”nın aynen bırakılması arzusu rol oynadı.

“Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları” kitabının basımını gerçekleştiren Türkiye Barolar Birliği Başkanı Sayın Özdemir Özok’a, Türkiye Barolar Birliği Yayın Kurulu’na ve İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi’nden Sayın Avukat Seda Akço’ya çok teşekkür ederim. Kitabın ülkemdeki çocukların haklarının uygulanmasına olumlu katkılar sağlamasını yüreğten diliyorum.

Emek, 9 Kasım 2004

Prof. Dr. S. Sevda Uluğtekin

Ö N S Ö Z

Çocuk haklarının tarihsel gelişim süreci incelendiği zaman, çocuk mahkemelerinin kuruluşunun bir dönüm noktası oluşturduğu görülür. Sosyal inceleme raporları ise çocuğun refahını ön plana alan çocuk mahkemeleri ve çocuk adalet sisteminin vazgeçilmez bir aracıdır. Ülkemizdeki çocuk mahkemelerinin geleneksellikten kurtarılarak çağdaş bir yapıya kavuşmasında anahtar etkinlik sosyal inceleme raporları olacaktır. "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırması, bu etkinliğin geliştirilerek çocuk mahkemelerinin yapısal dönüşümüne ivme kazandırması amacıyla yapılmıştır.

Bu çalışmada İngilizce hukuk terimleri ve İngiltere'deki çocuk adalet sistemine ilişkin kavramların Türkçe karşılıklarını bulmak her zaman kolay olmamıştır. Bu ve diğer alanlardaki İngilizce kavramların metni bölmeleri için, bir bölümünün kitabın arkasındaki Türkçe - İngilizce mini sözlükte kapsanması uygun görülmüştür. Ancak çok gerekli olduğunda İngilizce sözcük de metin içinde yer almıştır. Bu arada genel olarak kabul görmüş bazı İngilizce kökenli kavramlar ise olduğu gibi bırakılmıştır. "Tretman" bunların başında gelmektedir. Tretman, suç işleyenler için öngörülen her türlü bakım, eğitim ve rehabilitasyon etkinlikleri anlamına gelmektedir.

Kitapta en çok kullanılan sözcüklerden biri de "çocuk"tur. "Çocuk", 18 yaşını doldurmamış birey olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle çalışmada geçen "çocuk" sözcüğünün -18 yaşına değin olan- gençleri de kapsadığı gözden kaçırılmamalıdır.

Sosyal inceleme raporları üzerinde araştırma yapma fikri, çocuk mahkemelerindeki uygulamadan kaynaklanmıştır. Bazı yönleriyle sorun oluşturan bu uygulamanın iyileştirilmesi açısından, "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasının yararlı olacağı umulmaktadır. Bu çalışma, başta çocuk mahkemelerinde çalışan sosyal hizmet uzmanı, psikolog, pedagog, yargıç, savcı ve avukatlarla; çocuk adalet sistemi içinde politika oluşturan ve yönetenlere yardımcı olabilir. Kitap ayrıca çocuk hakları ile, çocuk ve gençlik refahı alanında çalışanlara katkıda bulunabilir.

"Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları" kitabı, birçok kişinin özveri, destek ve emeğiyle gerçekleşmiştir. Bu açıdan araştırmanın başından itibaren bana çalışma özgürlüğü tanıyan hocam, Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Müdürü Prof.Dr. Sema Kut'a; hazırlamakta olduğu "Sözlük"ten yararlanmamı sağlayan Prof.Dr. Feridun Yenisey'e; İngiltere'den gönderdiği dokümanla beni adeta "besle-

yen" Yardımcı Doç.Dr. Sunay İle; bazı sorumluluklarımı üstlenerek beni rahatlatan Yardımcı Doç. Dr. Çiğdem Arıkan'a; sahibi olduğu tüm "mekân"ları kullanmamı sağlayan ve beni her zaman gönülden destekleyen arkadaşım, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdür Yardımcısı Zuhal Arnaz'a; çalışmamın çeşitli aşamalarında bana yardımcı olan öğrencilerim Ayşegül Taşkiran, Sevinç Yılmaz ve Tarık Kuşman'a; araştırmanın yapılmasında işbirliğini esirgemeyen Adalet Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü ile Kanunlar Genel Müdürlüğü tetkik hâkimi Gülçin Durak, Çocuk Gözetim Eğitim ve İyileştirme İşleri Şube Müdürü Tülay Eraslan, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü istatistik uzmanı İsmail Çayköylü, İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi Başkanı Kenan Aysan, uzmanlar Nebahat Yakışıklı, Sevdada Dal ve Nazmiye Kaya'ya; verilerin çözümlenmesini başarıyla yürüten Hacettepe Üniversitesi Bilgi İşlem Merkezi ve bu merkezde görevli Rahime Gerimli ile her zaman desteğini gördüğüm Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi İstatistik Bölümünden Prof.Dr. Zehra Muluk'a; metni özenle baskıya hazırlayan Durmuş Hasdemir, Rezzan Önen ve Sevinç Pehlivanlı ile Bizim Büro elemanlarına burada teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışma sırasında beni Fransa'nın Strasburg kentinde düzenlenen "Agora 92" toplantısına davet ederek, Avrupalı sosyal hizmet uzmanlarıyla tanışmamı ve bu ülkelerdeki yeni yasal-kurumsal gelişmelerden haberdar olmamı sağlayan öğrencim ve meslektaşım Ali Ekber Başaran ile davete maddi katkı sağlayan Fransa Sosyal Güvenlik Bakanlığı Sosyal Eylemleri Destekleme Fonu (F.A.S.) ilgililerine çok teşekkür ederim. Ayrıca İngiltere çocuk adalet sistemine ilişkin tüm sorularımı, mektuplarına iliştiirdiği birçok dokümanla açıklayarak yanıtlayan ve her zaman yardımcı hazır olduğunu bildiren meslektaşım Keith Towler'a da teşekkürlerim sonsuzdur. Keith Towler, başka bir ülkede de olsa, aynı amaçla çalışan insanların birbirlerine nasıl destek olabileceğine güzel bir örnek oluşturmuştur.

Bu çalışmam sırasında beni bir an olsun yalnız bırakmayan bir diğer kişi sevgili babam Dr. Vasif Özgökmen idi. Akademik çalışmalarımı her zaman desteklemiş, onlarla gurur duymuş ve bana hep güvenmiş olan babamı geçen yıl bugün yitirmiştim. O'nu burada bir kez daha özlem, sevgi ve saygıyla anıyorum.

Tüm çalışmalarımda olduğu gibi bu çalışmamda da ailem maddi ve manevi yardımlarını benden esirgemedi. Bunun için sevgili annem Muallâ Sarı, kardeşlerim Semra-Ferhan Demircioğlu ve Selma-Alican Özinanır'a gönül dolusu teşekkürlerimi iletiyorum. Çalışma süresince bana anlayış gösteren eşim Murat Uluğtekin ve kızım Gül'e de candan teşekkür ediyorum.

Emek, 9 Ağustos 1994

Sevda Uluğtekin

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvi

GİRİŞ

ÇALIŞMANIN KONUSU VE KAPSAMI	1
KİTABIN PLANI	2

BÖLÜM 1

TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ İÇİNDE ÇOCUK MAHKEMELERİ VE SOSYAL İNCELEME RAPORLARI

GİRİŞ	5
ÇOCUK MAHKEMELERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	5
ÇOCUK ADALET SİSTEMİNDEKİ MODELLER (YAKLAŞIMLAR)	7
SOSYAL İNCELEME RAPORU (SİR) VE YASAL-KURUMSAL GELİŞİMİ	10

BÖLÜM 2

İNGİLTERE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİ VE SİR UYGULAMALARI

GİRİŞ	14
İNGİLTERE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	14
İNGİLTERE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNİN BUGÜNKÜ DURUMU.....	17
İNGİLTERE'DE ÇOCUK ADALET SÜRECİNİN AŞAMALARI.....	20
Çocuk Adalet Sürecine Giriş	20
Yargılama.....	21
Kararlar ve Yerine Getirilmesi	22
Koşulsuz ve Koşullu Serbest Bırakma	22
Yazılı Güvenceye Dayanarak Serbest Bırakma Para Cezaları ve Zararın Karşılanması Kararları.....	22
Toplum Cezaları	23
Hapis Cezaları	26

	Sayfa
İNGİLTERE'DE ÇOCUK SUÇLULUĞUNUN ÖZELLİKLERİ VE UYARI/KARAR UYGULAMALARI	27
İNGİLTERE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNE SUNULAN SİR'LER	31
Mevzuat ve Resmi Yazışmalarda SİR	32
SİR'in Hazırlanması	33
SİR'in İçerik ve Biçimi	37
İçerik	37
Biçim	40
SİR'lerin Kullanımı ve Dağıtımı	40
NACRO Tarafından Hazırlanan Hüküm Öncesi Rapor (SİR) Örneği	41

BÖLÜM 3

TÜRKİYE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİ VE SİR UYGULAMALARI

GİRİŞ	44
TÜRKİYE'DE "ÇOCUK"LA İLGİLİ GELİŞMELERE TARİHSEL BİR BAKIŞ	44
1920'li Yıllara Kadar "Çocuk"la İlgili Gelişmeler	45
1920'ler-1960'lar Arasındaki "Çocuk"la İlgili Gelişmeler	46
1960'lı Yıllar ve Sonrasında "Çocuk"la İlgili Gelişmeler	51
"Çocuk"la İlgili Son Gelişmeler	60
TÜRKİYE'DE ÇOCUK ADALET SİSTEMİNİN YASAL TEMELİ	62
Çocuk Mahkemeleri Yasası ve Yasayla Getirilen Yenilikler	62
Yargılama Usulleri Alanındaki Yenilikler	62
Tebdir ve Ceza Alanındaki Yenilikler	62
Mahkeme Görevlileri Alanındaki Yenilikler	65
Çocuk Kurumları Alanındaki Yenilikler	65
Çocuk Adalet Sistemine İlişkin Diğer Yasalar	66
TÜRKİYE'DE ÇOCUK ADALET SÜRECİNİN AŞAMALARI SORUNLARI VE YENİ YASAL-KURUMSAL DÜZENLEMELER	66
Çocuk Adalet Sürecine Giriş	66
Çocuklara Uygulanan Tebdir Gözetim ve Cezaların Amacı	69
Yeni Yasal-Kurumsal Düzenlemeler	70
TÜRKİYE'DE ÇOCUK SUÇLULUĞUNUN ÖZELLİKLERİ VE ÇOCUK MAHKEMELERİNİN KARARLARI	74

	Sayfa
TÜRKİYE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNE SUNULAN SİR'LER	83
Çocuk Mahkemelerine İlişkin Mevzuatta SİR	83
Diğer Kaynaklarda SİR	84

BÖLÜM 4 BİR SOSYAL HİZMET ETKİNLİĞİ OLARAK SİR

GİRİŞ	88
SOSYAL HİZMETİN ORTAK YAPISAL ÖGELERİ VE SİR	88
Bireysellik	89
Bilginin Kullanılması	89
İlişki	90
Örgütsel Bağlam	90
Gereksinme	91
Toplumsal Kurumların Devamlılığı	92
Savunuculuk	94
SOSYAL HİZMETİN UYGULAMA MODELLERİ VE SİR	95
Psikodinamik Modeller	96
Krizle Müdahale Modeli ve Görev Merkezli Model	97
Davranışsal Modeller	98
Rol ve İletişim Modelleri	99
Hümanist ve Varoluşçu Modeller	100
Bilişsel Modeller	101
Radikal Yaklaşım	101
Güçlendirme ve Savunuculuk	102
Sistem Modelleri	103

BÖLÜM 5 "ÇOCUK MAHKEMESİ VE SOSYAL İNCELEME RAPORLARI" ARAŞTIRMASININ KURAMSAL MODELİ VE YÖNTEMİ

GİRİŞ	107
SİR İÇİN BİR KURAMSAL MODEL DENEMESİ	107
Sistem Kuramına Göre SİR'in Açılımı	109
Değerlendirme	110
Müdahale	110
Bilgi Toplama	111
Model SİR: İçerik ve Biçim	111

	Sayfa
"ÇOCUK MAHKEMESİ VE SOSYAL İNCELEME RAPORLARI" ARAŞTIRMASININ AMAÇLARI	115
Araştırmanın Alt Amaçları.....	116
"ÇOCUK MAHKEMESİ VE SOSYAL İNCELEME RAPORLARI" ARAŞTIRMASININ YÖNTEMİ	117
Araştırmanın Modeli.....	118
Belgelerin Tarandığı Kurum: İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi	119
Verilerin Elde Edilmesi ve İçerik Çözümlemesi	121
İçerik Çözümlemesi ve Adımları.....	122
İstatistiksel Çözümleme	123

BÖLÜM 6

"ÇOCUK MAHKEMESİ VE SOSYAL İNCELEME RAPORLARI" ARAŞTIRMASININ BULGULARI VE YORUMU

GİRİŞ	124
SİR'LERİN İÇERİK VE BİÇİMİ.....	124
SİR'lerin İçeriğine İlişkin Bulgular ve Yorumu	124
Kimlik Bilgileri	124
Kullanılan Kaynaklar ve Bilgi Toplama Yolları	125
Suçla İlgili Bilgiler	127
Çocukla İlgili Bilgiler	128
Çevre ve Aileyle İlgili Bilgiler.....	129
Okul İş Akran Grubu ve Boş Zamanları Değerlendirmeye İlgili Bilgiler.....	132
Suçun Ortaya Çıkışı ve Suçun Denetlenmesi Sonuç - Değerlendirmesine İlişkin Bilgiler	133
Müdahale	135
SİR'lerin Biçimine İlişkin Bulgular ve Yorumu	137
SİR'lerin Uzunluğu.....	137
SİR'lerde Bilgi Gruplarının Uzunluğu	138
SİR'lerin Düzenlenme Tarihi.....	138
SİR'lerde Bilimsel/Mesleki Kavramlar.....	140
SİR'lerde Biçime İlişkin Diğer Özellikler	143
Mahkeme Kararları ile SİR Arasındaki İlişkilere İlişkin Bulgular ve Yorumu	144
Kararda SİR'den Söz Etme ve Karar Türü	144

	Sayfa
Kararda SİR'den Söz Etme ve Mahkûmiyet Karar Türü	144
Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'de Aileyle Mülakat Hakkında Bilgi Verme	146
Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'de Ev Ziyaretiyle İlgili Bilgi Verme	147
Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'de Belirtilen Suç Türü	148
Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'deki Önceki Suçlarla İlgili Bilgi Verme	148
Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'de Çocuğun Uyum Sorunlarıyla İlgili Bilgi Verme	148
Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'de Çevrenin Suç Oluşturmadaki Rolüyle İlgili Bilgi Verme	149
Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'de Aile-Çocuk Etkileşimi Hakkında Bilgi Verme	150
Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'de Suçun Ortaya Çıkışı Sonuç-Değerlendirmesine İlişkin Bilgi Verme	151
Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'de Belirtilen Öneriler	152
Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'de Müdahale Planıyla İlgili Bilgi Verme	153
Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'de ÇMU-Çocuk İletişimiyle İlgili Bilgi Verme	153

BÖLÜM 7

GENEL DEĞERLENDİRME: SONUÇ VE VE KATKI

SONUÇ	155
ARAŞTIRMANIN SOSYAL HİZMETİN KURAM-UYGULAMA BÜTÜNLÜĞÜ AÇISINDAN KATKISI	156
ARAŞTIRMANIN ÇOCUK MAHKEMELERİ VE İLGİLİ SİSTEMLER AÇISINDAN KATKISI	158
KAYNAKLAR	161
EKLER	170
EK I SÖZLÜK	171
EK II FARİK VE MÜMEYYİZLİK RAPORU ÖRNEĞİ	175
EK III KODLAMA YÖNERGESİ	176
EK III-1 SİR İÇİN KODLAMA YÖNERGESİ	176
EK III-2 MAHKEME KARARI İÇİN KODLAMA YÖNERGESİ .	190
EK IV BİR SİR ÖRNEĞİ	191

ÇİZELGELER LİSTESİ

ÇİZELGE		Sayfa
1	İngiltere'de Yıllara Göre Suçlu Çocukların Cinsiyet Açısından Dağılımı.....	29
2	İngiltere'de Yıllara Göre Suçlu Çocukların Yaş Grupları Açısından Dağılımı.....	29
3	İngiltere'de Yıllara Göre Suçlu Çocukların Suç Türü Açısından Dağılımı..	30
4	İngiltere'de Yıllara Göre 10-13 Yaş grubundaki Kız ve Erkek Suçlulara Uygulanan Uyarı ve Kararların Dağılımı	30
5	İngiltere'de Yıllara Göre 14-16 Yaş Grubundaki Kız ve Erkek Suçlulara Uygulanan Uyarı ve Kararların Dağılımı	31
6	Türkiye'de Çocuk Mahkemelerine Açılan Davaların Suç Türlerine ve İlgili Çocukların Cinsiyetine Göre Dağılımı (1989)	76
7	Türkiye'de Çocuk Mahkemelerine Açılan Davaların Suç Türlerine ve İlgili Çocukların Cinsiyetine Göre Dağılımı (1990)	76
8	Türkiye'de Çocuk Mahkemelerine Açılan Davaların Suç Türlerine ve İlgili Çocukların Cinsiyetine Göre Dağılımı (1991)	77
9	Türkiye'de Çocuk Mahkemelerine Açılan Davaların Suç Türlerine ve İlgili Çocukların Cinsiyetine Göre Dağılımı (1992)	77
10	Türkiye'de Çocuk Mahkemelerinde Çıkan Davaların Karar Türlerine ve İlgili Çocukların Cinsiyetine Göre Dağılımı (1989)	79
11	Türkiye'de Çocuk Mahkemelerinde Çıkan Davaların Karar Türlerine ve İlgili Çocukların Cinsiyetine Göre Dağılımı (1990)	79
12	Türkiye'de Çocuk Mahkemelerinde Çıkan Davaların Karar Türlerine ve İlgili Çocukların Cinsiyetine Göre Dağılımı (1991)	80
13	Türkiye'de Çocuk Mahkemelerinde Çıkan Davaların Karar Türlerine ve İlgili Çocukların Cinsiyetine Göre Dağılımı (1992)	80
14	Türkiye'de Çocuk Mahkemelerinde Verilen Mahkûmiyet Kararlarının Yaptırım Türüne ve İlgili Çocukların Cinsiyetine Göre Dağılımı (1989).....	81
15	Türkiye'de Çocuk Mahkemelerinde Verilen Mahkûmiyet Kararlarının Yaptırım Türüne ve İlgili Çocukların Cinsiyetine Göre Dağılımı (1990).....	81

ÇİZELGE

Sayfa

16	Türkiye'de Çocuk Mahkemelerinde Verilen Mahkûmiyet Kararlarının Yaptırım Türüne ve İlgili Çocukların Cinsiyetine Göre Dağılımı (1991).....	82
17	Türkiye'de Çocuk Mahkemelerinde Verilen Mahkûmiyet Kararlarının Yaptırım Türüne ve İlgili Çocukların Cinsiyetine Göre Dağılımı (1992).....	82
18	SİR'lerde "Kimlik Bilgileri" Bölümüne İlişkin Olarak ÇMU'nun Bilgi Verme Durumu	125
19	SİR'lerde "Kullanılan Kaynaklar ve Bilgi Toplama Yolları" Bölümüne İlişkin Olarak ÇMU'nun Bilgi Verme Durumu	126
20	SİR'lerde "Suçla İlgili Bilgiler" Altbölümüne İlişkin Olarak ÇMU'nun Bilgi Verme Durumu	128
21	SİR'lerde "Çocukla İlgili Bilgiler" Altbölümüne İlişkin Olarak ÇMU'nun Bilgi Verme Durumu	129
22	SİR'lerde "Çevre ve Aileyle İlgili Bilgiler" Altbölümüne İlişkin Olarak ÇMU'nun Bilgi Verme Durumu	131
23	SİR'lerde "Okul İş Akran Grubu ve Boş Zamanları Değerlendirmeye İlgili Bilgiler Altbölümüne İlişkin Olarak ÇMU'nun Bilgi Verme Durumu.....	133
24	SİR'lerde "Sonuç-Değerlendirme" Altbölümüne İlişkin Olarak ÇMU'nun Bilgi Verme Durumu	134
25	ÇMU'nun "Suçun Ortaya Çıkışı"na İlişkin Sonuç-Değerlendirmesinin Suç Türüne Göre Dağılımı	134
26	SİR'lerde "Müdahale" Bölümüne İlişkin Olarak ÇMU'nun Bilgi Verme Durumu	137
27	SİR'lerin Uzunluk Açısından Dağılımı.....	139
28	SİR'lerin İçeriğini Oluşturan Çeşitli Bilgi Gruplarının Uzunluğu Açısından Dağılımı	139
29	Suç Tarihinden Düzenlenme Tarihine Kadar Geçen Süre Açısından SİR'lerin Dağılımı	140
30	SİR'lerin Bazı Bilimsel / Mesleki Kavramların Kullanılma Durumu ve Sıklığı Açısından Dağılımı	141
31	SİR'lerin Kullanılan Bilimsel / Mesleki Kavramların Sayısı Açısından Dağılımı.....	142

ÇİZELGE

Sayfa

32	Karar Türlerinin Kararda SİR'den Söz Etme Durumuna Göre Dağılımı	145
33	Mahkûmiyet Karar Türlerinin Kararda SİR'den Söz Etme Durumuna Göre Dağılımı	145
34	Kararda SİR'den Söz Etme Durumunun SİR'de Aileyle Mülakat Hakkındaki Bilgi Açısından Dağılımı	147
35	Kararda SİR'den Söz Etme Durumunun SİR'de Ev Ziyaretiyle İlgili Bilgi Açısından Dağılımı	147
36	Kararda SİR'den Söz Etme Durumunun SİR'de Belirtilen Suç Türü Açısından Dağılımı	149
37	Kararda SİR'den Söz Etme Durumunun SİR'de Önceden Suç İşlemeyle İlgili Bilgi Açısından Dağılımı	149
38	Kararda SİR'den Söz Etme Durumunun SİR'de Çocuğun Uyum Sorunlarıyla İlgili Bilgi Açısından Dağılımı.....	150
39	Kararda SİR'den Söz Etme Durumunun SİR'de Çevrenin Suç Oluşturmadaki Rolüyle İlgili Bilgi Açısından Dağılımı.....	150
40	Kararda SİR'den Söz Etme Durumunun SİR'de Aileyle Çocuk Arasındaki Etkileşimle İlgili Bilgi Açısından Dağılımı.....	151
41	Kararda SİR'den Söz Etme Durumunun SİR'de Suçun Ortaya Çıkışı Hakkındaki Sonuç-Değerlendirme Bilgisi Açısından Dağılımı.....	151
42	Kararda SİR'den Söz Etme Durumunun SİR'deki Öneriler Açısından Dağılımı.....	152
43	Kararda SİR'den Söz Etme Durumunun SİR'de Önerilen Müdahale Planıyla İlgili Bilgi Açısından Dağılımı	153
44	Kararda SİR'den Söz Etme Durumunun SİR'de ÇMU-Çocuk Arasındaki İletişimle İlgili Bilgi Açısından Dağılımı.....	154
45	Kararda SİR'den Söz Etme Durumunun SİR'de Müdahale Niteliğindeki Uygulamalarla İlgili Bilgi Açısından Dağılımı	154

ŞEKİLLER LİSTESİ**ŞEKİL**

1	Model SİR'in Kuramsal Temeli	114
---	------------------------------------	-----

GİRİŞ

ÇALIŞMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Bugün, çocuğun refahını birincil ilke olarak benimsemiş çocuk mahkemelerinde, sosyal inceleme raporu (SİR)* temel etkinliklerden biridir. Suç işleyen çocuğun toplumla bütünleşmesini amaçlayan adalet sistemlerinde, SİR olmaksızın çocuk hakkında sağlıklı bir karar alınamayacağı baştan kabul edilmiştir.

"Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları" adlı bu kitabın konusu, çocuk mahkemelerindeki SİR uygulamalarıdır. Kitabın temel aldığı araştırma Türkiye'de, araştırma yapıldığı sırada mevcut olan dört çocuk mahkemesinin birinde yürütülmüştür. İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi**, diğer mahkemeler arasında, hazırlanan SİR sayısının çokluğu açısından başta gelmektedir.

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasında vurgulanan önemli noktalardan biri, SİR'in bir kuramsal temelini olması gereğidir. Bu temel, SİR her şeyden önce bir sosyal hizmet etkinliği olduğu için, sosyal hizmet kuramları tarafından belirlenir. Çocuk mahkemelerinde hazırlanan SİR'in kuramsal temeli, suçluluk kuramları ve adalet sistemine ilişkin yaklaşımlardan da etkilenir. Bu temel, sosyal inceleme raporlarının içerik ve biçimini, giderek işlevsellik düzeyini belirler.

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasında çocuk mahkemelerindeki uygulamayı değerlendirmek üzere bir "model SİR" oluşturulmuştur. "Model SİR", sosyal hizmetin sistem kuramına dayalı uygulama modelleri esas alınarak geliştirilmiştir. Bu kuramsal temel, toplumsallaşma-yeniden toplumsallaşma boyutunu içeren suçluluk kuramı ve refah yaklaşımını benimsemiş bir çocuk adalet sisteminin beklentileriyle de çakışmaktadır.

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasında vurgulanan ikinci önemli nokta, SİR'in çocuk mahkemesinin bir parçası olduğu, ondan etkilendiği ve onu etkileyeceği görüşüdür. Bu görüş gereği, SİR uygulamalarının içinde yer aldığı örgütsel ve sistemsel bağlam, tarihsel gelişim süreci içinde incelenmiştir. Yine bu çerçevede, SİR uygulamalarının en geliştiği ülkelerden biri

* SİR : Bundan böyle sosyal inceleme raporu yerine kullanılacaktır.

** Araştırmanın planlandığı dönemde sadece İstanbul Çocuk Mahkemesi mevcuttu. Araştırmanın yürütüldüğü 1992 yılında ise İstanbul (2.) Çocuk Mahkemesi kurulmuş, ancak fillen uygulamaya geçmemiştir.

olan İngiltere, örnek olması amacıyla alınmış ve çocuk adalet sistemiyle SİR arasındaki bağlantılar gözden geçirilmiştir: Avrupa'da, 20. yüzyılın başında ortaya çıkan çocuk mahkemelerinin Türkiye'de niçin "çok sonra" kurulduğu sorusu, bu ülke için "çocuk"la ilgili tarihsel gelişim sürecinin ayrıntılarıyla incelenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Kitapta İngiltere ve Türkiye örnekleri bağımsız birer araştırma olacak kadar kapsamlıdır. Ancak bu bölümler özellikle geniş tutulmuştur. Çocuk adalet sistemleri içinde mahkemeler ve onların en önemli parçası olan SİR'lerin yapısı, işlevleri konusunda doğru yargılara varmak ve gelecekte de bu araştırmanın sonuçlarından gerçekçi bir biçimde yararlanmak için, bu konuların ayrıntılı bilinmesinde yarar vardır.

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırması, Türkiye'de SİR'ler üzerinde yürütülen ilk kapsamlı çalışmadır. Bu çalışma, SİR'ler açısından bir çocuk mahkemesinin ilk kuruluş yıllarının da bir değerlendirmesi olmaktadır. Bilindiği gibi, Türkiye'de ilk çocuk mahkemeleri arasında bulunan İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi, 1987 yılı sonunda kurulmuştur. "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırması ise 1988-1991 yılları arasında hazırlanan SİR'lerle ilgilidir. Yurtdışında, bu alanda çeşitli araştırmalar yapılmış olmakla birlikte, SİR'lerdeki kuramsal temelin böylesine irdelendiği çalışmaların yok denecek kadar az olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırması, sosyal hizmetin kuram-uygulama bütünlüğüne bir katkı olduğu kadar, çocuk mahkemelerinde SİR uygulamalarının geliştirilmesi açısından da bir temel ortaya koymaktadır. Aşağıda bu çalışmanın bölümleri kısaca tanıtılmaktadır.

KİTABIN PLANI

"Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları" kitabı yedi bölümden oluşmuştur. Bölüm 1'de, tarihsel gelişim süreci içinde çocuk mahkemeleri ve SİR ele alınmıştır. Bu bölümde çocuk mahkemelerinin tarihsel gelişimi, çocuk adalet sistemindeki yaklaşımlar ve SİR'in yasal-kurumsal gelişimi incelenmiştir.

Bölüm 2, İngiltere'deki çocuk mahkemeleri ve SİR uygulamalarını kapsamaktadır. İngiltere'de geniş bir sosyal hizmetler ağı mevcuttur ve "korunması gereken çocuk"a bütünsel bakış açısı, bu hizmetlere damgasını vurmuştur. Böyle bir yapı içinde SİR'in önemli ve işlevsel olduğu gözlenmektedir. İngiltere'de, 1970'lerden itibaren çocuk adalet sisteminin "refah" yaklaşımından "adalet" yaklaşımına kaydığı görülüyorsa da, çocuk yasalarında çocuğun refahının birincil ilke olarak yer alması ve 20. yüzyıl boyunca gelişen çocuk kurumları, suçlu çocuk açısından bir güvence oluşturmaktadır. "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" çalışmasında, çağdaş işleyişe bir örnek oluşturması açısından İngiltere'deki sistemin ayrıntılı ele alınması uygun görülmüştür. İngiltere'nin seçiminde araştırmacının bu ülkeyi tanınması da rol oynamıştır. Bu bölüm içinde İngiltere'de çocuk mahkemelerinin

gelişimi, bugünkü durumu, çocuk adalet sürecinin aşamaları, çocuk suçluluğunun özelliklerine göre mahkeme kararlarının uygulanması ve SİR'ler incelenmektedir. Bu arada NACRO* tarafından düzenlenen bir SİR örneği de son altbölümde yer almaktadır.

Bölüm 3'te Türkiye'deki çocuk mahkemeleri ve SİR uygulamaları ele alınmaktadır. İngilteredeki çocuk mahkemelerinin tarihçesi, aynı zamanda "çocuk"la ilgili gelişmeleri de gözler önüne seren bir altbölümdür. Türkiye'de çocukla ilgili gelişmelere tarihsel bir bakış altbölümünde ise, bu ülkede çocuk mahkemelerinin niçin geciktiği sorusuna bir yanıt aranmaktadır. Bu inceleme sadece bu sorunun yanıtını vermekle kalmamış, bugünkü çocuk mahkemelerinin yapısına da bir ışık tutmuştur. Türkiye'de "çocuk"la ilgili gelişmelerin tarihçesi incelenirken, çoğu zaman kaynaklardan doğrudan alıntılar tercih edildi. Hem, bugün sadece bellibaşlı kütüphanelerde ve sahalarda bulunabilen bu kitapların gelecek kuşaklara bu yolla daha iyi tanıtılacağı; hem de ilgililerin görüşlerini kendi yazdıklarından aktarmanın daha doğru ve etkili olacağı düşünüldü. Bu bölümde ele alınan diğer konular arasında Türkiye'de çocuk adalet sisteminin yasal temeli, adalet sürecinin aşamaları, çocuk suçluluğunun özellikleri, mahkemelerdeki karar türleri ve SİR'ler bulunmaktadır.

Bölüm 4'te bir sosyal hizmet etkinliği olarak SİR ele alınmaktadır. SİR, sosyal hizmetin ortak yapısal öğeleri ve sosyal hizmet kuramları açısından incelenmektedir. Bu bölümde SİR'in içeriği ve işlevleriyle sosyal hizmetin kuram-uygulama bütünlüğü arasındaki bağlantılara dikkat çekilmektedir.

Bölüm 5, "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasının kuramsal modeli ile yönteminin ele alındığı bölümdür. Bu bölümde ilk olarak, SİR için bir kuramsal model denemesine girilmiş ve sistem kuramına göre SİR'in açılımı gerçekleştirilmiştir. "Model SİR"i oluşturma adımlarının incelendiği bu altbölüm, içerik ve biçime ilişkin somut bilgilerle sona ermektedir. İkinci altbölümde, araştırmanın ana amaçlarına dayalı alt amaçlar sorularla belirtilmiştir. Araştırmanın yöntemine ilişkin altbölümde ise; araştırma modeli, belgelerin tarandığı kurum olan İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi, içerik çözümlenmesi ve istatistiksel çözümlenme konularında gerekli açıklamalara yer verilmiştir.

Bölüm 6, "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasının bulguları ve yorumunu kapsamaktadır. Bu bölümde araştırmanın amaçları doğrultusunda bulgular üç altbölümde ele alınmış ve yorumlanmıştır. Birinci altbölümde SİR'lerin içeriği; ikinci altbölümde SİR'lerin biçimi; üçüncü altbölümde ise mahkeme kararlarıyla SİR arasındaki ilişkilere ilişkin bulgular ve yorumu yer almıştır. Bulgular, "model SİR"e göre bugünkü SİR uygulamalarının niteliğini içerik, biçim ve işlevsellik açısından ayrıntılı olarak betimleyebilmiştir.

* NACRO (National Association for the Care and Resettlement of Offenders), İngiltere'de suçluların bakımı ve gözetilmesi alanında hizmet veren; bu amaçla resmi ve gönüllü kuruluşlara ulusal düzeyde rehberlik eden bir örgüttür.

Bölüm 7, "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasının ortaya koyduğu bulguların genel olarak tartışıldığı; araştırmanın kuramsal ve uygulamalı alandaki katkılarının belirtildiği kitabın son bölümüdür. Bu bölümde, elde edilen sonuçların SİR konusundaki somut önerilere kaynaklık edebilecek bir temel oluşturduğuna dikkat çekilmektedir.

B Ö L Ü M 1

TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ İÇİNDE ÇOCUK MAHKEMELERİ VE SİR

GİRİŞ

Çocuk mahkemeleri, çocuk suçluluğunu denetim altına almakla yükümlü olan çocuk adalet sisteminin en önemli halkalarından biridir. Çocuk mahkemeleri genel olarak çocuğun korunması, toplumla bütünleşmesi, tedavi ve rehabilite edilmesi gibi amaçlara hizmet eder. Bunun için çocuk mahkemelerinin çocuk adalet sisteminin polis, savcılık, ıslah kurumları gibi diğer bölümleriyle ve toplumdaki eğitim, sosyal refah, sağlık v.b. gibi sistemlerle işbirliği içinde çalışması bir önkoşuldur. Gerek çocuk adalet sistemi, gerekse diğer sistemler, içinde oldukları toplumsal-ekonomik ve kültürel yapının bir parçasıdır; ondan etkilenir ve onu etkiler. Bu temel yaklaşım çerçevesinde aşağıda ele alınan ilk konu, çocuk mahkemelerinin tarihsel gelişimidir. Bu konuyu çocuk adalet sistemindeki değişik modeller (yaklaşımlar) izlemektedir. Son altbölümde ise SİR'in yasal-kurumsal gelişimi incelenmektedir.

ÇOCUK MAHKEMELERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Çocuk haklarının tarihsel gelişim süreci incelendiğinde, çocuk mahkemelerinin kuruluşunun özel bir önem taşıdığı ve çocuk hakları açısından bir dönüm noktası oluşturduğu görülür. Çocuk mahkemeleri, 19. yüzyılın sonunda, ihmal edilen, istismara uğrayan, suç işleyen çocukları korumayı ve kurtarmayı amaçlayan sosyal reformist hareketin bir ürünü olarak ortaya çıktı. İlk kez Amerika Birleşik Devletleri'nde, ardından İngiltere'de kurulan çocuk mahkemeleri; Belçika, Fransa, Hollanda, Almanya ve İtalya gibi Batı Avrupa ülkelerinde de büyük kabul gördü. Böylece, 20. yüzyılın ilk yarısı tamamlanmadan adı geçen ülkelerde çocuk mahkemeleri, çocuk adalet sisteminin niteliğini belirleyen en etkili toplumsal kurumlardan biri oldu.

Tarihsel gelişim süreci içinde, pozitivist ve hûmanist görüşlerle toplumların ekonomik, sosyal ve politik gelişme düzeylerinin kesişme noktasında ortaya çıkan çocuk mahkemeleri, şu somut ilkelere dayalı olarak kurulmuştur :

1) Çocuk gelişimini sürdürmekte olan bir varlıktır. Bu açıdan ona bir yetişkinmiş gibi davranmak ve işlediği suçtan tümüyle sorumlu tutmak yanlış olur.

2) Çocuk bir yetişkine göre daha kolay rehabilite edilebilir; bu açıdan bir yetişkinden daha fazla kapasiteye sahiptir. Adaletin de amacı, onu cezalandırmaktan çok eğitmek, tedavi etmek ve rehabilitasyona tabi tutmak olmalıdır.

3) Çocuk hakkındaki karar, çocuğun özel koşulları ve gereksinimleri dikkate alınarak verilmelidir.

4) Çocuk adalet sistemi, yetişkin suçluların tabi olduğu katı, karmaşık, cezalandırıcı ve şekilci işlemlerden uzak durmalıdır.

Böylece çocuk mahkemeleri, tümüyle çocuklara özgü, bireyselleşmeyi hedefleyen ve çocuğu bir "baba" gibi koruyarak onun yüksek çıkarlarını gözeten (parens patriae) bir adalet sisteminin çekirdeği olarak gelişmeye başlamıştır. Bu bağlamda, suçluluğu denetim altına almak ve çocukların daha çok suç işlemelerini önlemek için, her bir çocuğun gereksinmelerini gidermeyi ve sorunlarını çözmeyi amaçlayan bireysel tretman programları hazırlanmış; bunlar, çocuk mahkemesi yargıcıyla birlikte, sosyal hizmet görevlilerinin de içinde bulunduğu bir kadro tarafından çocuklara uygulanmıştır. Yargıcın karar ve bireysel tretman programının hazırlık aşamasında, çocuğun durumunun araştırılarak gereksinme ve sorunlarının değerlendirilmesine yönelik bir raporun düzenlenmesi, çocuk mahkemelerinde sistemin özüne ilişkin en temel etkinliklerden biri olmuştur.

Siegel ve Senna (1981: 274)'nın da belirttiği gibi, başlangıçta çocuk mahkemeleri çocuk suçlulara ve ihmal edilen çocuklara bakım temin eden bir "non-legal (hukuk sistemiyle bütünleşmemiş) sosyal hizmet kuruluşu" olarak düşünülmüş ve işlev görmüştür. Bu anlayış doğrultusunda çocuk mahkemeleri kimsesiz, ihmal ve istismar edilen veya suç işlemiş çocukların tedavisi için öngörülen birçok değişik yapı ve nitelikte sosyal refah kuruluşunun ortaya çıkışını yönlendirirken, sosyal hizmet mesleğinin gelişimine de önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Turan (1992: 9), özellikle sosyal kişisel çalışma yönteminin gelişmesinde, çocuk mahkemelerinin kurulmasının önemli bir aşama olduğunu belirtmektedir.

Çocuk mahkemelerinin adeta bir sosyal hizmet kuruluşu gibi işlev görmesi 1960'lı yıllara değin sürmüştür. Bu yıllarda, Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkelerinde, değişen toplumsal-ekonomik ve kültürel yapıların da etkisiyle, kısaca "refah" yaklaşımı adı verilen bu hizmet anlayışı eleştirilmeye başlamıştır. Eleştirilerin odaklaştığı birinci nokta, çocuk suçluluğu oranlarındaki büyük artışlardır. Bu, "refah" yaklaşımının başarısızlığı olarak görülmüştür. İkinci eleştiri odağı ise, bu yaklaşım nedeniyle çocuk suçluların sosyal hizmet kuruluşlarına gelişigüzel "kapatılıp" özgürlüklerinden yoksun bırakılmalarıdır. Bu eleştiri yapanlar, çocukların da yetişkinler gibi adalet sürecinin tüm aşamalarında yasal güvenceleri olması gerektiğini ileri sürenlerdir.

Söz konusu eleştiriler, 1960'lı yıllardan sonra, çocuk mahkemelerinin yasal-kurumsal yapısında bazı değişikliklere yol açmış ve "refah" yaklaşımı, yerini giderek "adalet" yaklaşımına bırakmaya başlamıştır.

Bugün çocuk mahkemeleri artık başlangıçtaki gibi bir non-legal sosyal hizmet kuruluşu olmaktan oldukça uzaklaşmıştır ve daha çok bir legal (hukuk sistemiyle bütünleşmiş) kurum görünümündedir (Siegel ve Senna, 1981: 274). Buna karşın gelişmiş ülkelerde, çocuk adalet sistemi ve çocuk mahkemelerindeki "refah" mı, "adalet" mi tartışmaları hâlâ yoğun bir biçimde sürmektedir. Ayrıca bir de gelişmekte olan ülkelerin durumu vardır. Gelişmekte olan ülkelerde, çocuk adalet sistemi ve çocuk mahkemelerindeki egemen yaklaşım ne "refah", ne de "adalet" yaklaşımına uymaktadır. Bu noktada çocuk adalet sistemlerini incelemek, sözü edilen yaklaşımları daha ayrıntılı görmenin yanısıra, bir üçüncü yaklaşımın da varlığını ortaya koymak bakımından gerekli olmaktadır.

ÇOCUK ADALET SİSTEMİNDEKİ MODELLER (YAKLAŞIMLAR)*

Çocuk adalet sisteminde farklı amaçlara göre belirlenen üç model ya da yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar :

- 1) Suç kontrol modeli ya da geleneksel yaklaşım;
- 2) Rehabilitasyon modeli ya da refah yaklaşımı;
- 3) Adil yargılanma modeli ya da adalet yaklaşımıdır.

Suç kontrol modeli ya da geleneksel yaklaşımda amaç, toplumun suçlulardan korunmasıdır. Bu nedenle soruşturmanın etkin bir biçimde yapılması, suçun oluştuğuna karar verilmesi ve suçlu davranışların bastırılması çok önemlidir. Toplum suçu ve suçludan koruyabilmek amacıyla çocuk suçluluğunun yasal tanımı geniş tutulmalıdır. Bu model ya da yaklaşıma uygun olan bir çocuk adalet sisteminde polisin konumu çok önemlidir. Yakalamak, tutuklamak ve soruşturma yapmak üzere polis her zaman çok güçlü olmalıdır. Suç işleyen çocuklar tutuklanmalı ve tutukevine konulmalıdır ki, yargılanma sırasında başka suçlar işlemez. Bu model ya da yaklaşımda ceza suçludan çok suça uygun olmalı, caydırıcı niteliği ağır basmalı ve suçluyu toplumdan uzakta tutabilecek biçimde infaz edilmelidir.

Rehabilitasyon modeli ya da refah yaklaşımında amaç, suçlu çocukların üretken ve uyumlu bireyler olarak toplumla bütünleşmelerini sağlamaktır. Toplum suçu işleyen çocukların sorunlarını çözmeye çalışmalıdır. Çocuk suçluluğu toplumsal ve bireysel etkilerin bir sonucudur. Çocuk da sahip olduğu soruna göre ele alınma-

* Çocuk adalet sistemine ilişkin sınıflama, "model" (örneğin Albanese, 1985) ve "yaklaşım" (örneğin Farrington, 1984; Avrupa Konseyi Raporu, 1989) kavramları esas alınarak yapılmıştır. Görüldüğü gibi "modeller", "yaklaşımlar"la içerik bakımından çakışmaktadır.

lıdır. Suç davranışı, çocuk adalet sistemi tarafından ilgilenilmesi gereken temeldeki psiko-sosyal sorunların sadece bir göstergesidir. Bu nedenle vurgulanması gereken nokta, çocuğun suçlu ya da masum olduğuna karar vermek değil; onun içinde bulunduğu psiko-sosyal ve ekonomik koşulları anlamaktır. Buna paralel olarak cezalandırılma gibi bir sonuçtan çok, çocuğun psiko-sosyal gereksinmelerine göre geniş bir hizmetler açısından yararlandırılması düşünülmelidir. Sorunların daha başlangıçta anlaşılabilmesi için, polis örgütü içinde psiko-sosyal teşhis ve tedavi konularında eğitilmiş uzmanlar bulunmalıdır. Treatment suçlu çocuğun yüksek çıkarları gözetilerek seçilir; bunların toplumun yüksek çıkarlarıyla uyduğu varsayılır. Treatment programları, doğa! olarak birbirine eşit değildir; çünkü bunlar, her bir çocuğun ayrı gereksinme ve sorunları göz önüne alınarak düzenlenir. Bu açıdan rehabilitasyon modeli ya da refah yaklaşımında, çocuğun suç oluşturan davranışlarının nedenini araştırarak onun psiko-sosyal gereksinmelerini ortaya koyan ve çözüm yollarını gösteren SİR'ler, sistemin belkemiğini oluşturur. Etkin ve dinamik bir sosyal refah sistemi, bu modelin ya da yaklaşımın en büyük destekçisi, vazgeçilmez bir ortağıdır.

Adil yargılanma modeli ya da adalet yaklaşımında amaç, kişisel özgürlüklerin ne pahasına olursa olsun korunmasıdır. Devlet halkın mutluluğu için vardır. Bu nedenle devletin vatandaşların yaşamlarına karışması ve gücünü onların üzerinde kullanma yetkisi büyük ölçüde kısıtlanmalıdır. Bu bağlamda çocuk suçluluğunun yasal tanımı dardır; muğlak ve belirsiz tanımlar bir yana bırakılmalıdır. Polisin araştırma, tutuklama ve soruşturması kişisel hakların istismarına yol açmayacak biçimde olmalıdır. Yargılanma sürecin en can alıcı bölümüdür; çünkü en çok bu aşamada kişisel hakların korunmasını sağlamak ve suç hakkındaki savların doğruluğunu araştırmak önemli olmaktadır. Bu model ya da yaklaşımda, eşit suça eşit ceza verilmelidir; bu, cezanın içeriği ve gerekçesinden daha çok ilgi gösterilmesi gereken bir konudur.

Bugün değişik ülkelerde çocuk mahkemelerinin benimsediği yaklaşım ne olursa olsun; bu, çocuk mahkemeleri için bir son olarak değerlendirilemez. Bilindiği gibi sistemler, içinde buldukları toplumsal yapının bir parçası olarak ondan etkilenir ve onu etkiler. Bu nedenle toplumsal yapı, sistemlerin oluşum ve işleyişini belirleyen değişkenlerden biridir. Bugün toplumsal yapılardaki değişimler insanların beklentilerini, gereksinmelerine bakış açısını da değiştirmektedir. Kamuoyu bu konulara giderek daha bilinçli bir duruma gelmektedir. Ayrıca, "Çocuk Hakları Sözleşmesi" ve "Çocuk Adaletinin Uygulanmasında Standart Minimum Kurallar (Beijing Rules)" gibi Birleşmiş Milletler anlaşmaları ve Avrupa Konseyi Suç Sorunları Komitesi'nin tavsiye kararları da bu açıdan ülkeleri gelişmeye zorlamaktadır. Örneğin Avrupa Konseyi Suç Sorunları Komitesi Raporu (1989: 26)'nda, "refah ve adalet yaklaşımlarının olumlu yönlerini kendinde birleştiren" bir alternatif çocuk adalet sistemi modelinin uygun bir çözüm olabileceği üzerinde durulmuştur.

Herşeye rağmen, çocuk mahkemeleri bugün gerek Amerika Birleşik Devletleri, gerekse Avrupa ülkelerinde tehlikede olan çocuk ve gençlerin korunması, so-

runlu olanların da tedavisi ve yeniden toplumsallaşmasında, toplumun hâlâ en önemli kurumlarından biridir. Bu bağlamda çocuk mahkemeleri, geçmişte kurumsallaşmış bir refah yaklaşımının en önemli iki mirasından, SİR'ler ve sosyal refah sistemi kuruluşlarından büyük ölçüde yararlanmaktadır. Mahkemelerde genellikle hüküm öncesinde hazırlanan SİR'ler, suç işleyen çocukların özelliklerini sergileyen ve yapılması gerekenler hakkında mahkemeyi aydınlatan bir bireyselleştirme aracı olarak önemlidir. Çocuk mahkemeleriyle sosyal refah sistemi arasındaki sıkı ve köklü işbirliği de, çocuk suçluluğunu önleyici ve tedavi edici bir hizmetler ağı oluşturulmasında etkili olmuştur.

Gelişmekte olan bir ülke konumundaki Türkiye'de, çocuk mahkemelerinin özellikleriyle sistemin diğer parçaları ve sistemler arası ilişkiler dikkate alındığında, çocuk adalet sisteminin rehabilitasyon modeli ya da refah yaklaşımından oldukça uzakta kaldığı ifade edilebilir. Bu sistemin adil yargılanma modeli ya da adalet yaklaşımıyla da fazla bir ilgisi yoktur. Çocuklara özgü olması gereken bu sistem, sanki "yetişkinlere özgü ceza adaleti sistemi içine oturtulmaya çalışılıyor" izlenimi vermektedir. Kısaca, Türkiye'deki çocuk adalet sistemi, daha çok sosyal kontrol modeli ya da geleneksel yaklaşıma uygun bir yapı ve işleyiş göstermektedir (Uluğtekin, 1993).

Ancak Türkiye'nin bu alanda bir arayış ve gelişme özlemi içinde olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca, gerek toplumsal-ekonomik değişimin bireylerde oluşturduğu beklenti ve bilinç düzeyi, gerekse Türkiye'nin kabul ettiği uluslararası belgeler, çocuk adalet sisteminde suç kontrol modeli ya da geleneksel yaklaşımın artık tamamen terkedilmesi gereğine işaret etmektedir.

Çocuk mahkemelerine ilişkin yeni yasa tasarısı* bu açıdan bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Bu yasa tasarısında yer alan değişik maddeler, çocuk mahkemelerinde bir rehabilitasyon modelinin ya da refah yaklaşımının geliştirilebileceği konusunda bir ümit ışığı yakmıştır. Bu yasa tasarısında öngörülen en önemli değişikliklerden biri SİR'lere ilişkindir. Yeni yasa tasarısında SİR'lerin geçmişte olduğu gibi sadece "gerekirse" değil; ceza veya tedbirin bireyselleştirilmesi amacıyla "her çocuk için" hazırlanması uygun görülmüştür. Bundan çıkan sonuç şudur: SİR'ler çocuk mahkemelerinde giderek daha önemli belgeler haline gelecektir. Sistemin çocuk mahkemelerinde yansıyan geleneksel yüzünün değiştirilerek daha çağdaş bir görünüm kazanması; diğer bir deyişle, geleneksel yaklaşımın refah yaklaşımına dönüştürülmesinde SİR'lerin rolü büyük olacaktır.

Türkiye'de çocuk adalet sistemi henüz oluşum halindedir. Korunmaya muhtaç, suça eğilimli ve suç işleyen çocuklarla ilgilenmesi gereken polis birimi çok sınırlı bir alanda hizmet vermektedir. Çocuk mahkemeleri yaygınlaştırılamamıştır. Çocuk mahkemelerini destekleyen bir sosyal refah sisteminden söz etmek zordur (Uluğtekin, 1993). Tutuklanan çocuklar, yetişkin cezaevlerinin çocuk koşullarına

* Çocuk mahkemelerine ilişkin yeni yasa tasarısı, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Adalet Komisyonu'nda 14.5.1992 tarihinde görüşülmüş olup yasalaşmayı beklemektedir.

almaktadır. Çocuk ıslah kurumlarının yönetimi, yetişkinlerinkine benzerdir ve yapısal açıdan çocukların yeniden toplumsallaşması amacına hizmet etmekten uzaktır (Uluğtekin, 1991a). Bu oluşum süreci içinde, çocuk adalet sisteminin temel halkası çocuk mahkemelerine büyük bir görev düşmektedir. Çünkü Altay (1989: 89)'ın da belirttiği gibi, "... çocuk mahkemelerinin rol ve fonksiyonları çocuk suç işlemezdence önce başlamakta, yargılama safhası... ve hükümle bitmeyip, ... infazdan sonra da gözetim ve denetim yoluyla devam etmektedir." Çocuk mahkemelerinin üstlendiği bu kapsamlı rol ve işlevlerin yerine getirilmesindeki temel hareket noktasını ise, iyi hazırlanmış SİR'ler oluşturacaktır.

Çocuk mahkemelerinde hazırlanan SİR'ler, aynı zamanda bir sosyal hizmet etkinliğidir. Bottoms ve Stelman (1988: 51)'a göre, mahkemelerde hazırlanan SİR'ler, "... kanıtlanmış bir suçun onaylanması sonucunda, bir suçluya ne yapılması gerektiğine karar vermesi için mahkemeye yardımcı olmak amacıyla yazılan sosyal hizmet dokümanları"dır. Herbert ve Mathieson (1975:11) da SİR'in "... mahkemenin daha etkili hüküm vermesine yardımcı olmak üzere, mesleki eğitim almış sosyal hizmet uzmanı tarafından hazırlanan kapsamlı ve yansız bir doküman" olduğunu belirtmektedir. SİR'lerin temelinde sosyal hizmetin kuramsal çerçevesi ve uygulama esasları bulunur. Böyle bir rapor sosyal hizmet mesleğinin bilgi, beceri ve değerlerini yansıtır.

Önceden de belirtildiği gibi, çocuk mahkemelerinin kurulması, sosyal hizmet mesleğinin yöntemlerinden biri olan sosyal kişisel çalışmanın gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Sosyal kişisel çalışma yönteminin uygulandığı bir mesleki yardım sürecinde, müracaatçı hakkında psiko-sosyal inceleme yapılır; sorun çok yönlü değerlendirilir ve sorun çözme aşamasında belli strateji ve teknikler uygulamaya konur (Turan, 1992). SİR, müracaatçı hakkında elde edilen bilgiler, bu bilgilerin değerlendirilmesi sonunda ulaşılan sonuç ve uygulanacak sorun çözme planını kapsayan bir mesleki kayıt türüdür. "Psiko-sosyal inceleme ve değerlendirme raporu", "psiko-sosyal inceleme teşhis ve tedavi raporu", "sosyal inceleme ve değerlendirme raporu" gibi isimler de verilen SİR'in, "belli bir biçim ve içeriği vardır" (Koşar, 1987a: 41).

SİR VE YASAL-KURUMSAL GELİŞİMİ

Richmond (1917: 33), Amerika Birleşik Devletleri'nde 1899 yılında kurulan ilk çocuk mahkemesinin; 1860'lı yıllarda bazı demek ve kurumlarca başlatılan gözetim ile, çocuklar için yapılan ayrı duruşma ve bu duruşmada görevli özel yargıç fikrinden esinlenerek örgütlendiğini belirtmektedir.

Gözetim, bilindiği gibi, hapis cezasına alternatif olarak gelişen ve toplum içinde tretmanı öngören bir yöntemdir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, ilk olarak Boston'lu bir ayakkabıcı tarafından 1841 yılında başlatılan gözetim, 2000 çocuk ve

yetişkin suçluya başarılı bir biçimde uygulanmıştır. John Augustus adlı bu kişi, cezaevine konulmak durumunda olan suçlu çocuk ve yetişkinlere kefil olmuş, "gözetim" süresince onları denetleme görevini üstlenmiş ve onları desteklemiştir. Gözetim, 1860'lı yıllarda, bazı dernek ve kurumların işbirliğiyle kurumsal düzeyde yürütülmeye başlamıştır. Bu sıralarda Boston'da çocuklara ilişkin ıslah kurumları, yetişkinlerinkinden ayrılmıştır.

Temelini "Common Law"dan alan gözetim, ilk olarak 1878 yılında yetişkin suçlular için yasal bir statüye kavuşturulmuş ve mahkemelerde ücretli gözetim görevlilerinin istihdamına başlanmıştır. İlk gözetim görevlileri yasa gereğince belediye başkanları tarafından, bu işe uygun kişiliği olan polis memuru ya da vatandaşlar arasından bir yıllığına seçilmişlerdir. Gözetim görevlilerinin atanması, 1891 yasasıyla yerel yönetimlerden mahkemelere geçmiştir; 1898 yasasıyla da yüksek mahkemelere kendi gözetim görevlilerini atama yetkisi verilmiştir. Çocuk mahkemelerinin kuruluşuyla birlikte gözetim, çocuk ve gençler için de yasal olarak uygulanmaya başlamıştır.

Gözetime ilişkin ilk yasalarda gözetim görevlilerinin sorumlulukları şöyle sıralanmıştır: (1) Mahkemede bulunmak; (2) suç işleyen bireyler hakkında inceleme yapmak; (3) bireyin gözetime uygunluğu konusunda mahkemeye görüş bildirmek; (4) polis şefine gözetimi sürdürülen birey hakkında periyodik raporlar vermek; (5) gözetimi sürdürülen bireyleri ziyaret etmek ve onların yeniden suç işlemelerini engellemek için yardım ve destekte bulunmak (U.N. Report, 1951).

Görüldüğü gibi, başından itibaren, gözetim sürecini başlatmak ve etkili yürütmesini sağlamak için, suç işleyen birey hakkında inceleme yapmak gözetimin esasını oluşturmuştur. Ancak çocuk mahkemelerinde çocuk ister gözetim, isterse bir sosyal refah kurumuna yerleştirilsin veya anababasının denetiminde bırakılsın; önceden her çocuk için bir inceleme yapmak ve kararı bu inceleme sonunda vermek, çocuk mahkemelerinin birincil amacı olmuştur. Yirminci yüzyılın başında, Boston Çocuk Mahkemesi yargıç Harvey H. Baker (1910: 649), yargıcın görevlerini açıklarken bu incelemenin rolüne şöyle değinmektedir:

Gözetim görevlisi vakayı inceler ve yargıca, ailenin ve çevrenin diğer özellikleriyle çocuğun ev, okul, iş ve sokaktaki bireysel geçmişine ilişkin tüm bilgileri ve onu mahkemeye getiren patlamaya eşlik eden koşulları rapor eder. Çocuk zihinsel özür veya yetersiz görme, sağırılık, lenf bezi gibi fiziksel rahatsızlık belirtileri açısından dikkatlice muayene edilir. Yargıç ve gözetim görevlisi, bir doktor ve asistanı gibi, birlikte düşünür: Çocuğun tutuklanmasına neden olan patlama büyük ölçüde bir rastlantı sonucu mudur; yoksa bu davranışlar bir alışkanlık haline mi dönüşmüştür? Davranış daha çok kalıtsal bir fizik ya da moral eksiklikten mi kaynaklanmaktadır; yoksa çocuğun içinde bulunduğu çevrenin bazı özellikleri mi önemli bir etkindir? Ondan sonra yargıç ve gözetim görevlisi, bu davranışın tekrarının nasıl tamamen önlenebileceği sorusunu ele alacaklardır.

* Common Law: İngiliz hukuk sistemi içinde kaynağını çok eski örf ve adetlerden ve bu örf ve adetlere ilişkin kazai içtihatlardan alan hukuk kuralları ve ilkeler bütünüdür. Bu sistem İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin birçok eyaletinde geçerlidir (Ovacık, 1986: 75).

Yine 1910'larda, çocuk mahkemesinde, incelemeden elde edilecek bilginin "çocuğun yüksek çıkarları" için kullanılmasının gereğini vurgulayan Flexner ve Baldwin (1914: 52), "... mahkemenin gözetim görevlisinin inceleme sonucu sunduğu bilgilerden yararlanmasının son derece önemli olduğunu" ve "... eğer yasalar, bu tür bilgilerin sunumuna olanak vermiyorsa, yasalara bu bilgilerin kullanılmasına izin verecek biçimde hüküm konulmasının şart olduğunu" ileri sürmüştür.

Richmond, 1917 yılında yazdığı "Sosyal Teşhis" kitabında, Amerika Birleşik Devletleri'nde, çocuk mahkemelerinin varlıklarını sosyal hizmet uzmanlarına (SHU'lara)* borçlu olduğunu belirtmiştir. Yasal kanıtların sosyal bilgilerle pekiştirildiği bu mahkemeler, çocuk suçlu hakkında karar verirken, sadece bu bilgilerin değerini anlamakla kalmamış; bilgileri toplama yönteminin de çocuğun refahı üzerinde etkili olduğunu yavaş yavaş kavramışlardır. Çocuk mahkemesi, böyle bir incelemenin, bir suçluyu yakalamak ya da tutuklamak amacıyla değil; bir çocuğun güçlükleri yenmesinde en iyi yolun ne olduğunu öğrenmek arzusuyla yapılması gerektiğine inanmıştır.

İngiltere'de ise gözetim, kaynağı ve gelişimini bireysel uygulama deneyimlerine borçludur. Aydın ve insancıl yargıçların çocuk suçlulara hapis cezası vermek istememeleri, onları yeni çareler aramaya yöneltti. Common Law sistemi de bu açıdan kolaylaştırıcı oldu. İngiltere'nin tarihsel ve sosyal gelişim düzeyine paralel olarak kamuoyunun çocuk suçluların içinde bulunduğu olumsuz koşulları farketmesi, "çocukların cezaevlerinden kurtarılması" hareketini hızlandırdı. Bu hareket iki yönlü bir gelişmeye yol açtı: (1) Çocuklar için ceza yerine eğitim ve ıslahı öngören özel kurumlar ortaya çıkmaya başladı; (2) toplum içinde denetime dayalı olarak sürdürülen yeni bir tretman yönteminin, "gözetim"in temelleri atıldı.

Gözetim ilk olarak 1820'de, Warwickshire Eyalet Mahkemesi'ndeki yargıçlar tarafından uygun vakalar için kullanılmaya başlandı. Bu mahkeme, suçlu çocuğun daha sonra ailesinin yanında bakılması ve kontrole alınması koşuluyla, "bir günlük hapis cezası" uygulaması başlattı. Bu uygulama, "temelde bireyin bütünüyle kötü olamayacağı" inancına dayanıyordu. Çocuğun ıslah olacağı kanısına varıldığı ve onun sorumluluğunu üzerine alacak bir vasi bulunduğu takdirde; yargıçlar çocuğu bu kişinin denetimine bırakmayı, onu ülke cezaevlerinden birine göndermeye tercih ediyorlardı. Ancak bu gözetim biçiminde, serbest bırakılan suçlu üzerinde mahkemenin herhangi bir doğrudan yasal kontrolü söz konusu değildi. Vasinin denetimine bırakılan çocuğun davranış ve durumu hakkında periyodik inceleme yapılması ve bunların kaydedilmesi için, mahkemenin dışında bir sistem oluşturulmuştu (U.N. Report, 1951).

Benzer zamanlarda, bugünkü gözetim kurumuna daha çok benzeyen bir uygulama Portsmouth'da gerçekleştirildi. Burada yargıç Edward W.Cox, suçlu çocuğa kefil olacak kişiden yazılı teminat alarak, çocuğu bu kişinin denetimine veriyordu. Bireysel denetimin çocuk için çok yararlı olduğunu kavramış olan yargıç Cox, bu

* SHU: Bundan böyle sosyal hizmet uzmanı yerine kullanılacaktır.

sistemi, görevi gözetim altına alınan çocuğun davranışlarını kontrol etmek olan özel bir "inceleme memuru" ile tamamlamayı uygun görmüştü (Timasheff, 1941).

Çocuk suçluların yanısıra, bir rastlantı sonucu suçlu olan, ya da ilk kez suç işleyen yetişkinler için de kullanılan bu "toplum içinde tretman" yöntemi, İngiltere'de başarılı sonuçlar vermiş ve ülkenin değişik yörelerinde, birbirinden bağımsız gözetim uygulamaları hızla gelişmiştir. Bu alanda ilk yasa 1879'da çıkarılmışsa da, 1907'de kabul edilen "Suçluların Gözetimi Yasası", gözetime aslına uygun biçimde yer veren ilk yasa olmuştur. Bu yasayla, mahkemelerde ücretli gözetim görevlileri istihdam edilmeye başlamıştır (Tandon, 1990). Çocuk mahkemelerinin 1908'de çıkarılan "Çocuk Yasası" çerçevesinde kurulmasıyla da İngiltere'de, çocuk suçlularla ilgilenecek ayrı bir adalet sisteminin gelişmesine olanak sağlanmıştır (Farrington, 1984).

Görüldüğü gibi gerek Amerika Birleşik Devletleri'nde, gerekse İngiltere'de önceleri Common Law bağlamında başlatılan ve toplumdan da destek alan gözetim uygulamaları, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yasal bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Başka bir deyişle, yasal zorunluluk söz konusu olmaksızın, bireysel ve örgütsel çabalarla önce uygulama gelişmiş; yasal gelişme daha sonra kendini göstermiştir. Çocuklar için ayrı bir mahkeme ve adalet sisteminin kurulmasında, çocukların cezaevlerindeki olumsuz durumu göz önüne alınarak başlatılan gözetim uygulamalarının ağırlıklı bir yeri vardır. Gözetim uygulamalarına ilişkin tarihsel verilerin de ortaya koyduğu gibi, gözetim altına alınması düşünülen suçlu birey hakkında bir inceleme yapılması ve bunun kaydedilmesi, baştan itibaren önem verilen bir etkinlik olmuş ve gözetimin ayrılmaz bir parçasını oluşturmuştur.

İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde gözetim kurumuyla çocuk mahkemelerinin ortaya çıkışı, uygulama-yasal gelişme doğrultusunu izlemiştir. Buna karşılık Türkiye'de yasadan uygulamaya geçiş söz konusudur. Başka bir deyişle, çocuk mahkemeleri için Batı'da olduğu gibi bir tarihsel ve toplumsal zorlanma süreci Türkiye'de yaşanmamıştır. Kuşkusuz bu durum, Türkiye'nin o dönemlerdeki tarihsel, kültürel ve toplumsal gerçekleriyle yakından ilgilidir ve çocuk mahkemelerinin bundan sonraki gelişimi için bir engel oluşturmamalıdır. İşte "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırması da, nüfusunun yarısından çoğu çocuk ve genç olan bu ülkede, çocuk mahkemelerinin gelişmesi ve çağdaş bir işleyişe kavuşmasına katkıda bulunmak amacıyla yapılmıştır.

B Ö L Ü M 2

İNGİLTERE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİ VE SİR UYGULAMALARI

GİRİŞ

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasında, çağdaş işleyişe bir örnek oluşturması açısından İngiltere'deki çocuk mahkemeleri ve SİR uygulamalarına yer verilmesinin yararlı olacağı düşünülmüştür. Bu amaçla, aşağıda ilk olarak İngiltere'deki çocuk mahkemelerinin tarihsel gelişimi incelenmektedir. Bu konuyu çocuk mahkemelerinin bugünkü durumu izlemektedir. İngiltere'de çocuk adalet sürecinin aşamalarının gözden geçirildiği altbölüm oldukça kapsamlıdır. Bu altbölümde adalet sürecine giriş, yargılama ve karar seçenekleri tanıtılmaktadır. Karar seçenekleri arasında bulunan "toplum cezaları", İngiliz sisteminin önemli yanlarından biridir. İngiltere'deki çocuk suçluluğunun özellikleri ve uygulanan kararlara ilişkin istatistiksel bilgiler bir diğer altbölümde ele alınmıştır. Son altbölüm SİR'lere ilişkindir. Bu altbölümde mevzuat ve resmi yazışmalarda SİR ile, SİR'in içeriği, biçimi, kullanımı ve dağıtımı gibi konulara yer verilmektedir. NACRO tarafından hazırlanan bir SİR örneği de bu altbölümde sunulmaktadır.

İNGİLTERE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

İngiltere'de suçlu çocukların yetişkin suçlulardan ayrı bir sistem içinde ele alınması 20. yüzyılın ilk yıllarında başlar. Önceden de belirtildiği gibi, 1908'de çıkarılan "Çocuk Yasası" ile İngiltere ve Galler'de çocuk mahkemelerinin kurulması sağlanmıştır. Bu yasa 14 yaşından küçük çocukların hapsedilmesini yasaklamış; 14-16 yaş arasındaki çocuklara hapis cezası verilmesine de bazı kısıtlamalar getirmiştir. Yasaya göre, çocuk mahkemeleri 8-15 yaş arasındaki tüm çocuklar üzerinde yargılama yetkisine sahip olmuştur.

Çocuk mahkemelerinde refah yaklaşımı ilk kez 1933'te çıkarılan "Çocuk ve Genç Bireyler Yasası"nda açık bir biçimde ifade edilmiştir. Bugün de geçerliğini koruyan ve çocuklar hakkında verilen kararlarda rehber olan bu refah ilkesi, yasada şöyle dile getirilmiştir:

Çocuk ya da genç bireylerle ilgilenen her mahkeme, karşısına getirilen çocuk veya genç birey ister suçlu olsun, isterse başka bir nedenle gelmiş olsun; çocuğun ve genç bireyin refahını dikkate alacaktır... (CYPA, 1933 : Section 44).

Refah yaklaşımı 1965'te, hükümet tarafından hazırlatılan "Çocuk, Aile ve Genç Suçlu" adlı beyaz kitapla zirveye ulaştı. Bu kitapta, başta bulunan işçi Partisi hükümeti tarafından, çocuk mahkemelerinin aile konseylerine dönüştürülmesi öneriliyordu. Ancak bu öneri tepki alınca, hükümet 1968'de ikinci bir beyaz kitap hazırlattı: "Başı Dertte Olan Çocuklar" adlı bu kitap, 1969 "Çocuk ve Genç Bireyler Yasası"nın temelini oluşturdu. Bu yasa, İngiltere'de çocuklara ilişkin refah sisteminin gelişmesinde önemli bir kilometre taşı oldu:

Yasa, çocuk suçluluğunun başlıca nedenlerinin yetersiz anababalar, bozuk aile ilişkileri ve sosyal yoksunluk olduğu varsayımına dayanıyordu. Bu nedenle çocuk ihmal ve suçluluk, benzer biçimde uğraşılması gereken sorunlar olarak görülüyordu. Böylece, 1969 yasası 10-13 yaşlarındaki suçlu çocukların cezai kovuşturmayaya değil, bakım işlemine tabi tutulmasını; ayrıca 14-16 yaşlarındaki suçlu çocukların da olanaklar elverdiği ölçüde bakım işlemleri çerçevesinde muamele görmesini hükme bağladı. Bu çerçevede İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan çocuk ıslahevleri ve tutukevleri, yerel otoriteye bağlı olan çocuk bakımevleri ile birleştirilecek ve hepsi birden toplum bakımevleri adı altında, yerel otoritenin sosyal hizmetler bölümleri tarafından işletileceklerdi. İçişleri Bakanlığı tarafından uygulanan gözetim kararlarının yerini, yerel otoritenin SHU'ları tarafından gerçekleştirilen denetim kararları alacaktı. Çocuk ıslahevi kararları, bakım kararları ile yer değiştireceğinden, mahkemelerde çocuk suçluları yerleştirme yetkisi yargıçlardan SHU'lara geçecekti. Ayrıca devam merkezleri, alıkoyma merkezleri ve bir tür gençlik hapisaneleri olan bors-taller de, "ortayol tretman*" kurumları olacaktı (Farrington, 1984).

Görüldüğü gibi, 1969 yasası cezalandırmadan çok refah yaklaşımını temel almıştı. Buna paralel olarak çocuk suçlularla ilgili işlemlerin yürütülmesi İçişleri Bakanlığı'ndan alınarak, yerel otoritelerin sosyal hizmetler bölümleri ve bunların bağlı

* Ortayol tretman: Suç işleme riski bulunan veya küçük suçlar işlemiş çocukların gereksinmelerine göre düzenlenen ve genellikle dört tür etkinlikten oluşan bir programdır. Bu etkinlikler, (1) suçlu çocuğun davranışını değiştirmeye yönelik tedavi; (2) sosyal eğitim; (3) akademik ve mesleki eğitim; (4) boş zamanları değerlendirilmeye ilişkindir. Çocuğun gereksinmelerine göre programın yoğunluğu değişebilir. Tüm gün veya akşamları süren ve hafta sonlarını da kapsayan yoğun programlar olabildiği gibi, haftada birkaç toplantı ve bazı hafta sonlarıyla yetinen programlar da gerçekleştirilebilir. Böylece çocukları kendi çevrelerinden uzaklaştırmadan, onlara olumlu deneyimler kazandırmak ve suçtan irak tutmak olanaklı olabilir. Ortayol tretman, sözcük anlamında "toplum içinde gözetilmek ile bir kurumda yaşamak arasında bulunan tretman" demektir. Bu türde tretmanın birinci amacı önleyicilik, ikincisi ise hapis cezasına bir alternatif oluşturmaktır (Junger-Tas, 1989).

olduğu Sağlık ve Sosyal Güvenlik Dairesi'ne veriliyordu. Ayrıca mahkemeye çıkmanın çocuk için damgalayıcı olduğuna inanıldığından, olanaklar elverdiğince çocuklarla mahkemeye gelmeden ilgilenilmesi ve çocuk mahkemesinin son çare olarak kullanılması öngörülüyordu. Bu çerçevede polisin uyarı sisteminin geliştirilmesi, bakım kararlarında SHU'ların etkili olması ve bakım işlemlerinin yürürlüğe konmasıyla, rehabilitasyona ağırlık veren esnek bir model oluşturulmuş olacaktı (Farrington, 1984).

Ancak 1969 yasası, 1971'de işbaşına gelen Muhafazakâr hükümet tarafından şiddetle eleştirilmiş ve işlerliğe konması büyük ölçüde engellenmiştir. Yasaya en büyük tepkiyi gösterenler ise "adalet" yaklaşımını savunan yargıç, avukat ve polisler olmuştur. Muhafazakâr hükümet, sosyal hizmetler bölümleri ve SHU'lara iyi gözle bakmadığından, bu yasanın değiştirilmesine ilişkin çalışmalarda SHU'lar tamamen soyutlanmıştır.

Muhafazakâr hükümet döneminde gündeme gelen en önemli önerilerden biri, "bakım kararı"nın "güvenlikli bakım kararı"na dönüştürülmesi olmuştur. Buna göre, suç işleyen bir çocuk için mahkemenin "güvenlikli bakım kararı" alma yetkisine sahip olması ve yerel otoritenin çocuğu güvenli bir kuruma yerleştirmesi isteniyordu. Ayrıca denetim kararları üzerinde yargıçların daha çok yetki sahibi olması ve gözetim servislerinden yerel otoriteye geçen bazı sorumlulukların, bu bölümlerin yeterince eğitilmiş personele kavuşuncaya kadar, eskiden olduğu gibi gözetim servisleri tarafından yerine getirilmesi öneriliyordu.

Yeniden iktidara geçen İşçi Partisi hükümeti, 1976'da yayınladığı beyaz kitapta, "..başı dertte olan çocuklarla yapıcı ve insancıl bir biçimde ilgilenmek için yasanın ortaya koyduğu çerçeve, temel olarak sağlıklı bir çerçevedir" diyerek; "güvenlikli bakım kararı" ile, öne sürülen diğer değişikliklere karşı çıktı ve tüm bu açılardan sosyal hizmet bölümlerinin görüşlerine ağırlık verdiğini açıkladı. Bu sırada çıkarılan 1977 Ceza Hukuku Yasası ise, bu çerçeveye genel olarak uygundu. Yine, İşçi Partisi hükümeti tarafından hazırlanan "yeşil kitap"ta, özellikle 17-20 yaşlarındaki genç suçluların hapis cezalarının değişmesine ilişkin öneriler yer aldı. Ancak bu önerilere yasal biçim kazandırılmadı. Çünkü 1979'da Muhafazakâr hükümet tekrar başa geçti ve dolayısıyla "refah" yaklaşımı yerini, bugün de etkisini sürdürmekte olan "adalet" yaklaşımına bıraktı:

Muhafazakâr hükümet, 1982 Ceza Adaleti Yasasının temelini oluşturan görüşlerini bir beyaz kitap olarak 1980 yılı sonunda yayınladı. Böylece, İşçi Partisi hükümetleri tarafından reddedilen bazı önerilere, bu dönemde işlerlik kazandırıldı. Bu bağlamda, yargıçların denetim kararları üzerindeki yetkileri artırılarak, bu işi gözetim ya da sosyal hizmetler bölümlerinin yapıp yapmayacağına ilişkin son söz onlara bırakıldı. Ayrıca belirsiz cezadan vazgeçilerek, belli süresi olan ceza benimsendi. Böylece mahkeme, vereceği cezanın süresiyle suçun ağırlığını belirtme olanağına sahip oldu (Home Office ve diğerleri, 1980:4). Bu, çocuk mahkemelerinde yargıçların gücünü önemli ölçüde artırırken, kurum bakımını da ön plana çıkardı. Muhafa-

zakâr hükümetin alıkoyma merkezlerinde uyguladığı ve çocukları suç işlemekten caydırmayı amaçlayan "kısa, keskin şok tedavisi" yaklaşımı özellikle SHU'lar tarafından çok eleştirildi (Pitts, 1990).

İNGİLTERE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNİN BUGÜNKÜ DURUMU

İngiltere'de 1991 yılında kabul edilen yeni Ceza Adaleti Yasası ile, çocuk mahkemesinin adı "gençlik mahkemesi" olarak değiştirilmiştir. Yasa ayrıca 16 yaş olan üst yaş sınırını 17'ye çıkarmıştır. Alt yaş sınırı ise 10 olarak kalmıştır. Yeni yasaya göre 18 yaşından aşağıda olan suçlu bireyler iki grupta ele alınmaktadır: Birinci grup (çocuklar), 10-13 yaşlarını kapsamaktadır. İkinci grup (genç bireyler), 14-17 yaş dilimini içine almaktadır. Bu açıdan iddia makamı, "çocuk"un yanlış yaptığının farkında olduğunu kanıtlama durumundadır; halbuki "genç birey"in yanlış yaptığının farkında olduğu varsayılır (Farrington, 1984:74).

Çocuk mahkemelerinin gençlik mahkemelerine dönüştürülme nedeni, 1991 Ceza Adaleti Yasası'nın temelini oluşturan ve başlığı "Suç, Adalet ve Toplum Kurumu" olan beyaz kitapta şöyle açıklanmaktadır:

Şimdiki çocuk mahkemesinin, gençlik mahkemesi olarak ismi değiştirilecektir. Çocuk yasası (1989)'nın hükümleri uygulandığı zaman, çocuk mahkemelerinde artık bakıma muhtaç çocukların durumu ele alınmayacaktır.... Çocuk mahkemesindeki suçlu çocukların yaş dağılımı değişmektedir. 1988'de çocukların hemen hemen % 90'ı 14-16 yaşlarında idi. Artık, gittikçe artan bir biçimde, 14 yaşından küçük çocukların sorunları çocuk mahkemesine çıkarılmaksızın ele alınmaktadır. Eğer 17 yaşındakilerin davalarının da bu mahkemelerde bakılma önerisi kabul edilirse, davalıların yaklaşık 3/4'ünün 16 ya da 17 yaşında olacağı tahmin edilmektedir. Mahkemenin ismi, sorumluluklarındaki bu önemli değişmeyi yansıtmalıdır (Home Office, 1990 : para 8.30).

Yeni yasada açıkça belirtilmemiş olmasına karşın, beyaz kitapta 16-17 yaşındaki suçlu gençler "yetişkinliğe çok yakın" bir grup olarak tanımlanmıştır. Bu grubun çocuklukla yetişkinlik arasındaki geçiş döneminde olduğu belirtilerek, mahkemelere bu grupla ilgili karar alırken, "bireysel olgunluk" ilkesini ve ceza düzenlemelerinde esnekliği temel alan, geniş bir yetki verilmesi öngörülmüştür (Home Office, 1990: para 8.14). Burada, suçlunun olgunluk düzeyine ilişkin etkenlerin neler olabileceğini ortaya koymak önemlidir. Bu faktörler Ashworth ve diğerleri (1992 : 27) tarafından şöyle sıralanmaktadır:

- 1) Suçlunun duygusal, zihinsel, fiziksel ve diğer alanlardaki gelişimi;
- 2) Çalışma arkadaşları, akranları ve birlikte olduğu diğer kişilerle ilişkileri;

3) Bağımsız yaşam, gelir ve kararlardaki sorumluluk açısından anababaya olan bağımlılığı;

4) Suçlunun suça ve genel olarak sorumluluklarına karşı tutumu;

5) Söz konusu davranış açısından sorumluluğunu kabul veya reddetmesi;

6) Okul eğitimi ve -varsa- iş yaşamındaki durumu.

1991 Ceza Adaleti Yasası, cezalandırmada iki ölçüte önem vermektedir. Bunlardan birincisi "suçun ağırlığı" ölçütü; ikincisi suçlunun topluma vereceği "zarar" ölçütüdür. Hapis cezası ancak, suç yeterince ağır olduğu ve toplumu suçlunun vereceği zarardan korumak gerektiğinde verilebilir. Hapis cezasının gerekçesini oluşturan birinci ölçüte göre, "suç... öylesine ağırdır ki, suç için ancak böyle bir ceza uygun olabilir" (CJA, 1991: Section 1). Hapis cezasının gerekçesini oluşturan ikinci ölçüte göre "suç şiddet ya da cinsel suç olduğu takdirde... ancak böyle bir ceza [hapis cezası], suçlunun vereceği ciddi zararlardan toplumu korumak için yeterli olabilir" (CJA, 1991: Section 1).

Suçun ağırlığı ölçütü, mahkemenin suçun koşulları hakkındaki tüm bilgileri dikkate almasını gerektirmektedir. Buna suçu ağırlaştırıcı ve hafifletirici etkenler konusundaki bilgiler de dahildir. Suçlunun topluma vereceği zarar ölçütü, şiddet suçları ve cinsel suçlar için geçerlidir. Yasada şiddet suçu, "bir bireyin ölümü, ya da fiziksel incinmesini kasten isteyen veya muhtemelen ona neden olabilecek ya da olan suç" biçiminde tanımlanmıştır. Kundakçılık da bunun içinde değerlendirilmiştir. Cinsel suç ise, "fahişelik ve gönül rızasıyla yapılan homoseksüel ilişkilerin dışındaki her türlü cinsel suç" olarak ele alınmıştır (CJA, 1991: Section 31).

Yeni Ceza Adaleti Yasası'nda genel kural, cezanın uzunluğunun suçun ağırlığına uygun olmasıdır. Cezanın kesin olarak suça orantılı bir biçimde verilmesi ve suçlunun bu cezayı tam anlamıyla hak etmiş olması ("just deserts"), yeni yasanın özünü oluşturmaktadır.

1991 Ceza Adaleti Yasası'na göre, çocuklar ve gençler genel olarak gençlik mahkemelerinde yargılanırlar. Ancak çocuk ya da genç bireylerin bazı durumlarda gençlik mahkemelerinde yargılanmaları olanaksızdır. Yasada bu durumlar, çocuk ve genç bireylerin, (1) adam öldürmeyle suçlanması; (2) bir yetişkinle birlikte suç işlemesi; (3) bir yetişkinin işlediği suça herhangi bir biçimde katılması veya yetişkinin, herhangi bir biçimde işlenen suçla ilişkisinin bulunması; (4) kundakçılık, adam öldürme, ırza tecavüz, ağır müessir fiil ya da soygun gibi, bir yetişkin işlediğinde 14 yıl veya daha uzun bir hapis cezasını gerektiren bir suçla itham edilmesi olarak tanımlanmıştır (NACRO, 1992a : 3).

Yeni yasaya göre, 16 yaşından küçük suçluların anababaları, mahkemede bulunmalı ve işleyişin tüm aşamalarını izlemelidir. Eğer çocuk 16 ya da 17 yaşında ise, anababasının mahkemede bulunması şart değildir; ancak mahkeme bunu isterse bulunmaları gerekir. Eğer çocuk yerel otoritenin korunması altındaysa ve 16 yaşından küçükse, anababalık sorumluluğu yerel otoriteye geçtiğinden, buradan bir yetkili-

nin mahkemede mutlaka bulunması gerekir. Beyaz kitapta, anababanın sorumluluğu şöyle açıklanmaktadır:

Mahkemeye çıkma, anababaların hem çocuklarına, hem de topluma karşı görevlerini büyük ölçüde hatırlatan bir durumdur. Mahkemeye çıkma, yasanın bu yaştaki çocukların davranışlarından sorumlu tuttuğu anababanın sorumluluklarına dikkat çeker. Mahkemede bulunmak, genç bir insanın yaşamında çok önemli bir olaydır. Çocuklarının sorumluluğunu ciddi bir biçimde üstlenen anababalar, yasalar istesin istemesin mahkemede hazır bulunmak için tüm çabalarını harcarlar. Ancak bazıları bunu yapmamaktadır. Hükümet çok önemli bir neden olmadıkça, anababaların mahkemede hazır bulunmalarının gereğine inanmaktadır (Home Office, 1990: para 8.7).

1991 Ceza Adaleti Yasası çerçevesindeki gelişmeler, 1989 Çocuk Yasası'ndaki bazı hükümlerle bir arada düşünülmelidir. Yukarda da değinildiği gibi, 1989 Çocuk Yasası ile birlikte "cezai işlemlerdeki bakım kararları" iptal edilmiştir. Başka bir deyişle gençlik mahkemelerinde suç işleyen çocuk ve gençler hakkında bundan böyle bakım kararı alınamayacaktır*. Bakım kararlarının cezai işlemlerden kaldırılmasının birinci nedeni, hüküm vermede ceza süresinin belli edilmesi ilkesidir. İkincisi, hükümetin anababalık sorumluluğuna verdiği önemdir. Cezai bakım kararları, bu iki noktayla çeliştiği için yeni çocuk yasasında ortadan kaldırılması uygun görülmüştür. 1991 Ceza Adaleti Yasası da söz konusu politikalarla büyük ölçüde uyusmaktadır (Ashworth ve diğerleri, 1992 : 16).

Yeni çocuk yasası, cezai bakım kararının iptalinden doğan boşluğu bir ölçüde gidermek amacıyla, gençlik mahkemelerinin 6 aya kadar, yatılılık koşulunu da kapsayan bir denetim kararı alabilmesini hükme bağlamıştır. Bu karar, çocuk ağır bir suç işleyip de halen denetim altında ise ve ev koşulları yeterince olumlu değilse alınır. "1989 Çocuk Yasası Rehber ve Yönetmelikler" adlı kitapta konu şöyle tartışılmaktadır:

Şu akıldaki tutulmalıdır ki, çocuğun suçu kapsamlı aile sorunlarının bir belirtisi olduğu zaman, çocuk hakkında bakım kararı alınması uygun düşebilir. Bu, cezai soruşturma açılması kararı alınmadan önce, çocuğun sistemin bakımla ilgili bölümüne yönlendirilmesi anlamına gelmektedir (HMSO, 1991 Vol. 1 : para 6.46).

Ashworth ve diğerleri (1992:18)'nin de belirttiği gibi, "1989 Çocuk Yasası... yeni gençlik mahkemeleri için kritik bir yasal zemin oluşturmaktadır." Bu yasa tarafından yerel otoriteler için öngörülen bazı görevler, gençlik mahkemeleriyle doğrudan ilişkilidir. Bunlardan ilki "refahı geliştirme"ye ilişkin genel görevdir. Yasa yerel otoritelere, çocukların refahını temin etmek ve geliştirmek üzere, yeterli hizmet üretmesi ve çocukların aileleri tarafından yetiştirilmesinin sağlanması sorumluluğunu vermektedir. Bu sorumluluk, aynı amaçla, çevresel kurumlar arasında bir işbirliği ve hizmet ağı oluşturmayı da kapsamaktadır.

* İngiltere'de çocukların bakım ve korunması işi, "Aile İşlemleri Mahkemesi" tarafından üstlenilmiştir (Tower, 1993).

1989 Çocuk Yasası çerçevesinde yerel otoriteler, kendileri tarafından bakılan çocuklar ve ailelerine, onların istek ve duygularını araştırdıktan sonra, "öneride bulunmak, destek olmak, dostça davranmak ve yön vermek" ile yükümlüdür. Yine, yasaya göre, yerel otoriteler gereksinmesi olan -ömeğin tutuklanan ya da hakkında yatılı bakımı da kapsayan denetim kararı alınan- her çocuk ve gence yatacak yer temin etmek zorundadır.

1989 Çocuk Yasası tarafından yerel otoritelere verilen bir diğer görev, 18 yaşından küçük çocuk ve gençler hakkındaki cezai işlemlerin azaltılmasına ilişkindir. Bu görev gereğince, yerel otoritelerin çocuk ve genç bireyleri cezai işlemlerden uzaklaştıracak yerel düzenlemelere gitmesi ve daha geniş anlamda çocuk suçluluğunu önleyici çalışmalarda bulunması öngörülmüştür. Yasa, çocuk ve genç bireyler hakkında dava açılmasını "son çare" olarak gören bir yaklaşıma sahiptir. Bu yaklaşımın temelinde ise refah ilkesi yatmaktadır. Bu ilke bağlamında, genç insanların çoğunun olgunlaşma sürecinin doğal bir parçası olarak suç işledikleri ve bu nedenle mahkemeye çıktıkları düşünülmektedir (Rutherford, 1986). Aslında gençlik mahkemeleri, genç insanların refahını gözetecek biçimde hareket etme sorumluluğunu 1933 Çocuk ve Genç Bireyler Yasası ile üstlenmiştir ve bu sorumluluk bugün de devam etmektedir. Gerek 1989 Çocuk Yasası, gerekse 1933 Çocuk ve Genç Bireyler Yasası'ndaki "refah ilkesi"ne göre belirlenmiş bu yaklaşımın uygulamada, 1991 Ceza Adaleti Yasası'nın içerdiği "adalet" yaklaşımına karşı "koruyucu bir kalkın", bir "denge unsuru" olarak görev yapması beklenmektedir (Ashworth ve diğerleri, 1992).

İNGİLTERE'DE ÇOCUK ADALET SÜRECİNİN AŞAMALARI

Çocuk Adalet Sürecine Giriş

İngiltere'de bir çocuk adli kovuşturmayı gerektiren bir suç işlediği zaman, genellikle, çocuk adalet sisteminin "kapıcı"sı (gate-keeper) durumundaki polisle yüzyüze gelir. Polisin önemli ölçüde yetkisi ve çocukla ilgili yapabileceği işlemler açısından bir çok seçeneği vardır : Örneğin polis işlediği suçla ilgili olarak çocuğu uyarabilir ve bunu kayıtlara geçirmeyebilir; o zaman polisin bu hareketi "resmi olmayan uyarma" adını alır. Ya da polis resmi -kayıtlara geçen- bir uyarıda bulunabilir. Bu takdirde söz konusu uyarı, bir mahkeme süreci yaşandığında yargıç tarafından gündeme getirilir.

Çocuk suçunu kabul eder ve anababa ile şikâyetçi kişiler de uygun görürse polis, mahkemeye sevk etmek yerine çocuğu uyarır. Çocuk polis merkezinde, anababasının önünde, resmi üniformalı ve en yüksek rütbeli polis tarafından uyanılır. Gelecekteki davranışları açısından dikkati çekilen çocuğa, tekrar suç işlediği takdirde mahkemeye çıkarılacağı söylenir. Ancak polisin uyarma uygulamaları bölgeden

bölgeye büyük farklılıklar göstermektedir (Pitts, 1990 : 42). Bazı yörelerde, çocuğun yakalanmasından hemen sonra polisin gözetim, eğitim ve sosyal hizmetler bölümlerinin temsilcilerinden oluşan ekiplerin içinde yer alması ve onlarla görüş alış-verişinde bulunması, çocukla ilgili uyarıda bulunma veya dava açma kararını olumlu yönde etkileyebilmiştir. Böylece hakkında dava açılarak mahkemeye sevkedilen çocukların oranında önemli düşüşler gözlenmiştir (NACRO, 1987: 5).

Yargılama

Polis çocuğu uarmayı yeterli görmediğinde, çocuk hakkında dava açılması için gerekli işlemleri başlatır. Polis çocuğun suç işlediğine ilişkin kanıtları bulmak üzere, çeşitli kaynaklardan yararlanır: Bu amaçla kendi kayıtlarını tarar; sosyal hizmetler bölümü, gözetim ve eğitim servisleriyle ilişki kurar; çocuğun evini ziyaret ederek çocuk ve ailesiyle görüşür. Daha sonra polis, çocuğun işlediği suçu ve özelliklerini dikkate alarak, onu ya gençlik mahkemesine ya da bir yetişkin mahkemesine sevkeder*.

İngiltere'de çocuk ve genç bireyler ancak yetişkinlerin mahkûm edilebileceği suçlar nedeniyle yargılanabilir. Başka bir deyişle, burada, Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi, bir yetişkin tarafından işlendiğinde suç sayılmayan, ancak bir çocuk tarafından gerçekleştirildiğinde suç olarak görülen "statû suçları" (ömeğin evden, okuldan kaçma) söz konusu değildir. Gençlik mahkemeleri, yetişkin ceza mahkemelerinde olduğu gibi adli işlemlerde aynı teminat ve aynı kanıt standartlarına sahiptir (Farrington, 1984).

Gençlik mahkemeleri, yetişkin mahkemelerinin bulunduğu yerde, ancak farklı zamanlarda çalışır. Çocuk suçlular yetişkin suçlulardan tamamen ayrı tutulur. Gençlik mahkemesi yargıçları, çocuk konularına özel ilgi duyan ve bu alanda nitelikleri olanlar arasından seçilir. Gençlik mahkemesi halka kapalıdır ve gazetecilerin, suçlu çocukların kimliklerini ortaya koyan yazı ve resim yayınlamaları yasaklanmıştır.

Gençlik mahkemesinde işlemler bir yetişkin mahkemesinden daha az resmidir. Yargıçlar bir yetişkin mahkemesinde olduğu gibi resmi giysi giymez ve peruk takmaz. Çocuk suçlu, yasal olarak temsil edilebilir; ekonomik güçlükleri olanlar yasal yardım için başvurabilir. Gençlik mahkemesinde, gözetim görevlileri veya yerel otoriteye bağlı SHU'lar tarafından yazılan hüküm öncesi inceleme raporları (SİR'ler) yargılama aşamasının en önemli etkinliğini oluşturur ve mahkemenin, çocuk hakkında vereceği kararı büyük ölçüde etkiler. Bu raporda SHU'lar tarafından mahkemeye sunulan önerilerle, mahkemenin çocuk hakkındaki tasarrufu arasında genellikle sıkı bir bağ bulunmaktadır (Farrington, 1984).

* Bu mahkemeler "Magistrate's Court" veya "Crown Court" olarak belirtilmektedir (Farrington, 1984 : 78)

Kararlar ve Yerine Getirilmesi

İngiliz çocuk adalet sistemi, gençlik mahkemesinin çocuk ve genç bireyler hakkında çok değişik kararlar alabilmesine olanak tanımaktadır. Gençlik mahkemelerinin 1991 Ceza Adaleti Yasası ve ilgili yasalar çerçevesinde çocuk ve genç suçlulara ilişkin karar seçenekleri, (1) koşulsuz ve koşullu serbest bırakma; (2) yazılı güvenceye dayanarak serbest bırakma, para cezaları ve zararın karşılanması; (3) toplum cezaları; (4) hapis cezaları olmak üzere dört grupta toplanmaktadır. Bu gruplar aşağıda sırasıyla açıklanmaktadır.

Koşulsuz ve Koşullu Serbest Bırakma

Koşulsuz serbest bırakmada çocuk ya da genç birey suçlu bulunmakla beraber; suçun basitliği, olduğu koşullar ve suçluya ilişkin etkenler göz önüne alınarak herhangi bir ceza verilmesi yoluna gidilmez. Koşullu serbest bırakmada ise suçluya hemen ceza verilmez; ancak üç yıl içinde başka bir suç işlediği takdirde, suçlu çocuk ya da genç birey hem eski, hem de yeni işlediği suç için cezalandırılır.

Yazılı Güvenceye Dayanarak Serbest Bırakma, Para Cezaları ve Zararın Karşılanması

Gençlik mahkemesi, suçlu çocuk ya da genç bireyin uygun biçimde bakımı ve denetlenmesini üstlendiğine ilişkin bir yazılı güvence vermesini, veli veya vasi den isteyebilir. Eğer veli ya da vasi bu güvenceyi vermeye rıza göstermez ve mahkemenin bu isteğini akla uygun olmayan bir nedenle reddederse, mahkeme veli ya da vasiyi para cezasıyla cezalandırabilir. Yazılı güvence vermeyi (kefil olmayı) reddetmekten doğan bu cezanın miktarı, veli ya da vasinin maddi olanakları dikkate alınarak saptanır.

Gençlik mahkemesi, adam öldürme ve vatan hainliği dışındaki herhangi bir suç için para cezası verebilir. Bunun için "birim para cezası" yöntemi uygulanır. Suçun ağırlığına göre para cezasının miktarı artırılır. Koşulları uygunsa, 16 yaşından küçük suçlulara ilişkin para cezasını veli ya da vasinin ödemesi gerekir. Eğer suçlu çocuk yerel otoritenin bakımı altındaysa ve çocuğun velayeti yerel otoritede ise, mahkeme aynı biçimde para cezasını yerel otoritenin ödemesine karar verir. Suçlu, genç birey (16-17 yaş) ise, mahkeme veli ya da vasinin (veya yerel otoritenin) bu cezayı ödemesini isteyebilir.

Suç bir kayıp, zarar ya da kişinin yaralanmasına yol açmışsa, suçlunun bu zararı karşılamasına karar verilebilir. Suçlu birey 16 yaşından küçükse, mahkeme suçtan doğan zararın veli ya da vasi veya yerel otorite tarafından karşılanmasına

karar verir. Suçlu, genç birey (16-17 yaş) ise, mahkeme veli ya da vasi veya yerel otoritenin bu zararı karşılamasını isteyebilir.

Toplum Cezaları

Toplum cezaları diğerlerine göre en kapsamlı grubu oluşturmaktadır. "Suç, Adalet ve Toplumun Korunması" adlı beyaz kitapta toplum cezaları şu şekilde savunulmaktadır:

Hükümet, daha çok suçlunun toplumda cezalandırılması gereğine inanmaktadır... Eğer hapis cezalarının azaltılması isteniyorsa yeni bir yaklaşıma gerek vardır. Toplum içinde ceza verme, birçok suçluyla, özellikle para cezaları yetersiz kaldığı zaman mala karşı suç işlemiş olanlarla uğraşmak için etkili bir yol olmalıdır... Özgürlüğün kısıtlanması, hapis cezalarında olduğu gibi toplum cezaları için de bağlayıcı bir düşünce biçimi olabilir... Suç ağırlaştıkça, hak edilen ceza olarak, özgürlük ölçüde kısıtlanır. (Home Office, 1990: paras 4.1, 4.3, 4.6).

1991 Ceza Adaleti Yasası'na göre "toplum cezası", "bir ya da birkaç toplum cezası kararını kapsayan mahkûmiyet" anlamına gelmektedir (NACRO, 1992a:16). Toplum cezaları kararları, (1) devam merkezi; (2) denetim; (3) gözetim; (4) toplumda hizmet; (5) birleşik; (6) sokağa çıkma yasağı kararları olmak üzere çeşitlilik göstermektedir. Denetim dışında, diğer toplum cezaları kararları yetişkin suçlular için de verilebilmektedir. Aşağıda, her bir toplum cezası kısaca tanıtılmaktadır.

Devam Merkezi Kararları

Devam merkezi kararlarına göre 10-15 yaşlarındaki suçlu çocuklar en çok 24, 16-17 yaşındakiler ise en çok 36 saate kadar devam merkezlerinde bulunmak zorundadır. Suçlu çocuk ve genç bireylerin genellikle cumartesi öğleden sonraları 2 ya da 3 saat kalmak üzere gittikleri bu merkezler, gündüzlü kuruluşlar olup İçişleri Bakanlığı'nın Polis Dairesi tarafından yönetilirler. Merkezlerde spor ve beden eğitiminin yanı sıra; vatandaşlık, ilk yardım gibi konuların ve tahta oymacılığı, özürü çocuklara oyuncak yapımı v.b gibi yapıcı el işi etkinliklerinin eğitimi üzerinde de durulmaktadır.

Denetim Kararları

Denetim kararları 10-17 yaşlarındaki suçlu çocuk ve genç bireyler için verilebilir. Denetleme görevi, çoğunlukla yerel otoritelerin sosyal hizmet bölümlerinde çalışan SHU'lar tarafından yürütülür. Denetimde "en kısa süre"nin ne olacağı belirlenmemiştir; ancak "en uzun süre" 3 yıldır.

İki tür denetim kararı vardır. Bunlar, (1) herhangi bir koşul önce sürmeyen genel denetim kararları; (2) bazı koşullara uyulmasını emreden denetim kararları-

dır. İkinci tür denetim kararlarında bir ya da birkaçına uyulması zorunlu olan koşullar şunlardır:

- 1) Psikiyatrik tedavi görmek;
- 2) Okula devam etmek ve eğitimle ilgili düzenlenen programlara uymak;
- 3) Ortayol tretman programlarına katılmak; bunun için belirlenmiş bir yerde, belirlenmiş işleri yapmak; gerektiğinde ortayol tretman merkezine devam etmek;
- 4) Gece sokağa çıkmamak;
- 5) Belirlenmiş bazı etkinliklere katılmamak; bu etkinliklerden kendini soyutlamak;
- 6) Belirlenmiş bazı etkinliklere katılmak;
- 7) Yerel otorite tarafından temin edilen bir yerde barınmak.

Bu koşullar kararlarda en ince ayrıntısına kadar belirtilir. Örneğin denetim kararında gece sokağa çıkmamak koşulu söz konusu ise; mahkeme kararda, uygulamaya geçildikten sonraki 3 ay içinde, 30 günden çok olmamak koşuluyla, her gece akşam 6 ve sabah 6 arasında 10 saati geçmeyecek biçimde çocuğun evde kalması gereken günleri ve saatleri belirtir. Gençlik mahkemesi bu koşulları denetim görevlisi SHU'ya danışarak kendisi belirleyebileceği gibi, bu yetkiyi doğrudan denetim görevlisine de aktarabilir. Mahkeme, eklenen her koşul için suçlu çocuk veya genç bireyin baştan rızasını almak zorundadır.

1991 Ceza Adaleti Yasası gereğince, gençlik mahkemelerinde koşullu denetim kararları alınırken, denetim görevlisi SHU'lar tarafından hazırlanan hüküm öncesi inceleme raporlarından (SİR'lerden) yararlanılır.

Gözetim Kararları

Gözetim kararları 16-17 yaşlarındaki suçlu genç bireyler için verilebilir. Gözetim görevi, yerel otoritelerin gözetim servislerinde çalışan SHU'lar tarafından yürütülür. Gözetimde en kısa süre 6 ay, en uzun süre 3 yıldır. Gözetim kararları bazen bir başka ceza, örneğin para cezası ya da toplum cezası ile birlikte verilebilir.

1991 Ceza Adaleti Yasası gereğince gözetim, (1) suçlu kişinin rehabilitasyonunu sağlamak; (2) halkı, suçlunun vereceği zarardan korumak veya suçlunun daha çok suç işlemesini önlemek amacını güder. Mahkeme bu amaca yönelik olarak suçlu genç bireyin gözetim süresi içinde belli bir süre bazı koşulları yerine getirmesini bekler. Gözetim kararlarında bir ya da birkaçına uyulması zorunlu olan koşullar şunlardır:

- 1) Psikiyatrik tedavi görmek;
- 2) Belli bir yerde (gözetim yurdunda) yaşamak;
- 3) Gözetim merkezi denilen ve sıkı bir disiplinin uygulandığı gündüzlü kuruluşu devam etmek;
- 4) Belirlenmiş bir yerde belirlenmiş etkinliklere katılmak;

5) Alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığını tedavi ettirmek için yatılı veya gündüzlü tedavi kurumlarından yararlanmak;

6) Belirtenmiş bazı etkinliklere katılmamak; bu etkinliklerden kendini soyutlamak.

Uyulması zorunlu olan koşul ya da koşullar karara eklenmeden önce suçlu bireyin bu açıdan istekli olup olmadığına bakılır. Suçlu birey kabul etmedikçe, hakkında gözetim kararı alınamaz. Ayrıca yukarıda sözü edilen (3), (4) ve (6) koşullar, suçlu bireyle ilgilenen gözetim görevlisine danışmadan karara eklenemez.

1991 Ceza Adaleti Yasası gereğince, gençlik mahkemelerinde gözetim kararları alınırken, gözetim görevlisi SHU'lar tarafından hazırlanan hüküm öncesi inceleme raporlarından (SİR'lerden) yararlanır.

Toplum Hizmeti Kararları

Gençlik mahkemesi bir yetişkin işlediği zaman hapsedileceği suçlar işleyen 16-17 yaşlarındaki genç suçlulardan, toplumun yararına ücretsiz çalışmalar yapmalarını isteyebilir. Bu tür işler çevreyi güzelleştirme, oyun alanları kurma, yaşlılara bahçe işlerinde yardım etme, bakıma muhtaç çocukların oyuncaklarını onarma, yaşlı ve özürülülerin evlerini dekore etme, özürülü çocuklara yüzme öğretme ve özürülü kişilere spor kulüplerinde yardımcı olma gibi bir dizi etkinliği içine alır. Mahkeme bu karar için suçlu gencin rızasını almak zorundadır.

Toplum hizmetinde en kısa süre 40 saat; en uzun süre ise, 12 ayda tamamlanmak üzere 240 saattir. Bu karar gereğince 60 saat ya da daha çok çalışması gerekenler, bu sürenin en az 21 saatini işçilik yapan bir grup içinde geçirmelidir. Toplum hizmeti çalışması; gözetim servisi ya da yerel gönüllü veya kamu örgütlerince görevlendirilen denetim personeli tarafından, İçişleri Bakanlığı'nın oluşturduğu standartlar doğrultusunda yönlendirilir. Bazı işler ise tümüyle gönüllülerle birlikte çalışmayı gerektirir.

1991 Ceza Adaleti Yasası gereğince, gençlik mahkemelerinde toplum hizmeti kararları alınırken, gözetim görevlisi SHU'lar tarafından hazırlanan hüküm öncesi inceleme raporlarından (SİR'lerden) yararlanır.

Birleşik Kararlar

Gençlik mahkemeleri bu kararları, hapis cezası alabilecek durumda olan 16-17 yaşlarındaki gençlere verebilir. İlk olarak 1991 Ceza Adaleti Yasası'yla getirilen bu yeni tür karar gereğince suçlu, en az 12 ay, en çok 3 yıllık bir süre için gözetim altında tutulurken; aynı zamanda en az 49, en çok 100 saatlik bir toplum hizmeti zorunluluğunu da yerine getirmelidir. Mahkeme birleşik kararı, (1) suçlunun rehabilitasyonunu sağlamak; (2) toplumu suçlunun vereceği zarardan korumak ve ya onun daha çok suç işlemesini engellemek amacıyla verebilir. Bu karardan önce mahkemenin suçlunun rızasını alması gerekir.

1991 Ceza Adaleti Yasası gereğince gençlik mahkemelerinde birleşik kararlar alınırken gözetim görevlisi SHU'lar tarafından hazırlanan hüküm öncesi inceleme raporlarından (SİR'lerden) yararlanılır.

Sokağa Çıkma Yasağı Kararları

İlk olarak 1991 Ceza Adaleti Yasası'nda yer alan bu karar gereğince, 16-17 yaşlarındaki suçlu gençler, gençlik mahkemesi tarafından belirlenecek bir yerde, günde 2-12 saat arasında saptanacak bir süre kalmak zorundadır. Bu karar en çok 6 ay uygulanabilir.

Yasaya göre, mahkemenin kararda belirtilen yer hakkında bilgisi olmalıdır. Ayrıca bu kararın, suçlu gencin tabi olduğu diğer toplum cezalarını ve okula ya da işe devamını engellememesi gerekir. Kararda suçlunun denetiminden sorumlu kişi belli edilmelidir. Yasaya göre, gencin bu karara uyup uymadığının elektronik aygıtlarla kontrol edilebilmesi de olanaklıdır. Bu karar öncesinde bir hüküm öncesi inceleme raporu (SİR) istenmemektedir; ancak suçlu birey kararın gerektirdiği zorunluluklara uyacağını, buna hazırlıklı ve istekli olduğunu belirtmedikçe mahkemenin böyle bir karar alamayacağı yasada belirtilmiştir.

Hapis Cezaları

1991 Ceza Adaleti Yasası'na göre, bir genç suçlular kurumunda hapsedilme yaşı kız ve erkekler için en düşük 15'tir. Bu kurumlarda kalma süresi ise en çok 12 aydır. Kurumda en az iki ay kalınabilir. Başka bir deyişle gençlik mahkemesi, 15-17 yaşlarındaki kız ve erkekler için, bir genç suçlu kurumunda olmak üzere en az 2, en çok 12 ay ceza verebilir. Daha uzun süre ceza verilmesi düşünülen bir genç suçlu ancak 1933 Çocuk ve Genç Bireyler Yasası'nın 53. maddesine göre cezalandırılabilir. Bu yasada adam öldürme, kundakçılık, tecavüz veya soygun gibi ağır suçlar işleyen çocuk ve gençlerin, daha uzun ve belli sürelerle hapsedilebileceği belirtilmektedir. Aslında 1991 Ceza Adaleti Yasası'nda da hapis cezasının, (1) suç yeterince ağır olursa; (2) halkı suçlunun neden olacağı zarardan korumak gerekirse verilebileceği hükme bağlanmıştır. Yine yasa gereği suçlu gençler, genç suçlular kurumundan çıktıktan sonra 22 yaşına değin denetime tabi tutulur.

Genç suçlu kurumları İçişleri Bakanlığı'nın Hapishaneler Dairesi'ne bağlıdır. 1982 Ceza Adaleti Yasası, borstaller ile 17-20 yaşlarındaki suçluların konulduğu hapishaneleri "gençlik muhafaza merkezleri" olarak yeniden düzenlemiştir; 1988 Ceza Adaleti Yasası ise, gençlik muhafaza merkezi ve alıkoyma merkezlerine "genç suçlu kurumları" demiştir. Ağır suç işleyen genç suçluların bir kısmı bu kurumlara, bir kısmı hapishanelere gitmekte; küçük bir grubu ise gençlik tedavi merkezlerinde tedavi altına alınmaktadır (Farrington, 1984).

1991 Ceza Adaleti Yasası gereğince, gençlik mahkemelerinde hapis cezası verilirken, gözetim görevlisi SHU'lar tarafından hazırlanan hüküm öncesi inceleme raporlarından (SİR'lerden) yararlanılır.

1969 Çocuk ve Genç Bireyler Yasası, 1989 Çocuk Yasası ve 1991 Ceza Adaleti Yasası çerçevesinde, kefaletle tahliyesi reddedilen 17 yaşından küçük suçlu çocuk ve gençlerin yargılama sırasında, yerel otorite tarafından sağlanan yerlerde kalmaları gerekir. Yerel otorite çocuğun belirlenen tarihte ve yerde mahkemeye gelmesini güvence altına almak zorundadır. Ayrıca, bu süre içinde çocuğun ya da gencin başka suçlar işlememesi ve topluma zarar vermemesi için aynı yer tarafından önlem alınması gerekir. Polis, 1984 Polis ve Cezai Deliller Yasası gereğince 17 yaşından küçük suçluları; yerel otoritenin temin ettiği bir yer yoksa, ya da çocuğu hemen oraya ulaştırmak koşullar nedeniyle olanaksızsa, polis merkezinde tutabilir. 17 yaşında olan ve kefaleten tahliyesi mahkeme tarafından reddedilen suçlu gençler, dava süresince muhafaza altında tutulur ve bir çocuk tutukevine gönderilirler.

İNGİLTERE'DE ÇOCUK SUÇLULUĞUNUN ÖZELLİKLERİ VE UYARI / KARAR UYGULAMALARI*

İngiltere'de suç işleyen çocukların sayıları 1980 yılından bu yana bir düşüş eğilimi göstermektedir. Bunun bir nedeni 10-16 yaşlarındaki çocuk nüfusunun genel nüfus içinde azalmasıdır. (NACRO Briefing, 1991a : 1).

1989 yılında, hakkında soruşturma açılması gereken, suç işleyerek mahkemeye sevk edilen veya polis tarafından uyarılan tüm çocuk/yetişkin suçlu sayısı 472.000'dir. Bu grubun %21'ini 10-16 yaşlarındaki suçlu çocuklar, %24'ünü 17-20 yaşlarındaki genç yetişkinler,** %54'ünü ise yetişkin suçlular oluşturmaktadır (Barclay ve Turner, 1991:76).

Çocuk suçluluğunda cinsiyet ve yaş iki önemli değişken olarak görülmektedir. Çizelge 1'den de izlenebileceği gibi, değişik yıllarda, tüm suç işleyen çocukların yaklaşık 4/5'ünü erkekler, 1/5'ini kızlar oluşturmuştur. Yaş açısından (Çizelge 2), suçlu çocukların 1/3'i 10-13, 2/3'si ise 14-16 yaş grubundadır. Bu verilere göre -dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi- İngiltere'de de erkekler kızlardan, büyükler küçüklerden daha çok suç işlemektedir.

* Bu altbölümdeki sayısal bilgiler en son 1989 yılına ilişkindir. Bu nedenle 10-16 yaşlarındaki suçlu çocuk ve gençleri kapsamakta ve o sıradaki mevcut uygulamayı göstermektedir. 1991 Ceza Adaleti Yasasıyla getirilen yenilikler -örneğin 17 yaşın da çocuk suçluluğu kapsamına alınması, ya da bazı yeni ceza türleri- yasanın tüm olarak 1992 Ekim ayında yürürlüğe konması nedeniyle henüz istatistiklere yansımamıştır.

** Bu yaş grubu 1991 Ceza Adaleti Yasası ile 18-20 olarak belirlenmiştir. Yasalarda bu yaş grubundaki genç yetişkinler için bazı ayrıcalıklar bulunmaktadır.

Çocuk suçluluğunda egemen suç türünün hırsızlık olduğu, İngiltere'deki veriler tarafından da desteklenmektedir. Çizelge 3'te, değişik yıllarda, suçlu çocukların yaklaşık 2/3'sinin işlediği suçun hırsızlık ve çalıntı malı kullanmak olduğu görülmektedir. Hırsızlık suçu işleyenlerin yarısı, dükkân ya da mağazadan eşya hırsızlığı yapmışlardır. Diğer yarısı ise bisiklet hırsızlığı, oto hırsızlığı, oto aksesuarı alma, yankesicilik, otomatik makinelerden para alma v.b. gibi suçlar işlemişlerdir. Hırsızlık suçunu, ev ve binalara girerek yapılan hırsızlık izlemektedir. Özellikle hırsızlık suçu işleyen çocukların oranında 1989 yılında görülen düşüş dikkat çekicidir. Bu durum, genel suçlu çocuk sayısının azalmasına da yol açmıştır. Bu azalmada gerek polis, gerekse diğer kuruluşlar (okullar, gençlik klüpleri) tarafından yürütülen suçluluğu önleme çalışmalarının rolü vardır (Barclay ve Turner, 1991).

Suç türlerine ilişkin dağılımın üçüncü sırasında kişiye yönelik şiddet, gasp ve cinsel suçlar gibi şiddet suçları bulunmaktadır. 1989'da özellikle kişiye yönelik şiddet ve gasp suçu işleyenlerin oranında önemli bir artış olduğu gözlenmektedir. Kundakçılık (kasten yangın çıkarma) ve mala/çevreye zarar verme anlamına gelen ızrar suçunu; sükûnu bozma, polise karşı gelme gibi diğer suçlar ile dolandırıcılık ve sahtekârlık suçları izlemektedir.

Kız ve erkekler arasında şiddet suçları açısından bir fark görülmezken; hırsızlık, dükkân/mağaza hırsızlığı ve ev/bina soyma suçları yönünden önemli farklar bulunmaktadır: 1989 verilerine göre, hırsızlık ve dükkân/mağaza hırsızlığı açısından kızların oranı erkeklerinkinden yüksektir (hırsızlıkta %75'e karşı %55; dükkân/mağaza hırsızlığında %57'ye karşı %22). Buna karşılık ev ve binalara girerek hırsızlık suçu erkekler tarafından çok daha fazla işlenmektedir (% 22'ye karşı % 6). Kızlarda en çok suç işlenen yaş ortalaması 15 iken, erkek çocuklar için son yıllarda bu yaş ortalaması yükselmiş ve 18'e çıkmıştır.

Çizelge 4 ve Çizelge 5'te 10-13 ve 14-16 yaşlarındaki kız ve erkek suçlu çocuklara uygulanan uyarı ve kararların dağılımı görülmektedir. Bu çizelgelerden de izlenebileceği gibi, suçlu çocukların çoğunluğu polis tarafından uyarılmakta, ancak küçük bir grubu mahkemelere sevk edilmektedir.

Uygulanan uyarı ve kararlarda cinsiyet, yaş grupları ve yıllar açısından bazı farklar bulunmaktadır: Örneğin 10-13 yaşındakiler 14-16 yaş grubuna ve kızlar erkeklerle göre polis tarafından daha çok uyarılmaktadır. Ayrıca yıllar açısından uyarılmanın giderek arttığı gözlenmektedir. Bunu koşulsuz/koşullu serbest bırakma ve gözetim/denetim kararları izlemektedir. Bu veriler en son 1989'a ait olduğundan, 10-13 yaş grubunda bakım kararları da görülmektedir. Bilindiği gibi bu kararların çocuk (gençlik) mahkemelerinde kullanılabilirliği, 1991 yılında yürürlüğe giren 1989 Çocuk Yasası ile ortadan kaldırılmıştır. Toplum hizmeti kararları ve hapis cezası, sadece 14-16 yaşlarındaki erkek çocuklar için söz konusudur. Devam merkezi kararları 10-13 yaş grubundaki kızlar için uygulanmamıştır. Yıllar içinde hapis cezası, devam merkezi ve gözetim/denetim kararlarındaki düşüş dikkat çekicidir. Her iki ç-

zelgede de ortaya çıkan bir diğer eğilim, polis tarafından yapılan uyarıların oranı artarken, para cezasına çarptırılanların oranının çarpıcı bir biçimde düşmesidir.

ÇİZELGE 1
İNGİLTERE'DE YILLARA GÖRE SUÇLU ÇOCUKLARIN
CİNSİYET AÇISINDAN DAĞILIMI (%)

Cinsiyet	1979	1984	1989
Kız	19.4	17.8	17.8
Erkek	80.6	82.2	82.2
Toplam (N =)	100.0 (164.200)	100.0 (169.200)	100.0 (99.300)

Barclay ve Tumer, 1991 : 78-83'deki verilerden düzenlendi.

ÇİZELGE 2
İNGİLTERE'DE YILLARA GÖRE SUÇLU ÇOCUKLARIN YAŞ
GRUPLARI AÇISINDAN DAĞILIMI (%)

Yaş Grupları	1979	1984	1989
10-13	29.7	32.8	28.0
14-16	70.3	67.2	72.0
Toplam	100.0	100.0	100.0

Barclay ve Tumer, 1991 : 78-83'deki verilerden düzenlendi.

ÇİZELGE 3
İNGİLTERE'DE YILLARA GÖRE SUÇLU ÇOCUKLARIN SUÇ
TÜRÜ AÇISINDAN DAĞILIMI (%)

Suç Türü	1979	1984	1989
Kişiyeye Karşı Şiddet	5.9	6.6	11.1
Cinsel Suçlar	1.2	1.1	1.8
Ev ve Bina Soymak	19.7	19.9	18.3
Gasp	0.5	0.7	1.3
Hırsızlık	67.3	66.0	58.5
Dolandırıcılık ve Sahtekârlık	1.1	1.0	1.5
İzrar	2.7	2.9	4.0
Diğer Suçlar	1.6	1.8	3.5
Toplam	100.0	100.0	100.0

Barclay ve Turner, 1991 : 78.

ÇİZELGE 4
İNGİLTERE'DE YILLARA GÖRE 10-13 YAŞ GRUBUNDAKİ KIZ VE ERKEK SUÇLULARA
UYGULANAN UYARI VE KARARLARIN DAĞILIMI (%)

Uyarı ve Kararlar	Kızlar			Erkekler		
	1979	1984	1989	1979	1984	1989
Uyarılar	85	91	95	66	75	88
Koşulsuz/Koşullu Serbestiyet	5	4	3	10	10	6
Denetim Kararları	4	2	1	7	4	2
Para Cezası	5	2	1	7	4	1
Devam Merkezi Kararları	—	—	—	6	5	3
Bakım Kararları	1	—	—	3	1	—
Diğer	—	—	—	1	—	—
Toplam	100.0	99.0	100.0	100.0	99.0	100.0

Barclay ve Turner, 1991 : 82

ÇİZELGE 5

İNGİLTERE'DE YILLARA GÖRE 14-16 YAŞ GRUBUNDAKİ KIZ VE ERKEK SUÇLULARA UYGULANAN UYARI VE KARARLARIN DAĞILIMI (%)

Uyarı ve Kararlar	Kızlar			Erkekler		
	1979	1984	1989	1979	1984	1989
Uyarılar	59	72	82	34	44	64
Koşulsuz/Koşullu Serbestiyet	11	11	9	11	12	10
Gözetim veya Denetim Kararları	10	6	4	11	9	7
Para Cezası	16	8	3	25	15	7
Toplum Hizmeti Kararları	—	—	—	—	2	2
Devam Merkezi Kararları	1	2	1	8	9	5
Hapis Cezası	—	—	—	8	7	3
Diğer	3	1	1	4	2	2
Toplam	100.0	100.0	100.0	101.0	100.0	100.0

Barday ve Turner, 1992 : 83.

İNGİLTERE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNE SUNULAN SİR'LER*

Herşeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, bugün İngiltere'de SİR hem yetişkin, hem de çocuk mahkemelerinde uygulanmakta olan bir etkinliktir. Önceden de belirtildiği gibi, İngiltere'de SİR uygulaması 19. yüzyılın ortalarına değin uzanmaktadır. Daha sonra SİR'ler gerek mevzuat gerekse resmi yazışmalara sık sık konu olmuştur. Bu nedenle aşağıda ilk olarak mevzuat ve resmi yazışmalarda SİR gözden

* Bir önceki altbölümde 1991 Ceza Adaleti Yasası'yla getirilen değişikliklerden söz edilmekle birlikte, bu altbölümde "çocuk mahkemesi" ve "sosyal inceleme raporu" ifadeleri kullanılmıştır. İngiltere'de yeni uygulamalara Ekim 1992'de geçildiği için, yararlanılan en son kaynaklarda da adı geçen ifadeler yer almaktadır.

geçirilmektedir. Bu konuyu SİR'in hazırlanması, içeriği ve biçimiyle, kullanımı ve dağıtımı izlemektedir. Bu arada NACRO'nun önerdiği bir SİR (hüküm öncesi raporu) örneği de bu altbölümde yer almaktadır.

Mevzuat ve Resmi Yazışmalarda SİR

İlk mevzuat çalışmaları ve resmi yazışmalarda, suçlu birey hakkında yapılan incelemenin birincil amacının, "mahkemeye hüküm vermekte yardımcı olmak" olduğu görülmektedir. Değişik dokümanlarda bu etkinliğe ilişkin olarak ifade edilen özellikler üç grupta toplanabilir : (1) Bu inceleme mahkeme tarafından yönlendirilmelidir; (2) bir "sosyal inceleme" niteliği taşımalıdır; (3) suçlu birey ile en etkin bir biçimde uğraşmanın yolunu gösterebilmelidir. Bu özellikler İçişleri Bakanlığı tarafından 1926'da hazırlanan "Gözetim Kuralları"nda öne sürülmüş, 1936'da Sosyal Hizmetler Komisyonu'nun önerileriyle gelişmiş ve 1948 Ceza Adaleti Yasası'nda son şeklini almıştır (Thorpe, 1978).

SİR'lerin içeriği konusunda ilk ayrıntılı açıklamalar, 1961'de, resmi bir doküman olan Streatfeild Raporu'nda görülmektedir. Streatfeild Raporu'na göre, bir gözetim görevlisi mahkemeye şu hususları kapsayacak bir SİR hazırlamalıdır: (1) Mahkemenin, kusurluluk durumunu değerlendirmesiyle ilişkili olarak suçlunun sosyal yaşamı ve ev yaşamı hakkındaki bilgi; (2) suçlunun suç kariyerinin nasıl denetim altına alınabileceğiyle ilişkili olarak suçlu ve içinde bulunduğu çevre hakkında bilgi; (3) gözetim ya da diğer ceza türlerinin, suçlunun suç kariyeri üzerindeki olası etkilerine ilişkin görüş. Burada getirilen yenilik, SİR'in içeriğinde yer alması uygun görülen üçüncü bölümle ilintilidir. Böylece, ilk olarak Streatfeild Raporu'nda, gözetim görevlilerinin cezalar hakkındaki fikirlerini SİR'de belirtmelerine olanak tanınmıştır. Amaç, mahkemelerin suçlu bireyler hakkında en uygun tedaviyi seçebilmesini kolaylaştırmaktır.

Streatfeild Raporu'nda SİR'lerin içeriğine ilişkin düzenlemeler, 1962'de ortaya çıkan Morison Raporu'nca desteklenmiştir. Ancak bu raporda, gözetim görevlilerinin cezalar hakkında bir görüş öne sürebilecek deneyim ve eğitime sahip olmadıkları ifade edilerek, bu hususun gerçekleşmesinin zaman alacağı belirtilmiştir.

Yukarıda sözü edilen raporlardaki görüşlere dayanarak, İçişleri Bakanlığı çok sayıda genelge aracılığıyla, SİR yazımındaki kurallar ve düzenlemeleri değişik mahkeme ve gözetim servislerine iletmıştır. Örneğin, cezalar hakkındaki görüşlerin SİR'lere alınmasına ilişkin olarak 1974'te çıkarılan bir genelgede şöyle denmektedir:

Eğer deneyimli bir gözetim görevlisi, verilecek herhangi bir kararla ilgili olarak, lehte veya aleyhte kesin bir öneride bulunabileceyse, bunu raporunda açıkça ifade etmelidir.... Bir suçlu için gözetimi uygun gördüklerinde, suçlunun gereksinmelerinin değerlendirilmesi, denetime karşı olası tepkisi ve diğer ilgili faktörleri de dikkate alarak bunu bir 'karar' biçiminde önermeleri için, gözetim görevlileri özendirilmelidir (Home Office Circular, 194/74).

1980'li yıllarda, SİR'lerin hazırlandığı vakaların niteliği ve SİR'lerin içeriğinde bazı değişimler kendini göstermektedir. SİR'ler artık ilk kez suç işleyenlerden çok, birkaç kez ve ağır suçlar işlemiş olanlar hakkında hazırlanmaya başlamıştır. Bu, raporda suçla ilgili bilgilere ağırlık verilmesine yol açmıştır. Ayrıca, SİR'lerde hapis cezasına alternatif olabilecek önerilerin vurgulandığı görülmektedir.

Bottoms ve Stelman (1988)'a göre, bazı uygulamaların söz konusu değişikliklerde önemli bir payı bulunmaktadır. Bu uygulamalar şöyle özetlenebilir:

1) 1982 Ceza Adaleti Yasası gereğince, 21 yaşın altındaki suçlu gençlerin hapis cezasına uygun olup olmadığını veya hapis cezası dışındaki diğer önlemlere yeterli bir yanıt verip vermediğini anlamak için, SİR mutlaka hazırlanmalıdır. Yasanın bu hükmü, gözetim servisleri ve yerel otorite sosyal hizmetler bölümlerinin, hapis cezası alma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan suçlu çocuk ve gençler hakkında daha kaliteli SİR'ler oluşturabilmelerini sağlamak için, güdüleyici bir etken olmuştur. Yine bu yasa, suçlu çocuk ve gençlere ilişkin gözetim ve denetim kararlarında, bazı koşulların yer alıp almaması saptanırken, SİR'leri incelemenin gereği üzerinde durmuştur.

2) İçişleri Bakanlığı, "İngiltere ve Galler'de Gözetim Servisi'ne İlişkin Ulusal Amaç ve Öncelikler Raporu (1984)" ile gözetim kararının ve hapis cezası dışında bir cezanın mahkemeler tarafından verilmesini kolaylaştırmak için, SİR'lere daha çok özen gösterilmesini önermiş ve SİR'lerin içeriği konusunda açıklayıcı genelgeler yayınlamıştır.

3) Sağlık ve Sosyal Güvenlik Dairesi tarafından yerel otorite SHU'ları için yayınlanan bir kitapta, birincil odak noktasının "işlenen suç" olduğu belirtilerek, SİR'de verilen diğer bilgilerin de suçla ilişkisinin kurulması gerektiği üzerinde durulmuştur.

4) Yerel gözetim servislerinin çalışmaları da SİR'le ilgili değişimleri etkilemiştir. Yerel gözetim servislerinin bazıları, suç davranışına ağırlık veren, bireysel bilgileri de ikinci derecede önemseyen SİR'ler hazırlamıştır. Bazı servisler ise, ilk kez suç işleyen çocuklar için SİR hazırlamak istememişlerdir.

1991 Ceza Adaleti Yasası ile SİR isim değiştirerek "hüküm öncesi rapor" adını almıştır. Önceden de belirtildiği gibi, bu yasa karar oluşturma sürecinde hüküm öncesi rapora yani SİR'e ağırlıklı bir rol vermekte, hapis cezası ve toplum cezalarına ilişkin kararlar alınmadan önce, bu raporu zorunlu kılmaktadır.

SİR'in Hazırlanması

Çocuk mahkemesinde duruşma, çocuğa veya genç bireye ne ile suçlandığı basit bir dille açıklanarak başlar. Olayın ortaya çıkmasını amaçlayan "kanıt" aşama-

sında çocuğun suçlu olduğu anlaşıldığı takdirde, mahkeme SİR kapsamındaki bilgi ve öneriyi dikkate alarak çocuk hakkında uygun bir karar verir.

Çocuk suçlular hakkında SİR hazırlanması sorumluluğu çoğunlukla yerel otoritenin sosyal hizmetler bölümüne aittir. 1969 Çocuk ve Genç Bireyler Yasası'na göre, bu bölüm, çocuk mahkemesine çıkarılan her çocuk hakkında SİR hazırlamak zorundadır. Aynı yasada çocuk mahkemesinin de yerel otoriteden SİR isteyebileceği belirtilmektedir. SİR'lerin hazırlanmasında yerel otoritelerin sosyal hizmet bölümleri, çocuk mahkemelerinden bağımsız olarak çalışır. Bazı yörelerde ise, 13 yaşından yukarı suçlu çocuklar hakkında SİR hazırlama görevi gözetim servisleri tarafından yerine getirilir. Bu sorumluluğun tümüyle yerel otoritelerin sosyal hizmetler bölümleri tarafından yerine getirilmeyişi, bazen bir sorun olarak görülmektedir (Ashworth ve diğerleri, 1992: 147).

SHU SİR'i oluştururken bazı zorluklarla karşılaşabilir. Bu zorlukların kaynağı; çocuk mahkemesi yargıçları, suçlu çocuk, diğer uzmanlar ve suçlu çocuğun ailesi olmak üzere dört grupta ele alınabilir:

1) Pitts (1990 : 71)'in de belirttiği gibi, SHU "suçlu çocuğun çıkarlarını en üst düzeyde koruma" yı amaçlarken, yargıç "toplumun çıkarlarını en iyi biçimde gözetme" inancı doğrultusunda davranır. Hareket noktalarındaki bu farklılık ve doğruduğu çatışma, yargıçların SİR'in içeriğinden yararlanma düzeyini ve SİR ile hüküm verme arasındaki bağlantıyı zedeler. Örneğin son yıllarda İngiltere'de SİR'lerde yer alan denetim ve ortayol tretman önerilerinin yargıçlar tarafından dikkate alınmamasının en önemli nedeni bu çatışmadır. Bazen bu durum, SHU'nun SİR'in içeriğini yargıçların beklediği biçimde hazırlanmasına yol açabilir ki, bu da sosyal hizmet mesleği açısından bir sorun oluşturur.

2) SHU'nun suçlu çocukla ilk karşılaşması onun hakkında bir SİR yazılması gerektiği zaman olur. Çoğu kez suçlu çocuk ya da genç birey, otorite olarak gördüğü kişilere karşı savunmaya yönelik davranışlar geliştirdiğinden, SHU bu aşamada bazı zorluklarla karşılaşabilir. SİR hazırlanmasında ikinci bir sorun, suçlu çocuğun bu açıdan sorumluluğunu bilememesi, SHU'yla niçin görüşmesi gerektiğini kavrayamaması ve bir belirsizlik ortamı içinde kalmasıdır. Bu durum, ondaki kuşku, tedirginlik ve korku gibi olumsuz duyguları pekiştirebilir. SHU için her iki zorluğun da üstesinden gelmenin bir yolu, suçlu çocuğu, SİR'in hazırlanmasına aktif bir biçimde katmaktır. Bu amaçla çocuk ile SHU arasında bir ara sözleşme yapmak yararlı olur. Pitts (1990: 90), bu tür bir sözleşmeye ilişkin olarak görüşlerini şöyle dile getirmektedir:

Bir sözleşme iki tarafın da birbirine olan hak ve görevlerini belirginleştiren bir anlaşmadır. Sözleşmede kurallar, bu kurallara uyuymadığı zaman yapılacak işlemler ve yaptırımların yer alması gerekir. Sözleşme, mesleki uzmanların rolleri ile otorite ve sorumluluklarının niteliği ve sınırlarını... ortaya koyar.

Sözleşmenin üstünlüğü, oluşturulması sırasında iki tarafa da sözleşmenin içeriğini tartışmak ve sonunda karar verilen hususları kontrol edebilmek için fırsat tanıma-

sıdır. Bu, özellikle genç insanlar için çok önemlidir. Çünkü onlar kontrolü daima dışardan onlara uygulanan birşey olarak görmüşler ve sınırların ne olduğunu ancak bu sınırlara şiddetle çarptıkları zaman anlamışlardır.

Böyle bir sözleşme uyarınca, SHU yaptığı incelemeye ilişkin görüşlerini çocuğa aktarmalı; ona bazı yanlışları düzeltme olanağı verebilmeli; kabul etmediği konuları onunla tartışabilmelidir. SİR'in son bölümünde yer alan önerinin çocukla birlikte gözden geçirilmesinde yarar vardır. Yine SİR tamamlandıktan sonra, SHU raporu çocuğa okunmalı ve hem çocuğun hem de avukatının bu rapordan birer kopya edinmesini sağlamalıdır. Buna karşılık çocuk, sözleşmenin kendisine verdiği sorumluluk çerçevesinde, SİR'in oluşumunda SHU'ya yardımcı olmalı, bu amaçla randevularına ve kendisi için düzenlenen programlara düzenli olarak gelmelidir (Pitts 1990 : 74-5).

3) Çocuk mahkemesi yargıçları, sosyal hizmetler bölümlerinden çocukların kişilik ve davranış özelliklerine ilişkin uzman görüşlerini kapsayan bazı raporlar isteyebilir. Bazen SHU, SİR'i hazırlarken, mahkeme kararı olmaksızın çocuk hakkında bu tür bir değerlendirmeye gereksinime duyabilir. Çocuk hakkında görüş bildirecek bu kaynaklar, başta çocuğun okulu olmak üzere, değerlendirme merkezleri ve bazı sosyal hizmetler bölümlerindeki ortayol tretman birimleridir. Okul, çocuğun okula devamı, başarısı ve davranışları konusunda bir rapor hazırlar. Değerlendirme birimleri çocuğun -gerekirse- psikiyatrik değerlendirmesini yapar; kişilik ve davranış örüntüleri konusunda SHU'ya yardımcı olur.

SHU, SİR'i hazırlama aşamasında sözü edilen bu birimlerle ve bu birimlerde görevli eğitim psikologu, psikiyatrist gibi uzmanlarla işbirliği yapar. Bu uzmanların görüşü mahkemeye öneri sunarken bir gerekçe oluşturur. Bazen SHU'nun görüşleri diğer uzmanlarınkiyle uyuşmayabilir, o takdirde bu durumun SİR'de belirtilmesi gerekir. SHU'nun mahkemeye bilgi veren diğer uzmanlara göre rolü farklıdır: SHU suçlu çocuk hakkında mahkemeye sadece bilgi sunmakla kalmaz; kendi incelemeleri ve diğer uzmanların görüşlerine dayanarak, o çocuğun geleceğini belirleyen bir öneri de sunar. Çünkü SHU, çocuğa ilişkin gözlemlerini onun geçmişten getirdikleri ve gelecekle ilgili beklentileri bağlamında, bütünsel bir açıdan değerlendirme olanağına sahiptir.

4) Suçlu çocuğun ailesiyle kurulması gereken ilişki, SİR'in hazırlanması sürecinde en önemli boyutlardan biridir. Ev ziyaretleri ve ofis mülakatlarında ailenin çocuğun suça itilmesindeki rolü kadar, bundan sonra çocuğu ne ölçüde koruyabileceği de gerçekçi olarak incelenir ve bu SİR'de yeterince yansıtılır.

SHU, suçlu çocukların aileleriyle ilişki kurmak üzere harekete geçtiğinde, değişik aile tipleriyle karşılaşır: Küçük bir grup anababa, çocuğun davranışının nedeni ve sorunun çözümü konusundaki araştırma girişiminde SHU ile işbirliğine hazır bir tutum gösterir. Bu aileler çocuklarının suçunu kabul eder ve ona yardımcı olmak için isteklidir. Çoğu anababanın ise çocuğun suç oluşturan davranışı karşısında

şaşkına döndüğü, utandığı, kızdığı ve ne yapacağını bilemediği görülür. Bu tür anababalar SHU'ya karşı kararsız bir tutum sergilemekle birlikte, çalışıldığı takdirde işbirliğine hazır bir duruma getirilebilir.

SHU depresif, çeşitli yoksunluklar içinde bulunan, ümitsiz, çocuğa ilgisini yitirmiş ve bu için ucunu bırakmış ailelerle de karşılaşabilir. Bu tür ailelerle gereken işbirliğini kurmak çok güç ve zaman alıcı olabilir. Ancak SHU'nun en çok zorlandığı tip, SHU'ya bilgi vermekten kaçınan, çocuğu uzmanla görüşmeye göndermeyen ve çocukla sürdürülecek tüm etkinliklere karşı çıkan ailelerdir ki, bunlar bazen çocuklarının suç işlediğini de kabullenmez ve SHU ile işbirliğini baştan reddeder. Bu durumda SHU'nun "aileyle çalışma"yı değil, "aileye rağmen çalışma"yı sürdürmesi gerekebilir.

Thorpe (1978), hazırlık aşamasında söz konusu olan bazı etmenlerin SİR'lerde farklılığa yol açtığını saptamıştır. SİR'lerde çeşitliliğe neden olan etmenler şunlardır: (1) SİR'in hazırlanmasına ayrılan süre; (2) SİR hazırlandığında kullanılan kaynakların ve bu kaynaklardan yararlanma düzeyinin farklılığı; (3) bilgi toplama kullanılan yöntemlerin değişik olması; (4) bireysel vakaların karşılanması gereken farklı gereksinimleri; (5) mahkemelerdeki beklenti ve isteklerin göz önüne alınma derecesi; (6) gözetim görevlilerinin farklı deneyim, tutum ve bilgileri.

Thorpe (1978: 37-9), SİR'ler üzerinde yapmış olduğu kapsamlı araştırmada, SİR'lerin % 39'unun bir kaynak, %61'inin ise iki ve daha çok kaynaktan yararlanılarak hazırlandığını belirtmektedir (SİR'lerin % 45'i iki; %15'i üç; %1'i dört kaynak kullanılarak hazırlanmıştır)*. Raporların %70'inde polis kayıtları gözden geçirilmiştir. Gözetim görevlileri, raporların %95'inde, hazırlık sırasında birden çok etkinlikle ilgilendiklerini belirtmişlerdir. En çok görülen etkinlik, raporların %67'si için söz konusu olan ev ziyaretleridir**. Bunun yanında ofis mülakatları ve meslektaşlara danışma da önemli etkinliklerdir. SİR'lerin %66'sı 3 haftayı aşkın bir sürede tamamlanırken, %20'si 2-3 hafta, %9'u 2 hafta, %5'i ise 1 haftada hazırlanmıştır.

SİR'in hazırlık aşamasında, suçlu çocukla yapılan mülakatlardan sonra alınan bilgilerin başka kaynaklardan doğrulanması çok önemlidir. Perry (1975), SHU'nun görevinin sadece "suçlu birey ve ceza verenler arasında bir iletişim hattı olarak hareket etmek" olmadığını; bu görevin aynı zamanda "mahkemeye, kararını verebilmesi için doğru ve güvenilir bilgi sunma"yı da kapsadığını belirtmekte ve olabildiğince çok bilginin doğrulanması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Bottoms ve Stelman (1988 : 115-8), rapor hazırlama konusunu, SİR uygulamasının içinde yer aldığı iki yapı (bağlam) açısından ele almaktadır: Bunlardan ilki sosyal hizmetler bölümlerinin raporları düzenleme açısından belli ilkeler ve işlemler geliştirmesine ilişkindir. Bu, örgütsel bağlamda konunun ele alınmasıdır. İkincisi,

* Bu araştırma, çoğunlukla yetişkin suçlular hakkında SİR hazırlayan gözetim servislerinin raporları üzerinde yapılmıştır.

** Sadece suçlu çocuklar için hazırlanan SİR'ler üzerinde yapılacak bir araştırmada bu oran daha yüksek çıkabilir.

SİR'in istendiği çocuk mahkemesiyle, ilgili kuruluşlar arasında sağlam ve yapıcı bir iletişim ağının oluşturulmasına ilişkindir. Bu da sistem bağlamında konunun ele alınması demektir.

SİR'in İçerik ve Biçimi

İçerik

Bottoms ve Stelman (1988)'a göre, mahkemeye sunulan SİR'in içeriğine ilişkin çerçevede üç grup bilgi yer almalıdır: Bunlar, (1) mahkemenin suçlu davranışı değerlendirmesine temel olarak suçlu bireyin toplumsal kökeni ve özgeçmişine ilişkin bilgi (geçmişe dönük bakış); (2) suçlu bireyin gelecekteki durumu hakkındaki bazı görüşlere temel olarak suçlu bireyin toplumsal kökeni ve şimdiki durumu hakkında bilgi (ileriye dönük bakış); (3) cezalandırma seçenekleri konusunda mahkemeye önerilerdir.

1) Birinci gruptaki bilgiler, çocuğun suç işlemesiyle bağlantılı olan tüm bilgileri kapsar. Bu bölümde suçlu çocuğun çevresi, ailesi, ailesiyle ilişkileri, okul, akraba grubu, iş yaşamı ve boş zaman etkinlikleri ile bireysel özellikleri ve özgeçmişine ilişkin bilgilerin, suçuyla bağlantılı bir biçimde verilmesi gerekir. Bu nedenle bu bölümde çocuğun suçuna ilişkin bilgiler de önem kazanmaktadır. Bottoms ve Stelman'a göre, geleneksel SİR uygulamasında, suçlu bireye ilişkin toplumsal içerik suçtan bağımsız olarak verilmekte ve suçla ilgili bilgiler genellikle gözardı edilmektedir. Bu durumun SHU ve mahkemeden gelen bazı nedenleri vardır:

Herşeyden önce SHU, eğitiminde, kuramsal ve uygulamalı açıdan bireysel sorunlarla ailedeki sorunlara, suçla ilgili konulardan daha çok eğilmektedir. Ayrıca SHU, suçla ilgili bilgileri alma çabasının, SHU-müracaatçı ilişkisinde potansiyel bir güçlük kaynağı oluşturacağı kanısındadır. Son olarak da, SİR'de suçla ilgili bilgilere ağırlık vermesinin yargıçları olumsuz etkileyebileceği endişesini taşımaktadır. Mahkemeler ise SİR'lerdeki suçla ilişkin bilgi yetersizliğini onaylar görünmektedir. Çünkü mahkemeler genellikle uzun raporlardan hoşlanmamakta, suçla ilişkin bilgileri başka kaynaklardan elde edebileceğini düşünmekte ve suç koşulları hakkındaki bir tartışmadan kaçınılmaktadır.

Ancak, SHU'lar için hazırlanan bir resmi dokümanda (DHSS; 1987) ve bu konuda çalışan diğerleri tarafından da açıklandığı gibi, suçluluğa ilişkin bilgi, SİR'lerde ağırlıklı bir biçimde yer almalıdır. Çünkü çocuk suç oluşturan bir davranış nedeniyle mahkemeye çıkarılmaktadır. Bununla birlikte bu bilginin SİR'de nasıl sunulması gerektiği üzerinde durmak gerekir:

Bottoms ve Stelman (1988)'in de ifade ettiği gibi, SHU'nun, suçu "suçlunun toplumsal bağlamı" içinde görmesi çok önemlidir. Bu noktada Critcher (1975)'in "yapı, kültür, biyografi" kavramları önem kazanmaktadır. Yapı, temel toplumsal-ekonomik ve maddi etkenler olup çocuğun sahip olduğu fırsatların sınırını belirler. Kültür, çocuğun kimliğinin temel parçalarından biridir; onun içinde yaşadığı çevre,

aile ve akran grubu tarafından da benimsenmiş olan yaşam biçimidir. Biyografi ise aynı kültürel ve yapısal mekânda bile olsa, çocuğu diğerlerinden ayıran deneyimler anlamına gelir. Kısaca çocuğun suçu ve suçluluk öyküsü, içinde yaşadığı toplumsal-ekonomik ve kültürel yapının belirlediği bireysel seçenekler doğrultusunda ele alınarak değerlendirilebilmelidir. Bu nokta, Powell (1985) ve Pitts (1990) tarafından da vurgulanmakta ve çocuk suçluluğu gibi temelinde toplumsal olan bir sorunun, "kişisel bir kabahat" gibi görülmemesi gerektiği belirtilmektedir. Böyle bir görüş açısı SİR'e, mahkemeye sunulan diğer rapor ve belgelerden ayrı bir özellik kazandırır.

2) İkinci gruptaki bilgiler, suçlu çocuğun geleceğiyle ilgili plana ilişkin tüm bilgileri kapsar. Aslında SHU'nun suç sorununu ele alma ve değerlendirme biçimi, suçlu çocuğun geleceğine yönelik planlama çabalarında bir temel oluşturur.

Bu bölümde SHU, suça ilişkin davranışlarının denetlenmesi ve suç işleminin önlenmesi açısından, mahkemeyi suçlu çocuk ve çevresi hakkında bilgilendirir. Bu noktada Cumock ve Hardiker (1979)'in üçlü şeması, SHU için bir çerçeve oluşturabilir. Bu çerçevede gelecekte suç işleme ve suçtan doğan zarara ilişkin risk; riskten doğan gereksinimler ve gereksinimlere yanıt verecek kaynaklar bir bütünlük içinde ele alınır.

Çocuğun gelecekte suç işleme riskinin ne olduğunu görebilmek için, SHU iki grup etkeni inceler. Bunlar hazırlayıcı ve durumsal etkenlerdir. Hazırlayıcı etkenler ilk tutuklanma yaşı, cinsiyeti, önceki tutuklanma sayısı, hapis deneyiminin olup olmadığı, son tutuklanma ile en son suç arasındaki süre ve suç türü gibi, çocuğun yeniden suç işleme olasılığıyla bağlantılı olan özellikleridir. Araştırma sonuçlarına göre; ilk suç işlendiğinde yaşın küçüklüğü, erkek olma, önceki tutuklanma sayısının artması, önceden hapse girmiş olma, son tutuklanma ile en son suç arasındaki sürenin kısalığı ve suçun hırsızlık olması, çocuğun yeniden suç işleme riskini artırmaktadır. Durumsal etkenler ise; sağlıklı ya da bozuk aile ilişkileri, okul başarısı ya da başarısızlığı, olumlu ya da olumsuz çalışma ortamı gibi, çocuğun içinde bulunduğu ve yeniden suç işleme riskini azaltan veya artıran koşullardır.

Suçtan doğan zarar riski, suçun hem çocuğa, hem de çevresine verebileceği olası zararları gözden geçirmeyi gerektirir. Suçun, suçlunun kendisi ve ailesine verebileceği zarar bazen anında ve doğrudan ortaya çıkar. Örneğin çocuk okulu bırakır; aile, başka bir kente göçetmek zorunda kalır. Bazen de suçtan doğan zarar kendini dolaylı olarak gösterir. Örneğin yerel toplum, bazı suçlara karşı çok duyarlı olup, suçlulara çok sert tepki gösterebilir.

Çocuğun yeniden suç işleme ve suçtan doğan zarar riskinin dikkatli bir biçimde incelenmesi, bir dizi bireysel ve toplumsal gereksinmeyi ortaya çıkarır. Ancak burada sadece SHU'nun değil, çocuğun da "gereksinmeleri" konusundaki görüşleri önemlidir. SHU tarafından gereksinme olarak görülen, çocuk tarafından böyle değerlendirilmeyebilir. Burada SHU, gereksinme konusunu suçlu çocuğun kendi tanımıyla görmeli; daha sonra her iki tarafın da görüşlerini öne sürebileceği bir tartış-

ma ortamı oluşturulmalıdır. SİR'de bu yolla gereksinmelerin tanımlanması sağlandığı gibi, mahkemeye sunulacak önerinin biçimlenmesine de katkıda bulunmuş olur.

SİR bağlamında "kaynaklar", suçlu çocuğun gereksinmelerine uygun olarak ortaya konulan olanaklardır. Bu olanaklar, suçlu çocuğa ilişkin kaynaklar ve yerel toplumdaki kaynaklar olmak üzere iki grupta toplanabilir. Birinci grupta suçlu çocuğun olumlu özellikleri ve ilgileri ile ona destek olabilecek aile, arkadaş, akraba gibi kurum ve kişiler bulunur. İkinci grupta ise, başta SİR'i hazırlayan SHU'nun kurumu olmak üzere, yerel ve ulusal düzeydeki diğer kamu kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ve toplumda bir ağ oluşturan çeşitli hizmet grupları yer alır. İlk olarak birinci, daha sonra da ikinci gruptaki kaynakların hangilerinden, ne ölçüde ve nasıl yararlanılacağı, suçlu çocuğun gereksinmelerine göre belirlenecektir (Curnock ve Hardiker, 1979).

3) Öneri, suçlu çocuğa uygulanacak tretman ile ilgili olarak mahkemeye sunulan görüştür. SİR'in en son bölümünde yer alan öneri; raporun önceki bölümleriyle bağlantılı olarak, çocukla ilgili müdahalede amaçların ne olduğunu, gerçekleştirme yolu ve süresini ayrıntılarıyla ortaya koyabilmelidir. SHU, öneri oluştururken çocuk hakkında bazı yapıcı seçenekleri aramalı; bu seçeneklerin çocuk üzerindeki olası olumlu/olumsuz etkilerini açıklamalı ve daha sonra hangi seçeneğin daha uygun olduğu konusundaki görüşünü gerekçesiyle belirtmelidir.

Perry (1975)'e göre öneri, SİR'in gerçek amacıdır. Öneriye gelinceye kadar verilen bilgiler ise, öneri için bir temel oluşturur. Araştırmalar çocuk mahkemelerinin açık ve olumlu önerilere gereksinme duyduğunu göstermiştir. Pitts (1990:87-8)'e göre SİR'lerde öneri olmaması, yargıçlar tarafından şöyle yorumlanmaktadır: "SHU'lar toplumda genç insanlara yardım edilemeyeceğini düşünüyorlar!"

Araştırmalar SİR'lerin yaklaşık 4/5'inde bir önerinin bulunduğunu göstermiştir. Bu önerilerin çoğunluğu -Thorpe ve Pease (1976)'e göre % 78'- mahkeme tarafından dikkate alınmaktadır. Hine, Mc Williams ve Pease (1978) tarafından yapılan bir araştırmada ise, sosyal bilgilerin yanısıra önerilerin de yer aldığı SİR'lerin, hüküm vermede en etkileyici raporlar olduğu gösterilmiştir. SİR'de, önerinin yer alması kadar niteliği de önemlidir. Powell (1985) ve Pitts (1990)'e göre öneri, suçlu çocuğun giderek daha ağır cezalar almasını önleyen, hapis cezasından uzak ve çocuğun suç davranışını denetlemeye yönelik yeni yolların ortaya çıkarılmasını güdüleyici nitelikte olmalıdır.

SİR'lerin genel olarak içeriği üzerinde yapılan araştırmalar (Perry, 1974; Thorpe, 1978), bilgi grupları ve yoğunluğu yönünden raporların yeterli olmadığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda Perry (1974; 1975)'nin SİR'le ilgili bir "proforma" oluşturma önerisi, Thorpe tarafından da desteklenmiştir.

Biçim

SİR, "SHU ile müracaatçı ve mahkeme arasındaki dolaylı etkileşim"i ifade eder (Powell, 1985: 16). Bu nedenle raporda kullanılan dil ve biçim çok önemlidir. İstenilen sonucun alınması için, sözcük ve kavramlar dikkatle seçilmeli, bilgiler ayıklanarak kullanılmalıdır. Basit ve anlaşılır bir dille, mantıklı bir düzen içinde verilen bilgiler SİR'in etkisini artırır: SİR'lerde karmaşık mesleki kavramların kullanılması hem mahkeme heyeti, hem de suçlu çocuğun raporu kavrayamamasına yol açacağından sakıncalıdır. Zaten çocuk mahkemelerinde yalın ve sade bir dil kullanılması bir zorunluluktur (Perry, 1975; Pearce ve Wareham, 1977; Bottoms ve Stelman, 1988).

Powel (1985: 28), "mahkemeler yalın fikirlere yanıt verdiği ve devamlı rapor yazma işi hayalgücünü az çok yok ettiği için, raporların bir süre sonra klişeleşmesi" tehlikesinden söz etmektedir. Bu durumda SİR, "sanığın insan niteliği ve özelliklerini düz, tek boyutlu bir resme indirgeyen" bir belge niteliğine dönüşür (Bottoms ve Stelman, 1988:16). Gerekli düzenlemelerle SİR'in bu türde bozulması tehlikesinin önüne geçmek gerekir.

Thorpe (1978), SİR'ler üzerinde yaptığı araştırmada, biçim açısından da bazı bulgular elde etmiştir. Bulgulara göre, SİR'lerin %98'i paragraflara bölünmüş, %69'unda paragraflar numaralanmış, %22'sinde ise altbaşlıklar kullanılmıştır. SİR'lerin kapsadığı sözcük sayısına göre dağılımı ise şöyledir: Raporların %28'i 500 ve daha az sözcük; %49'u 501-800 sözcük; %16'sı 801-1000 sözcük; %7'si 1000 ve daha çok sözcük kapsamaktadır. Böylece raporların yarısı, 501-800 sözcük arasında değişen bir uzunluğa sahiptir.

SİR'lerin Kullanımı ve Dağıtımı

SİR, hüküm verme sürecinde mahkemeye yardımcı olmak üzere yazıldığı halde, çocuk adalet sistemi içinde başka amaçlarla da kullanılabilir. SİR'in diğer kullanım alanları şunlardır:

1) Suçlu çocuğun denetim ya da gözetimini üstlenen SHU ve gözetim görevlileri, sosyal kişisel çalışma uygulaması sırasında, değerlendirme ve tretman amacıyla SİR'den yararlanır.

2) SİR, suçlu çocukla ilgili yatılı veya gündüzlü kurumlara bir havale dokümanı olarak ifetilebilir. Bu bağlamda, örneğin toplum bakımevi, atıkoyma merkezleri gibi yatılı kurumlara SİR'in bir kopyası gönderilmekte; çocuk için bir yer temin etmek gerektiğinde SİR'den yararlanılmaktadır.

3) SİR, infaz sonrası bakım hizmetinde çalışanların başvurduğu bir dokümandır.

4) Tıbbi/psikiyatrik raporlar veya bu tür dokümanların hazırlanmasında SİR yardımcı bir kaynaktır.

5) SİR, sistematik araştırma amacıyla olduğu gibi, eğitim amacıyla da eğitim grupları ve vaka konsültasyonlarında kullanılmaktadır.

6) Zaman zaman avukatların da SİR'lerden yararlandığı bilinmektedir.

SİR'in yukarıda belirtildiği biçimde çeşitli kaynaklarca kullanılması gizlilik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Ancak Herbert ve Mathieson (1975) un da belirttiği gibi, "SİR'lerin içeriğini geçici veya temelli olarak belli kişi ve kuruluşlarla paylaşma sorumluluğumuz" bulunmaktadır. Bu nedenle SHU'nun bu gerçeği ve gerekçesini, SİR hazırlama sürecinin en başında çocuğa açıklaması yerinde olacaktır. SİR'in bir kopyası da -önceden belirtildiği gibi- hüküm öncesinde suçlu çocuk ve ailesine verilebilmelidir.

NACRO Tarafından Hazırlanan Hüküm Öncesi Rapor (SİR) Örneği

NACRO, bu alandaki çeşitli örgütlerle birlikte, gözetim görevlileri ve SHU'lar için hazırladığı bir eğitim kitapçığında, 1991 Ceza Adaleti Yasası'nın getirdiği yenilikleri de dikkate alan bir hüküm öncesi rapor (SİR) örneği oluşturmuştur. Buna göre bir hüküm öncesi rapor (SİR), (1) başlık; (2) temel bilgiler; (3) kaynaklar; (4) son suç (suçlar); (5) suçlu hakkında bilgi; (6) sonuç ve öneri bölümlerinden meydana gelir. Bu bölümlerde hangi bilgilerin kapsanması gerektiği, NACRO (1992b) tarafından şöyle açıklanmaktadır:

Başlık

SİR'in başlığı, gözetim servisi ve sosyal hizmet bölümlerinin bir örnek kalem aldıkları bir başlık olmalıdır. Bu başlıkta SİR'in hangi yasaya göre hazırlandığı bir tümce ile belirtilmelidir.

Temel Bilgiler

Bu bölümde mahkemenin adı, duruşma tarihi, sanığın/suçlunun ismi, adresi, doğum tarihi, yaşı ve suçları hakkında bilgi verilmelidir.

Kaynaklar

Bu bölümde rapor hazırlarken kullanılan kaynaklar belirtilmelidir. Bu çerçevede görülen dokümanlar, görüşülen kişiler ve danışılan kurumlar hakkında bilgi verilir. Sanıkla veya ilgili diğer kişilerle yapılan mülakatların sayısı, kurumlardaki görevlilerin sanık ve ilgili diğer kişilere ilişkin bilgisi, alınan bilgileri doğrulamak için atılan adımlar kısa ve öz olarak açıklanmalıdır. Elde edilemeyen önemli bilgiler belirtilmelidir.

Son Suç (Suçlar)

Bu bölümde, son olarak işlenen suç veya suçların ve bireyi suç işlemeye götüren koşulların bir analizi yapılmalıdır. Bu çerçevede, suçun hangi bağlamda gerçekleştiği, suçun neden olduğu zarar, suçlunun motivasyonu, suça karşı tutumu, mağdura karşı tutumu, ifade edilen bir suçluluk ya da pişmanlık duygusu ve zararın karşılanmasıyla yönelik bir isteğin olup olmadığına bakılmalıdır.

Raporu hazırlayan uzmanın ve sanığın suçun ağırlığı hakkındaki görüşleri önemlidir. Raporunda, suçun ağırlaştırıcı ya da hafifletici yönleri hakkında bilgi sunulmalıdır. Bu bağlamda suç işlemeye doğrudan ilintili olan özel koşulların -örneğin aile içi çatışma, uyuşturucu alışkanlığı, fiziksel sağlık ya da ruh sağlığı sorunları gibi- bu bölümde yer alması gerekir.

Suçun analizi, herhangi bir yorum yapmaksızın, sadece iddianamenin ya da suçlunun söylediklerini kayda geçirmek değildir. Analiz, raporu hazırlayan uzmanın suçla ilgili tüm bilgileri dikkate alarak bir değerlendirme yapmasını gerektirir.

Suçlu Hakkında Bilgi

Bu bölüm, suçu (suçları) ve varsa geçmişte aldığı cezalarla bağlantı kurularak, suçlu hakkındaki bireysel ve toplumsal bilgileri kapsamaktadır. Ayrıca, suçta katkıda bulunan bireysel ve toplumsal etkenler ışığında suç işleme kalıplarının değerlendirilmesi bu bölümde yapılmalıdır.

Yukarıda çizilen çerçeve doğrultusunda, suçlu daha önce tutuklanmamışsa, önceki suçların işlendiği dönemleri analiz etmek gerekir. Suçlarla birlikte aldığı cezalara karşı durumunu da olumlu/olumsuz yönleriyle değerlendirebilmelidir. (Örneğin suçlar arasında sürenin uzaması, suçun ağırlığının azalması, verilen cezayı başarılı bir biçimde tamamlamak olumlu yönlerdir.)

Bu bölümde suçla ilgili bireysel ve toplumsal bilgiler şunlar olmalıdır: Suçlunun yerel çevresi; ev yaşamı; aile ve akran grubu ilişkileri; ekonomik durumu; konut durumu; okul veya mesleki eğitimi; boş zamanları kullanma biçimi; tıbbi ve psikiyatrik açıdan durumu; kumar, alkol, uyuşturucu sorunları ve cinsel sorunlar. Ancak bu bilgiler, suçla ve önerilecek ceza ya da önlemlerle ilgisi olduğu takdirde verilmelidir. Bu konularda gereğinden çok bilgi, suçlu birey hakkında mahkemenin önyargılı davranması ve istenmedik müdahalesine yol açabilir.

Bu bölümde hafifletici nedenlere de yer verilebilir. Ancak hafifletici nedenler bireysel sorunları ve bazı olumsuzlukları da kapsıyorsa, o zaman bu bölümü rapora katıp katmamakta düşünmek gerekir. Kısaca bu bölüm, gözetim görevlisi tarafından sunulacak öneri için uygun bir gerekçe oluşturmalıdır.

Sonuç ve Öneri

Bu bölümde SHU, raporun diğer bölümlerinden yararlanarak bir sonuç- değerlendirme yapar ve suçlu birey hakkında düşündüğü en uygun öneriyi sunar. Eğer mahkeme belli bir ceza üzerinde ısrar ediyorsa, bu seçenek hakkındaki görüşlerini de bu bölümde belirtir.

Bu bölümde; önerilen cezanın amacı, kullanılacak yöntemler, ulaşılabilecek hedefler, gözetim servisinin (ya da yerel otorite sosyal hizmetler bölümünün) suçlu bireyle kuracağı ilişkinin sıklığı, programın yürütülmesinden sorumlu toplum kaynakları, çalışmanın nerede sürdürüleceği v.b. gibi konular ayrıntılarıyla belirtilir. Cezanın suçlu birey ile yakınları üzerindeki olası etkilerini tanımlamak da çok önemlidir.

Suçlunun rızasını gerektiren bir toplum cezası önerildiğinde, suçlu bireyin bu cezaya razı olduğu ve cezasını tamamlamadığı takdirde sonuçlarının ne olacağını bildiği belirtilmelidir. Suçlu birey için önerilen programda, özgürlüğün kısıtlanma derecesi ve önerilen tasarrufun (örneğin gözetim, denetim v.b. gibi), suç oluşturan davranışı değiştirme açısından yararının ne olacağı açıklıkla ortaya koyulabilmelidir. Önerilen programın başansı ile ilgili bazı yerel bilgiler de bu arada verilebilir.

Suçlu bireye hapis cezası verilme olasılığı varsa, hapsedmenin suçlu birey ve yakınları üzerindeki olası olumsuz etkileri üzerinde durulmalıdır. Hapsedme; suçlu bireyin tutumu, ilişkileri, ailesi, eğitimi, işi, bannması ve tekrar suç işlemesine ilişkin olarak olumsuz etkilerde bulunabilir. Raporda tretman ya da caydırma açısından hapsedmenin olası olumlu etkilerinden söz edilmesi uygun değildir. 1991 Ceza Adaleti Yasası'na göre bunlar, hapis cezası verilmesi için yasal bir gerekçe oluşturmamaktadır.

B Ö L Ü M 3

TÜRKİYE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİ VE SİR UYGULAMALARI

GİRİŞ

Türkiye'de "çocuk mahkemesi" düşüncesi ilk kez 1916 yılında Necmettin Sadak tarafından "Muallim" dergisinde dile getirilmiştir (Çeçen, 1974). Buna karşılık Türkiye'de çocuk mahkemesi yasası ilk kez 1979 yılında çıkarılmış; ilk çocuk mahkemesinin kuruluşundan bu yana ise sadece 7 yıl geçmiştir (ilk çocuk mahkemesi 1987 yılı Ekim ayında Ankara'da kurulmuştur).

Aslında "çocuk" konusundaki resmi önlemlerin 19. yüzyılın ortalarında alınmaya başladığı Türkiye'de, çocuk mahkemelerine ilişkin gelişmelerin neden bu denli geciktiği konusunda çeşitli görüşler ileri sürülebilir. Ancak bu açıdan bazı saptamalarda bulunmak için, "çocuk"la ilgili gelişmelere tarihsel bir perspektiften bakmak gerekmektedir. Böylece, Türkiye'de bugünkü çocuk mahkemeleri ve SİR uygulamasını sağlıklı bir biçimde değerlendirmek mümkün olacağı gibi, İngiltere ile bir karşılaştırma fırsatı da elde edilmiş olacaktır. Bu nedenle ilk altbölüm Türkiye'de "çocuk"la ilgili tarihsel gelişmeye ayrılmıştır. İkinci altbölümde Türkiye'de çocuk adalet sisteminin yasal temeli ele alınmaktadır. Bu çerçevede çocuk mahkemeleri yasasıyla getirilen yenilikler ve çocuk adalet sistemine ilişkin diğer yasalar açıklanmaktadır. Türkiye'de çocuk adalet sürecinin aşamaları, sorunları ve yeni yasal-kurumsal düzenlemeler üçüncü altbölümü; Türkiye'de çocuk suçluluğunun özellikleri ve çocuk mahkemeleri kararları ise, dördüncü altbölümü oluşturmaktadır. Bölüm 3, Türkiye'de çocuk mahkemelerine sunulan SİR'ler altbölümü ile son bulmaktadır.

TÜRKİYE'DE "ÇOCUK"LA İLGİLİ GELİŞMELERE TARİHSEL BİR BAKIŞ

Türkiye'de "çocuk"la ilgili gelişmeleri; toplumsal-ekonomik ve siyasal değişim süreci içinde ülke açısından önemli tarihler olan 1920 ve 1960 yılına göre üç dönem içinde ele almak olanaklıdır. Bu üç dönemin sonunda sonuç ve "çocuk"la ilgili

son gelişmeler" de gözden geçirilmektedir. Aşağıda söz konusu dönemler sırasıyla ele alınmakta ve eldeki mevcut kaynaklar çerçevesinde incelenmektedir.

1920'li Yıllara Değın "Çocuk"la İlgili Gelişmeler

Çocuklarla ilgili bilinen ilk girişim, Mıthat Paşa'nın Tuna valisi iken 1868 yılında kurduğu "çocuk ıslahhaneleri"dir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm eyaletlerinde benzer kuruluşların oluşturulması için zamanın Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı) tarafından bir genelge çıkarılmıştır. "Çocuk İslahhaneleri Nizamnamesi"ne göre, bu kurumlara alınması düşünülen çocuklar şöyle tanımlanmaktadır (Şensoy, 1949 : 56) :

1) İslahhaneye 12-13 yaşından yukarı olmayıp da ana babasız, öksüz yetim çocuklar; ana babasız veya bunlardan biri yoksul ya da sakat olan ve her türlü sevk ve idareden yoksun çocuklar alınır.

2) Yukardaki koşullar dışında ve bir istek durumunda, ana baba ve akrabası olan çocuklar da ıslah ve terbiye edilmek üzere ıslahhaneye kabul edilir.

3) Genel olarak 13 yaşından aşağı olup irtikâp, töhmet ve cinayet nedeniyle yasal olarak bir yıl ve daha çok hapsi gereken çocuklar da hükümetin resmi emriyle ıslahhaneye alınır.

İslahhanelerde çocukların bir yandan genel eğitimi sürdürülürken, diğer yandan terzi, kundura, dabaklık, müretteplik atölyelerinde "bir sanat elde etmeleri" amaçlanmıştır. İş eğitimi modeline dayanan bu uygulamanın, bugün hâlâ çocuk ıslahhaneleri ve bazı yetiştirme yurtlarında geçerliğini koruduğu belirtilmelidir. Ayrıca "çocuk ıslahhaneleri" düşüncesinde kimsesiz, uyumsuz ve suçlu çocukların tümünün birden ayırım yapılmaksızın korunmaya, bakıma, eğitime muhtaç olduğunun kabul edilmesi ve aynı kurumlara alınması, oldukça ileri bir uygulama olarak dikkat çekicidir.

Sultan II. Abdülhamit'in sadrazamı Halil Rıfat Paşa tarafından uygulanmasına girişilen dilencilığın yasaklanmasına ilişkin "Men-i Teseül Nizamnamesi"yle birlikte 1895 yılında İstanbul'da kurulan Darülaceze de kimsesiz çocukların korunmasında oldukça etkili olmuştur.

Kimsesiz çocukların devletçe korunması ve eğitimi amaçlayan ilk kapsamlı uygulama, yetimhane veya öksüz yurdu anlamına gelen "darüleytam"ların kurulmasıyla kendini göstermiştir. Bu kuruluşların ortaya çıkmasındaki en önemli neden, 1908 yılında ilan edilen Meşrutiyetten itibaren, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli savaşlara katılması sonucu pek çok çocuğun babasız kalması, göçmen ya da mülteci olarak ülke topraklarına gelmiş olmasıdır. İmparatorluk özellikle şehit çocuklarının korunması ve eğitimi için Maarif Nezareti'ne (Eğitim Bakanlığı'na) bağlı olarak ülkenin çeşitli yörelerinde darüleytamlar açmaya başlamıştır. İlk yıllarda "evlad-ı şü-

heda" vergisiyle desteklenen darüleytamların, 2 Nisan 1917'de Darüleytamlar Müdüriyeti Umumiyesi Teşkilî ve Müteferriatı Hakkında Kanun" ile, mali kaynakları ve buralarda verilen öğretimin niteliği tanımlanmıştır:

Sözû edilen yasaya göre, tüm darüleytamlar Maarif Nezaretî'nde katma bütçeli, tüzel kişiliğe sahip bir genel müdürlükte toplanmış; devletten toprak ve para katkısı sağlanmış; genel müdürlüğün bağış kabul edebilmesi olanaklı duruma getirilmiş; il özel idareleri ve belediyelerin bütçelerine konulan yardım ödenekleri ve darüleytamların gelir getiren mallarının da bu genel müdürlüğün gelirine katkıda bulunacağı belirtilmiştir. Darüleytamlarda tarım ve sanat öğretimi yapılması, öğrencilerin çalışma ve emeğinden yararlanılması, hatta bunun için bazı şirketlerle ortaklık kurulabilmesi hükme bağlanmıştır (Fer, 1970).

1920'ler - 1960'lar Arasındaki "Çocuk"la İlgili Gelişmeler

Anadolu'da 1920 yılında kurulan Ulusal Hükümet, Osmanlı İmparatorluğu'nun kapattığı Anadolu'daki darüleytamları yeniden açma çabasına girmiş; Maarif Nezaretî'ne bağlı olan bu kuruluşları Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağliyerek, 5 Aralık 1922'de "Darüleytam Yönetmeliği"ni yürürlüğe koymuştur. "Bu yönetmelik Atatürk'ün liderliğindeki Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin sosyal alandaki ileri tedbirlerini büyük bir açıklıkla ifade etmektedir" (Fer, 1970 : 22).

Sözû edilen yönetmelikle darüleytamlar ders ve sanat bakımından iki gruba ayrılmış; kız ve erkek öğrenciler kuruluşların "manevi evladı" sayılarak gelecekleri güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Darüleytamlar bir süre sonra yeniden Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış ve bu bakanlık 1924 yılında yeni bir yönetmelik hazırlamıştır. Bu yönetmeliğe göre darüleytamlara kabul edilecek çocuklar şöyle tanımlanmaktadır (Erkan ve Erkan, 1987 : 65).

1) Darüleytamlara kabul edilecek çocukların 5 yaşından küçük, 13 yaşından büyük olmaması gerekir.

2) Anababasız olanlara, yalnız babasız olanlara göre daima öncelik tanınır.

3) Öğrenim göremeyecek ve bir sanat edinemeyecek ölçüde sakat olanlarla, tedavisi olanaksız bir hastalığı olanlar ve geri zekâlılar darüleytamlara kabul edilmezler.

Sözû edilen ikinci yönetmeliğe göre, kızların 20, erkeklerin 18 yaşına kadar kurumlarda kalmalarına izin verilmiştir. Darüleytamlarda ana sınıfına 5-7, ilkokula 8-15 ve sanat şubesine 16-18 yaş arasındaki çocukların devamı sağlanmıştır. Bu yaş gruplarının "ayrı" kuruluşlarda bakım ve eğitimi "tercih edilmiştir." İlkokulu bitirenlerin, lise ve meslek okullarına parasız-yatılı yerleştirilmelerine çalışılmıştır. Tüm yurttaki sayıları 62'ye ulaşan darüleytamlar, kapatılmadan kısa bir süre önce lıköğre-

tim Genel Müdürlüğü'ne bağlanmış, 10 Haziran 1926'da ise 931 sayılı "Öksüz Yurtları Teşkilâtı Hakkındaki 2 Nisan 1333 (1917) Tarihli Kanunun İlgâ ve Mezkûr Yurtlar Hesabatının Tasfiyesine Dair Kanun" ile kapatılmıştır (Erkan ve Erkan, 1987: 65-6).

Görüldüğü gibi darüleytamlar, savaş sonrası anababasız veya sadece baba-sız olan 5-13 yaşları arasındaki yoksul ve sağlıklı çocukları kurum bakımına alarak, onlara 18-20 yaşına kadar bakmak ve öğrenimlerini sürdürmelerine veya bir sanat edinmelerine yardımcı olmak amacıyla işlev görmüştür. Darüleytamlar, savaş sonrasında ortaya çıkan kimsesiz ve yoksul çocuk sorununu, ülke koşulları ve o yıllardaki bilgi birikimi çerçevesinde önemli ölçüde çözen kuruluşlar olarak tarihteki yerini almıştır. Ancak ortaya çıkış amacı ve yöneldiği çözüm açısından darüleytamlar, doğal olarak, bugün ailesi yanında kalmakla birlikte her türlü psiko-sosyal soruna açık olan çocuğa, önleyici ve tedavi edici boyutta hizmet ulaştırmayı amaçlayan çağdaş çocuk politikalarından çok uzak bir anlayış içinde olmuştur. Böyle olmasına karşın, Türkiye'de "çocuk" sorununa ilişkin daha sonraki gelişmelerde, "darüleytam" anlayışı devletin çocuğa ilişkin politikalarını önemli ölçüde etkilemiş; hatta bu politikaların vazgeçilmez özünü oluşturmuştur:

Devlet, darüleytam anlayışı doğrultusunda dar kapsamlı "korunmaya muhtaç çocuk" tanımına tutunarak, kimsesiz ya da kimseli yoksul ve "sorunsuz" çocukların kurumlarda bakılmasını yeterli görmüştür. Bu görüş, "çocuk" sorununa bütünsel açıdan bakmayı engelleyerek, yalnız çocuk mahkemelerinin değil; gereksinmesi duyulan başka yeni hizmetlerin de oluşturulamamasındaki en önemli nedenlerden biri gibi görünmektedir.

Anadolu'da Ulusal Hükümet ve ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını izleyen yıllar, "çocuk" konusuyla ilgili birçok gelişmeye tanık olmuştur. Bu yıllarda darüleytam yönetmeliklerinden başka, 1921'de Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur. Bu demek, uzun yıllar "çocuk" la ilgili sorunlarla savaşacak olan Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun ve dolayısıyla bugünkü Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun (SHÇEK'in)* nüvesini oluşturmuştur. Bu dönemde ikinci önemli gelişme Medeni Kanun'un çıkarılmasıdır. 1926 yılında kabul edilen 743 sayılı Medeni Kanun, ülkede "korunmaya muhtaç çocuk" tanımı ve mevzuatına önemli ölçüde ışık tutan kaynaklardan biri olmuştur:

Medeni Kanun'un 273. ve 274. maddeleri, korunması gereken çocuklara ilişkin çerçeveyi ortaya koyan bir içeriğe sahiptir. Medeni Kanun'un 273. maddesine göre:

Çocuğun, bedeni veya fikri tekâmülü tehlikede bulunur veya çocuk manen metruk bir halde kalırsa hâkim, çocuğu ana ve babadan alarak bir aile nezdine veya bir müesseseye yerleştirebilir. Çocuk şirretliği hasebiyle ana ve babanın emirlerine karşı gelmekte temerrüt ederse; müessir başka bir ıslah çaresi bulunmadığı takdirde, aynı tedbirler, ana ve babanın talebi üzerine hâkim tarafından ittihaz edilir.

* SHÇEK: Bundan böyle Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu yerine kullanılacaktır.

Söz konusu madde uyarınca, üç tür çocuk ana babadan alınarak bir aile yanına ya da bir kuruma yerleştirilebilir. Bunlar, (1) bedensel olarak veya fikren gelişimi tehlikede bulunan çocuk; (2) manen terkedilmiş çocuk; (3) şirret ve itaatsiz çocuktur. Çocuğun "bedensel veya fikri" gelişmesini tehlikeye düşürecek durumlar, çocuğun yeterli beslenmemesi; okula düzenli gönderilmemesi; bedensel gücüyle uyumlu olmayan işlerde çalıştırılması; fuhuşa, dilencilığe veya hırsızlığa teşvik edilmesi; içki ve uyuşturucu maddeleri kullanmaya yöneltilmesi olarak ifade edilebilir. Manen terkedilen çocuk, "bedensel ve fikri" açıdan tehlikeye açık bırakılarak; örneğin yeterince beslenemediğinden ağır hastalıklara uğrayan, çeşitli etkilerle işten ve okuldan kaçan, yalan söyleyen ve hırsızlığa yönelmiş bir çocuktur. Şirret ve itaatsiz çocuk, anababasının terbiye etmekte zorluk çektiği; anababa sözü dinlemeyen; aile çevresinden uzaklaşan ve günlerini uygunsuz yer ve kişiler arasında geçiren bir çocuk olarak tanımlanabilir (Şensoy, 1949:53; İnan, 1968:143-4).

Medeni Kanun'un 274. maddesine göre; "velayeti ifadan aciz veya mahcur olan yahut nüfuzunu ağır surette suistimal eden veya fahiş ihmalde bulunan ana babadan hâkim, velayet hakkını nez edebilir." Söz konusu madde, çocuğun korunmasına yol açan anababaya ilişkin nedenleri ortaya koymaktadır. Buna göre anababanın çocuğu besleme, eğitime, gözetme gibi görevlerini yerine getirme konusundaki yetersizliği; terbiye hakkını aşırı derecede kullanması; hacir altına alınması* ve görevlerini yerine getirirken ağır şekilde ihmalkâr davranması, çocuğun korunmasını gerektiren nedenlerdir (Şensoy, 1949 : 54; İnan, 1968 : 144 - 6).

Sonuç olarak Medeni Kanun, çocuğun korunmasına ilişkin geniş kapsamlı bir çerçeve ortaya koymuştur. Bu çerçeveye göre anababanın görevlerini yerine getirememesi nedeniyle, (1) yeterince beslenemeyen; (2) eğitim olanağından düzenli yararlandırılmayan; (3) ağır işlerde çalıştırılan; (4) içki ve uyuşturucu madde kullanmaya yöneltilen; (5) işten, okuldan kaçan; (6) yalan söyleyen; (7) aile çevresinden uzaklaşarak günlerini uygunsuz yer ve kişiler arasında geçiren; (8) terbiyesinde güçlük çekilen; (9) suça yöneltilen (hırsızlığa teşvik); (10) suç işleyen (hırsızlığa yönelmiş) çocuk, 'korunması gereken çocuk'tur. Medeni Kanun'un çizdiği bu çerçeve; Köy Kanununu (1924), Umumi Hıfzısıhha Kanunu (1930), Belediyeler Kanunu (1930), Polis Vazife ve Selahiyeti Kanunu (1934), İş Kanunu (1936)'nun bazı maddeleriyle de pekiştirilmiştir.

Ancak, İsviçre'den alınan Medeni Kanun'a karşılık, 1889 ve 1930 tarihli İtalyan ceza yasalarını kaynak alan 765 sayılı Türk Ceza Kanunu, suçlu çocuklara ilişkin maddeleriyle, "korunması gereken çocuklar" açısından ilk ayırım ve çelişkiyi zihinlerde oluşturmuştur. Çünkü Medeni Kanun'da, ailesi tarafından yeterince bakılmadığı, eğitilmediği ve gözetilmediği için suça yönelen ve suç işleyen, bu nedenle korunması gereken "çocuk"; Türk Ceza Kanunu'nda hür iradesiyle yasayı

* Hacir altına alınma: Kanunda belirtilen "akıl hastalığı veya zayıflığı, ayyaşlık, 5 yıldan fazla ağır ceza" gibi nedenlerle bir kişinin "fiil ehliyetinin tamamen kaldırılması veya kısıtlanması" durumudur.

çiğneyen ve bu nedenle cezalandırılması gereken "minyatür bir yetişkin" olarak ele alınmıştır.

Söz konusu çelişkinin, bugüne kadar Türkiye'de "çocuk"a ilişkin politikalar oluşturulurken, "bütünsellik" ilkesinin gözardı edilmesindeki en önemli etkenlerden biri olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda "korunmaya muhtaç çocuk" ile "suçlu çocuk" birbirinden ayrı ele alınmaya başlamış; bu ise ayrımcılık ve damgalamayı besleyen bir uygulamaya yol açmıştır. Sonuçta, "korunmaya muhtaç çocuk"a ilişkin sosyal refah sistemiyle, "suçlu çocuk"a ilişkin çocuk adalet sistemi, birbirinden uzak ve kopuk, kendi başına gelişmeye başlamıştır. Bu iki sistemin yeni hizmetler, programlar açısından birbirini güdüleyici ve tamamlayıcı ortaklığının kurulamaması, dün olduğu gibi bugün de Türkiye'nin "çocuk" konusundaki en önemli sorunlarından biridir.

Aslında Türkiye'de sözü edilen ayrımla ilgili eleştiriler, 1949'da "çocuk" alanındaki ilk özel yasa (5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun) kabul edilmeden çok önce başlamıştır. Bu açıdan en kapsamlı eleştirilerden biri, bir hukukçu olan Erem tarafından yapılmıştır:

Erem, 1940 yılında yazdığı "Ceza Hukuku Önünde Suçlu Çocuklar" adlı kitabında, Türk Ceza Kanunu'nun suç işleyen çocuklara olan yaklaşımını tartışmakta ve bu açıdan bir "islahat"a gerek olduğu üzerinde durmaktadır. Erem (1940 : 26), Türk Ceza Kanunu'ndaki ilgili hükümlerin, "... diğer memleketlerin mevzuatı göz önünde tutulacak olursa çocuk suçluluğu sahasındaki modern ceryanlardan hiçbirine uymadığı görülür" diyerek, aşağıdaki noktalara dikkat çekmiştir:

... hâlâ kanunda mevcut olan temyiz kudreti mefhumu kanaatimize göre, adaleti temin edecek yerde, bir takım adaletsizliklere sebep olmaktadır.....

Şahsi kanaatimizce temyiz mefhumunun kanundan çıkarılması... elzemdir. Kanunumuzun bize verdiği intiba vazı kanunun çocuğu, adalet kaldelerine uygun bir şekilde cezalandırmak endişesinden başka bir endişeye malik olmadığıdır.

Erem aynı çalışmasında, "kanunumuzun usulüne tamamiile muhalif ahkâmı ihtiva eden bir ecnebi kanunu tetkiki ile lüzumuna inandığımız bu islahatın bazı memleketlerde fiiliyat sahasına konulmuş olduğunu isbata çalışacağız" diyerek, Belçika'nın 1912 tarihli "Çocukları Koruma Kanunu"na ilişkin şu bilgileri vermektedir (1940 : 26) :

Belçika vazı kanunu suçlu çocukla, suçsuz çocuk arasında Devletin himayesine liyakat bakımından hiç bir fark görmemektedir. Çocuk suçu da olsa suçsuz da olsa çocuktur. Himaye edilmeye hakkı vardır. Belçika'da çocukları himayeye matuf kanunlar pek çoktur. Fakat asıl kanun 15 Mayıs 1912 tarihli Çocukları Koruma Kanunudur.

Bu kanunun Belçika ceza hukukunda yarattığı yenilikler çok büyük bir ehemmiyette haizdirler. Bu meyanda suçlu çocuklar için temyiz kudreti mefhumunun ceza hukukundan çıkarılmasını sayabiliriz (1940 : 28).

Kanunun en büyük vasfı bir cesaretle eski ceza kanunlarının çerçevesini bir anda ve tereddütsüz yıkması ve ortaya yepyeni içtîmai ihtiyaçlara hakikaten uygun kaideler vazetmesidir.... Bu kanunun asıl gayesi, lüzumsuz bir adalet endişesini bir tarafa bırakarak, çocuğu kurtarmaktır..... Belçika Ceza Kanununda suçlar üçe ayrılır: kabahat, cûnha, cinayet..... Bu tasnifin 1912 tarihli kanun nazarında hiç bir kıymeti yoktur. (1940 : 29)

Yine bu sebeplerdir ki 1912 kanunu, hâkimi çocuğa ceza vermekten menetmiş olmasına mukabil, hâkime bu (nezaret, terbiye, koruma) tedbirlerinin intihabında tam bir serbes'î bahşetmiştir.... Hâkim ... çocuğu ailesine iade edecek veya rûstüne kadar nezdinde kalmak üzere şayanı itimat bir kimseye tevdi edecek veya resmî veya hususî bir tahsil ve terbiye müessesine yerleştirecektir.....

Buraya kadar izahına çalıştığımız fikirler ve tetkik ettiğimiz kanuni kaidelerin tatbikatta muvaffakiyetli neticeler verebilmesi için diğer bir teşkilâtın mevcudiyeti elzemdir. Bunlar çocuk mahkemeleridir (1940 : 30).

... çocuk mahkemeleri (çocukları himaye) faaliyetinin temerküz ettiği bir teşekkül haline gelmişlerdir.... çocuk mahkemeleri ceza mahkemelerinden tamamen ayrı kaidelere tevkiyan tesis olunmuşlardır (1940 : 31).

Görüldüğü gibi, 1940'lı yıllarda Erem tarafından yapılan açıklamaların Türkiye açısından ortaya çıkardığı sonuç şu idi: Türk Ceza Kanunu'ndan suçlu çocukların çıkarılmasını sağlayacak bir genel "Çocuk Koruma" veya "Korumaya Muhtaç Çocuk" yasası hazırlayarak; başta çocuk mahkemeleri olmak üzere diğer kurum ve programların hızla gelişmesine olanak verecek bir yasal-kurumsal yapılanmayı gerçekleştirmek... Aslında bunun için Medeni Kanun, ilgili diğer yasalarla birlikte uygun bir çerçeve çiziyordu. Ayrıca toplumda o sırada dağınık da olsa, çocuklara yönelik bazı hizmetler mevcuttu.*

Ancak 1945 yılından itibaren, TBMM'de özel bir komisyon tarafından hazırlanan rapora dayanarak oluşturulan ve 1949 yılında kabul edilen 5387 sayılı "Korun-

* Sapmazlı (1943: 188-200)), 1940'lı yıllarda ülkede devlet, belediyeler ve özel idareler ile, çeşitli özel kurum, demek ve vakıfların çocuğu korumaya yönelik hizmetler verdiğini belirtmektedir:

Söz konusu yıllarda devlet, belediye ve özel idareler tarafından kurulan kuruluşlar arasında sağır dilsiz ve körler okulları, süt ve okul çocukları için bakımevleri, çocuk islahevleri, "serseri" çocuklar için barınma evleri, "ilkokul yardım himaye heyetleri" ve darülacezelerin çocuk yuvalarını saymak olanaklıdır.

Aynı yıllarda çocuğu korumaya yönelik özel kurum, demek ve vakıflar ise çok çeşitli olup bunlar; Çocuk Esirgeme Kurumu, Kızılay, Yardımsevenler Cemiyeti, Kadınları Himaye Cemiyeti, Maarif Cemiyeti, Yetimler Himaye Cemiyeti, Ana Kucağı, Çocuk Himaye Cemiyeti, Konya Mahalle Sandıkları, Vakıflar Em-lâk ve Eytam Bankası, Halk Partisi ve Halkevleridir.

Yukarıda sözü edilen özel kurum, demek ve vakıflar arasında; 1942 yılında "bir milyona yakın" yoksul çocuğa yardım eden Çocuk Esirgeme Kurumu'nun, ülkenin değişik yörelerinde 300'den çok kuruluşu bulunmakta idi. Bu kuruluşlar; çocuk yuvası, gündüz bakımevi, süt damlası, muayene evi, aşevi, şefkat yurdu, yetimevi, pansiyon, ana okulu, çocuk bahçesi, yetim müzesi, okuma odası, talebe sofrası, hamam, sinema, çocuk kütüphanesi gibi farklı gereksinimleri karşılamaktaydı. "Ruhça sakat çocuklar için islahevleri" ve "ortada kalan çocuklar için misafirhaneler" açmak ve hapisten çıkan çocukları korumak da Kurum'un görevleri arasındaydı.

maya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun", sözü edilen amaca hizmet etmekten çok uzak bir yasa olarak ortaya çıktı. Her ne kadar Fer (1970 : 27), bu yasaya ilişkin çalışmaların hızlandırılmasında, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ve özellikle İngiltere'de gözlenen sosyal politika hareketinin etkili olduğunu belirtmişse de, bu yasanın İngiltere'deki -ve Avrupa'daki- "çocuk" konusuna ilişkin gelişmeleri yeterince dikkate almadığı açıkça görülmektedir.

Söz konusu yasa, radikal bir biçimde Türk Ceza Kanunu'ndaki "suçlu çocuk" ayrımını ortadan kaldıracak hükümler içermemektedir. Korunmaya muhtaç çocuk kapsamındaki "kimsesiz" çocuğu vurgulamakta, diğerleri için "... Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre haklarında korunma tedbirleri alınmasında zaruret görülen çocuklar" ifadesini kullanmaktadır. Ayrıca değişik bakanlıklar ve kurumlar temsilcilerinden oluşan bir "Çocuk Koruma Genel Danışma Kurulu"nu gündeme getirerek; bu kurulun, yasaya ilişkin uygulamayı gözden geçirmesini ve "daha iyi olmasını sağlayacak tedbirleri" saptamasını hükme bağlamaktadır. Yasada eski "darüleytam yönetmelikleri"nden de etkiler bulunmaktadır. Sonuç olarak 5387 sayılı yasa; Avrupa'daki diğer çocuk yasaları gibi, korunması gereken tüm çocukları - ister suçlu olsun, isterse suçsuz- açıkça tanımlayan, çocuğun refahını birincil amaç edinen ve bu doğrultuda yasal-kurumsal gelişmelere yön veren bir yasa olmaktan çok, bu alanda bir "belirsizlik ve arayış yasası" olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de 5387 sayılı yasada yansıyan düşünce biçiminin bir başka göstergesi, aynı yıllarda hazırlanmaya başlayan çocuk mahkemeleri kanun tasarısıyla söz konusu yasanın bir arada ele alınmayışı ve daha sonra ikinci bir "korunmaya muhtaç çocuklar" yasası (6972 S.K., 1957) çıkarıldığı halde, çocuk mahkemesine ilişkin tasarıların yıllarca yasalaşma şansına kavuşamamasıdır. Bu düşünce biçiminin yalnız çocuk mahkemelerinin kurulmasını değil, aynı zamanda "korunması gereken çocuk"la ilgili çağdaş kurumsal yapılanmayı da geciktiren bir uygulamaya yol açtığı görülmektedir.

1960'lı Yıllar ve Sonrasında "Çocuk"la İlgili Gelişmeler

1960'lı yıllar, "sosyal bir hukuk devleti" olma yolunda bir çaba içine giren Türkiye'nin, 1920'li yıllardan sonra, "çocuk" konusundaki ikinci atılım dönemini kapsamaktadır. Bu dönemde Türkiye, içine girdiği hızlı toplumsal değişme süreci ve uluslararası gelişmelerin de itici gücüyle, "çocuk" konusunda bazı önemli adımlar atmıştır. Bu bağlamda Anayasa'da ailenin, çocuğun ve gencin korunmasına ilişkin hükümler yer almış; kalkınma planlarında "korunmaya muhtaç" ve "suçlu çocuk"la ilgili bazı değerlendirmeler yapılmış ve önerilerde bulunulmuştur. Bunun yanında, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı içinde "Sosyal Hizmetler Enstitüsü" ile bir Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü oluşturulmuş; sosyal hizmet alanında meslek elemanlarını yetiştirmek üzere "Sosyal Hizmetler Akademisi" ve "Hacettepe Üniversitesi Sosyal Çalışma Bölümü" açılmıştır.

1960'lı yıllardan itibaren üzerinde sıklıkla durulmaya başlanan çocuk mahkemeleri ve Sosyal Hizmetler Kurumu kanun tasarıları, 1980'li yıllarda bir sonuca ulaşmış; 1983'te aynı adı taşıyan yasayla SHÇEK, 1987'de ise yasası 1979 yılında çıkarılan çocuk mahkemeleri kurulmuştur.

Ancak ne 1960'lı yıllarda, ne de daha sonra -bugüne kadar-, "korunması gereken çocuk" a ilişkin devlet politikalarında "bütünsellik" in sağlanamadığı gözlenmektedir. Bütünselliğin sağlanabilmesi için, Türk Ceza Kanunu'ndan suç işleyen çocuklar hakkındaki temyiz kudreti kavramını kaldıracak radikal çözümler bu dönemde de üretilmemiş; tam tersine "suçlu çocuk", "korunmaya muhtaç çocuk" ayrımı daha da keskinleşmiştir. Bunu, şimdiye kadar yapılan, uygulamaya ilişkin değerlendirmelerden izlemek olanaklıdır. Bu değerlendirmelerdeki görüşler iki grupta toplanabilir: Birinci grupta, "korunmaya muhtaç çocuk" tanımı ve buna ilişkin yasal-kurumsal düzenlemeleri eleştirerek, açık ya da kapalı bir biçimde "bütünsellik" in zedelendiğini ileri sürenler bulunmaktadır. İkinci grupta ise, çocuk mahkemelerinin yapısı ve "suçlu çocuk" a ceza verilmesini eleştirerek, bunun çocuğun korunması demek olmadığına değinenler yer almaktadır. Bu değerlendirmelerden en çarpıcı olanları, görüş sahiplerinin ifadelerine sadık kalınarak aşağıda verilmektedir:

1. Birinci Grupta Yer Alan Değerlendirmeler:

Gölcüklü 1962 yılında, II. Milli Sosyal Hizmetler Konferansına hazırlık olmak üzere yapmış olduğu "Türkiye'de Çocuk Suçluluğu Hakkında Bir Araştırma " adlı çalışmasında şu noktalara değinmektedir:

Bakımsız, intibaksız, manen metrük kısaca korunmaya muhtaç bir çocuk ile suçlu küçük arasında teorik alanda ve bilhassa ceza mevzuatı açısından bir tefrik yapmakta ise de biz... bu mevzuda bir ayırımın pratik değerden mahrum olduğu kanaatindeyiz. Zira suç işlemiş olsun olmasın, manevi tehlikede bulunan çocuk kaderi üzerine eğilinmesi gereken bir çocuktur (1962 : 60).

Bu nedenle, suçlu ve suçsuz her iki grubu da ilgilendiren tedbirleri bir arada düşündüğünü belirten Gölcüklü Batı Avrupa'da, örneğin Fransa'da "devlet göziem merkezleri", "yeniden eğitim kurumları"; İngiltere'de "remand home", "probation hostel" gibi kurumların "... hem suçlu, hem suçsuz çocukları sinelerinde bir arada barındırdıklarını" belirtmektedir (1962 : 60). Gölcüklü, Türkiye'deki uygulamayı ise, şöyle dile getirmektedir:

"Üzülerek kayıt gerekir ki, memleketimizde... küçük suçlular için özel veya resmi bir müessese henüz mevcut değildir. Bu gediği doldurmak gayesiyle, sadece korunmaya muhtaç çocuklar için kurulmuş müesseselere [yetiştirme yurtları], haklarında tedbir ithaz edilen suçlu küçüklerin de kabulü yolunda Adalet Bakanlığı tarafından Millî Eğitim Bakanlığı nezdinde yapılan teşebbüsler hiç bir müsbet netice vermemektedir. Keza Temyiz Mahkememiz suç işlemiş çocukların yatı mektebine konulmasına karar itasının da kanuna muhalif olduğuna karar vermiştir." (1962: 76).

"Bu çocuklar bir müesseseye yerleştirilemediklerine göre muhtemelen 'aile ve vasiye' teslim kararına konu olmuşlar demektir. Yani bunlar için hiç bir şey yapılmamıştır.... Çocuk suçlulara pratikte tatbiki mümkün tek müeyyide olan hapis cezasının infaz edildiği müesseselere gönderilmiş bulunan küçükler ise mevcut bütün suçlu ço-

cukların ancak % 4 ile % 5'dir.... Geri kalan % 95'lik muazzam kitlenin her türü ilgiden mahrum kendi hallerine terk edilmiş durumda bırakıldıklarını kabul etmek zorundayız " (1962 : 90).

Gölcüklü, 1970 yılında İktisadi Araştırmalar Vakfı tarafından düzenlenen "Korunmaya Muhtaç Çocuklar" panelindeki konuşmasında yukarıdaki değerlendirmelerini destekleyen şu görüşlere yer verilmiştir:

Bence korunmaya muhtaç çocuklar konusunda mevcut Türk sisteminin en büyük hatası koruma nedeni olarak maddi yoksulluğu ön plana almış olmasıdır. Yani anasız, babasız çocuklar yetiştirme yurtlarına alınıp bakılacaklardır.... 6972 sayılı kanun, ... gene aynı nedenle, müessesede bakımdan gayri bir koruma şekli öngörmemiştir. 6972 sayılı kanunun, korunmaya muhtaç çocuğu tarif ederken... ana veya babanın varlık veya yokluğuna bağlanmadan, "beden ruh ve ahlâk gelişmeleri tehlikede olan çocuklara korunmaya muhtaç çocuklar denir" formülüyle yetinmesini şahsen tercih ederdim. Böylece korunmaya muhtaç çocuk kavramı genişletilerek pek değişik müşahhas durumlara cevap verebilecek bir durum yaratılmış olacaktı (1970 : 58).

İnan (1970), aynı paneldeki konuşmasında, çocuk ve çocuk haklarının ciddi bir biçimde korunmaması sonucunda, bütünselliği bozan yapay grupların oluşacağına dikkati çekmekte ve korunmaya muhtaçlığın bir "süreç işi" olması gerektiğini vurgulamaktadır:

Pek çok ülkede olduğu gibi, bugün ülkemizde de çocuk sorununu bir merhamet işi, ağlama, yas duvanı olmaktan kurtarmak zamanı gelmiş ve hatta çoktan geçmiştir. Çünkü merhamet hisleri ile hareket çocukların ve çocuk haklarının korunmasına yardımcı olmaktan ziyade, onların "kimsesiz çocuklar", "terkedilmiş çocuklar; "suçlu çocuklar", "bedenî, fikrî arızalı çocuklar," "gayrimeşru çocuklar", "sosyal uygunsuzluk gösteren (şirret) çocuklar" ve benzerleri gibi farklı adlar altında birbirinden ayrılması sonucunu doğurur. Halbuki asıl sorun, hangi ortamda, hangi bedenî ve fikrî yapıda veya hangi ayırıcı faktörün ortaya çıkardığı grupta olursa olsun çocuğun tefriksiz korunmaya muhtaç olduğu, tam ve sağ doğduğu, hatta ana rahmine düştüğü andan itibaren korunması gerektiridir (1970 : 49).

Gökçe, 1971 yılında yayınlanan "Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu" adlı çalışmasında, İngiltere örneğini vererek, İngiltere'de çocuk yasası gereğince bakım altına alınan (korunmaya muhtaç) çocukların arasında suç işleyenlerin de bulunduğunu göstermektedir. Daha sonra yetiştirme yurtlarında yapmış olduğu araştırmanın sonuçlarına dayanarak, 6972 sayılı yasadaki "korunmaya muhtaç çocuk" tanımı ve uygulamasını eleştirmektedir:

"Bulgularımıza göre bu kanun bir önceki 5387 sayılı kanunda görülen aksaklıkların tam olarak gideremediği gibi, yeni bir takım boşlukları ve yetersizlikleri de beraberinde getirmiştir.....

Kanunun birinci maddesinin 'a' fıkkına göre anasız babasız ve fakat akrabalarının yanında normal bakım sağlanabilecek çocuk hakkında korunma kararı alınıyor da, anası babası hayatta fakat bir evvelki çocuk kadar bakımı sağlanamayan hak-

kinda korunma kararı alınmıyorsa bu, memleket çocuklarına aynı imkânların verilmemesi demektir.

Diğer taraftan vasileri veya ebeveynleri tarafından terkedilmemiş, aynı zamanda herhangi bir istismar konusu olmayan çocuklar hakkında da malî mülahazalarla korunma kararı alınmamak üzere mahkemeye müracaat edilmiş ve bakım kararı alınmıştır. Bu çocuklar korunmaya muhtaç çocuklar kapsamına girmemekle beraber yetiştirme yurtlarında bakılmaktadır. Kanunun birinci maddesindeki tarifin hiç bir şıkkıyla bu çocukların bakım altına alınma sebepleri bağdaştırılmaz (1975 : 245).

Araştırma bulgularına göre... yetiştirme yurtlarında bakılmakta olan % 72 oranındaki çocuğun kendisiyle ilgilenebilecek kimseleri olduğu söylenebilir....

Bu duruma göre niçin bu çocuklar bakım altında bulunmaktadırlar? Bu soruyu çocukların kendi ifadeleriyle cevaplandıralım. 'Okumak için, kamımı doyurmak için, elbise alabilmek için' v.b.... O halde bu çocukların yetiştirme yurtlarına gelmelerinin sebepleri temel ihtiyaçlarının karşılanmasında toplanmaktadır (1971 : 247).

Kanunun 1. maddesinin 'd' şıkkının da tatbikatte başarılı olduğu söylenemez. Çocuğu istismar eden aileler, tabiatıyla kendileri çocuklarını bir kazanç vasıtası olarak kullandıklarından ve kanun nazarında suçlu olduklarından bu durumu saklamaya gayret etmektedirler. Gerçi kanun, bu durumdaki çocukların bulunduğunu zabıta, devlet veya belediye memurları veya muhtarlar öğrendikleri takdirde keyfiyeti mahallin en büyük mülki amirine haber vermelerini öngörür.... Ancak araştırma sonuçlarına bakılacak olursa korunma kararı alınmak üzere aracı olanların istisnasız çocuğun ailesinden veya akrabalarından biri olduğu görülür (1971 : 247).

Sonuç olarak Gökçe, 6972 sayılı kanunun 1. maddesinin "d" şıkkında sözü edilen ve bakım altına alınması gereken esas grubu oluşturan; "anne babası tarafından ihmal edilip fuhşa, dilencililiğe, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanmaya veya serseriliğe sürüklenmek tehlikesine maruz bulunan çocuklar"ın, uygulamada korunamadığına işaret etmektedir. Bu bağlamda Gökçe, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlı İstanbul Çocuk Bürosu'na getirilen çocukların hemen hepsinin durumları söz konusu kapsama uyduğu halde, "bu çocuklar hakkında korunma kararı alınmak bir tarafa... barındırılacakları bir çatı altı dahi temin edilemediğini" belirterek, örgütlenmenin eksikliği ve hizmetlerin yetersizliğine dikkat çekmektedir (1971 : 248).

Yukarda, 1960'lar ve 1970'lerde eleştirilen birçok nokta, bugün de geçerliğini korumaktadır. 1983 yılında çıkarılan 2828 sayılı SHÇEK Kanunu, bazı açılardan başarı sağlamışsa da, "korunmaya muhtaç çocuk" tanımına radikal bir çözüm getirememiştir. Bu yasada yer alan tanım, önceki 6972 sayılı yasadakinden farklı değildir. 2828 Sayılı yasanın 3. maddesi (b) fıkrasındaki korunmaya muhtaç çocuk tanımı içinde açıkça "suça yönelen ve suç işleyen çocuk" ifadesi yer almamakta; yasa, Türk Ceza Kanunu'ndaki temyiz kudreti kavramını suçlu çocuk açısından ortadan kaldırmamaktadır. Bunun yanında, aynı yıl içinde çıkarılan 2916 sayılı "Özel Eğitim Muhtaç Çocuklar Kanunu" ile "beden, zihin, ruh, duygu, sosyal ve sağlık özellikleri ve durumlarındaki olağan dışı ayrıcalıkları sebebiyle normal eğitim hizmetlerinden yararlanamayan 4-18 yaş grubundaki" çocukların; "eğitilmeleri, iş ve meslek

sahibi yapılmaları, çevre ve topluma uyum sağlamalarıyla ilgili esasların düzenlenmesi" amaçlanmıştır. Böylece "korunması gereken çocuk"un, 1980'lerde değişik gruplarda sınıflandırılarak bütünsel yaklaşımdan uzaklaştırılması, bu yasa ile daha da pekiştirilmiştir.

Koşar (1989 : 43) a göre, "her yönden sağlıklı yetişmesi için gerekli koşulların sağlanmadığı çocuk, en geniş anlamıyla korunmaya muhtaç çocuktur." Korunmaya muhtaçlık,

... belli zaman kesitinde o toplum standartlarına göre çocuğun temel bakımı, yetiştirilmesi, esirgenmesi ve gözetilmesindeki yetersizlik ve aksama nedeniyle sosyal, fiziksel, ruhsal ve ahlaki yönden sağlıklı bir yetişkin olmasının engellenmesi koşullarını içermektedir (Koşar, 1989 : 43).

Cılga (1986) ise, korunmaya muhtaçlığın, toplumsal yapı içindeki çelişkilerden kaynaklandığını ve "korunmaya muhtaç çocuk"un, "korunmaya muhtaç aile"den çıktığını belirterek; bu durumda olan çocukların suça yönelme, dilencilik, fuuş, evden kaçma v.b gibi çeşitli sorunlarla karşılaşabileceğini ifade etmektedir.

Her iki açıklamanın da, ilgili yasadakinden daha geniş kapsamda "korunmaya muhtaç çocuk" tanımına yöneldiği görülmektedir. Bu tanım içinde "korunmaya muhtaç olmak", sağlıklı gelişim sürecinin aksamasıyla yakından ilgidir. Çocuk ailesi olsun olmasın, herhangi bir zamanda "sosyal, fiziksel, ruhsal ve ahlaki yönden sağlıklı bir yetişkin" olmasını engelleyen koşullar içinde kendini bulabilir. Kuşkusuz, sosyal ve ahlaki açıdan engelleyici bir koşul da çocuğun suça yönelmesi ve suç işlemesidir. Araştırmalar, daha çok korunmaya muhtaç ailelerin çocuklarının, yetersiz toplumsallaşma nedeniyle suça yöneldiğini göstermektedir (Uluğtekin, 1991a).

Koşar (1989 : 46), "çocuk koruma hizmeti veren kuruluşların, suçlu ve suça yönelen çocukları düşünmesi gerektiğine" şöyle değinmektedir:

Toplum çocuğa yeteri barınma, beslenme, eğitim, sağlık v.b. imkânları sağlayamadığında, evinden kaçarak izbelerde yaşayan, uygunsuz yerlerde dolaşan küçüklere etkili bir biçimde müdahale etmediğinde, çocuğun dilencilik, hırsızlık gibi yasadışı faaliyetlerin hüküm sürdüğü sistemlere katılmasına engel olmadığında çocuğu ihmal ediyor demektir. Böyle düşünüldüğünde, çocuk koruma hizmeti veren kuruluşların çocuğu anababanın ihmal, fena muamele ve istismarından koruduğu gibi, toplumun bu gibi tavırlarından da korumak üzere çaba sarfetmek zorunda oldukları sonucu çıkmaktadır.

Kut (1989:146) asıl sorunun, Türkiye'de hizmet politikasının dar kapsamlı olmasından kaynaklandığını ifade ederken, "korunmaya muhtaç çocuk"ların içine "suça itilen çocuk"u da katmaktadır.

Hizmet politikasında en büyük aksamalardan biri kapsamın sınırlılığıdır..... Ulaşılamayan korunmaya muhtaç çocuk sayısı, ulaşılanlara göre büyük çoğunluktur. Ulaşılamayan grubun en büyük kısmı... evden kaçarak özellikle büyük kentlerin olumsuz etkilerine maruz kalan, başıboşluğa serseriliğe, suç işlemeye itilen çocuklardır.

1960'lı yıllardan itibaren yapılan çeşitli toplantılarda "korunmaya muhtaç" ve "suçlu" çocuk ayrımı yapıldığı ve bunlar için ayrı çözüm yolları üzerinde durulduğu görülmektedir. Ancak Ankara Barosu tarafından yapılan bir toplantıda, Bıyıklı (1974), "çocuk hukukunda bütünlük kavramı" açısından "suçlu çocuklar" ile "korunmaya muhtaç çocuklar"ın sorunları arasında büyük farklar bulunmadığını ve bu iki tür çocuğun benzer uslandırma yöntemlerine göre eğitilmeleri gerektiğini vurgulayarak; çocuk mahkemelerinin suçlu çocuklarla birlikte korunmaya muhtaç çocuklar konusunda da yetkili kılınmalarının, "çocuk hukukunun bütünlüğü ilkesinin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu" belirtmiştir.

Kalkınma Planlarında da "korunmaya muhtaç" ve "suçlu" çocukların ayrı ayrı ele alındığı görülmektedir. Hatta 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979 - 1983)'nda korunmaya muhtaç çocuk, "toplumsal güvenlik"; suçlu çocuk "adalet" sektöründe ele alınmıştır. Üstelik bu ayrımın, tam çocuk mahkemeleri ile SHÇEK yasalarının çıkacağı dönemde yapılmış olması düşündürücüdür. Sonuç olarak kalkınma planlarında "çocuk" sorununa bir bütün olarak yaklaşılmadığı için, planlarda öngörülen hedefler de çağdaş gereksinimleri karşılamaktan uzak, belli iyileştirmeleri sistematik olarak sağlayamayan, gelişigüzel ve dağınık hizmetlere yönlendirici olmuştur.

Aslında daha Birinci Kalkınma Planı (1963 - 1967)'nin yeni kabul edildiği günlerde, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü'nün Genel Sosyal Refah Danışmanı Fox (1963 : 13,36), konuyla ilgili bazı noktalara dikkat çekmiştir: Kalkınma planında özürsüz, uyumsuz, ihmal edilen ve çalışan çocuklara ilişkin sorunların çözümünün yanısıra, "suçluların rehabilitasyonu ve çocuk suçluluğunun önlenmesi"nin de hedef olarak alındığını belirten Fox, o sırada TBMM'de bulunan Sosyal Hizmetler Kurum Kanunu tasarısının, "bu hizmetlerin tümünün bir kurumda toplanmasını temin etmediğini" ifade etmiştir. Fox, ilgili yasa tasarılarından başka, ayrı bir "çocuk" kanununun çıkarılması gereğinden de söz etmiştir (1963 : 40).

2. İkinci Grupta Yer alan Değerlendirmeler :

Çocuk mahkemelerine ilişkin yasa tasarıları 1952 yılından itibaren TBMM'ye gönderilmeye başlandığı halde bu konuda ilk görüşler, 1965 yılında hazırlanan çocuk mahkemesi yasa tasarısına ait olmuştur. Yasa tasarısıyla ilgili ilk değerlendirme, 1960'lı yıllarda Türkiye'de, suçların önlenmesi ve suçluların ıslahı konusundaki Birleşmiş Milletler uzmanı olarak bulunan Lopez-Rey tarafından yapılmıştır:

Lopez-Rey, 1965 yasa tasarısını eleştirmiş ve tasarıda, çocuğun korunması doğrultusunda bazı radikal değişimler önermiştir. Ancak bugünkü çocuk mahkemelerinin işleyişini oluşturan bu özün değişmeyerek, 1979'da aynen yasalastığı görülmektedir. Bu nedenle, aşağıdaki eleştiri ve öneriler bugün de geçerliğini korumaktadır.

* Bu toplantılardan bazıları şunlardır: Sosyal Hizmetler Danışma Konseyi (1963); III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı (1968); Cumhuriyet Döneminde Sosyal Hizmetlerin Yönetimi Semineri (1973); Gençlik Şurası (1988); 1990'ların Çocuk Politikası Ulusal Kongresi (1989); I. Özel Eğitim Konseyi (1991).

Lopez- Rey, tasarrınn "1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu modelindeki sistem ve kavramları aynen koruduğunu" belirtmektedir (1967 : 55). Bugün, "etkisi yitmiş böyle bir sistemi savunmanın güç olacağı"nı ifade eden Lopez - Rey (1967 : 55), çocuk mahkemeleri yasa tasarısına ilişkin önerilerini şöyle dile getirmiştir:

1) Oniki yaşından küçük olanlar hakkında cezai hiç bir soruşturma yapılamaz.

2) Oniki ile onsekiz yaşındaki küçüklerin davalarına çocuk mahkemelerince bakılacaktır. Bu mahkemelerin görevi Türk Ceza Kanunu'nun hükümlerinden tamamen müstakil olacaktır. Bu kanun tarafından küçükler hakkında tesis edilmiş olan sistem terk edilecektir.

3) Yaş bakımından oniki ile onsekiz yaş limitleri arasında kategori ayrılığı yoktur. Bunun ana nedeni kronolojik yaşın suçların ıslahında gözönüne alınacak yegâne unsur olmamasıdır.

4) Cezalar ve cezai yaptırımlar yerine tedbirler deyimli kullanılmaktadır. Tavsiye edilen tedbirler şunlardır: Azarlama, deneme müessesesi, çocuğun alle yanına yerleştirilmesi, eğitim veya profesyonel formasyon ya da bir ıslah faaliyeti zımında merkezlere, müesseselere devam etmek ve ferdî faaliyetlere göre hâkim tarafından zorunlu görülen diğer tedbirler. Bir müesseseye konma sebebiyle hürriyetten mahrumiyet hiçbir şekilde ağır veya diğer çeşit hapis ile aynı tutulmamalıdır. Düşünölen müesseseler halen Türkiye'de mevcut olan ıslahanelerdir.

Göröldüğü gibi Lopez-Rey, suç işleyen çocukların Türk Ceza Kanunu'ndan tümöyle çıkarılarak, mevcut sistemin terk edilmesini ve çocuk mahkemeleri yasasıyla çağdaş bir çocuk adalet sistemi oluşturulmasını önermiştir. Bu yeni sistemde suç işleyen çocuk için "ceza" değil, "tedbir" söz konusu olacaktır ve bu da çocuğun gereksinmesine göre çeşitlilik göstermelidir. Halen sistemde mevcut olan çocuk ıslahevleri, yeni sistemde hapis cezasının yerine getirildiği bir yer değil, bir eğitim kuruluğu olarak işlev görmelidir.

Söz konusu yasa tasarısı hakkında benzer eleştiriler, o sırada Cenevre'de ceza hukuku doktora öğrencisi Taşbağ (1967) ve Cenevre Üniversitesi'nde, ceza hukuku öğretim üyesi Graven (1967) tarafından yapılmıştır:

Taşbağ'a göre:

Bugünkü modern çocuk suçları mevzuatında cezai mesuliyet mevzubahis olmamaktadır ve dolayısı ile çocuğun işlediği suç, cezanın tayininde rol oynamamakta, sadece onun karakterini gösteren kriterlerden biri olmaktadır. Halbuki bu kanun tekli-fi, adeta eski ve yeni sistemleri baş başa götürmek arzusu ile, küçüklere tedbirlerin uygulanması ile beraber, azami haddi indirilerek tatbik edilen cezaları da kabul etmiştir (1967 : 4).

Graven'a göre yasa tasarısındaki cezalar son derece tutucu ve serttir. Uygulamada tedbirlerin önüne geçerek, onların yararlı etkisini yok edebilir. Yasa tasarısındaki çocuklar hakkında düşünölen -en az 10 yıl, 7 yıl gibi- ağır hapis cezaları, çocuk hukuku ilkeleri ile bağdaşamaz. Çocuk hukuku, suç fiilinden çok, suçlu çocuğun ıslahı ve topluma kazandırılmasına önem verir. Böylece, Graven (1967:11)'e göre, tasarıda yer alan cezalar, "... cemiyete hakikaten faydalı olacak, küçüklerin

sınıflandırılmasını öngören ve iyi hazırlanmış bir sisteme bağlanacak ümitleri kökünden yıkmaktadır."

Lopez- Rey ve Taşbağ'ın da belirttiği gibi çocuk mahkemesine ilişkin bu yasa tasarısı, Türk Ceza Kanunu tarafından çocuklar için oluşturulmuş sistemi radikal bir biçimde değiştirmemiştir. Çocuk mahkemeleri kurulmadan önceki sistem şimdi de sürdürülmektedir. Bu sistem Gölcüklü (1962 : 74) tarafından şöyle eleştirilmiştir:

Türk Hukuku'nun küçük suçlular için kabul etmiş bulunduğu ceza sistemi, büyük- lere tatbik olunanın aynıdır ve zecre dayanmaktadır.... bizde müeyyide bakımından çocuk suçlularla büyük suçlular arasındaki tek fark küçüklere cezanın belirli bir ölçü içinde indirilerek verilmesidir.

Gölcüklü Türk Ceza Kanunu'nda çocuk ve yetişkin suçlular için hareket noktasının - manevi sorumluluğa bağlı olarak- "ceza sorumluluğu" olduğunu belirtmek- te ve bu hareket noktasının çocuklar için değiştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Gölcüklü (1962 : 91)'ye göre, suçlu çocuklarla ilgili sistemin belirlenmesinde hare- ket noktası "cezai sorumsuzluk" olmalıdır. Ancak böyle bir sistemde çocukların ısla- hına ilişkin tedbirler bir anlam ifade edebilecektir.

Bayraktar (1978 : 38) da Türk Ceza Kanunu'nun çocuk suçlulara ilişkin ce- zalandırıcı ve kısıtlayıcı yaklaşımını eleştirerek, yasada "küçükler için öngörül- müş sistem ve ceza siyaseti ile büyükler için öngörül- müş sistem arasında nitelik farkı bulunmayıp sadece nicelik farkı oldu- ğu"na işaret etmektedir. Bayraktar'a göre, Türk Ceza Kanunu'nda "küçüğün ailevi, sosyal, iktisadi ve eğitimsel durumunu açıkça öngören bir düzenleme ile yargıca takdir hakkı tanınması"ndan sonra, çocuk suçlu- luğunun çözümüne başlangıç sağlanabilecektir. Çünkü, sonraları bir çocuk mahke- mesi yargıcının da çocuk mahkemeleri yasasına atfen belirteceği gibi, "yasanın ob- jesi herhangi bir suçlu değil" dir. "O yargılandırılmasından çok sakınılması, gözetilmesi ve eğitilmesi gereken varlık. O, korunmaya gereksinimi olan çocuk"tur (Sölez Tan, 1991b). İşte tüm bu eleştirilere karşın, başından itibaren korunmaya muhtaç çocuk tanımı içine suça yönelen ve suçlu çocukların alınmayışı; ayrıca "suçlu çocuk", "korunmaya muhtaç çocuk" gruplarının yasal-kurumsal açıdan birbi- rinden tamamen farklı bir biçimde düşünülmesi, Türkiye'de çocuk mahkemelerinin kurulmasını geciktiren en önemli nedenlerden biridir.

Türkiye'de çocuk mahkemelerinin kurulmasını geciktiren bir başka neden, çocuğun ve gencin aile içindeki refahını amaçlayan ve bu açıdan çocuk ve aileyi birlikte destekleyen bir sosyal refah sisteminin kurulamamış olmasıdır. Bugünkü 2828 sayılı SHÇEK yasasındaki "korunmaya muhtaç çocuk" tanımına göre; çocuk veya genç ancak beden, ruh, ahlak gelişimi ya da bireysel güvenliği tehlikeye girip anasız babasız kaldığı, onlar tarafından terk edildiği veya anababası tarafından ih- mal edildiği zaman korunmaya muhtaç olarak görülmektedir. Başka bir deyişle, ço- cuğun durumu, "bir sorun oluşturmaya başladıktan sonra" ele alınmaktadır. Konuya bu şekilde yaklaşıldığı için, hizmetler de "çocuğun aileden ayrılması" esasına göre

düzenlenmiştir. Bu sistemde kurum bakımı ile evlat edinme ve koruyucu aile, çocuğun ailesiyle bağlantılarının zayıflaması ya da kopmasından sonra devreye giren, bağımsız ve uzun süreli bakım hizmetleri olarak değerlendirilmektedir.

Halbuki bugün gerek İngiltere, gerekse diğer batı Avrupa ülkelerinde, her çocuğun doğumdan itibaren korunmaya hakkı olduğu ve çocuğun en iyi biçimde ailesi tarafından yetiştirileceği görüşü benimsendiği için, çocuk ve gence yönelik sosyal refah hizmetleri de yasal-kurumsal açıdan bu doğrultuda gelişmiştir.*

Söz konusu yaklaşımı benimsemiş bir refah sistemi çocuğun bakım, korunma ve eğitiminde aileyi destekler; anababaya çocuk yetiştirme sorumluluğunu yerine getirirken yardımcı olur; çocuğu anababaya karşı korur; kreş ve gündüz bakımı, okul öncesi ve okul eğitimi ile sağlık sorunlarını çözemeyenlere yol gösterir; çeşitli boş zamanları değerlendirme etkinliklerini, kişilik geliştirici birey ve grup danışma programlarını çocuğun yararına sunar; eğitimini sürdüren ve iş bulmaya çalışan gençlere olanak sağlar; çocuğun özürsüzlük, uyumsuzluk ve suçluluk** durumlarında onların yanında yer alır, bu amaçla özel kurum ve tedavi programları oluşturur; aile tüm bu desteklere karşın toplumsallaşma görevini yerine getiremediği takdirde, yastılı kurum, koruyucu aile ve evlat edinme uygulamaları geçici veya devamlı olarak devreye girer.

İşte çocuğun ve gencin refahını aile içinde sağlamayı hareket noktası olarak kabul eden bir sistem, çocuk mahkemelerine büyük ölçüde gereksinime duyar. Çünkü böyle bir sistem bağlamında çocuk mahkemeleri, çocuğun toplumsallaşma süreci içinde ortaya çıkan mediko-psiko-sosyal ve aynı zamanda hukuksal sorunlarını, onun yüksek çıkarlarını gözетerek çözmeye çalışır. Çocuk mahkemesi, bu amaçla çeşitli program ve hizmetler arasından, aile ve toplumun da hak ve sorumluluklarını hesaba katarak, çocuk için en yararlı seçimi yapar ve bunun uygulanmasını sağlar. Çocuk mahkemesini sadece çocuk adalet sisteminin bir parçası olarak görmek yanlış olur; çocuk mahkemesi aslında bir ayağı adalet, diğer ayağı refah sistemi içinde olan ve böylelikle işlevsellik kazanan bir "köprü-kurum" niteliğindedir. Bölüm 1'de de belirtildiği gibi, tarihsel süreç içinde çocuk mahkemeleri ile sosyal refah sistemi adeta iç içe gelişmiş ve sürekli olarak birbirlerini güdülemişlerdir. Türkiye'de ise, başından itibaren çocuk ve gençleri aile içinde korumaya yönelik bir refah sisteminin oluşturulamaması, hizmetlerin nicel ve nitel açıdan yoksulluğu ile sonuçlanmış; bu durum da, çocuk mahkemelerinin kurulması için gereken itici gücün ortaya çıkmasını engelleyen nedenlerden biri olmuştur.

* Örneğin İngiltere'de 1989 Çocuk Yasası ile Almanya'da 1990 Çocuk ve Gençlik Hizmetleri Yasası bu yaklaşımı benimsemiştir. Bu yasalara göre İngiltere'de 21; Almanya'da 27 yaşına kadar çocuk ve gençlere hizmet verilir.

** İngiltere ve Avrupa'nın diğer ülkelerinde, 21 yaşın bitimine değin gençler özel indirimli ceza ve tedbirlerden yararlanır. Türkiye'de ise Cumhuriyet kurulduktan sonra 1940'lı yıllara değin 18-21 yaşları arasındaki gençler için benzeri bir yaklaşım olduğu, ancak daha sonra bunun terkedildiği anlaşılmaktadır. Dönmezer (1993 : 73)'e göre, "18-21 yaşındaki genç erişkinleri daha halif bir rejimden yararlandırmak konusunda Avrupa'daki eğilimin hemen hemen tek istisnası Türkiye'dir."

"Çocuk"la İlgili Son Gelişmeler

Türkiye'de ilk olarak 1916'da sözü geçen çocuk mahkemelerinin, neden bu kadar gecikerek kurulduğu sorusu, 19. yüzyılın sonundan itibaren, "çocuk"la ilgili yasal-kurumsal düzen incelenerek yanıtlanmaya çalışılmıştır.

Bu inceleme sırasında da görüldüğü gibi, Türkiye'de temelde toplumsal-ekonomik yapının biçimlendirdiği oluşum içinde, "korunması gereken çocuk"un Me-deni Kanun'da öngörülen biçimde ele alınmayışı; Türk Ceza Kanunu'nun suçlu çocukla ilgili "temyiz kudreti" kavramını getirmesi ve bunun "korunmaya muhtaç çocuk"la "suçlu çocuk" arasında kesin bir ayrımın yapılmasına yol açması; doğumundan itibaren her çocuğu ve genci ailesi içinde korumaya yönelik bir refah sisteminin yasal - kurumsal gelişimi için çaba harcamak yerine, dar kapsamlı bir "korunmaya muhtaç çocuk" tanımına bağlanarak çocuğu aileden ayıran ve eskinin darüleytamından izler taşıyan bir bakım sisteminde ısrar edilmesi gibi nedenler, ülkede çocuk mahkemelerinin daha önce kurulmasını büyük ölçüde engellemiştir.

Hatta öyle görünmektedir ki söz konusu nedenler, çocuk mahkemelerinin sadece kurulmasını geciktirmekle kalmamış; bu mahkemelerin yapı ve işlevlerinin biçimlenmesinde de belirleyici olmuşlardır. Daha öz bir deyişle, Türkiye'deki mevcut geleneksel nitelikli ceza adaleti ve sosyal refah sistemleri, kendilerine uygun bir çocuk mahkemesi modeli ortaya koymuşlardır.

Ancak Türkiye'de her alanda görülen gelişme istekleri, bu alanda da kendini göstermektedir. Henüz radikal değişmelere yol açacak düzeye gelmese bile, 1990'lı yıllarda "çocuk"la ilgili bazı adımların atıldığı söylenebilir. Bu adımlar 21. yüzyıla girerken, "çocuk" politikalarıyla ilgili sistemli ve radikal değişmeler için bir zemin oluşturabilir. İşte "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırması da, bu değişmeye katkı vermek ve bir ivme kazandırmak amacıyla yapılmıştır.

1990'lı yıllarda Türkiye'de "çocuk" konusundaki bazı gelişmelerin yine dağı-nıklığını koruduğu görülmektedir. Bu gelişmeler dört alanda gözden geçirilebilir:

1) Uluslararası ilişkiler alanında: Çocuk Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi Tavsiye Kararları, Birleşmiş Milletler Çocuk Adaleti Yönetimi Standard Minimum Kuralları gibi uluslararası belgeler, "çocuk"la ilgili bazı yasal- kurumsal düzenlemelerde dikkate alınmaya başlamıştır. Ayrıca başta UNICEF olmak üzere uluslararası bazı kuruluşlarca başlatılan "çocuk" konusundaki çalışmalara hız verilmiştir.

2) Gönüllü çalışmalar alanında : Bu bağlamda bazı illerin barolar kendi içlerinde oluşturdukları "çocuk hakları komisyonları" aracılığıyla, çocuk sorunlarında aktif olarak çalışmaya başlamışlardır. Uluslararası Çocuk İhmal ve İstismarı Deme-ği'nin bir kolu olarak kurulan Türkiye Çocuk İhmal ve İstismarı Derneği, "çocuk" alanında çalışan uzman personeli de eğitmeyi amaçlayan programları uygulamaya koymuştur. Sosyal Hizmetler Uzmanları Derneği'nin "Suçluluk ve İslah Hizmetleri Komisyonu"nun yeni çocuk mahkemesi yasa tasarısına ilişkin önerileri, yasa tasarısına

doğrudan yansıtılmıştır. Bunun yanında; "çocuk"la ilgili bazı demek ve vakıfların giderek güçlendiği ve etkili olmaya başladığı, yaptıkları çalışmalardan gözlenmektedir.

3) Hükümet çalışmaları alanında : Bu çerçevede "çocuk" konusundaki çalışmaları kolaylaştıran siyasi atmosferin de katkısıyla Adalet Bakanlığı, SHÇEK Genel Müdürlüğü, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı, bazı yasal-kurumsal çalışmaları başlatmıştır.

Adalet Bakanlığı'nda Üniversite ve ilgili birimlerle işbirliği sonucunda kurulan "Çocuk Suçluluğu Komisyonu", uluslararası belgelerin de ışığında, infaz yasa tasarısı ile, çocuk mahkemeleri yasa tasarısının oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. Aynı bir komisyon da "Türk Ceza Kanunu Öntasarısı" çalışmasını yürütmüştür. Adalet Bakanlığı'ndaki en önemli gelişmelerden biri ise, çocuk suçlularla ilgili tüm çalışmalara yön vermek amacıyla, "Çocuk Gözetim Eğitim ve İyileştirme İşleri Şube Müdürlüğü"nın kurulması olmuştur.

SHÇEK Genel Müdürlüğü, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Çağdaş Bir Bakım Modeli: Koruyucu Aile"; "Korunmaya Muhtaç Çocukların Özel Ev Tipi Küçük Kuruluşlarda Bakılmaları"; "18 yaşını Dolduran Korunmaya Muhtaç Çocukların Toplum İçinde İzlenmesi- Desteklenmesi" ve "Gençlik Evleri" gibi projelerle, özellikle "ailesinden ayrılan çocuklar" için, bilimsel gerçeklere uygun bir yeniden yapılanmaya doğru ilk adımı atmıştır.

Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Gençlik Hizmetleri Daire Başkanlığı, Avrupa Konseyi- Avrupa Gençlik Merkezi ve Türkiye'deki üniversitelerle işbirliği içinde, "animatör-lider" eğitim programlarını düzenleyerek; gencin boş zamanlarını değerlendirmenin yanısıra, toplumda sorumluluk almasını da amaçlayan "gençlik çalışması"ni başlatmıştır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı; ILO, yerel yönetim, SHÇEK ve Üniversite ile işbirliği içinde uygulamaya konulan "Çalışan Çocuklar Merkezi Projesi" ne katkı vermiştir. Bu bağlamda ilk somut örnek, "Ankara Çalışan Çocuklar Merkezi" olmuştur.

İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bağlı "Küçükleri Koruma Şubesi" nin etkinliğini artırmak amacıyla bazı mevzuat çalışmalarına başlamıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı, UNICEF ve Üniversitelerle işbirliği içinde, anneye çocuğun yetiştirilmesinde yol göstermeyi amaçlayan "Anne Eğitimi Projesi"ni uygulamaya koymuştur. Ayrıca 3308 sayılı "Çıracılık ve Mesleki Eğitim Kanunu" çerçevesinde, çalışan çocukların çalışma koşullarına ilişkin düzenlemeleri organize etmeye başlamıştır.

4) Yerel yönetimler alanında: Özellikle "çocuk"la ilgili kültürel ve sosyal çalışmaları yürüten bazı yerel yönetimlerin, kreş ve gündüz bakımevinin yanısıra; çocuk ve gençlere yönelik kültürevleri, gençlik evleri, toplum merkezleri açtıkları ve burarlarda "gençlik çalışması"na ağırlık verdikleri gözlenmektedir.

TÜRKİYE'DE ÇOCUK ADALET SİSTEMİ'NİN YASAL TEMELİ

Çocuk Mahkemeleri Yasası ve Yasayla Getirilen Yenilikler

Türkiye'de bugünkü çocuk adalet sistemini belirleyen başlıca yasa, "Çocuk Mahkemelerinin Kuruluş Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun" dur.

Çocuk mahkemelerine ilişkin söz konusu yasa, TBMM'de 1979 Çocuk Yılı'nın da etkisiyle 2253 sayılı yasa olarak kabul edilmiş ve 21 Kasım 1979'da Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Yasanın bazı hazırlıklardan sonra, 1980 yılında yürürlüğe girmesi hükme bağlanmış; ancak bu hazırlık gerçekleşemediğinden, yasanın yürürlüğe girmesi 1980 yılında 2340 sayılı kanunla ertelenmiştir. Daha sonra 1981 yılında 2552 sayılı yasa ile, esas kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi, bazı maddelerinin çıkarılması yoluna gidilmiş ve yürürlüğe giriş tarihi de 1 Haziran 1982 olarak belirlenmiştir. Bu tarihten önce, yasayla ilgili uygulamada söz konusu olabilecek bazı ayrıntılar, bir yönetmelikte gösterilmiş ve bu yönetmelik 31 Mayıs 1982'de Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.* Ancak çocuk mahkemelerinin fiilen kurulması 1987 yılının sonunda mümkün olabilmıştır. Yasa, 1988'de ikinci kez değişikliğe uğramıştır. Çocuk mahkemelerine ilişkin 1992 yılında hazırlanan yeni bir yasa tasarısı halen TBMM'de bulunmaktadır ve yasalasmaı beklemektedir. Böylece çocuk mahkemeleri yasasının üçüncü kez değiştirilmesi gündemdedir.

Yürürlükte bulunan bugünkü çocuk mahkemeleri yasasına göre, "15 yaşını bitirmeyen küçükler tarafından işlenen ve genel mahkemelerin görevine giren suçlarla ilgili davalara" çocuk mahkemeleri tarafından bakılır (madde 6).

Çocuk mahkemeleri yasalarıyla çocuk adalet sistemine getirilmeye çalışılan yenilikler, dört alanda gözden geçirilebilir. Bunlar yargılama usulü, tedbir ve ceza, çocuk kurumları ve mahkeme görevlileri alanlarına ilişkindir.

Yargılama Usulü Alanındaki Yenilikler

Yasanın 19. maddesine göre, çocukların işledikleri suçlarda hazırlık soruşturması, "cumhuriyet savcısı veya görevlendireceği yardımcılar tarafından bizzat yapılır." Kovuşturma yapılmasına gerek görülmemesi, çocuk hakkında tedbir uygulanmasını engellemez. Yine bu maddeye göre, "tedbirler saklı kalmak kaydı ile" aşağı haddi 3 yılı aşmayan hüriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren suçlardan dolayı, kovuşturma ve yargılama aşamasındaki çocuklar hakkında tutuklama kararı verilemez.

* Söz konusu yönetmelik, bu kitabın yazarının da içinde bulunduğu bir komisyon tarafından hazırlanmıştır.

Yasanın 20. maddesine göre, ceza ve tedbirlerin uygulanmasından önce, çocuğun işlediği suçun anlam ve sonuçlarını kavrayabilmesi (temyiz kudreti) yönünden "bedeni, akli ve ruhi durumu" uzman kişilerce saptanır. Ayrıca "gerekirse", çocuğun "aile, terbiye, okul durumu, gidişatı, içinde yetiştiği ve bulunduğu şartlar ve ya... gerekli görülen sair hususlar" çocuk mahkemelerinde görevli uzmanlar tarafından araştırılır. Bu inceleme sonucunda, çocuk mahkemelerine ilişkin yönetmelik uyarınca yazılan SİR, yasa tarafından çocuk adalet sistemine getirilen en önemli yeniliklerden biri olmuştur.

Yasanın 25. maddesine göre, çocukların duruşması gizli yapılır. Ancak mahkemenin izniyle, yargılamanın her aşamasında çocuğun avukatı, ailesi, sosyal hizmet alanında etkinlik gösteren resmi ve gönüllü kuruluş temsilcileri ile, mahkemede görevli uzmanlar hazır bulunabilir. Çocukların davaları, bu amaçla düzenlenmiş yerlerde görülür.

Yasanın 40. maddesine göre suçlu çocukların suçları veya bu çocukların yargılanmaları hakkında yayın yapılması yasaktır.

Yasanın 24. maddesine göre, suçtan zarar gören kimsenin şikayetinden vazgeçmesi kamu davasını düşürmez. Yargılama sonunda ceza uygulanmasa bile, bu durum, tedbir uygulanmasını engellemez.

Yasanın 26. maddesine göre, çocuklar tarafından işlenen suçların soruşturma ve kovuşturmasında 3005 sayılı "Meşhut Suçlar Muhakeme Usulü Hakkındaki Kanun" hükümleri uygulanmaz.

Tedbir ve Ceza Alanındaki Yenilikler

Çocuk mahkemeleri yasanın 11. maddesindeki 11 yaşını bitirmemiş olanlara ilişkin hükümlerle, 12. maddesinde "farik ve mümeyyiz" oldukları anlaşılan 11-14 yaş grubundaki çocuklar için uygun görülen cezaları kapsayan hüküm, Türk Ceza Kanunu'na paraleldir ve eski sistemi aynen korunmaktadır.

Çocuk mahkemeleri yasası ile getirilen en önemli yeniliklerden biri tedbirlerdir. Bu yasa eski sistemde var olan "anababaya teslim" tedbirinin yanısıra, değişik türde diğer tedbirlerin de çocuk adalet sistemi içinde yer almasını sağlamıştır. Yasanın 10. maddesine göre çocuklar hakkında uygulanabilecek tedbirler şunlardır:

- 1) Veliye, vasiye veya bakıp gözetmeyi üzerine alan akrabadan birine teslim;
- 2) Bakıp gözetmeyi üzerine alan güvenilir bir aile yanına yerleştirme;
- 3) Bu maksatla kurulmuş çocuk bakım ve yetiştirme yurtlarına veya benzeri resmi yahut özel kurumlara yerleştirme;
- 4) Genel ve katma bütçeli daireler, mahalli idareler, bankalar, iktisadi devlet teşekkülleri ve bunların ortaklıkları tarafından kurulmuş fabrika, müessese veya ziraat

işletmeleri veya benzeri teşekküllerle işyerlerine yahut meslek sahibi bir usta yanına yerleştirme;

5) Resmi veya özel bir hastaneye yahut eğitimi güç çocuklara mahsus kurumlara yerleştirme.

Yasanın 11. maddesine göre, 11 yaşını bitirmemiş olanlar için, suç kanunen bir yıldan çok hapis cezasını gerektiriyorsa söz konusu tedbirlerden biri uygulanır. Çocuğun anababası tarafından yeterli tedbir alınması halinde, mahkemece diğer tedbirler uygulanmayabilir.

Yasanın 12. maddesine göre, suç işlediğinde 11 yaşının bitirmiş olup da 15 yaşını doldurmamış olanlar hakkında yapılan inceleme cezaı gerektirmiyorsa, mahkemece söz konusu tedbirlerden biri uygulanabilir. Suç işlediği zaman 15 yaşını bitirmeyen sağır-dilsizler hakkında kovuşturma yapılamaz. Bunlar hakkında da tedbir uygulanmasına gidilir.

Çocuk mahkemeleri yasası ile çocuk adalet sistemine getirilen bir diğer yenilik "gözetim"dir. Yasanın 29. maddesine göre, hakkında tedbir uygulanmış veya hükmedilmiş cezası ertelenmiş olan çocuğun 3 yıla kadar gözetim altında bulundurulmasına karar verilebilir. Bu takdirde çocuğa ve ailesine gözetimin amacı ve getirdiği yükümlülükler açıklanır. Gözetim süresi kararda gösterilir. Şartlı erteleme söz konusu ise, gözetim en az deneme devresi sonuna kadar devam etmelidir.

Yasanın 38. maddesi şartlı erteleme hakkındadır. Bu maddeye göre, suç işlediği zaman 15 yaşını doldurmamış olan bir çocuk, daha önce para cezasından başka bir cezadan dolayı hüküm giymemişse, işlediği bir suç nedeniyle para veya 3 yıla kadar hürriyeti bağlayıcı bir cezaya mahkûm olduğu ve "cezasının ertelenmesi ileride cürüm işlemekten çekinmesine sebep olacağı konusunda" mahkemede bir kanı olduğu takdirde, cezanın şartlı olarak ertelenmesine hükmolunabilir. Cezası bu şekilde ertelenen çocuk, 1 yıldan 3 yıla kadar bir deneme devresine tabi tutulur. Bu devre süresince mahkeme çocuğu, belirli bir meslek veya sanat öğrenmek; belli bir yerde yaşamak; alkollü içki kullanmamak veya bunlara benzeyen diğer koşullara uymaya zorunlu tutabilir.

Yasanın 39. maddesi bir ceza infaz kurumundan şartla salıverilen çocukların da gözetim altında bulundurulacağına işaret etmektedir. Şartla salıverme devresi sırasında gözetimin esasları, çocuğu şartla salıvermiş olan çocuk mahkemesi tarafından saptanır. Çocuğun şartla salıverilmesine, cezanın infaz edildiği yerdeki çocuk mahkemesince karar verilir.

Mahkeme Görevlileri Alanındaki Yenilikler

Çocuk mahkemeleri yasası, çocuk mahkemelerinde görevlendirilecek yargıçların niteliklerini saymanın yanısıra, bu mahkemelerde görevlendirilecek diğer bazı meslek mensuplarının da çocuk adalet sistemi içindeki önemini vurgular niteliktedir.

Yasanın 2. maddesine göre, çocuk mahkemelerinin adli yargı yargıçları arasından seçilen başkan ve üyeleri -tercihan- 30 yaşını bitirmiş bulunmalı, çocuk sahibi ve kadro olanaklarının elverdiği ölçüde ayrı cinsiyette olmalıdır.

Yasanın 30. maddesine göre, sözü geçen sosyal araştırma (inceleme) ve gözetimi yapmak üzere, çocuk mahkemesine öncelik sırasına göre "sosyal hizmet uzmanı veya yardımcısı, pedagoğ, psikolog, psikiyatr" atanır. Gözetim delegeleri adı verilen bu görevliler, yasanın 31. maddesine göre, gözetimlerine verilen çocukların "eğilimlerini ve gidişatını" devamlı olarak gözetirler; çocuk hakkında anababa veya diğer kişi ve kurumlardan bilgi toplayarak durumu, -iki ayda bir olmak üzere- verecekleri raporla mahkemeye sunarlar. Çocuk mahkemeleri yasanın uygulanmasına ilişkin yönetmelikte gözetim delegelerinin nitelikleri*, atanmaları, görevleri ile gözetimin esasları, usulleri ve gözetim raporları hakkında ayrıntılı açıklamalar yapılmıştır.

Çocuk Kurumları Alanındaki Yenilikler

Çocuk mahkemeleri yasası, eski sistemde de mevcut olan çocuk ıslahevi, çocuk cezaevi gibi kurumlardan söz ettiği gibi, çocuk adalet sisteminde bazı yeni kurumların yer alması gerektiğini de kabul etmiştir. Bu açılardan ilgili yasa maddeleri aşağıda verilmektedir:

Yasanın 36. maddesine göre, suçu işlediği zaman 11-14 yaşları arasında olan ve cezanın çektirilmesine başlandığı anda 18 yaşını doldurmayan çocukların cezaları, çocuk ıslahevi veya çocuk cezaevlerinde çektirilir. Bunlar hakkında, çocuklara ait cezaların infazına ilişkin diğer kanunlar ve tüzüklerin bu kanuna aykırı olmayan hükümleri de uygulanır.

Yasanın 37. Maddesine göre, tutuklanan çocuklar, çocuk tutukevlerine konur; ancak çocuk tutukevi bulunmayan yerlerde yetişkin tutukevlerinin ayrı bölümlerine yerleştirilir.

Yasanın 44. maddesinin (a) bendine göre, Adalet Bakanlığı'ndaki ilgili birimlerce kurulması hükme bağlanan çocuk ıslah ve eğitimevleri, haklarında tedbir uygulanan çocukların yerleştirileceği devlete ait kuruluşlar, gözlem merkezleri, çocukların kısa sürelerle kabul edileceği kabul merkezleri ve çocuk tutukevleri, çocuk adalet sistemi içinde yer alması düşünülen "yeni" kurumlardır. Yasanın 43. maddesine göre, bu yasada öngörülen kurumlar, Adalet Bakanlığı tarafından kurulur.

Yasanın 44. maddesinin (a) bendine göre Adalet Bakanlığı, eğitimi güç çocukların yerleştirildiği kurumlar ve çocukların zararlı yayınlardan korunması açısından

* Sözü geçen yönetmeliğin 4. maddesinin (A) ve (B) bendleri yönetmelik çalışmalarıyla ilgili komisyonun önerdiği şekilde olmayıp, Adalet Bakanlığı tarafından yönetmeliğe son şekli verilirken birbirine karıştırılmıştır. (A) bendinin şöyle olması gerekirdi :

"A) Sosyal ve İdari Bilimler Sosyal Bilimler ve Edebiyat Fakültelerinin Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü."

dan Milli Eğitim; çalışan çocuklar açısından Çalışma ve Sosyal Güvenlik; çocuklar için sakıncalı filmlerin denetimi açısından İçişleri; çocukların yerleştirileceği tedavi kurumları ve sosyal servis açısından ise Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile işbirliği yapar. (Yasa, 1988'de değişikliğe uğradığı halde, 1983'de kurulan SHÇEK'ten söz etmemektedir!)

Yasanın 44. maddesinin (h) ve (ı) bendlerine göre, Adalet Bakanlığı, cezaları infaz edilen çocukların işe yerleştirilmesi konusunda infaz sonrası yardım kurumlarıyla ilişki kurar ve çocukların yerleştirildiği özel kurumları denetler.

Yasanın 33. maddesine göre, bir aile yanına veya paralı özel bir kurum ya da benzeri kuruluşlara yerleştirilen çocuğun giderleri devlet tarafından ödenir. Medeni Kanun hükümleri gereğince, bakmakla yükümlü kişi çocuğun giderlerini karşılayabilecek durumdaysa, devletçe ödenen miktarın ilgili kişiden geri alınması yoluna gidilir.

Çocuk Adalet Sistemine İlişkin Diğer Yasalar

Türk hukuk sisteminde yetişkin suçlu ve hükümlülere ilişkin tüm yasalar, çocuklar için de geçerlidir. Çocuk mahkemeleri yasasının kabulünden sonra söz konusu yasalar gözden geçirilmiş ve gerekli bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu bağlamda 765 sayılı Türk Ceza Kanunu, 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanun ve ilgili Tüzük, 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu, 2992 sayılı Adalet Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 4358 sayılı Ceza ve Tevkifevleri Umum Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun ile bu yasalara ilişkin değişiklik kanunları ve bazı yönetmelikler, çocuk adalet sistemini biçimlendiren diğer mevzuatı oluşturmaktadır.

TÜRKİYE'DE ÇOCUK ADALET SÜRECİNİN AŞAMALARI SORUNLARI VE YENİ YASALAR - KURUMSAL DÜZENLEMELER

Çocuk Adalet Sürecine Giriş

Türkiye'de suç işleyen çocuğun ilk karşılaştığı görevli kentsel yörelerde polis, kırsal yörelerde ise jandamadır. Polisin İngiltere'de olduğu gibi çocuğu uyarma yetkisi yoktur. Böyle bir yetkisi olmadığından "çocuk" konusunda yeterince eğitilmeyen polisin, çocuğun bu aşamadaki psiko-sosyal gereksinimlerine duyarlı olması beklenemez. Hatta zaman zaman onlara fiziksel-psikolojik baskı uygulayabileceği bile düşünülebilir. Bu açıdan çocuk mahkemeleri yasasında çocukların hazırlık sovruşturmasının cumhuriyet savcısı veya yardımcıları tarafından "bizzat" yapılmasına

ilişkin hüküm yerindedir. Böylece, "çocuğun polis tarafından yapılan soruşturma sırasında olumsuz yönde etkilenmemesi" sağlanmak istenmiştir (Konaç, 1989 : 77).

Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Polis Vazife ve Selahiyetleri Yasası'na dayanarak açtığı "küçükleri koruma şubeleri", örgütlenme ve mevzuat yetersizliği nedeniyle suç işleyen çocuklara ulaşamamakta ve onlara yardımcı olamamaktadır. Halbuki suç işleyen çocuğun girdiği yeniden toplumsallaşma sürecinde eğitilmiş polis de önemli bir rolü olduğu unutulmamalıdır. Bu açıdan, Emniyet Genel Müdürlüğü'nün, "İl Emniyet Müdürlükleri Küçükleri Koruma Şube Müdürlüğü Kuruluş Görev Çalışma ve Sorumlulukları Yönetmeliği" konusunda çalışmalara başlamış ve bu şubelerde SHU bulundurulmasına ilişkin olarak SHÇEK'le bir protokol imzalamış olması, olumlu bir adım olarak kabul edilebilir.

Çocuk mahkemeleri yasasının geçici 2. maddesine göre, suç işleyen çocuklar çocuk mahkemeleri dışında da söz konusu yasa çerçevesinde yargılanmaktadır. Ancak uygulamada bu maddeye ne ölçüde uyulduğu hakkında herhangi bir çalışma mevcut değildir. Adalet Bakanlığı'nın Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü verilerine göre, 1992 yılında kesinleşen 30855 çocuk suçuna ilişkin mahkûmiyet kararlarının mahkemelere dağılımı şöyledir : Asliye ceza mahkemeleri % 50.9; sulh ceza mahkemeleri % 32.3; ağır ceza mahkemeleri % 8.6, çocuk mahkemeleri % 8.2 oranında çocuk suçlarına ilişkin mahkûmiyet kararı vermiştir (Yücel, 1993a.).

Türkiye'de çocuk mahkemeleri yasası gereği sadece "15 yaşından küçükler" çocuk mahkemelerinde yargılanabilmektedir. Halbuki tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de suç oranlarında 15 yaşından itibaren bir artış görülmektedir. Bu uygulama uluslararası ölçütlere uymadığı gibi, Türkiye'de "çocuk"la ilgili diğer yasalarla da bir çelişki yaratmaktadır.*

Çocuk mahkemeleri yasasının en azından belli bir yaş grubundaki suçlu çocuklar için "temyiz kudreti" kavramını kaldıramamış olması önemli bir eksikliktir. Uygulamada 11 yaşını dolduran çocukların temyiz kudretine sahip olup olmadığının anlaşılması için, mahkemenin uygun gördüğü bir adli tıp kurumundan "farik ve mümeyyizlik raporu" alınması gerekir. Çoğu zaman bu rapor, matbu basılmış ve beş satırdan oluşan bir belgeden ibarettir (Ek II'de İstanbul Kadıköy Adli Tıp Şubesi'nin verdiği rapor örneği görülmektedir). Böyle bir raporun verilmesinde, yaş tek ölçüt olarak kullanılmaktadır. Katkıcı ve diğerleri (1989) tarafından, 1980 - 1985 yıllarında İzmir Adli Tıp Grup Başkanlığı'na adli makamlarca gönderilen çocuklar hakkındaki kayıtlar üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, "dikkatsizlik" nedeniyle 11 yaşın altında en az 57 çocuğa bu raporun verildiği; 11 yaşın üstünde ise her çocuğa "farik ve mümeyyizdir" dendiği gözlenmiştir.

Çocuk mahkemeleri yasasının 6. maddesinin son bendinde "olağanüstü haller, sıkıyönetim ve savaş hali ile askeri mahkemelerin görevlerine giren suçlar ve Anayasanın 136. maddesinin ikinci paragrafında sayılan suçlara ilişkin hükümler

* Çocuk mahkemelerine ilişkin tasarrufların ilk yasaftığı 1979 yılı ve sonrasında, diğer ilgili kişi ve kuruluşlarla birlikte Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği de yaş konusuna olan duyarlılığını, o yıllarda kendi yayın organı olan "Toplumsal Çaba"da dile getirmiş ve basın bildirisiyle kamuoyuna duyurmuştur.

saklıdır" denilerek, bu tür suç işleyen 11 - 14 yaşlarındaki çocukların davaları, çocuk mahkemelerinin görevleri dışında bırakılmıştır. Ancak bu hüküm, çocuk haklarına ters düşen uygulamalara yol açacağından büyük sakıncalar taşımaktadır.

Önceden de belirtildiği gibi, çocuk mahkemelerinin özü, SIR'lerdir. Yasadaki bu incelemenin "gerekirse" yapılacağı hükmü, doğrudan çocuk mahkemelerinin özüne indirilmiş bir darbe olmaktadır. Bu konu, aşağıda "sosyal inceleme raporları" altbölümünde gözden geçirileceğinden, burada ayrıntıya girilmemektedir.

Çocuk mahkemeleri yasası gereğince, suç işlediğine ilişkin kanıt bulunamayan veya 11 yaşından küçük çocuklar için savcı, kovuşturmaya yer olmadığına karar verir. Ancak mahkeme çocuk hakkında tedbir uygulayabilir. Başka bir deyişle yasa, bu durumda olan çocukları "kaderleri" ile başbaşa bırakmamaktadır. Buna karşılık yasada, gerektiğinde savcıya "kamu davasının açılmasını erteleme yetkisi"nin verilmemiş olması, bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Konaç (1989: 78)'in de belirttiği gibi, savcıya verilecek bu yetki, "önemsiz suç işleyen çocukların damgalanmalarını, yaşamlarının geri kalan kısmını toplum dışına itilerek geçirmelerini" önleyebilir. Bu görüş Sölez Tan ve Artuk (1992) tarafından da desteklenmektedir. Aynı yazarlar bu ertelemenin yanısıra, benzer yararlarından ötürü, "duruşmanın ertelenmesi ve hükmün ertelenmesi" nin de yerinde olacağını belirtmektedir (Artuk ve Sölez Tan, 1992a).

Adalet süreci içinde çocuk, işlediği suçun türüne göre tutuklu ya da tutuksuz yargılanır. Her ne kadar çocuk mahkemeleri yasası ayrı bir çocuk tutukeviden söz ediyorsa da Türkiye'nin hiçbir yerinde, henüz bir çocuk tutukevi kurulmamıştır. Tutuklu yargılanan çocuklar, kapalı (yetişkin) cezaevlerinin çocuk bölümlerine konulmaktadır. Ancak çocukların bu kurumlarda yeniden toplumsallaşmalarını engelleyen çok olumsuz koşullar içinde yaşadıkları bilinmektedir (Uluğtekin, 1991a). Ayrıca çocukların kuruluşlar arasındaki sevk ve nakilleri sırasında kollarının mühürlenmesi, kelepçe ve zincir kullanılması, bu bağlamda değerlendirilmesi gereken çağdışı uygulamalardır.

Çocuk mahkemeleri yasasının 3412 sayılı yasa (1988) ile değiştirilen 19. maddesi uyarınca, aşağı haddi 3 yılı aşmayan hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren bir suçtan ötürü, kovuşturma ve yargılama aşamasında çocuk hakkında tutuklama kararı verilemeyeceği hükme bağlanmıştır. Söz konusu maddede, "... tedbirler saklı kalmak kaydıyla" gibi bir ifade varsa da, uygulamada çocukların suça itilmelerinde rol oynayan koşullar içinde yaşamalarına göz yumulmaktadır. Sonuçta tutuklu yargılanan çocuklar kapalı cezaevinin olumsuz koşullarından etkilenirken, tutuksuz yargılananların bir bölümü tekrar suç işleyebilecekleri bir ortama terk edilmektedir.

Çocuk mahkemelerinin yetişkinlerin yargılandığı mahkemelerden ayrı bir mekânda oluşturulması ve yargıçların duruşma sırasında cübbe giymemesi gibi sadeliğe ilişkin kuralın, Türkiye'deki çocuk mahkemelerinde uygulanmadığı görülmektedir.

Tedbir Gözetim ve Cezaların Amacı

Çocuk mahkemeleri yasasına göre suçlu çocuklara uygulanan tedbir, gözetim ve cezalardan bir önceki altbölümde söz edilmiştir. Çocuk mahkemelerinde suçlu çocuklara uygulanan tedbir, gözetim ve cezaların amacı, onların yeniden toplumsallaşmalarını sağlamak, gelecekte sağlıklı ve üretken birer yetişkin olabilmelerine yardım etmektir. Daha dar bir açıdan amaç, çocukların yeniden suç işlemesini önleyecek ortam ve koşulları oluşturmaktır. Ancak Türkiye'de bu amacın gerek yasalar, gerekse uygulamadan gelen bazı yetersizliklerle gerçekleşemediği görülmektedir. Bu yetersizliklerin temelinde, bundan önceki altbölümde belirtilen, "çocuk" sorununa bütünsel açıdan yaklaşamamanın getirdiği eksik yasal-kurumsal yapılanma bulunmaktadır.

İstanbul (2.) Çocuk Mahkemesi yargıcı Sölez Tan (1993) uygulamada, çocuğun eylemine ilişkin Türk Ceza Kanunu'nun ilgili maddesini yerine getirip, sadece, yaş küçüklüğü nedeniyle ceza süresini indirmenin, para cezasına çevirmenin ya da erteleme nin yeterli olmadığı görüşündedir.

Artuk ve Sölez Tan (1992 b)'a göre çocuk mahkemelerinde bugün uygulanan yöntem, "... yasalarda var olan cezalandırmaya dayalı, başka bir deyimle, küçük yerine eyemi temel alan bir anlayıştan kaynaklanmaktadır." Bu bağlamda çocuk mahkemelerine ilişkin yasanın, suçun anlam ve sonuçlarını kavradığı kanıtlanan çocuklar için tedbir uygulamasına olanak vermemesi, çocuk mahkemelerinin varoluş amacına ters düşmektedir (Sölez Tan, 1991b). Gelişmiş ülkelerde çocukları yargılayan organların ceza veya tedbir arasında serbestçe seçim yapabildiğini belirten Konanç (1989 : 87-8), Türk hukuk sisteminin "çağdaş düzenlemelerin aksine, suçlu çocuklara yaptırım uygulanırken ölçüt olarak temyiz kudretini almış ve çocuğa ceza veya önlem uygulama konusunda mahkemeye takdir yetkisi tanımamış" olduğunu ifade etmektedir.

Sonuç olarak çocuk mahkemelerinde suç işleyerek haklarında ilgili yasanın 10. maddesinde belirtilen tedbirlerin uygulandığı çocuk sayısı "parmakla sayılacak kadar azdır" (Uluğtekin, 1993). "Aileye teslim" tedbiri, aileyi ve çocuğu destekleyici gözetim kararıyla birlikte verilmediği için, tek başına bir "tedbir" olmaktan çok, "tedbirsizlik" olarak değerlendirilebilir. Çünkü araştırmalar, çocuğun suça itilmesinde ailenin en etkili kurum olduğunu ortaya koymuştur. Aileyi düzeltici herhangi bir çalışma yapılmaksızın çocuğun aileye verilmesi, onun tekrar suç işleyeceği bir ortama terk edilmesi anlamına gelmektedir. Yasada öngörülen "güvenilir bir aile yanına yerleştirme" ve "işyerine yerleştirme", örgütsel yapı yeterli olmadığı için mahkemeler tarafından tercih edilmeyen tedbirler arasındadır. Mahkemelerde en çok, "bir yuva veya yetiştirme yurduna yerleştirme" ile "bir zihinsel özürü kuruluşuna yerleştirme" tedbirlerinin verildiği görülmektedir. Tedbir uygulanan veya haklarında verilen

ceza ertelenen çocuklar için gözetim yararlı olabileceği halde, mahkemelerin bu kurumu işlevsel kılmamaları dikkat çekicidir.

Türk hukuk sistemindeki yaklaşımın yanısıra, çocuk mahkemeleri ve sosyal hizmet kuruluşları arasındaki ilişkilerin niceliği ve niteliği de çocuk mahkemelerinin tedbir ve gözetime ilişkin kararlarında etkili olabilmektedir. (Uluğtekin, 1993). Çocuk mahkemelerine göre, SHÇEK'e bağlı kuruluşların kapasitelerinin yetersiz oluşu ve bu kuruluşlarda çocuklara olan yaklaşım, suça yönelen ya da suç işleyen çocuklar için önerilmelerini güçleştirmektedir. Uyum sorunları olan çocuk ve gençlerin doğrudan ve aile içinde desteklenmelerine yönelik hizmetlerin olmayışı da tedbir ve gözetimin uygulamada etkisiz kalışına yol açmaktadır. SHÇEK ise, mahkemeden gönderilen belgelerde, sadece çocuğun gönderilme kararı alınan kuruluşun adının değil; tedbirin gerekçesi, süresi, çocuk için ne tür bir tretman istendiği ve çocuğun gereksinimleri hakkındaki ayrıntılı bilginin de yer alması gerektiğini ileri sürmektedir. Böylece, çocuğun yerleştirileceği ya da yararlanacağı kuruluşa bir ölçüde yol gösterilmiş ve kuruluş çocuğun gereksinimlerini karşılama açısından özendirilmiş olacaktır.*

Çocuk mahkemelerinde para cezası dışında haklarında hürriyeti bağlayıcı ceza öngörülen çocukların cezaları, çocuk ıslah kurumlarında yerine getirilir. Türkiye'de Ankara, İzmir ve Elazığ'da çocuk ıslahevi, Sinop'ta ise çocuk cezaevi bulunmaktadır. Çocuk ıslah kurumlarındaki tretmanın amacı yeniden toplumsallaşma olmalıdır. Ancak Türkiye'deki çocuk ıslah kurumları, "bürokratik örgütsel yapı modeli"ne sahiptir. Bu model ise çağdaş tretman amacı olan yeniden toplumsallaşmayı gerçekleştirmek için uygun değildir. Bürokratik modele göre yapılanmış kurumlarda "ıslah eden-topluma kazandıran" değil, "ceza veren-topluma yabancılaştırılan" bir tretman yaklaşımı egemendir. Çocuk ıslah kurumlarındaki bu yapı yerini, bireylerin psiko-sosyal gereksinimlerini karşılayan ve bu yolla onların tutum ve davranışlarını değiştirmeyi amaçlayan "insan ilişkileri modeli"ne bıraktığı ölçüde, suç işleyen çocuğun yeniden toplumsallaşmasını sağlamak mümkün olabilecektir (Uluğtekin, 1991a: 165).

Yeni Yasal - Kurumsal Düzenlemeler

Yeni yasal düzenlemelerin en başında, çocuk mahkemelerine ilişkin yasa tasarısı (1992) ile infaz yasa tasarısı (1992)'nin çocuklarla ilgili maddeleri gelmektedir. Her iki yasa çalışmasında da Adalet Bakanlığı'nda oluşturulan "Çocuk Suçluluğu Komisyonu" nun aktif katkıları olmuştur.** Komisyon çocuk mahkemelerine ilişkin

* SHÇEK'ten alınan verilere göre; 1988 - 1993 yılları arasında Ankara Çocuk Mahkemesi'nden 3, Trabzon Çocuk Mahkemesi'nden 2, İzmir Çocuk Mahkemesi'nden 1 çocuk, 2253 sayılı yasanın 10/3. maddesi gereğince yetiştirme yurtlarına yerleştirilmiştir (Aykol, 1994).

** Adalet Bakanı Seyfi Oktay'ın onayı ile kurulan "Çocuk Suçluluğu Komisyonu" nun üyeleri arasında bu kitabın yazarı da bulunmaktadır.

çalışmalarını yürütürken, üyelerinin bir bölümünün ortak olduğu "Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Suçluluk ve İslah Komisyonu"nun da görüşlerini almıştır. Çocuk mahkemeleri yasa tasarısında tedbirlerin zenginleştirilmesi ve çocuk mahkemeleriyle SHÇEK arasındaki ilişkilerin düzenlenmesine ilişkin değişiklikleri gerçekleştiren komisyon, esas çalışmasını infaz yasa tasarısındaki çocuk islahatleri hakkında yapmıştır. Tasarıda çocuk adalet sisteminin bir parçası olan çocuk islahatlerinin Çocuk Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler'in Beijing Kuralları ve Avrupa Konseyi Tavsiye Kararları gibi uluslararası belgeler ve araştırma sonuçlarının ışığında, hüküm giyen çocukların yeniden toplumsallaşmasını sağlayabilecek bir yapıya kavuşturulmasına çalışılmıştır.

Yeni çocuk mahkemeleri yasa tasarısında getirilen başlıca yenilikler şunlardır:

1) Cezai sorumluluk yaşı 12'ye çıkmakta ve 15-18 yaş grubundaki suç işleyen çocuklar da yasa kapsamına alınmaktadır.

2) Anlama ve isteme yeteneği (temyiz kudreti)'ne sahip olmak; "bedensel, zihinsel, duygusal, ahlaki ve sosyal gelişimin belli bir düzeye erişmesi zorunluğu" biçiminde tanımlanmaktadır. Bu yetenek, çocuk mahkemelerinde görevli SHU, psikolog ve eğitimci tarafından saptanacaktır.

3) SIR her çocuk için hazırlanacaktır.

4) Savcıya kamu davasının açılmasını erteleme yetkisi verilmektedir.

5) Hazırlık soruşturması Cumhuriyet Başsavcısı ve savcılar tarafından yapılacaktır.

6) Tutuksuz yargılanan çocuklar bir kabul merkezine yerleştirilebilecektir.

7) Çocukların değişik kuruluşlar arasındaki sevk ve nakilleri sırasında Kelepçe, zincir ve benzeri araçlar kullanılmayacaktır.

8) Haklarında tedbir uygulanan çocukların yerleştirileceği devlete ait kuruluşlar ve kabul merkezlerinin kurulması, SHÇEK tarafından yerine getirilecektir.

9) Çocuklara uygulanacak tedbirler, çağdaş yaklaşımlar doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Bu çerçevede, sosyal hizmetler örgütünün işlev ve sorumluluğu artırılarak, çocuk mahkemeleri ve sosyal refah sistemi arasındaki ilişkilere yasal bir temel getirilmiştir. Ayrıca diğer toplum kaynakları ile gençlik hizmetleri kuruluşları devreye sokulmuş ve böylece tedbirlerde bir zenginlik sağlanmıştır. Yeniden düzenlenen bu tedbirler uyarınca, çocuğu ailesine teslim etme veya koruyucu aileye yerleştirme sırasında SHÇEK ile işbirliği kurulabilecek; özel ilgi ve yoğun bakıma gereksinime duyan çocuklar, bu amaçla kurulmuş kurumlara yerleştirilebilecek; aileleri yanında kalan veya herhangi bir kuruma alınan çocukları çocuk klübü, gençlik merkezi, gençlik kampı ve kütürevi gibi gündüzlü/yatılı kuruluşlardan yararlandırmak mümkün olabilecektir.

Yeni infaz yasa tasarısında çocuk hükümlülere ilişkin getirilen yenilikler şunlardır:

1) Çocuk ıslahevleri "çocuk eğitimevi"ne dönüştürülmektedir.

2) Bu bağlamda kurum müdürleri sadece hukuk değil; kamu yönetimi, sosyal hizmetler, sosyoloji, psikoloji, eğitim bilimleri alanında eğitim görmüş olanlar arasından da atanabilecektir. Çocuk suçluluğu veya korunmaya muhtaç çocuklar konusunda lisans-üstü eğitim yapmış olmak, atanmada tercih nedenidir.

3) Çocuk ıslahevlerindeki infaz müdürlüğünün yerini, çocuk eğitimevinde "eğitim müdürlüğü" almaktadır. Bu birim, çocuğun çağdaş amaçlara uygun tretmanından doğrudan sorumlu olacaktır.

4) Çocuk ıslahevlerindeki infaz ve koruma memurlarının yerini, çocuk eğitimevinde "grup sorumluları" almaktadır. Grup sorumlusu, gündelik yaşamda küçük gruplar halinde yaşaması planlanan çocuk hükümlülere rehberlik eden, onların her türlü sorununda yanlarında olan ve onlarla yüzyüze çalışan bir uygulayıcıdır. Bu sistem içinde grup sorumluları SHU, psikolog ve eğitimcilerden oluşan tretman ekibinin bir üyesi durumuna getirilmekte ve onlarla sıkı bir işbirliği içinde çalışmalarına olanak sağlanmaktadır.

5) Çocuk eğitimevinde her bir çocuk hükümlü için bir "tretman dosyası" açılır ve çocuğun gereksinimleri doğrultusunda bir "tretman programı" hazırlanır. Bu programın uygulanması ve değerlendirilmesi "tretman kurulu"na yerine getirilir.

6) Tretmanın en son amacı çocuğun yeniden toplumsallaşmasıdır. Çocuğun okul ve iş eğitimi, boş zamanları değerlendirme etkinliklerine katılımı ve psiko-sosyal sorunlarının çözümünde sosyal kişisel çalışma, sosyal grup çalışması gibi etkinliklerden yararlanma biçimi, bu amaca uygun olarak belirlenecektir.*

Burada kısaca söz edilmesi gereken bir diğer yasal düzenleme, Türk Ceza Kanunu Öntasarısı (1989)'dır. Bu tasarıda çocuklara ilişkin olarak getirilen yenilikler şunlardır:

1) Suçlu çocuklarda bilinen yaş sınırları en son 18 olmak üzere birer yaş yükseltilmiştir (başka bir deyişle çocuklar 12'den küçük, 12-15 ve 16-18 yaşlarında olmak üzere üç grupta ele alınmaktadır).

2) Temyiz kudreti olan çocuklara da gerektiğinde tedbir uygulanabilecektir.

* Bu yeniliklerin bir bölümü Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen "Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevlerinin Kuruluş ve İdaresine Dair Kanun Hükmünde Karamame" (17.9.1993; 524 sayılı KHK)'de yer almıştır. Diğer bir bölümünün ise "Cezaların ve Tutuklama Kararlarının Yerine Getirilmesine, Ceza İnfaz Kurumlarından Salıverilen Hükümlülerin Korunmasına İlişkin Kanun Tasarısı'na aktarıldığı gözlenmiştir. Yukarıda sözü edilen bazı değişikliklerin, bu yasa tasarısında yer almaması dikkat çekicidir. Söz konusu yeniliklerin, tasarıda belirtilen bazı yönetmelikler hazırlanırken dikkate alınacağı ümit edilmektedir.

3) Tedbirler; "koruma, tedavi, eğitim tedbirleri" ve "disiplin tedbirleri" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Disiplin tedbirleri kapsamındaki "tekdir", "yükümlere tabi tutulma" ve "çalıştırma", Türkiye'deki çocuk yargılanmasında ilk kez kendini göstermektedir. Örneğin "çocuğun yükümlere tabi tutulması" tedbirinde, mahkemece gösterilecek bir yerde yaşamak; belli bir aile, veya kurumda yaşamayı sürdürmek; belli bir yere gitmekten alıkonulmak veya belli bir hizmeti yerine getirmek gibi yükümlülükler bulunmaktadır. Kamu yararına çalışma, hürriyeti bağlayıcı cezanın yerine geçirilebilen bir tedbirdir ve bir kamu kuruluşunda ücretsiz çalışmayı öngörmektedir.

4) Hapis cezaları süre açısından indirilmiştir.

5) Tedbir ve cezaları tamamlayan bazı kurallara yer verilmiştir. Örneğin bunlardan "hükümün geri bırakılması", Türk hukuk sisteminde ilk olarak görülen bir kurumdur (Bayraktar 1993: 235-9).

Yeni kurumsal düzenlemeler arasında en dikkat çekici olanlar, Adalet Bakanlığı içinde çocuklarla ilgili bir birimin kurulması, infaz sonrası hizmetler ve çocuk misafirhanesi uygulamasıdır:

Çocuk ve genç suçlularla ilgili hizmetlerin etkin bir biçimde yürütülmesini sağlamak üzere, 31 Temmuz 1993'de, Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri Genel Müdürlüğü içinde "Çocuk Gözetim Eğitim ve İyileştirme İşleri Şube Müdürlüğü (ÇGEİİŞ)" kurulmuştur*. Bu şube, öncelikle çocuk eğitimevlerindeki hükümlü çocuklar ile cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlü çocukların tedavi ve infaz sonrası koruma çalışmalarını yürütmekten sorumludur. Ancak bütünsel yaklaşımı sağlamak üzere, gelecekte çocuk mahkemelerindeki uygulamalarla da ilgilenmesi kaçınılmaz olacaktır.

İnfaz sonrası bakım (veya tahliye sonrası hizmetler) alanında, çocuk ıslahevinden çıkıp da evine dönemeyen çocuklar için ilk ev, 1974 yılında Çocuk Sevenler Demeği tarafından kurulmuştur. Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri Genel Müdürlüğü'nce 1986 yılından beri sürdürülmekte olan infaz sonrası bakım çalışmaları ise özellikle son yıllarda bir aşama kaydetmiştir. Bazı gönüllü kuruluşlar** ve Adalet Bakanlığı arasında imzalanan protokol gereği, Ankara'da daha önce Güçsüzler ve Kimsesizlere Yardım Vakfı'nca desteklenen bir "gençlik evi", Haziran 1993'ten itibaren daha geniş olanaklarla hizmet vermeye başlamıştır. Bu ev 10 öğrenci gence hizmet etmekte olup, ikinci bir ev de kurulma aşamasındadır. Bu hizmetlerin süre-

* Aslında 1979'da çıkarılan ilk çocuk mahkemeleri yasasını izleyen yıl, yasa gereği Adalet Bakanlığı bünyesinde bir "Çocuk Eğitim İslah ve İnfaz İşleri Genel Müdürlüğü" kurulması yolunda bazı adımlar atılmış; ancak daha sonra çocuk ve yetişkinleri birbirinden ayırmanın "zorluk" yaratacağı düşüncesiyle bu işten vazgeçilmiştir. Yasanın 1981 yılında uğradığı değişiklik sırasında bu genel müdürlük de ortadan kaldırılmıştır.

** Bu gönüllü kuruluşlar arasında "Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı", "Türkiye Gelişim Araştırmaları Vakfı", "Ankara Liseliler Eğitim Vakfı" ve "Mogan Lions Klübü" sayılabilir (Eraslan, 1994).

liliğini sağlamak ve paralı-parasız yatılı öğrenci olan çocukları desteklemek üzere bireysel bağışlardan da yararlanılmaktadır (Eraslan, 1994). Tüm bu hizmetler, resmi ve gönüllü kuruluşlar arasındaki işbirliğinin "çocuk" alanında -istenirse- etkili olabileceğini kanıtlamakta ve bu nedenle, gönüllü katılımının bir toplum kaynağı olarak göz önüne alınması gereğini vurgulamaktadır.

İstanbul Çocuk Misafirhanesi Devlet, İçişleri ve Adalet Bakanlıkları arasında düzenlenen işbirliği protokolü gereği, SHÇEK tarafından açılıp işletilmek üzere, 16 Mayıs 1990'da kurulmuştur. Protokolün 3. maddesine göre, çocuk misafirhanesi "7-18 yaş kız ve erkek çocuklardan çeşitli nedenlerle evden kaçan veya sokağa terk edilerek her türlü tehlikeye maruz kalanların korunması, bakımı ve rehabilitasyonunu sağlayarak topluma kazandırılmasına yönelik tüm faaliyetleri organize ve realize etmek amacıyla" kurulmuştur. Protokolün diğer maddeleri incelendiğinde, çocuk misafirhanelerinin, çeşitli yollardan -bu arada çocuk mahkemelerinden haklarında yasanın 10/3. maddesi gereğince tedbir uygulanmasına karar verilenler de dahil- gelen çocuklar için bir "kabul merkezi" gibi işlev görmesinin planlandığı anlaşılmaktadır. Böyle bir merkeze, genellikle yoğun psiko-sosyal sorunları olan çocuklar geleceği için, misafirhanenin bir "değerlendirme merkezi" olarak çalışabilecek biçimde planlanması ve bu açıdan çok iyi eğitilmiş, deneyimli uzman personel ve araç-gereçle donatılması gerekirdi. Ancak gerek protokolün kuruluşun işletilmesine ilişkin diğer maddeleri, gerekse bunun uygulamaya yansımaya biçimi, çocuk misafirhanesinin böyle bir görevi yerine getirmekten çok uzak bir yapı ve işlevsellik içinde olduğunu göstermektedir. (Atbaşı, 1992).

TÜRKİYE'DE ÇOCUK SUÇLULUĞUNUN ÖZELLİKLERİ VE ÇOCUK MAHKEMELERİNİN KARARLARI

Türkiye'deki suç işlemiş çocuk sayısını İngiltere'deki gibi tek bir kaynaktan sağlamak mümkün değildir. Bunun için polis, jandarma, çocuk mahkemeleri, diğer mahkemeler, ceza ve tutukevleri ve çocuk eğitimevlerindeki çocuk sayısına ayrı ayrı bakmak gerekir. Ancak polis ve jandarmadan bu konuda bilgi edinmenin güçlüğü yanında, ayrı kaynaklardan elde edilen sayıların da -üst üste geçmeler söz konusu olabileceğinden- ne ölçüde sağlıklı olduğu tartışılabilir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün çocuk eğitimevlerindeki çocuklar hakkında verdiği bilgilerin yanısıra, polis ve jandarma ile ilişkisi olan; çocuk mahkemeleri ve diğer mahkemelerde yargılanan; kapalı ceza ve tutukevlerinde bulunan çocuklar hakkında da ayrıntılı veri sunması çok yararlı olacaktır.

Verilerin yeterli olmayışı nedeniyle, bu altbölümde sadece çocuk mahkemelerine ilişkin sayısal bilgilere yer verilmiştir. Söz konusu sayısal bilgiler, Adalet Ba-

kanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından derlenmiş olup, 1989-1992 yıllarını kapsamaktadır.

Bilindiği gibi çocuk mahkemelerinde yargılananlar, 15 yaşını doldurmamış olan çocuklardır*. Cinsiyet açısından bakıldığında, kızların suç işleme oranı 1989-1992 yılları arasında en düşük % 3.7 (1989) ve en yüksek % 5.5 (1990) olmuştur (Çizelge 6-9). Bu oranlar örneğin İngiltere'ye göre çok düşüktür. Buna karşılık erkeklerin oranı % 94.5 (1990) ile % 96.3 (1989) arasında değişmektedir. Buna göre, 11-14 yaşlarındaki çocuklara ilişkin suçluluk, Türkiye'de neredeyse tümüyle bir "erkek çocuk" suçlülüğüdür. Başka bir deyişle erkek çocukların suça itilmesi, kızlara göre çok daha büyük bir olasılık taşımaktadır.

Suç türleri açısından duruma bakıldığında, çocukların en çok hırsızlık suçu nedeniyle çocuk mahkemelerine geldiği görülmektedir. Dört yılın ortalaması alındığında mahkemeye çıkarılan tüm çocukların % 70.8'i hırsızlık suçu nedeniyle yargılanmıştır. Hırsızlığı müessir fiil, diğer suçlar, cinsel suçlar ve adam öldürme izlenmektedir. Diğer suçlar arasında gasp, çevreye zarar verme ve bazı yasalara karşı gelme** gibi suçlar bulunmaktadır. Gasp suçu nedeniyle çocuk mahkemelerine gelen çocukların oranı 1989'da % 0.6; 1990'da % 1.1, 1991'de % 1.2; 1992'de % 1.8'dir. Kişiye yönelik şiddet suçları olarak adam öldürme, müessir fiil, cinsel suçlar ve gasp bir arada ele alınırsa, bu suçlardan yargılanan çocukların oranının 1989'da % 16.9; 1990'da % 18; 1991'de % 27.4; 1992'de % 19.8 olduğu görülür. Burada 1991 yılındaki oranın yüksekliği, müessir fiil nedeniyle gelen çocukların sayısının diğer yıllara göre daha çok oluşundan kaynaklanmaktadır. Yıllar açısından suç türlerinin hiçbirinde -gasp suçu dışında- belirgin bir artış ya da azalıştan söz etmek mümkün değildir.

Çocuk mahkemelerine gelen kız ve erkek çocuklar arasında suç türleri açısından belirgin farklar bulunmaktadır: Cinsel suç, adam öldürme ve gasp suçlarının çoğunluğunun -hatta bazen tamamının- erkek çocuklar tarafından işlendiği görülmektedir. Buna karşılık kızlar, kendi grupları içinde hırsızlık suçunu, erkeklere göre biraz daha çok işlemektedir. Örneğin 1990 yılında hırsızlıktan yargılanan kızların oranı % 82.9, erkeklerinki % 74.8'dir. Benzer biçimde bu oranlar, 1991'de % 68'e karşı % 61.7'dir. Dört yılın verileri göz önüne alındığında, tüm hırsızlık suçu işleyen çocukların % 5'i kız iken, bu oran müessir fiilde % 3.9; adam öldürmede % 2.7; gaspta % 0.8; cinsel suçta % 0.5'e düşmektedir. Suç işleyen kızların oranı dört yılın ortalaması dikkate alındığında % 4.6'dır; bu oran hırsızlık suçu işleyenlerin oranından daha düşük olmasına karşılık, diğer suçları işleyenlerinkinden daha yüksektir.

* Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nde, 11-14 yaşları arasında her bir yaşta ve cinsiyette kaç çocuğun yargılandığına ilişkin veri bulmak mümkün olmamıştır.

**Söz konusu yasalar trafik, pasaport, ateşli silah, orman, tütün ve tütün tekeli, su ürünleri, kaçakçılığın men ve takibi, toplantı ve gösteri yürüyüşü v.b. gibi ceza hükmü taşıyan özel yasalardır.

ÇİZELGE 6

TÜRKİYE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNE AÇILAN DAVALARIN SUÇ
TÜRLERİNE VE İLGİLİ ÇOCUKLARIN CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI

(1989)

SUÇ TÜRÜ	İLGİLİ ÇOCUK							
	DAVA		KIZ		ERKEK		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Hırsızlık	2752	73.9	111	73.5	2952	74.5	3063	74.4
Cinsel Suçlar	181	4.9	1	0.7	196	4.9	197	4.8
Adam Öldürme	38	1.0	1	0.7	41	1.0	42	1.0
Müessir Fiil	410	11.0	15	9.9	419	10.6	434	10.5
Diğer Suçlar	343	9.2	23	15.2	358	9.0	381	9.3
TOPLAM	3724	100.0	151	100.0	3966	100.0	4117	100.0

ÇİZELGE 7

TÜRKİYE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNE AÇILAN DAVALARIN SUÇ
TÜRLERİNE VE İLGİLİ ÇOCUKLARIN CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI

(1990)

SUÇ TÜRÜ	İLGİLİ ÇOCUK							
	DAVA		KIZ		ERKEK		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Hırsızlık	2234	71.1	184	82.9	2828	74.8	3012	75.3
Cinsel Suçlar	147	4.7	1	0.4	165	4.4	166	4.2
Adam Öldürme	44	1.4	4	1.8	49	1.3	53	1.3
Müessir Fiil	430	13.7	19	8.6	439	11.6	458	11.4
Diğer Suçlar	286	9.1	14	6.3	299	7.9	313	7.8
TOPLAM	3141	100.0	222	100.0	3780	100.0	4002	100.0

Çizelgelerde dava sayıları ile, ilgili çocuk sayıları karşılaştırıldığında arada fark olduğu görülmektedir. Hırsızlık başta olmak üzere her suç türünde ilgili çocuk sayısı, dava sayısından daha çoktur. Bu durumda çocuk mahkemelerinin yükünü değerlendirirken sadece dava değil, çocuk sayısını da bilmek büyük önem taşımaktadır. Çünkü çocuk mahkemelerinin ilk amacı, her çocuk hakkında inceleme yaparak onları yeniden topluma kazandırmanın yollarını aramaktır.

ÇİZELGE 8

TÜRKİYE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNE AÇILAN DAVALARIN SUÇ
TÜRLERİNE VE İLGİLİ ÇOCUKLARIN CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI

(1991)

SUÇ TÜRÜ	İLGİLİ ÇOCUK							
	DAVA		KIZ		ERKEK		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Hırsızlık	2568	63.6	157	68.0	3086	61.7	3243	62.0
Cinsel Suçlar	100	2.5	1	0.4	121	2.4	122	2.3
Adam Öldürme	25	0.6	-	-	31	0.6	31	0.6
Müessir Fiil	908	22.5	52	22.5	1166	23.3	1218	23.3
Diğer Suçlar	439	10.8	21	9.1	596	11.9	617	11.8
TOPLAM	4040	100.0	231	100.0	5000	99.9	5231	100.0

ÇİZELGE 9

TÜRKİYE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNE AÇILAN DAVALARIN SUÇ
TÜRLERİNE VE İLGİLİ ÇOCUKLARIN CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI

(1992)

SUÇ TÜRÜ	İLGİLİ ÇOCUK							
	DAVA		KIZ		ERKEK		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Hırsızlık	3436	74.8	221	75.2	3948	71.2	4169	71.4
Cinsel Suçlar	169	3.7	1	0.3	280	5.0	281	4.8
Adam Öldürme	50	1.1	-	-	60	1.1	60	1.0
Müessir Fiil	503	10.9	23	7.8	690	12.4	713	12.2
Diğer Suçlar	437	9.4	49	16.7	571	10.3	620	10.6
TOPLAM	4595	100.0	294	100.0	5549	100.0	5843	100.0

Çocuk mahkemelerinde çıkan davaların karar türlerine bakıldığında, haklarında mahkûmiyet kararı verilen çocukların en yüksek oranı oluşturduğu görülmektedir (Çizelge 10-13). Dört yılın ortalamasına göre çocukların 2/3'ü yargılama sonunda bir cezaya çarptırılmaktadır. Bu kararı birbirine benzer oranlarda beraat ve diğer karar türleri izlemektedir. Dört yılın ortalamasına göre çocukların % 14.8'i yar-

gılama sonunda beraat etmektedir. Yetkisizlik, görevsizlik, davaları birleştirme davanın düşmesi veya kalkmasını kapsayan "diğer" karar türü çerçevesinde işlem gören çocukların oranı ise % 17.6'dır.

Suç türlerindeki farklılaşmanın bir yansıması olarak, kız ve erkek çocuklar hakkında verilen kararlarda da belirgin bir farklılık söz konusudur. Dört yılın ortalamaları göz önüne alındığında kızların % 46.7'sinin mahkûm edilmesine karşılık, erkek çocukların % 68.7'si için mahkûmiyet kararı verilmiştir. 1990 yılında mahkûm edilen erkek çocukların oranı (% 66.6), kızların tam iki katıdır. Buna karşılık beraat eden kızların oranı -dört yıla göre- % 20 iken, bu kararın geçerli olduğu erkeklerin oranı % 14'te kalmaktadır. Kız ve erkek çocuklar arasındaki fark en belirgin olarak "diğer" karar türlerinde kendini göstermektedir. Dört yıl ortalamalarına göre, haklarında bu türde karar verilen kızların oranı % 33.3'tür ve bu oran, aynı türde karar verilmiş olan erkek çocukların oranının (% 16.9) yaklaşık iki katıdır.

Yıllar itibariyle bakıldığında, haklarında mahkûmiyet kararı verilen çocukların oranında giderek bir artış görülmektedir. Mahkûmiyet kararı verilen çocukların oranı 1989'da % 61.2'den, 1992'de % 71.7'e yükselmiştir. Özellikle kızlarda bu artış daha belirgindir. Mahkûm olan kızların oranı 1989'da % 42.5 iken, bu oranın 1992'de % 61.8'e yükseldiği görülmektedir. Buna karşılık beraat kararları dört yıl içinde iki katına yakın bir oranda düşmüştür.

Haklarında mahkûmiyet kararı alınan çocuklara uygulanan yaptırım türleri arasında cezanın ertelenmesi (tecil), en yüksek oranla başta gelmektedir (Çizelge 14-17). Dört yılın ortalamalarına göre, mahkûm olan çocukların % 45.6'sının aldığı cezalar ertelenmiştir. Diğer bir deyişle, bu çocuklar başka bir suç işlemedikleri takdirde, yaşamlarına normal olarak devam edeceklerdir. Suç işlemleri durumunda ise hem eski, hem de yeni suçlarının cezasını birlikte çekeceklerdir. Aslında çocuk mahkemeleri yasasına göre, cezası ertelenen çocuklara aynı zamanda gözetim kararının da verilmesi gerekir. Ancak önceden de belirtildiği gibi, bu konuda çocuk mahkemelerinde yaygın bir uygulamaya henüz geçilememiştir*.

Mahkûmiyet kararlarındaki yaptırım türleri arasında para cezası, ertelemeyi izlemektedir. Dört yılın ortalamalarına göre, mahkûm olan çocukların % 33'üne para cezası verilmiştir. Diğer tedbirler, hapis ve hapisle birlikte verilen para cezasından önce gelmektedir. Dört yılın ortalamaları göz önüne alındığında, diğer tedbirler çocukların % 12.6'sına; hapis cezası % 7,4'üne; hapisle birlikte para cezası ise % 1,4'üne verilmiştir.

Suç türüne ilişkin farklılaşmanın bir sonucu olarak kızlarda hapis ve hapisle birlikte para cezası verilmesi, erkeklere göre daha düşük oranlarda söz konusudur. Dört yılın ortalamalarına göre hapis cezası verilen kızların oranı % 4.9 iken, erkekler için bu oran % 7.5'a yükselmektedir. Bu arada 1990 ve 1991 yıllarında hiçbir kıza hapis cezası verilmemiş olduğu belirtilmelidir. Yine 1989, 1990 ve 1991 yılların-

* Bu konuda Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nden veri elde edilememiştir.

ÇİZELGE 10

TÜRKİYE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNDE ÇIKAN DAVALARIN KARAR
TÜRLERİNE VE İLGİLİ ÇOCUKLARIN CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI

(1989)

KARAR TÜRÜ	İLGİLİ ÇOCUK							
	DAVA		KIZ		ERKEK		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Beraat	623	19.6	20	13.1	690	19.1	710	18.8
Mahkûmiyet	1913	60.2	65	42.5	2245	62.0	2310	61.2
Diğer	643	20.2	68	44.4	685	18.9	753	20.0
TOPLAM	3179	100.0	153	100.0	3620	100.0	3773	100.0

ÇİZELGE 11

TÜRKİYE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNDE ÇIKAN DAVALARIN KARAR
TÜRLERİNE VE İLGİLİ ÇOCUKLARIN CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI

(1990)

KARAR TÜRÜ	İLGİLİ ÇOCUK							
	DAVA		KIZ		ERKEK		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Beraat	444	15.8	42	25.9	471	14.9	513	15.4
Mahkûmiyet	1785	63.4	54	33.4	2112	66.6	2166	65.0
Diğer	584	20.8	66	40.7	588	18.5	654	19.6
TOPLAM	2813	100.0	162	100.0	3171	100.0	3333	100.0

da hapisle birlikte para cezası alan hiçbir kıza rastlanmamaktadır. Buna karşılık kızların % 21.9'una diğer tedbirler uygulanırken, bu oran -dört yılın ortalamasına göre- erkeklerde % 12'ye düşmektedir. Para cezası alan kızların oranı, erkeklerinkinden biraz daha yüksektir (% 38.8'e karşılık % 32.9). Cezası ertelenen erkeklerin oranı ise, kızlarinkinden daha yüksektir (% 46'ya karşılık % 33.6).

Yıllar itibariyle bakıldığında en çarpıcı veri, 1992 yılında hapis cezası alan çocukların oranının diğer yıllara göre yaklaşık 10 kat artarak % 22.9'a ulaşmasıdır. Aynı şekilde bu son yılda, hapisle birlikte verilen para cezası alanların oranı da

ÇİZELGE 12

TÜRKİYE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNDE ÇIKAN DAVALARIN KARAR
TÜRLERİNE VE İLGİLİ ÇOCUKLARIN CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI

(1991)

KARAR TÜRÜ	İLGİLİ ÇOCUK							
	DAVA		KIZ		ERKEK		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Beraat	568	16.1	49	25.9	643	14.5	692	15.0
Mahkûmiyet	2496	70.8	93	49.2	3285	74.1	3378	73.1
Diğer	460	13.1	47	24.9	504	11.4	551	11.9
TOPLAM	3524	100.0	189	100.0	4432	100.0	4621	100.0

ÇİZELGE 13

TÜRKİYE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNDE ÇIKAN DAVALARIN KARAR
TÜRLERİNE VE İLGİLİ ÇOCUKLARIN CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI

(1992)

KARAR TÜRÜ	İLGİLİ ÇOCUK							
	DAVA		KIZ		ERKEK		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Beraat	445		42	15.0	482	9.2	524	9.5
Mahkûmiyet	2804		173	61.8	3789	72.2	3962	71.7
Diğer	898		65	23.2	976	18.6	1041	18.8
TOPLAM	4147		280	100.0	5247	100.0	5527	100.0

yaklaşık 6 kat artmıştır. Son yıla ilişkin bir diğer dikkat çekici veri kızlara ilişkindir. Önceki yıllarda sadece % 1.6 oranında hapis cezası verilen kızların, 1992 yılında erkeklerinkine çok yakın bir oranda hürriyeti bağlayıcı ceza ve hapisle birlikte para cezasına çarptırıldığı görülmektedir. Buna karşılık bu son yılda cezası ertelenen çocukların oranında büyük çapta bir düşüş ortaya çıkmıştır. Aslında erteleme kararlarının 1989'dan itibaren azalmaya başladığı da çizelgelerden izlenebilmektedir.

Çocuk mahkemelerine ilişkin verilerin toplandığı Adalet Bakanlığı'nda, kaç davada ve kaç çocukla ilgili olarak gözetim kararı verildiği; ceza verilmeyen çocuk-

ÇİZELGE 14

TÜRKİYE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNDE VERİLEN MAHKÜMİYET KARARLARININ
YAPTIRIM TÜRÜNE VE İLGİLİ ÇOCUKLARIN CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI

(1989)

KARAR TÜRÜ	İLGİLİ ÇOCUK							
	DAVA		KIZ		ERKEK		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Hapis	45	2.4	1	1.6	57	2.5	58	2.5
Para Cezası	607	31.7	21	32.3	693	30.9	714	30.9
Hapis ve Para Cezası	10	0.5	-	-	13	0.6	13	0.6
Erteleme	1054	55.1	34	52.3	1230	54.8	1264	54.7
Diğer Tedbirler	197	10.3	9	13.8	252	11.2	261	11.3
TOPLAM	1913	100.0	65	100.0	2245	100.0	2310	100.0

ÇİZELGE 15

TÜRKİYE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNDE VERİLEN MAHKÜMİYET KARARLARININ
YAPTIRIM TÜRÜNE VE İLGİLİ ÇOCUKLARIN CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI

(1990)

KARAR TÜRÜ	İLGİLİ ÇOCUK							
	DAVA		KIZ		ERKEK		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Hapis	38	2.1	-	-	46	2.2	46	2.1
Para Cezası	645	36.1	27	50.0	755	35.7	782	36.1
Hapis ve Para Cezası	17	1.0	-	-	20	1.0	20	0.9
Erteleme	916	51.3	18	33.3	1094	51.8	1112	51.4
Diğer Tedbirler	169	9.5	9	16.7	197	9.3	206	9.5
TOPLAM	1785	100.0	54	100.0	2112	100.0	2166	100.0

lara hangi tedbirlerin uygulandığı konusunda bilgi elde etmek mümkün olmamıştır. Ayrıca kaç çocuk hakkında SİR yazıldığı da belli değildir. Bu tür uygulamalar tamamen çocuk mahkemelerine özgüdür. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Adalet İstatistikleri'nde ise çocuk mahkemeleri aynen diğer mahkemeler gibi işlem görmüştür. Adalet Bakanlığı'nın istatistik birimi ile Devlet İstatistik Enstitüsü'nün ilgili şubesi, çocuk mahkemelerine özgü verileri ayrıca toplayabilmeli ve sunabilmelidir. Çünkü gerek

ÇİZELGE 16

TÜRKİYE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNDE VERİLEN MAHKÜMİYET KARARLARININ
YAPTIRIM TÜRÜNE VE İLGİLİ ÇOCUKLARIN CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI

(1991)

KARAR TÜRÜ	İLGİLİ ÇOCUK							
	DAVA		KIZ		ERKEK		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Hapis	53	2.1	-	-	77	2.3	77	2.3
Para Cezası	969	38.8	52	55.9	1222	37.2	1274	37.7
Hapis ve Para Cezası	15	0.6	-	-	36	1.2	36	1.0
Erteleme	1144	45.8	24	25.8	1563	47.5	1587	47.0
Diğer Tedbirler	315	12.6	17	18.3	387	11.8	404	12.0
TOPLAM	2496	99.9	93	100.0	3285	100.0	3378	100.0

ÇİZELGE 17

TÜRKİYE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNDE VERİLEN MAHKÜMİYET KARARLARININ
YAPTIRIM TÜRÜNE VE İLGİLİ ÇOCUKLARIN CİNSİYETİNE GÖRE DAĞILIMI

(1992)

KARAR TÜRÜ	İLGİLİ ÇOCUK							
	DAVA		KIZ		ERKEK		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Hapis	769	27.4	31	17.9	876	23.1	907	22.9
Para Cezası	639	22.8	29	16.8	1051	27.7	1080	27.3
Hapis ve Para Cezası	103	3.7	6	3.5	137	3.6	143	3.6
Erteleme	874	31.2	40	23.1	1135	30.0	1175	29.6
Diğer Tedbirler	419	14.9	67	38.7	590	15.6	657	16.6
TOPLAM	2804	100.0	173	100.0	3789	100.0	3962	100.0

çocuk mahkemelerindeki uygulamaların değerlendirilmesi, gerekse yeni politika ve hizmetlerin oluşturulmasında bu sayısal bilgiler bir temel oluşturacaktır.

TÜRKİYE'DE ÇOCUK MAHKEMELERİNE SUNULAN SİR'LER

Türkiye'de ıslah hizmetlerinde SİR uygulaması 1987 yılının sonunda, çocuk mahkemelerinin kurulmasıyla başlamıştır. Önceden de belirtildiği gibi, çocuk mahkemeleri yasası ile yasaya bağlı yönetmelikte SİR'den söz edilmektedir. Aşağıda ilk olarak mevzuatta SİR üzerinde durularak, SİR'in Türkiye'deki yasal konumu aydınlatılmaktadır.

Türkiye'de SİR'in çocuk adalet sistemindeki ilk ortaya çıkışı ve uygulamasının sadece yedi yıllık bir geçmişi varsa da, literatürde, 1930'lardan bu yana tercüme edilen ya da Türkçe yazılan bazı rapor ve kitaplarda SİR'den söz edildiği görülmektedir. Gerek çocuk mahkemelerinden önce, gerekse sonra SİR konusunda yazılanlara ikinci altbölümde yer verilmiştir.

Çocuk Mahkemelerine İlişkin Mevzuatta SİR

Bugünkü çocuk mahkemeleri yasasının 20. maddesi "sosyal inceleme"ye şöyle yer vermiştir:

Ceza ve tedbirin uygulanmasından önce gerekirse küçüğün aile, terbiye, okul durumu, gidişatı, içinde yetiştiği ve bulunduğu şartlar veya bunlar gibi gerekli görülen sair hususlar çocuk mahkemeleri nazdinde görevlendirilmiş olan sosya hizmet uzmanları veya yardımcıları veya pedagoğ veya psikoloğ veya psikiyatır gibi uzmanlar marifetiyle araştırılır. Çocuk mahkemelerinde görevlendirilmiş olan bu personelin iş durumlarının müsait olmaması veya görevin bunlar tarafından yapılmasında bir engel bulunması ya da atama yapılmamış olması hallerinde çocuk mahkemeleri bu araştırmanın yapılması için resmi veya özel kurum ve kuruluşlar da çalışan bu tür uzmanları, bunların da bulunmaması halinde bu araştırmayı yapabilecek nitelikte olan kimseleri görevlendirir.

Çocuk mahkemeleri yasasının uygulanmasına ilişkin yönetmeliğin 3. maddesinde SİR'in tanımı yapılmakta, 11. maddesinde ise raporda yer alması gereken bölümler açıklanmaktadır. Yönetmeliğin 3. maddesine göre "inceleme raporu" deyimi,

Kanununun 30. maddesinde belirtilen, sosya hizmet uzmanı, sosya hizmet uzman yardımcısı, pedagoğ, psikoloğ, psikiyatırların, 20. maddeye göre ayrı ayrı yapacakları inceleme ve sosya araştırma sonucunda elde edecekleri verilere dayanarak birlikte hazırlayacakları ve gözetim veya denetim* altına alınacak küçüklerin psikolojik özelliklerini, içinde yaşadıkları çevre şartlarını ve uygulanması gereken tedbirlere ilişkin önerileri kapsayan belge

anlamına gelmektedir.

* Denetim, çocuk mahkemeleri yasasının 14. maddesi uyarınca, haklarında tedbir uygulanmasına karar verilen "korunmaya muhtaç çocuklar"ın bu mahkemelerce korunmak üzere kontrol altında tutulması demektir.

Yönetmeliğin 11. maddesine göre, bir inceleme raporunun birinci bölümünde gözetim ve denetime tabi çocukların doğumlarından itibaren geçirdikleri gelişim aşamaları; fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal ve moral gelişim özellikleri; ailelerinin toplumsal, ekonomik ve kültürel durumları; aile yapıları ve anababa-çocuk ilişkileri; okul, iş ortamı ile boş zamanlarını değerlendirme biçimleri; yasal müdahaleyi gerektiren olaylar (suçla ilgili); inceleme sırasında uzmanlar tarafından saptanan davranışlar; suçluluk ve topluma uyumsuzluklarına neden olan etkenler hakkındaki bilgiler yer alır. İnceleme raporunda, gözetim ve denetime tabi çocukların fiziksel ve psikolojik yönden incelenmesi sırasında elde edilen ve suç olayının açıklanması bakımından önemli görülen bilgiler ikinci bölümü oluşturur. Yönetmelikte belirtilen biçimiyle inceleme raporundaki son üç bölüm raporu hazırlayan uzmanın önerilerine ilişkindir. Bu çerçevede, gözetim veya denetime tabi çocuklara ceza ve tedbirlerden hangilerinin uygulanacağı; gözetim, denetim, tretman veya psikiyatrik tedaviye ne kadar süre ile devam edileceği ve çocuklarla aileleri için özel tretman veya psikiyatrik tedavilerin uygulanıp uygulanmayacağına ilişkin öneriler yer alır.

Yönetmelikte beş bölümden oluşan SİR'deki bilgileri, üç ana bölümde toplamak olanaklıdır. Bu bölümler, (1) çocuğun bireysel özellikleriyle içinde yaşadığı psi-ko-sosyal ve ekonomik koşullar; (2) işlenen suç ve nedenleri; (3) çocuk ve ailesinin tretmanına ilişkin öneriler olarak adlandırılabilir.

Yönetmelikte geçen "gözetime ve denetime tabi küçük" ifadesi, inceleme raporlarının sadece bu gruptaki çocuklar için hazırlanabileceği izlenimini yaratmaktadır. Bu ve yasadaki "gerekirse" ifadeleri, SİR'in yasal dayanağını zayıflatan ifadelerdir. Bu nedenle, 1992 çocuk mahkemeleri yasa tasarısı yasalaştığı takdirde, hazırlanacak yeni yönetmelikte, SİR'lere kısıtlılık getiren bu ifadelerin de değiştirilmesi gerekecektir.

Diğer Kaynaklarda SİR

Türkiye'de 1930'lardan bu yana yazılan bazı kitap, dergi ve raporlarda, çocuk mahkemelerinde -değişik adlarla anılan- SİR'in, işlevi ve içeriği üzerinde önemle durulduğu görülmektedir.

Bunlardan "Çocuk Mahkemeleri Nasıl Teşkil Edilmelidir" adlı kitabın yazarı Öget (1938) çalışmasında, suçlu çocukların bireysel/toplumsal açıdan incelenmesi ve çocuk mahkemelerinde bu işi yürütecek yardımcı servislerin kurulmasının öneme değinmektedir. Öget (1938: 17)'e göre, "bir taraftan genç insanların şahsi sebeplerle mütekevvin ahlaki tereddidlerinin esbabını aramak, diğer taraftan içtimai tetkikatta bulunmak için*", uzman kişilerin içinde yer aldığı birimlere gereksinme

* Bu bölümün bugünkü Türkçe'deki anlamı şudur: "Bir yandan genç insanların kişisel nedenlerle var olan ahlaki düşüklüklerinin nedenlerini aramak, diğer yandan sosyal incelemelerde bulunmak için".

vardır. Gençlerin kişilik özelliklerini ve suç oluşturan davranışın nedenlerini, ancak bu birimlerin ortak etkinlikleri sayesinde, soruşturarak ve gözlemleyerek ortaya koymak mümkün olabilir. Bu gözlem ve inceleme yapılmadan bu alanda harcanan çabalar boşa gider.

Türkçeye 1939 yılında çevrilen Milletler Cemiyeti Raporu'nda bir bildirisi bulunan Grabinska, çocuk mahkemelerindeki yargılamada en önemli "çizgi"lerden birinin "içtimai anket" olduğunu belirtmektedir. Grabinska (1939: 45)'ya göre, suçlu çocuklara ait işlerin soruşturmasında sadece suç işlemeye yönelten durumu saptamak yetmez; "aynı zamanda küçüğün şahsiyetini inceden inceye bir tetkike tâbi kılmak... lâzımdır." Başka bir deyişle çocuğun "karakterini, maddi ve manevi hususiyetlerini, etrafındakileri, içtimai, ailevi muhitini, mektebini, v.s." incelemek gerekir. İşte bu inceleme "içtimai anket" adını alır ve genellikle "çocuk esirgeme mümessili" tarafından hazırlanır.

Erem (1940: 61) "Ceza Hukuku Önünde Suçlu Çocuklar" kitabında, çocuk mahkemesi yargıcının ancak çocuğun içinde yaşadığı ortam incelenerek yazılan bir rapora göre karar vereceğinden söz etmekte ve Belçika Çocuk Koruma Örgütü'nce hazırlanan bu türde bir "rapor"u örnek olarak göstermektedir.

Sapmazlı (1943: 154-5), çocuk mahkemelerinde "en mühim ve en çetin mesele"nin "küçükler hakkındaki tahkikat" olduğunu belirterek, bu "tahkikat"ın nedenini ve içeriğini şöyle açıklamıştır:

Çocukları ailesine iade etmek ve aile nezdine yerleştirmek ve nezaret altında serbesti [gözetim] haline koymak veya terbiye ve ıslah müesseselerinden birine verebilmek için küçüğün mizacı, yaşadığı ailesi, harici muhiti ve fizyolojik teşekkülü ve ebeveyni haklarında uzun ve derin incelemeler yapmak ve yaptırmak lâzımdır.... Ancak bu incelemelerin ifasıyladır ki mahkeme isabetli bir karar verebilir."

Gölcüklü (1962: 99), "suç işlemiş küçük hakkında mahkemece alınacak kararın isabet derecesi şüphesiz çocuk konusunda edinilen bilgiye bağlıdır" diyerek, bu konudaki raporun, sosyal hizmet görevlileri tarafından hazırlanacağını belirtmiştir. Gölcüklü'ye göre "çocuk suçlu hakkında verilen kararın yerine getirilmesinde sosyal hizmet görevlilerinin faaliyetine gereken önemin verilmemesi bu karardan beklenen faydayı önemli ölçüde azaltacaktır."

Graven (1966: 14), çocuk mahkemeleri yasa tasarılarındaki "inceleme"ye ilişkin 20. maddenin, "mahkemeye, her meselede varacağı hükmün ferdileştirilmesini sağladığı için bütün sistemin ruhu, en esaslı noktası" olduğuna işaret etmiştir.

Yücel, "Gözetimli Erteleme Müessesesi (Probation)" adlı makalesinde; suçlu hakkında hazırlanan "hüküm öncesi anket" in, "suçlunun özgeçmişini ile karakteri" hakkında bilgi toplamayı amaçladığını belirtmektedir. Makalede "hüküm öncesi anket raporu" nun işlev ve içeriğini ayrıntılarıyla ortaya koyan Yücel (1972: 459)'e göre, "sosyal hizmet uzmanının anket sonucu vardığı teşhis yargısı, yargıca vereceği cezanın seçiminde yararlı olacağı gibi, sonradan girişilecek iyileştirme (treatment) vetiresine de katkıda bulunabilir."

Ağar, Aykol ve Özgökmen-Uluğtekin (1974: 202) tarafından, Ankara Barosu'nun "Çocuk Mahkemeleri" konulu toplantısına sunulan bir bildiri, "SİR" konusunda kapsamlı bilgiler verilmiştir. Bildiri, SHU'nun hazırlayacağı "sosyal inceleme raporu"nun, korunmaya muhtaç, suçla yönelmiş veya suç işlemiş çocuğu ve çevresini ayrıntılı olarak tanımlayacağından, "yargıcın vereceği kararı büyük ölçüde etkileyeceği" belirtilmektedir.

Yine aynı toplantıda görüş bildiren Türkmen (1974: 216)'e göre "çocuk mahkemelerinin başlıca karakteristiği, mahkemeye bağlı probation memurları tarafından yönetilen sosyal soruşturma ve araştırmadır." Bu inceleme "genç suçlunun kişiliği, ailesi, sosyal ve ekonomik şartları ile onu suçla iten sebepleri ve ... alınması gereken tedbirleri mahkemenin bilgisine sunar."

Uluğtekin (1983: 33), "Suçlu ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin İnceleme Raporu" adlı bildirisinde, "çocuk mahkemelerinde... hazırlanan ve çocuk hakkında psiko-sosyal ve ekonomik bilgileri içeren inceleme raporlarının mahkemenin çocuklara ilişkin tüm faaliyetleri yönlendireceği"ni belirterek, SİR'lerin işlev ve içeriğine ilişkin ayrıntılı bilgi vermektedir.

Ankara Çocuk Mahkemesi Başkanı Altay (1989), çocuk mahkemeleri yasasının getirmiş olduğu en büyük yeniliğin "inceleme raporu müessesesi" olduğuna işaret ederek, inceleme raporunun "her çocuk için" yazılması gerektiği görüşünü dile getirmiştir.

Buna karşılık çocuk mahkemelerinde SİR'in yazılmasına ilişkin yapılan bir araştırmada; Ekim 1987 - Haziran 1991 arasında Ankara ve İstanbul Çocuk Mahkemelerine gelen toplam 6003 dava dosyasından sadece % 4.5'u için SİR hazırlanmış gösterilmiştir* (Uluğtekin, 1991b). SİR hazırlama oranları İstanbul Çocuk Mahkemesi için % 7.8; Ankara Çocuk Mahkemesi için % 0.9'dur. Bu durum, "Çocuk Suçluluğu ve Adliye" konulu uluslararası bir sempozyumda, Türkiye'deki çocuk adalet sisteminin geleneksel modele göre oluştuğunun bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Uluğtekin, 1993).

İstanbul (2.) Çocuk Mahkemesi yargıçlarından Sölez Tan (1993: 306), yukarıdaki araştırma ve değerlendirmeyi destekleyici olarak aynı sempozyumda şu noktalara dikkati çekmiştir:

"İkibuçuk yıla yakın görevli olduğum İstanbul 2. Çocuk Mahkemesi, bir kez olsun uzmanlardan rapor istemedi. Başka mahkemeler ise... boşuna istihdam olmasın diye, evet yalnızca bu niyetle rapor düzenlenmesini karar altına almaktadır.... Eylemi değil küçüğü temel alan hukuk sistemi getirilmedikçe, uzmanlık müessesesinden yararlanmak olanaksızdır."

Sölez Tan (1991a)'a göre, çocuk hakkında SİR hazırlayan uzmanlar da kendilerine düşen görevi tam olarak yerine getirmemektedir. Uzmanlardan "küçü-

* Araştırmanın yapıldığı tarihte, İstanbul'da bir çocuk mahkemesi bulunuyordu.

ğün karakter yapısının saptanmasına yararlı olabilecek yaşam ve aile ilişkilerini, gelişmesini, o ana kadarki davranışını ve diğer tüm hususları içeren bir rapor" beklendiği halde; psikolog, pedagoğ ve SHU'dan oluşan bu uzmanlar, "yüzeysel birer sayfalık basılı (matbu) raporlar"ı yeterli görmektedir. Sölez Tan'a göre bu raporların çocuğun ailesi, komşusu, arkadaşları, ustası ve öğretmeniyle ilişki kurularak hazırlanması gerekir. Raporlar, "küçüğün kişiliğine uygun en iyi tedbirin saptanmasına yarayacak kanıt olma niteliğini taşımak zorundadır." Raporlardaki bilgiler de "tedbiri hâkimin kafasında biçimlendirecek yeterlilikte" olabilmelidir. Aksi takdirde bugünkü durumyla bu raporlar, "... olması ya da olmaması mahkemece pek bir anlam taşımayan, alelade 'vesaik' olmaktan öteye gidemeyecektir" (Sölez Tan, 1991a).

Görüldüğü gibi, Türkiye'de 1930'lardan bu yana, "çocuk suçluluğu" sorununu irdeleyen yayınlarda SİR, değişik adlarla da olsa, üzerinde önemle durulan bir etkinlik olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu yayınlarda SİR'in önemi ve biraz da içeriğine değinmekle kalmıştır. Yine Türkiye'deki çocuk mahkemelerinde hazırlanan SİR'lerin içeriği ve işlevleri konusunda kapsamlı bir değerlendirmenin henüz yapılmadığı görülmektedir.

Çocuk mahkemelerinin geliştirilmesini amaçlayan 1992 çocuk mahkemeleri yasa tasarısının yakın bir gelecekte yasalaşması beklenmektedir. Bu yasa tasarısında çocuk mahkemelerinin "geleneksel" yapıdan "çağdaş" bir yapıya dönüşmesi ve "rehabilitasyon modeli"ni benimsemesi hedef alınmıştır. Böyle bir yapısal dönüşümde SİR anahtar etkinliktir. Bu nedenle bu dönüşümü hızlandıracak birincil etmen, nicel ve nitel açıdan yeterli bir düzeyde hazırlanmış olan SİR'lerdir. "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" çalışmasının da, SİR'lerin içerik ve biçiminin iyileştirilmesine ilişkin bir temel ortaya koyarak, bu dönüşüme bir katkıda bulunacağı umulmaktadır.

B Ö L Ü M 4

BİR SOSYAL HİZMET ETKİNLİĞİ OLARAK SİR

GİRİŞ

Bölüm 1'de SİR'lerin aynı zamanda bir sosyal hizmet mesleği etkinliği olduğu belirtilerek, bu raporların temelinde sosyal hizmetin kuramsal çerçevesi ve uygulama esaslarının bulunduğu ifade edilmişti. Yine aynı bölümde böyle bir raporun, sosyal hizmet mesleğinin bilgi, beceri ve değerlerini yansıtacağına da dikkat çekilmişti.

Bölüm 2'deki İngiltere örneğinde, gerek resmi dokümanlar gerekse diğer çalışmalarında, çocuk mahkemelerindeki SİR uygulamasının hem sosyal hizmet mesleğinin, hem de çocuk adalet sisteminin vazgeçilmez bir parçası olduğuna tanık olunmuştu. Vurgulanmamış olsa da, Bölüm 2'de açıklanan SİR'in hazırlanması, içerik ve biçiminin oluşturulması, kullanılması ve dağıtılmasına ilişkin uygulamaların temelinde sosyal hizmetin kuram-uygulama esasları bulunmaktadır. Benzer durum Türkiye örneği için de geçerlidir.

İşte bu bölümde, SİR'lerin temelinde yer alan söz konusu mesleki kuram-uygulama esasları gözden geçirilecektir. Bu amaçla ilk olarak sosyal hizmetin ortak yapısal öğeleri ve SİR'le bağlantıları ele alınmaktadır. İkinci olarak, sosyal hizmet modelleri ve SİR konusu işlenecektir.

SOSYAL HİZMETİN ORTAK YAPISAL ÖGELERİ VE SİR

Payne (1991), sosyal hizmetin ortak yapısal öğelerini (1) bireysellik; (2) bilginin kullanılması; (3) ilişki; (4) örgütsel bağlam; (5) gereksinme; (6) toplumsal kurumların devamlılığı; (7) savunuculuk olarak ifade etmektedir. Payne'e göre bu öğeler, değişik ağırlık taşıyıcılar da, her sosyal hizmet etkinliği ve kuramsal yaklaşımında mevcuttur. Diğer bir deyişle, bu öğeler sosyal hizmetin kuram-uygulama bilgi bütünlüğünün yapı taşlarıdır. Başka yazarlar tarafından da benzer başlıklarla dile getirilen bu öğeler, aşağıda sırasıyla ele alınmaktadır.

Bireysellik

Payne (1991:23)'e göre bireysellik kısaca insanlara "kategoriler" olarak değil, "bireyler" olarak yaklaşılmasıdır. Geniş anlamda bireysellik her bireyin kendine özgü özellikleri, sorunları ve koşulları olduğunu kabul ederek, müracaatçıların sorunlarını bu farklılıklar bağlamında değerlendirmek ve çözmek demektir. Bireysellik, "insanın değerli bir varlık olduğu ve saygı duyulması gerektiği" değer yargısından kaynaklanır. Bu açıdan bireysellik, Kut (1988:41)'un da belirttiği gibi "insancıl düşünce ve idealler ile demokratik görüşleri benimsemiş bir meslek olan sosyal hizmet"in temel ilkelerinden biridir.

SİR, bireysellik ögesinin ortaya çıkardığı, bu ögenin varlığının sürekli vurgulandığı bir sosyal hizmet etkinliğidir. Çocuk mahkemesinde, her bir çocuğun içinde bulunduğu bireysel-toplumsal koşulların suç işlemedeki etkisini ve çocuğun çevresiyle birlikte tabi tutulacağı tretmanın özelliklerini ortaya koymak önemlidir. İşte SİR, bireyselliğin somut düzeyde en önemli örneği ve uygulamadaki yansıması olmaktadır.

Bilginin Kullanılması

Bilginin kullanılması, bireysellik ögesinin, insanın değeri ve insana duyulan saygının bir sonucudur. Toplumsal sorunları anlamak ve "birey"i içinde yaşadığı toplumla birlikte bir bütün olarak kavramak için bilimsel bilgiye gereksinme vardır. Barker ve Hardiker (1981)'e göre sosyal hizmet bu amaçla sosyolojik, psikolojik, sosyal politik ve örgütsel kuramlardan yararlanır. Bu kaynaklardan edinilen bilgiler, uygulamada aşağıdaki hususları anlamak ve açıklamak için kullanılır (Payne, 1991:26) :

- 1) Müracaatçıların davranışı;
- 2) Müracaatçıların davranış ve sorunlarının toplumsal kaynakları;
- 3) Müracaatçıların yaşadıkları toplumsal çevre;
- 4) Müracaatçılar ve SHU'lar arasındaki etkileşimler;
- 5) Sosyal hizmetin örgütsel ortamı;
- 6) Sosyal hizmet uygulamasının etkinliği.

Sosyal hizmet tarihinde ilk kez Richmond (1917), müracaatçıların sorunlarına doğru "teşhis" koyabilmek için, kapsamlı psiko-sosyal incelemelere girişmiştir. Bugün de SİR, sistematik bilginin kullanıldığı ve bu ögenin vurgulandığı bir sosyal hizmet etkinliğidir. Bu açıdan, çocuk mahkemelerinde SİR hazırlarken suçluluk kuramları, çocuk ve ergen psikolojisi, toplumsal-kültürel yapı, toplumsallaşma, tretman modelleri, mevzuat, örgütsel yapı-işleyiş v.b. gibi geniş bir bilgi yelpazesinden ve bu alanlara ilişkin verilerden yararlanması söz konusudur.

İlişki

Müracaatçı ile SHU arasındaki ilişki, sosyal hizmet sürecinin devamlılığını sağlayan bir araçtır. İlişkinin kullanılması, sosyal hizmetin birbirinden ayrı olaylar dizisinden çok, bir süreç olduğunu kanıtlayan en belirgin özelliğidir. İlişki, bireysellik ve müracaatçıyı kabul etme, ona önyargısız yaklaşma, onun yaşamı hakkında kendisinin belirleyici olmasına yardım etme (self-determination) ve onunla ilgili bilgileri koruma (gizlilik) gibi ilkelerin uygulanması için uygun bir zemin hazırlar.

İlişki, gerek bireyi ve çevresini kavramak, gerekse bireyde ve çevresinde değişiklik yaratabilmek için etkili bir ortam oluşturur. Northen (1987)'e göre, müracaatçı ile SHU arasındaki ilişki psiko-sosyal incelemede önemli bir bilgi kaynağıdır. Müracaatçılar SHU'ya bağlandıkça, SHU tarafından iletilen kabul ve sempatiyi hissederler. İlişki güven verici oldukça, müracaatçılar duygularını ve kendilerine ilişkin bilgileri açıklamaya daha çok istek duyarlar. İlişki, müracaatçı ve çevresindeki sorun çözmeye yönelik müdahalede de çok önemli bir araçtır. Kısaca sosyal hizmette ilişkinin kurulması ve devamı, müracaatçıya hizmetin başlıca yoludur.

Bir sosyal hizmet etkinliği olan SIR, müracaatçı ile SHU arasındaki ilişkiye dayanılarak hazırlanır. Çocuk mahkemelerinde SIR oluşturulurken, SHU'nun suçlu çocuk veya gençle kurduğu ilişki çok önemlidir. Çocukla kurulan ilişki çerçevesinde SHU'nun çocuğun ailesi ve arkadaşlarıyla da ilişki kurması gerekebilir. Bu ilişkilerin niteliği, kurulması ve geliştirilmesi sırasında karşılaşılan zorluklar, Bölüm 2'de "İngiltere'de Çocuk Mahkemelerine Sunulan SIR'ler" başlığı altında gözden geçirilmiştir.

Örgütsel Bağlam

Örgüt (kurum), sosyal hizmeti bir meslek olarak biçimlendiren ve denetleyen önemli bir ögedir. Bu açıdan SHU, öncelikle içinde çalışacağı kurumun yapısı ve işlevlerini öğrenmek zorundadır. Kimi zaman örgütün bürokratik yapısı SHU'yu engellerebilir ve müracaatçının hizmetten tam olarak yararlanmasına mani olabilir. Bu durumda SHU, kurum politikasının değişmesi gerektiğini duyabilir. Ancak SHU, kurum politikasının değişmesine aktif olarak katılmak istiyorsa, "hangi noktalara müdahale edeceğini çok iyi bilmek zorundadır" (Kut, 1988:75).

Örgüt, belli toplumsal amaçları olan bir toplumsal kurumdur. Bir toplumsal kurum olduğundan, değişik toplumsal ilişkileri varlığında barındırır. Bu açıdan örgütün, gerek kendi çalışanları, gerekse o örgütte toplumdaki diğer örgütler arasındaki ilişkiler önem kazanır. Payne (1991) tarafından "örgütsel bağlam" adı altında toplanan bu ilişki türlerinden sadece ilkinde "örgütsel bağlam", diğerine "sistemsel bağlam" demek de mümkündür (Bottoms ve Stelman, 1988). Sistemsel bağlamda örgüt, müracaatçıların istek ve tepkilerini geniş toplumdaki örgütsel ve toplumsal ilişkiler ağına ulaştırılan bir aracı rolü oynar. Gerek örgüt içindeki ilişkilerde, gerekse örgütün diğer kurumlarla ilişkisinde, o toplum içinde var olan toplumsal ve kültürel

kalıplar yansıtılır. Şu halde, sadece örgüt (kurum) değil, örgütün içinde yer aldığı genel toplumsal yapı ve işleyiş de sosyal hizmet uygulamasıyla bağlantılı olmakta ve onu etkilemektedir (Payne, 1991).

SİR de bir sosyal hizmet etkinliği olduğuna göre, üretildiği kurumun yapısı, amacı ve işlevleri tarafından biçimlenir. SHU'ların, herşeyden önce, buldukları toplumun genel yapısı ve işleyişini göz önüne alarak; çocuk mahkemelerinin yapısı, amaçları ve işlevleri hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. SHU'lar çocuk mahkemelerinde suçlu çocuk ve gençlere hizmet verirken, yetersizlik ve aksamaların nereden, nasıl ve niçin kaynaklandığını doğru olarak görmek zorundadırlar. Kurum politikasının değişmesine katkıda bulunmak, bunun için müdahale yolu ve stratejilerini saptamak, ancak bu şekilde mümkündür.

Aslında SİR, kurum politikasının değişmesine katkı sağlamak açısından anahtar bir sosyal hizmet etkinliği olarak ele alınabilir. Çünkü SİR, örgütsel bağlamda, çocuk mahkemesindeki yargıç, SHU, çocuk ve çevresi arasındaki bağlantıyı kuran; sistemsel bağlamda ise çocuk mahkemesinin polis, ıslah kurumları gibi çocuk adalet sisteminin geri kalan birimleri ve toplumdaki diğer kurumlarla - çocuk ve gençlik refahı, eğitim, sağlık v.b. gibi sistemlerle - ilişkisini sağlayan bir belgedir. Başka bir deyişle SİR, kurum içi ve kurumlar arası bir "ortak payda" dır. Bu açıdan SHU'ların örgütsel ve sistemsel bağlamda yaşadıkları sorunlar, SİR'in yazımını, niteliğini ve çocuk adalet sistemiyle bütünleşme düzeyini önemli ölçüde etkiler. Bu sorunlardan bazılarını Bölüm 2 (İngiltere örneği) ve Bölüm 3'te (Türkiye örneği) de-ğinilmiştir.

SİR'in mevcut örgütsel yapıyla tamamen bütünleşmesi SİR'in etkinliğini müracaatçı açısından azaltabilir. Bunun tersi ise SİR'in çocuk mahkemesi tarafından kabul edilmesini zorlaştırabilir (Powell, 1985 ; Pitts, 1990; Bottoms ve Stelman, 1988). Ancak şu unutulmamalıdır : Kurum sosyal hizmet etkinliğinin odağını ve amacını belirlerken, müracaatçı ve SHU tarafından ister istemez etkilenir. İşte hem suçlu çocuk ile mahkeme ve SHU arasındaki ilişkiyi oluşturan, hem de mahkeme ile diğer kurumlar arasındaki bağlantıyı sağlayan SİR'lerin, örgütsel ve sistemsel bağlamlar göz önüne alınarak geliştirilmeye çalıştırılması, kurum politikasının değişmesine de katkıda bulunabilir.

Gereksinme

Sosyal hizmetin bir rolü de müracaatçıların gereksinmelerini değerlendirmektir. Bu açıdan "gereksinme", sosyal hizmetin kuram-uygulama esasları çerçevesinde önemli bir öge olarak ortaya çıkmaktadır. Gereksinmenin tanımlanması, sosyal hizmet sürecinde değerlendirmenin bir parçasıdır. SHU, birşeyi gereksinme olarak tanımladığında, o şeyin mutlaka temin edilmesi gerektiğini ifade etmiş olmaktadır. Böylece gereksinme hizmeti getirir; gereksinmenin yoğunluğu hizmetin nicelik ve niteliğini belirler.

SHU müracaatçının gereksinmelerini, genellikle resmen görevli olduğu örgüt içinde ele alır ve değerlendirir. Gereksinmenin bu şekilde tanımlanması ve sonuçta hizmete hak kazandırıp kazandırmadığı konusunda bir karar alınması, gereksinmenin "yönetimsel" ve "politik" bir söylemi olabileceğini de ima etmektedir (Smith, 1980; Payne, 1991). Bu bağlamda gereksinmelerin değerlendirilmesi işi, SHU'nun "savunuculuk" rolünü öne çıkarır. Yine bu çerçevede SHU, diğer kurumlar adına da müracaatçıların gereksinmelerini belirleyebilir ve onlarla bu açıdan işbirliğine girebilir.

Bir sosyal hizmet etkinliği olan SİR, müracaatçıların gereksinmelerinin ayrıntılı olarak ele alınıp değerlendirildiği - çoğu zaman resmi - bir belgedir. Suç işleyen çocuk ve gençlerin gereksinimleri, başta çocuk mahkemesi heyeti olmak üzere, toplumdaki diğer kurumlara resmi olarak SİR aracılığıyla iletilir. Bottoms ve Stelman (1988)'a göre, yeniden suç işleme ve suçtan doğan zarara ilişkin risklerin incelenmesi, suç işlemiş çocukların bireysel-toplumsal gereksinmelerini ortaya çıkarır. Bu konudaki açıklamalar Bölüm 2'de "SİR'in İçerik ve Biçimi" altbölümünde verilmektedir. Çocuk mahkemelerinde hazırlanan SİR'ler, suçlu çocuk ve gençlerin gereksinimleri konusunda toplumdaki ilgili kurumları harekete geçirerek, onların yeni hizmetler ortaya koymaları için itici bir güç oluşturabilir. SİR'lerin bu işlevi, Türkiye gibi çocuk mahkemelerinin yeni uygulamaya geçtiği ve değişik gereksinimleri karşılayan farklı hizmetlerin henüz kurumsallaşmadığı ülkelerde, özellikle önem kazanmaktadır.

Toplumsal Kurumların Devamlılığı

Sosyal hizmetin bir diğer önemli rolü, toplumsal kurumların devamlılığını sağlamaktır. Sosyal hizmet bu açıdan topluma karşı bazı sorumluluklar yüklenmiştir; buna karşılık toplumun da sosyal hizmeti desteklemesi ve onun etkinliklerini onaylaması söz konusudur.

Toplum, sosyal hizmet etkinliklerinde önemli bir odaktır. Sosyal hizmetin tarihçesinde her zaman vurgulanmış olan toplum bugün; toplumsal yapı, toplumsal kurumlar, toplumsal değişme, toplumsal sorun, toplumsal bütünleşme, toplumsal dayanışma ve toplumsal örgütlenmeyle ilgili olarak sosyal hizmetin kuram-uygulama esasları içindeki yerini alır. Bunlardan toplumsal değişme ve toplumsal bütünleşmenin sosyal hizmetteki önemi, Kut (1988:72-3) tarafından şöyle açıklanmaktadır :

"Sosyal hizmet bir taraftan birey ve grupların toplumun değişimine uyum sağlamasına yardımcı olurken, öte yandan toplumdaki değişimi ... hızlandırmak çabası içindedir. Çağımızın sosyal hizmet anlayışı statükoyu korumak değil, ... ilerlemeyi motive etmektir. Gelişmenin sağladığı yararların paylaşılmasındaki dengeyi sağlamak, gelişmenin gerisinde kalmış birey ve grupların toplumla bütünleşmesini gerçekleştirmek sosyal hizmetin başta gelen sorumluluklarıdır. Diğer taraftan gelişmenin ürettiği sorunlara karşı birey ve toplumu korumak, hızlı değişme şokunu hafifletmek, mesleğin toplumla olan ilişkisinde üstlendiği görevlerdir."

SİR bir sosyal hizmet etkinliği olduğundan, toplum-sosyal hizmet ilişkisi SİR'de yeterince yansıtılabilmelidir. Özellikle çocuk mahkemelerinde hazırlanan SİR'lerde toplumun değişik açılardan odak noktası olması söz konusudur. Herşeyden önce çocuk mahkemelerinde SİR hazırlanmasının yasal hükme bağlanmış olması, bu etkinliğin toplum tarafından kabul edildiğinin ve onaylandığının bir göstergesi olmaktadır.

Suçluluk sorunu, çeşitli kuramlar tarafından da ortaya konulduğu gibi, birey-toplum ilişkileri temelinde ele alınması gereken bir toplumsal sorundur. Özellikle çocuk suçluluğu sorunda yetersiz ve hatalı toplumsallaşmanın rolünü ortaya koyan çok sayıda araştırma yapılmıştır. Sosyal hizmet birey-toplum arasındaki suça götüren etkileşimi, yukarda sözü edilen toplumsal kavramlar çerçevesinde değerlendirir. Sosyal hizmette toplum sadece suçluluk sorununun değerlendirmesinde değil, suç işlemiş çocuk ve gençlerin tretmanında da önemli bir öge olarak ortaya çıkmaktadır. Bugün gelişmiş batılı ülkelerde, "toplumda bakım" politika ve uygulamalarını içeren tedbirler, cezaları alt ederken; ceza alanında da suçlu gençler için "toplum cezaları", "hapis cezası"ndan daha uygun görülmektedir. (Bu tedbir ve ceza türleri Bölüm 2 ve Bölüm 3'te açıklanmıştır). İşte suçlu çocuk ve gençlerle ilgili gerekli bilgi, değerlendirme ve yönlendirmeyi kapsayan SİR'ler, sosyal hizmetin topluma karşı sorumluluğunu yerine getirmede çok önemli bir mesleki araç olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir toplumsal kurum olarak aile, sosyal hizmet kuram-uygulama bütünlüğü içinde eskiden beri belli bir öneme sahip olmuştur. Suçlu çocuk ve gençler alanında da aile, hem suçluluğa yol açan yetersiz ve hatalı toplumsallaşmanın bir kaynağı, hem de çocuğun yeniden toplumsallaşması sürecinde etkili bir güç olarak sosyal hizmet uygulama modellerinin odak noktalarından biridir. Bu açıdan SİR'lerde, suç bağlamında aileyi psiko-sosyal yönden değerlendirme ve aileye müdahalenin yönünü belirleme önem kazanmaktadır.

Bottoms ve Steiman (1988:65), SİR'lerde genellikle "aile yapısı ve ilişkileri, iş tarihçesi ve boş zaman etkinliklerinin yer aldığını"; ancak "daha geniş toplumsal ilişkiler ağının ihmal edildiğini" belirtmektedir. Suçların bir kısmının ev, aile ve ortamından uzakta işlendiği düşünülürse; bu daha geniş toplumsal çevrenin ihmal edilmesi, suçluluğa ilişkin açıklamaların yetersiz kalmasına yol açacaktır. Bu nedenle SHU yeterli bir SİR hazırlamak istiyorsa, suçlu çocuğun yaşadığı yörelerin "yapı ve kültür öğeleri"ne daha çok dikkat etmek zorundadır.

Suçlu çocuk ve gençlere ilişkin olarak hazırlanan SİR'ler aracılığıyla, sosyal hizmet mesleği, "gelişmenin gerisinde kalmış birey ve grupların toplumla bütünleşmesi için" ilk adımı atar. Yine, "gelişmenin ürettiği sorunlara karşı birey ve toplumu korumak için" sosyal hizmete düşen sorumluluk, SİR'lerde yansıtılır: SİR, suç işlemiş çocuk ve gençlerin yeniden toplumsallaşmasını sağlayan sürecin başlangıç noktasını oluşturur. Çocuk mahkemesi ile toplumdaki diğer kaynaklar arasında bir köprü işlevi üstlenen SİR, bireysel-toplumsal gereksinmelerine göre suçlu çocuk ve

gençlerin, toplumdaki diğer örgütlerden nasıl yararlanacağını gösterir. Bu yolla, çocuk mahkemeleri, çocuk adalet sistemi ve "çocuk"la ilgili toplumsal örgütlenmenin hızlandırılmasında toplumu yönlendirici olabilir. Başka bir deyişle SİR, bireyin topluma bütünleşmesini sağlarken, toplumdaki değişmeye de ivme kazandıran bir araç olarak işlev görmüş olur. Ancak sosyal hizmetin bu açıdan etki düzeyinin, toplumda söz konusu kurumlara ait sosyal politikalar ve ideolojilerle yakından ilişkili olduğu unutulmamalıdır (Payne, 1991:33).

Savunuculuk

Savunuculuk sosyal hizmetin diğer bir yapısal ögesidir. Savunuculuk dar anlamda müracaatçı için kaynak temini; geniş anlamda ise müracaatçının topluma kabul edilmesi ve katılmasını sağlamak demektir (Payne, 1991).

Philp (1979)'e göre sosyal hizmet, müracaatçıları toplumun gözünde "insanlaştırma (humanizing)" ve bu yolda onları "savunma" konusunda ağırlıklı bir role sahiptir. Bu rolün yerine getirilmesinde müracaatçının bir birey olarak "betimlenmesi" çok önemlidir. Bu betimleme, hem öznel biçimde olmalı ve bu açıdan bireyselleşmiş bir "resim" sunmalı; hem de sosyal açıdan olmalı ve bu kişinin içinde bulunduğu toplumsal koşullar tarafından nasıl etkilendiğini gösterebilmelidir. Müracaatçıların bu şekilde betimlenmesi objektif bilgilerle bütünleşmelidir. Bu bütünleşme, SHU'nun başarmak istediği "müracaatçısının insanlaşması"na katkıda bulunur. Böylece SHU, müracaatçıların bireysel ve toplumsal bağlamdaki gereksinimlerini daha kolay savunur ve gereken eylemde bulunur. SHU'nun savunuculuk rolü müracaatçının gereksinimlerini karşılamak üzere yalnız kendi kurumunda değil, diğer kurumlarda da - sosyal aksiyon dahil - harekete geçmesini gerektirebilir.

SHU'nun savunuculuk rolü, suçluluk gibi "damgalayıcı" bir özelliği olan müracaatçılar için daha da önem kazanır. Bu açıdan çocuk mahkemelerinde hazırlanan SİR'ler, SHU'nun bu rolü yerine getirmesinde son derece işlevseldir. Çocuk mahkemelerinde SHU'nun savunuculuk rolü, hafifletici nedenleri ortaya koyup müracaatçı için "en hafif ceza"yı önermek değildir. Çünkü bu durumda SİR'in, avukatın savunmasını içeren dokümandañ bir farkı kalmaz (Bottom ve Stelman, 1988). SHU'nun görevi, SİR'de çocuğun içinde yaşadığı bireysel ve toplumsal gerçekleri en açık biçimde ortaya koymak ve onun gereksinimlerine uygun bir yardım planı önermektir. SHU bunu yaparken, çeşitli kaynaklardan doğrulanmış bilgi kullanmalı ve toplumsal koşulları betimlerken, örneğin çocuğun bulunduğu yöredeki okul başarısızlığı, evden ve okuldan kaçma, işsizlik, yetişkin suçluluğu oranları gibi objektif verilerden de yararlanmalıdır.

SHU, resmi konumundan ötürü, çocuk mahkemelerinde suçlu çocuk ve gençlere en yakın kişidir. Bu açıdan en ayrıntılı ve doğru değerlendirmelerin SHU tarafından yapılması gerekir. Bu durum, SHU'nun savunuculuk rolüne örgütsel destek sağlar. Ancak, müracaatçı ile yakın ilişki kurmak her zaman mümkün olmayabi-

lır. SHU müracaatçıyı bireyleştirme sürecinde çocuğun içinde yaşadığı toplumu ve aileyi de yakından izlemek zorundadır. Sadece çocukla mahkemede - ya da cezaevinde - yüzyüze yapılan görüşme, söz konusu "bireysel ve toplumsal betimleme" için yeterli olamaz. Çevre ve aile ziyaretleri, okul görüşmeleri, varsa işyeri görüşmeleri, çocuğu "bireyleştirme" sürecinin kaçınılmaz parçalarıdır. Bu açıdan çocuk mahkemesinin politikası ve bu politikaya bağlı olarak kaynakların kullanılma düzeyi önem kazanmaktadır. SHU, söz konusu etkinlikleri yerine getirebilmesi için taşıt, yol parası v.b. gibi maddi olanaklar yönünden çocuk mahkemesince desteklenebilmelidir.

Kuşkusuz örgütsel desteğin yanısıra, SHU'nun bilgi ve deneyimi de savunuculuk rolünün niteliğini etkiler. Bu bağlamda SİR'in içeriği kadar, biçimine ilişkin bazı hususlar da (kullanılan dil, uzunluk, çocukla ilgili önerilerin ayrıntı düzeyi gibi), çocuğun ne ölçüde "bireyleştirildiği"ni belirler.

Çocuk mahkemelerinde yukardaki noktalara dikkat edilerek hazırlanan bir SİR ile, çocuğun bir "birey" olarak betimlenmesine katkı verilmiş ve gereksinmelerini gerçekçi olarak "savunmak" için uygun bir zemin oluşturulmuş olur.

SOSYAL HİZMETİN UYGULAMA MODELLERİ VE SİR

Koşar (1987a)'ın da belirttiği gibi psiko-sosyal inceleme ve değerlendirme raporuna değişik nedenlerle gereksinme duyulur. Çocuk mahkemelerindeki SİR, "... bir dizi görüşme yoluyla gereken incelemenin yapıp bilgiler derlendikten sonra, belli bir karara dayanak olarak" hazırlanmaktadır (Koşar, 1987a:42-3). Sosyal hizmet mesleği açısından, çocuk mahkemesine sunulan SİR genellikle, psiko-sosyal inceleme ve değerlendirme ile, çocuğa yasal ve mesleki müdahalenin ne olabileceği konusundaki görüş ve planı (öneri) kapsar. Bu durumda sosyal hizmetin değerlendirme ve müdahale aşamalarını yönlendiren değişik kuramsal yaklaşımların, SİR'e yansıtacağı ileri sürülebilir.

Northen (1987)'e göre, yararlanılan kuram, uygulayıcının dikkatini belli değişkenlere yöneltir ve onlara bir anlam verir. Örneğin bir uygulama modeli, davranışın açıklamasını psikanalitik kuram veya ego psikolojisine göre yaparken, bir diğer model - ya da modeller - psikanalitik kuramı reddeder ve farklı etkenlere dikkati çeker. Aslında hiçbir sosyal hizmet uygulama modeli, sorunları sadece bireysel patoloji olarak değerlendirmez; ancak müracaatçının durumunu açıklarken, bireye ilişkin içsel, kişilerarası ve ekolojik etkilere verdikleri ağırlığa göre farklılaşır. Kısaca sosyal hizmet uygulamasında seçilen kuramsal temel, sorunların tanımını ve değerlendirmesini etkileyerek, ulaşılabilecek amaçları ve hizmetin yapısını, kısaca ne türde bir müdahalenin yapılacağını da belirler.

Değerlendirme aşamasını tümüyle, müdahale aşamasını planlama düzeyinde içeriğinde bulunduran SİR, söz konusu kuramsal farklılıklara göre oluşur ve bu farklılıkları yansıtır. SİR, bu açıdan da araştırılmaya değer bir sosyal hizmet dokümanıdır. Aşağıda sosyal hizmetin belli kuramsal tabanlara oturan değişik uygulama modelleri; kullandıkları bazı kavramlar, değerlendirme ve müdahale biçimleri ile sosyal hizmetin ortak yapısal öğeleri açısından kısaca gözden geçirilmektedir.*

Psikodinamik Modeller

Psikodinamik modeller Freud'un ve onu izleyenlerin geliştirdiği psikanalitik kuramı temel almışlardır. "Psikodinamik kuramı anlama diğer sosyal hizmet kuramlarını incelemenin bir önkoşuludur; çünkü psikodinamik kuramın sosyal hizmet üzerine etkisi son derece yaygın ve yoğun olmuştur" (Payne 1991:74). Buna paralel olarak SİR'in doğuşu ve gelişiminde psikodinamik kuram ve uygulama modellerinin katkısı büyüktür. Bu açıdan Richmond (1917)'un çalışmaları, SİR'in ilk kapsamlı örnekleri olarak gösterilebilir.

Psikodinamik modellerden psiko-sosyal terapide, psiko-sosyal inceleme ve teşhis (değerlendirme) ağırlıklı bir öneme sahiptir. Psiko-sosyal incelemede müracaatçının ilişkileri ve çevresi gözleme tabi tutulur; sorgulanır ve bundan bir sonuç çıkarılır. Gerekliyse müracaatçının toplumsal özgeçmişiyile ilgili bilgi de derlenir. Psiko-sosyal inceleme, müracaatçılarla ilişkinin başında sorun hakkında geçici bir görüş sağlar; bundan sonra psiko-sosyal inceleme (bilgileri toplama ve düzene sokma); teşhisi anlama (bilgi hakkında düşünme) ve tedavi birlikte ilerler. Teşhisi anlayış müracaatçı ve SHU'nun sorunun ne olduğuna ve neyin değiştirilebileceğine birlikte karar vermesini gerektirir. Psikodinamik modelde, müracaatçıların farklı kategorilerdeki sorunlarını birbirinden ayırmak, yani "ayırddedi teşhis", modelin en önemli yanlarından biridir. Sorunların ortaya çıkış nedenleri "dinamik anlayış" doğrultusunda açıklanır. Tedavide uzun vadeli amaçlar, müracaatçının bireysel ve toplumsal yaşamında ilerleme sağlamaya ilişkindir. Tedavi işlemleri ve teknikler amaçlara uygun seçilir.

Payne (1991:90), sosyal hizmetin alternatif psikodinamik modelleri arasında fonksiyonel kuram, sorun çözme yaklaşımı, ego psikolojisi ve egoya dayalı sosyal kişisel çalışma, etkileşim çözümlenmesi ve terapötik çevre uygulamalarını da belirtmektedir. Bu uygulamalarda, psikanalitik kuramın yanısıra ego psikolojisi, iletişim kuramı ve insan gelişiminin toplumsal / kültürel yönlerine ilişkin bilgilerden de yararlanılmaktadır.

* Sosyal hizmet uygulama modellerinin sınıflaması ve açıklanmasında Payne (1991)'den büyük ölçüde yararlanılmıştır.

Sonuç olarak psikodinamik modellerde bireysellik ögesi güçlü bir biçimde vurgulanır. Odak noktası "birey ve aile" olan bu modellerde, psikanalitik kuramın gelişim, kişilik ve normal dışı psikoloji ile, tedaviye ilişkin geniş bilgi gövdesinden yararlanır. Bunu azalan bir biçimde diğer psikolojik, sosyal psikolojik ve sosyolojik bilgiler izler. SHU - müracaatçı ilişkisinin büyük ölçüde vurgulandığı bu modellerde, örgütsel bağlam her zaman önemli ve belirleyici değildir. Gereksinmelerin tanımlanmasında teşhis ve tıbbi model yürürlükte; içsel gereksinmelere büyük ağırlık verilir. Toplumsal kurumların devamlılığı ögesi açısından aile, sorunların hem kaynağı hem de tedavi odağı olarak görünür; buna karşılık toplum bu denli ağırlık taşımaz. Sorunların bireysel kaynakları hakkında açıklamalar öne çıktığından savunuculuk ögesi gelişmemiştir.

Krize Müdahale Modeli ve Görev Merkezli Model

Krize müdahale ve görev merkezli modellerin her ikisi de kısa süreli müdahaleleri öngörür. Tedavi her ikisinde de önceden belli adımlara göre planlanır.

Bu modellerde değerlendirme, müracaatçının duyguları ve sorunlarına yoğunlaşan; müdahale ise berrak, açık, odaklanmış etkinlikleri kapsayan niteliklere sahiptir. Her ikisinde de SHU ve müracaatçı arasında sözleşme veya anlaşmalar uygulanır.

Buna karşılık bu iki model, kullandıkları koşullar ve çalışmanın odak noktaları açısından farklılaşır. Krize müdahale, insanın yaşamdaki işlevselliğini tehlikeye düşüren, aksatan bir dizi olayın müracaatçı üzerindeki etkisi üzerinde durur. Görev merkezli çalışma ise, tanımlanmış sorun kategorileri üzerine odaklanır. Her ikisinin de amacı, yaşam sorunlarıyla baş edebilmelerini sağlamak için insanların kapasitelerini geliştirmektir.

Sonuç olarak her iki model de bireysellik ögesini kuvvetle vurgulamaktadır. Krize müdahale modeli ego psikolojisi ve Erikson'un kuramından yararlanırken, görev merkezli model kendisi için gerekli gördüğü tüm bilgileri kullanmaktadır. İncelendiğinde bu bilgilerin sosyal öğrenme, iletişim, bilişsel kuram ve sistem kuramından bazı kavramlar olduğu görülmektedir. Her ikisinde de müracaatçı - SHU arasındaki ilişki önemli olmakla birlikte, sözleşmelerin kullanıldığı bazı etkinliklerin çalışmanın odak noktası olduğu izlenimi alınmaktadır. Her iki modelde de örgütsel bağlamın önemli olmadığı; buna karşılık gereksinme ögesinin öne çıktığı ve bu bağlamda teşhis ve değerlendirmenin kuvvetle vurgulandığı görülmektedir. Toplumsal kurumların devamlılığı açısından, ailenin ve kriz çalışmasında gerekli olan diğer desteklerin üzerinde durulmakta; sosyal konular sorgulanmamaktadır. Savunuculuk ise sadece belirgin sorunları çözmek için kullanılmaktadır.

Davranışsal Modeller

Sosyal hizmette davranışsal yaklaşımlar, 1960'lı yıllardan itibaren geleneksel (psikodinamik) sosyal hizmete bir tepki olarak gelişmeye başlamıştır. Güçlü bir kuramsal temeli olan davranışsal sosyal hizmette değerlendirme çok önemlidir. Değerlendirmede vurgulanması gereken şimdiki zamandır. Uzun toplumsal özgeçmiş gerek duyulmaz. Buna karşılık "istenmeyen davranışa zemin hazırlayan ve neden olan faktörler ile, davranışın yol açtığı sonuçların ne olduğu hakkında yeterli bilgi toplanmalıdır" (Turan, 1992:277).

Herbert (1987)'e göre, uygulamanın başında sorun olan davranış bağlamında ilgili kişiler, yer, zaman ve durum hakkında gereken bilgilerin elde edildiği bir süreç yaşanır. Bu nedenle ayrıntılı gözlem ve bunun sonucu olarak kayıt tutma, davranışsal sosyal hizmette önem taşımaktadır. Sorun olan davranışın şekli, süresi, sıklığı ve şiddetinin; "ev, okul, işyeri, park v.b gibi değişik ortamlarda izlenmesi" söz konusudur (Turan, 1992:281). Bu bilgiler toplandıktan sonra sorunun değerlendirilmesine geçilir. Değerlendirmede müracaatçının yaşam koşulları içinde olumlu ve olumsuz yönleri değerlendirilmelidir. Değerlendirmeyi, değiştirmeyi sağlayan amaçlar ve eylem aşamalarının belirlenmesi izler.

Davranışsal sosyal hizmetin amacı istenen davranışların artırılması, istenmeyen davranışların azaltılmasıdır. Böylece sosyal olaylar tarafından etkilenen kişilerin, toplumun beklentisine uygun bir biçimde hareket etmeleri olanaklı olur. SHU ve müracaatçı arasındaki yakın ve güvenilir ilişki, davranışsal sosyal hizmette bu açıdan önemlidir.

Davranışsal sosyal hizmet bazen müracaatçılarla doğrudan çalışmaktan çok, davranışın değişmesine yardımcı olacak kişiler, yani araçlar ile gerçekleştirilir. Araçlar müracaatçının yakın çevresinden bulunmalıdır. Bunlar müracaatçının ailesi, akrabaları ya da arkadaşları olabilir. Bu nedenle, bu kişilere ilişkin bilgi sağlanması davranışsal modellerde önemlidir. Bu bilgi araçların, müracaatçıların davranışlarının değişimine gereken katkıda bulunmaları ve bu katkıyı nasıl vereceklerini öğrenmeleri açısından önem taşımaktadır. Başka bir deyişle, bu modellerde araçların değerlendirilmesi için de bilgiye ihtiyaç vardır. Sorun olan davranışın değiştirilmesinde, öğrenme kuramlarından türetilen çeşitli teknikler kullanılır.

Sonuç olarak davranışsal modellerde bireysellik ögesi kuvvetle vurgulanır. Bilgiyi kullanma ögesi açısından, çoğunlukla sosyal öğrenme kuramını da kapsayan öğrenme kuramlarından yararlanır. Bu modellerde SHU - müracaatçı arasındaki ilişki önemlidir; ancak ilişkide başta sözleşme olmak üzere özel bazı işlemlere ağırlık verilir. Örgütsel bağlam önemli ve önde gelen bir öge değildir. Gereksinmelerin saptanmasında dikkatli ve özenli bir değerlendirmenin önemli olduğu vurgulanır. Toplumsal kurumların devamlılığı açısından sosyal konuların sorgulanmadığı; ancak ailenin desteğinin kullanıldığı görülmektedir. Bu modellerde savunuculuk bir amaç olarak ortaya çıkmamaktadır.

Rol ve İletişim Modelleri

Sosyolojik ve sosyal psikolojik kuramlardan alınan bazı kavramlar, bugün sosyal hizmette yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Bunlar özellikle rol ve iletişim kuramlarından alınan kavramlardır. Rol kuramının bir parçası olduğu yapısal-işlevsel yaklaşıma göre roller, toplumsal yaşamın vazgeçilmez parçalarıdır. Rol kuramını oluşturan kavramlar, sosyal etkileşimi ve kişiliği anlamak için yararlıdır. Müracaatçıların etkileşimden doğan sorunlarını rol kuramına göre değerlendirmek olanaklı olabilirken; kuramın, rol çatışmalarına karşı ortaya çıkan duygular ve bireysel tepkilerle uğraşmak, daha sonra da davranış değişikliği sağlamak için herhangi bir müdahale tekniği geliştiremediğine dikkat çekilmektedir (Payne, 1991:157).

Rol kuramının bir sosyolojik ve sosyal psikolojik görüş olan "sembolik etkileşim"le de ilgisi vardır. İnsanlar dış dünyaya ait özümstedikleri sembollere göre hareket ederler. Kendileri ve dış dünya arasındaki etkileşimi, dili kullanarak yorumlar ve sembolize ederler. "Etiketleme" ise, rol kuramı ve sembolik etkileşimin bir arada ortaya çıkardığı, suçlulukla da yakından ilgili bir kavramdır. "Etiketleme", toplumda "suçlu" damgasını yiyen bir kişinin, artık davranışlarını bu etiketin gerektirdiği beklentilere göre düzenleyeceğini ve - dolayısıyla - daha çok suç işleyebileceğini ifade etmektedir. Rol kuramına göre değerlendirme yapan SHU'lar, bu bilgilerden de yararlanırlar.

İletişim kuramının, sosyal hizmetin sistem, davranış, bilişsel modelleri ve yararlandığı kişilik teorileri arasında faydalı bir bağ oluşturduğu görülmektedir. İletişim kuramında yer alan çeşitli kavramlar arasında en temel olanı "enformasyon"dur. Enformasyon, dış dünyadaki nesnel gerçekler veya bir anı, duygu, vücut duyumu gibi öznel gerçekler olabilir. Değerlendirme aşamasında SHU, müracaatçının davranışlarına yön veren enformasyonun kaynaklarını, iletişim biçimini ve enformasyonun oluşması sırasında nelerin bir engel olarak ortaya çıkabileceğini düşünmek zorundadır. Engeller ("bloklar"), örneğin yoğun duygular gibi "içsel" niteliklidir; veya toplumsal ilişkilerden kaynaklanan "blokaj"larda olduğu gibi "dışsal" kökenlidir. Bu nedenle yalnız müracaatçının değil; müracaatçının çevresindeki olası ilişki ve iletişim yollarının da incelenmesi gerekir. Bu bağlamda aile ve diğer sistemlerdeki işleğin gözden geçirilmesi önemlidir. SHU müdahale aşamasında müracaatçısına; enformasyon almak, geri bildirimde bulunmak, enformasyon vermek ve sahip olduğu yanlış enformasyonu değiştirmek yoluyla yardımcı olur.

Sonuç olarak rol ve iletişim kuramlarına dayalı sosyal hizmet modellerinde bireysellik ögesi önemlidir; ancak vurgu sosyal ve bireysel etkileşim üzerinedir. Bilginin kaynağı çoğunlukla sosyal psikolojiktir. Bu modellerde, SHU-müracaatçı arasındaki ilişkiden çok, teknikler ve bilgi üzerinde durulur. Örgütsel bağlam, gereksinimlerin tanımlanması, toplumsal kurumların devamlılığı ve savunuculuk öğelerinin, bu modellerde çok öne çıkmadığı görülmektedir.

Hümanist ve Varoluşçu Modeller

Sosyal hizmet mesleği hümanist ve varoluşçu görüşlerden önemli ölçüde etkilenmiştir. Aslında sosyal hizmet kuramında, bazı belirgin özelliklerinden ötürü uygulama modellerinin tümünü "hümanist" olarak gruplandırmak mümkündür. Çünkü bu modellerin hepsinde ortak olan fikirlere göre, insanlar yaşadıkları dünyanın anlamını kavramaya çalışırlar. SHU, kendilerini ve dünyayla olan bağlantılarının ne anlama geldiğini keşfetmelerinde insanlara yardımcı olmaya çalışırken, onların kendi kendileri hakkındaki görüşlerinin geçerli ve değerli olduğunu baştan kabul etmiştir.

Hümanist görüş çerçevesinde SHU, müracaatçısının bireysel gelişimini ve onun "kendisi" olmasını ön plana alır. "Kendini gerçekleştirme", "insanın gizli gücünü sonuna dek kullanabilme", "bireysel güç" bu bağlamdaki kavramların bazılarıdır. Fenomenolojik fikirler de bu yaklaşımın geçerliliğini artırmıştır. Çünkü fenomenoloji, insan davranışının ancak kişilerin görüş açısından anlaşılabilmesi üzerinde durmakta ve bu görüş açılarının ortaya çıkarılabilmesinde yöntemlere gereksinme duyulduğunu belirtmektedir. Bu fikirlerin de katkısıyla oluşan sosyal hizmetin hümanist uygulama modelinde, özellikle ego psikolojisinde önemli bir kavram olan "başa çıkma (coping)" ve "anlamlandırma (meaning)" göze çarpmaktadır. Müracaatçılar tarafından ortaya konulan sorunlar, müracaatçıların içsel ve dışsal kaynaklarıyla, başa çıkılması gereken dünya arasındaki etkileşimin bir sonucudur. Bu nedenle müracaatçıların başa çıkma kapasiteleri, değerlendirmede öncelikle ele alınan bir etkidir. Müracaatçıya "birey" olarak yaklaşma, onun deneyimleri ve yaşam biçimini "empati" yoluyla anlamlandırmayı gerektirir. Terapide, yönlendirici ve önyargılı olmayan; "aktif dinleme", "empati" ve "otantik arkadaşlık" kavramlarına önem veren bir yaklaşım sergilenir.

Varoluşçu sosyal hizmet modeli, hümanist yaklaşımdan da etkilenecek, müracaatçının sorunlarını varoluşçu kavramlarla açıklamaya çalışır. Temelde, "gerçekle nasıl uğraşsın ki varlık, birçok yetersiz yanına rağmen yaşamı insanoğlu için olabilir (yaşanabilir) kılsın" görüşü bulunur (Payne, 1991:176). İnsanlar çoklukla yaşamlarının değerli olup olmadığını ve kimliklerini sorgular. İnsanların güvenlik duyma ile kendilerini tümüyle ortaya koyma ve gerçekleştirme gereksinimleri birbiriyle çelişir. Bu da "yabancılaşma" duygusunu ortaya çıkarır. Varoluşçu yaklaşımda, yabancılaşmanın yanında, "varolma", "hiçlik", "kaygılı bir korku", "yaşamda boşluk" ve "aşırı doyumsuzluk" da üzerinde durulan kavramlardır. Hümanist modelde olduğu gibi, bu modelde de değerlendirme aşamasında teşhisi kategorilere yer verilmez. Terapinin amacı, doyurucu bir yaşam biçimine sahip olması için müracaatçıya yardım etmektir.

Sonuç olarak, hümanist ve varoluşçu modellerde bireysellik ve ilişki öğeleri kuvvetle vurgulanmaktadır. Bilginin kaynağını varoluşçu ve öznel felsefi yaklaşımlar oluşturmaktadır; nesnel bilgiye verilen önem daha azdır. Gereksinme ögesi bakımından içsel gereksinmelerin ve kendini gerçekleştirmenin çok büyük ağırlık taşıdığı görülmektedir. Örgütsel bağlam, toplumsal kurumların devamlılığı ve savunuculuk öğeleri bu modellerde arka plana itilmiştir ve önem taşımamaktadır.

Bilişsel Modeller

Bilişsel kurama göre insan davranışı; bilinçdışı dürtü, çatışma ve duygulardan çok, düşüncelerle yönetilir. Bilişsel model, bilişsel süreçlerin davranışın öğrenilmesi ve denetlenmesindeki rolü üzerinde dururken, sosyal öğrenme kuramıyla işbirliği yapar. Bilişsel kuramcılar davranışın "rasyonel" kontrolü üzerinde durmakla birlikte, müdahale için temelde davranışçı yaklaşımları uygular.

Sosyal hizmet, bilişsel kuramı hümanist öğelerle bir arada uygulamalarına aktarmıştır. Böylece sosyal hizmetin bilişsel modelinde, müracaatçının dünyayı "yanlış" değil, "doğru" algıladığı kabul edilir. Bu "kabul etme" ögesi, bilişsel kavramların sosyal hizmet uygulamalarında kullanılmasını kolaylaştırmıştır. Sosyal hizmetin bilişsel modellerinde sadece hümanist değil, iletişim ve davranış kuramlarının kavramlarından da yararlanır. Değerlendirme aşamasında müracaatçıların "kavram öğrenme" biçimleri ve "bilişsel stil"leri anlaşılmaya çalışılır. Daha sonra elde edilen değerlendirme sonuçları çerçevesinde, değişme (müdahale) stratejileri geliştirilir. Müdahalede amaç, öğrenmeyi zorlaştıran engelleri ortadan kaldırarak, müracaatçının gerçekle ilgili algısını ve mantık yürütme biçimini değiştirmesine yardımcı olmaktır.

Sonuç olarak sosyal hizmete yararlı bir "eğitimsel öge" katan bilişsel modellerde bireysellik önemlidir; ancak vurgu öğrenme ve çevreye uyum üzerinedir. Başlıca bilgi kaynağı bilişsel kuram ve öğrenme kuramlarıdır. İlişki ögesi açısından odak, müracaatçının öğrenmeyle ilgili çalışmalarıdır. Örgütsel bağlam, gereksinmelerin tanınması, toplumsal kurumların devamlılığı ve savunuculuk, güçlü bir biçimde bireyselci olan bu modellerde önemli değildir.

Radikal Yaklaşım

Radikal düşüncelerden kaynaklanan "sosyal eleştiri" ögesi, 1970'lerden bu yana sosyal hizmet kuramında ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda "bilinçlendirme", "animasyon" ve "agoloji" gibi, aslında bazı öğeleri değişik toplumlarda eskiden beri var olan yaklaşımlar, yeni boyutlar kazanmış olarak sosyal hizmetin kuram ve uygulamasına katılmışlardır (Have, 1972; Brun, 1972; Resnick, 1976). Bilinçlendirme, baskı altındaki insanların bilinç düzeyinin yükseltilmesi ve ezilmişliğin kaçınılmaz olmadığını anlamalarıyla ilgilidir. Animasyonda, toplum yaşamının bir parçası olan sanat ve boş zamanları değerlendirmeye yönelik kolektif etkinliklerin geliştirilmesi amaçlanır. Agoloji ise toplumsal ve bireysel değişmeye öncülük eden, onu yönlendiren ve destekleyen bir hizmet yaklaşımıdır.

Toplumsal yaşamın bazı yanlarını aydınlatan "siyasal güç", "ideolojik egemenlik", "toplumsal sınıf ve konum", "baskı", "ırk ve cinsiyet ayrımcılığı" gibi kavramlar, radikal sosyal hizmet yaklaşımında önemlidir. Bu yaklaşım çerçevesinde SHU müracaatçısını değerlendirirken, o toplum içinde geçerli olan genel politikaları ve müracaatçıya yönelik önyargılı yaklaşımları dikkate almak zorundadır. Bunun

yanında, müracaatçının yaşadığı yerel ve genel topluma ilişkin bazı demografik veriler, onun yaşam koşulları hakkında gerçekçi bir görüntü vermek ve müracaatçının "toplum içinde nerede durduğu"nu göstermek açısından değerlendirme aşamasında kullanılabilir. Daha sonra yapılan değerlendirme çerçevesinde, bireysel-toplumsal değişmeyi sağlamak için müdahale yolları belirlenir. Radikal sosyal hizmetin müdahaleyi, birey-çevre-örgüt-sistem bağlamında ele aldığı anlaşılmaktadır.

Radikal sosyal hizmetle ilgili eleştirilerin çoğu, bu yaklaşımın bireysel yardımdan çok, kolektif bir eylem ortaya koymasında toplanmaktadır. Ancak radikal sosyal hizmet, sosyal hizmetin diğer kuramlarından yararlanarak, genellikle toplumun dışladığı gruplarda yer alan müracaatçılara, bireysel düzeyde de etkili ve doyurucu hizmetler sunulmasını sağlayabilir. Radikal sosyal hizmet uygulamalarının bu çerçevede giderek geliştiği alanlardan biri de, çocuk ve yetişkin adalet sistemlerinde suçlu çocuk, genç ve yetişkinlerle yürütülen çalışmalardır. Bu çalışmalarda (örneğin gözetimde) "müracaatçıya yardım", temel amaçlardan biridir. Ayrıca böyle bir çalışmada, "müracaatçıyla açık ve dürüst ilişkiler kurma"nın önemi sık sık vurgulanmakta; bunun, mahkemelerdeki SİR uygulamasını da kapsayacak bir biçimde geniş bir alanda etkili olması için çaba harcanmaktadır (Beaumont ve Walker, 1985).

Sonuç olarak radikal yaklaşımda "bireysellik" ögesi, sorunların toplumsal bağlamda ele alınması çerçevesinde geçerlidir. Sosyolojik bilgiye ağırlık verilir. Sorunların kökeni toplum olduğu için, ilişki bireysel değişmeden çok toplumda değişme yaratmak amacıyla kullanılır. Bu yaklaşımda örgütsel bağlam ögesi kuvvetle vurgulanır. Gereksinmelerin tanımlanması önemlidir; büyük bir kısmı sosyal sınıf bağlamında tanımlanır. Sorunların kaynakları ve çözümü açısından toplumsal kurumlar etkili öğeler olarak görülmektedir. Savunuculuk ögesi bu yaklaşımda toplumsal değişmeye götüren bir ara strateji olarak değerlendirilmektedir.

Güçlendirme ve Savunuculuk

Güçlendirme ve savunuculuk stratejileri son yıllarda radikal sosyal hizmetin gelişimiyle kendini göstermiş ve sosyal hizmetin genel felsefesiyle bağdaştırıldığından, onun kuram ve uygulaması içine alınmıştır. Sosyal hizmet genellikle ezilen, baskı gören ve toplumdaki güçlü grupların dışında kalmış müracaatçılarla ilgilidir. Savunuculuk ve güçlendirme fikirlerinin bu tür müracaatçıların gereksinmelerini karşılama sürecinde filizlendiği ve geliştiği görülmektedir. Güçlendirme ve savunuculuğun yalnız radikal değil; hümanist, varoluşçu ve bilişsel görüşlerle de bağlantıları bulunmaktadır.

Savunuculuk tüm sosyal hizmet modellerinde ortak bir yapısal öğedir. Ancak son yıllarda savunuculuğun güçlendirme ile birlikte, müracaatçıların sorunlarını çözmeyi amaçlayan özgün yardım süreçleri olarak geliştiği görülmektedir (Rose ve Black, 1985). Savunuculuk ve güçlendirme yoluyla, baskı altında ezilmiş müracaatçılar büyük ölçüde "self-kontrol" ve "güç" kazanabilirler. "Savunuculuk", müracaatçıların kendi yaşamları, içinde yaşadıkları toplum ve hizmetler konusunda etkinlik ve

denetimlerini geliştirmeye çalışır. "Güçlendirme" ise toplumda güçlü grupların belli bireyleri ve sosyal grupları hedef alan olumsuz değerlendirmelerini azaltmak, onlara karşı savaşmak ve bu değerleri tersine çevirmek için belli stratejiler kullanır. Değerlendirme aşamasında; "self-kontrol", "rasyonel bilişsel kontrol", "benlik kavramı", "yabancılaşma", "kendini tanıma", "sorunlar karşısında nesnel değil özne olma", "güçsüzlük", "motivasyon", "kapasite", "fırsat" gibi kavramlar çerçevesinde müracaatçı ve sorunları ele alınır. Müdahale aşamasında SHU, sosyal hizmetin tedaviye yönelik modellerinden yararlanma durumundadır.

Sonuç olarak güçlendirme ve savunuculuk yaklaşımlarında "bireysellik" ögesi, sosyal baskı bağlamında ele alınır. Sosyolojik bilgi ile birlikte baskı ve bundan doğan ezilmişliğin sosyal psikolojik açıklamaları başlıca bilgi kaynağını oluşturur. İlişki özellikle engellemelerin üstesinden gelebilmek için bir araç olarak görölür. Bu açıdan örgütsel sorunlarla uğraşmak önemli olduğundan, bu yaklaşımlarda örgütsel bağlam kuvvetle vurgulanır. Gereksinmelerin tanımlanması, toplumdaki önyargılar ve basmakalıplaşıkla savaşmak için özel ağırlık taşır. Savunuculuk ve güçlendirmede, destek ve paylaşım kaynakları olarak değerlendirildiğinden, tüm sosyal kurumlar önemlidir. Ancak toplum ögesi diğerlerinden biraz daha öne çıkar. Savunuculuk ögesi ise bu yaklaşımlarda esas ağırlık noktasını oluşturmaktadır.

Sistem Modelleri

Sistem kuramı 1970'lerden itibaren sosyal hizmet üzerinde etkili olmaya başlamış bir sosyolojik kuramdır. Sistem kuramının sosyal hizmette uygulama modelleri oluşturan iki biçiminin olduğu görölmektedir. Bunlar genel sistem kuramı ve ekolojik sistem kuramıdır.

Bir "sistem", "birbiriyle etkileşim içinde ve karşılıklı bağlantıları olan parçalardan oluşmuş bir bütün" dür. (Compton ve Galaway, 1979:73). Bu esastan hareket eden sistem kuramında; sistemlerin niteliği, işlevleri, etkileşimi ve değişimini düzenleyen çok sayıda kavram bulunmaktadır. Bunlardan "açık/kapalı sistem", "değişme/istikrar", "sınırlar", "geri bildirim" ve "gerilim", kuramın belkemiğini oluşturan ana kavramlardan bazılarıdır.

Compton ve Galaway (1979:73)'e göre, "... ekolojik ve genel sistem kuramı bize, bilgimizi mesleki işlevlerimizde yararlı olabilecek biçimde organize etmemizi sağlayan bir kavramsal çerçeve sunabilir." Kut (1988:93) sistem kuramının sosyal hizmet uygulamalarına yansımalarını şu şekilde belirtmektedir:

"Bu teori sosyal hizmet uzmanlarının, patoloji veya değişmenin esas hedefi olan insan ve toplum üzerinde ayrı ayrı odaklaşmalarını önter. Herşeyin pek de basit olmadığını bize hatırlatır. Birey ve grup gibi birimler arasındaki etkileşime ilginizi çeken bir kuramsal yaklaşımı vardır.

Sistem teorisi, çevreyi ve bireyi ayrı ayrı ele alan analitik yaklaşımdan farklı olarak, birey ile sosyal ve fiziksel çevresinin oluşturduğu karmaşık düzeni bütöncü bir yaklaşımla ele almaktadır."

Payne (1991:147) ise, "yapısallaştırma girişimi ve kendi teknik terminolojisiyle" sistem ve ekolojik sistem kuramının, "bireysellikte psikolojiyi vurgulayan gelecekteki sosyal hizmet uygulamasından çok farklı türde bir kuram" olduğuna dikkat çekmektedir. "Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporu" araştırmasında da SIR için bir model oluşturulmasında sistem kuramı esas alındığından, bu altbölümde, sistem kuramını temel alan bazı sosyal hizmet modellerinden, diğer kuramlara göre daha ayrıntılı söz edilmektedir. Aşağıda ilk olarak Pincus ve Minahan (1973), daha sonra Germain ve Gitterman (1980)'in modelleri, ana hatlarıyla gözden geçirilmektedir:

Pincus ve Minahan (1973:9)'a göre sosyal hizmet uygulaması, "insanlarla kaynak sistemler arasındaki bağlantı ve etkileşimlerle; hem bireylerin, hem de sistemlerin işleyişinde karşılaşılan sorunları" odak alır. İnsanların etkileşim içinde bulunduğu ve kendilerinden destek aldığı "kaynak sistemler" üç grupta toplanmaktadır. Bunlardan "informal ya da doğal kaynak sistemler"; duygusal ve maddi destek, sevgi, öğüt, bilgi ve buna benzer yardımların alınabildiği aile, arkadaş, komşu, dost, akraba, meslektaş v.b. gibi kişileri kapsar. "Formal (resmi) kaynak sistemler" içine dernek, vakıf, meslek odaları, sendikalar gibi üyelerine çeşitli biçimlerde yarar sağlayan kuruluşlar girer. "Toplumsal kaynak sistemler" ise sağlık, eğitim, adalet, sosyal refah, sosyal güvenlik, çalışma v.b. gibi alanlarda insanların gereksinme duyduğu bir çok kuruluşu içine alır.

Pincus ve Minahan, sosyal hizmet uygulamasının amacını; (1) insanların sorun çözme ve sorunlarla başa çıkma kapasitesini artırma; (2) insanları kaynak, hizmet ve fırsat verebilecek sistemlerle ilişkiye geçirme; (3) bu sistemlerin etkili ve insanca işleyişini sağlama ; (4) sosyal politikanın gelişmesi ve ilerlemesine katkıda bulunma olarak görmektedir.

Sosyal hizmet ve bu amaçlarını yerine getirirken bir referans çerçevesine gereksinme duyar. Pincus ve Minahan'a göre bu referans çerçevesinin üç özelliği bulunmaktadır :

1) İnsanların karşılaştığı "yaşam görevleri" ve bu görevlerin yerine getirilmesine ilişkin koşul ve kaynaklara dikkati yöneltmek, sosyal hizmetin referans çerçevesinin ilk özelliğidir.

2) İnsanları "tek başına" değil, kendi kaynak sistemler ağı içinde ve onlarla "etkileşim" halinde ele almak, sosyal hizmetin referans çerçevesinin ikinci özelliğidir. Buna göre kişisel sorunlar "bireylerin bir niteliği" olmaktan çok, içinde buldukları "sosyal durumların bir niteliği" olarak ele alınır. Bu bağlamda kaynak sistemlerin kendi içindeki ve kaynak sistemler arasındaki etkileşimler de önemlidir.

3) İnsanların "kişisel sorunları"nın bunlarla bağlantılı "toplumsal" veya "kamusal" sorunlarla ilişkisini göstermek, sosyal hizmetin referans çerçevesinin üçüncü özelliğini oluşturur. Bu özellik, bireysel ve toplumsal sorunları birbirinden ayrı kutuplarda değil, birinin diğerini pekiştirdiği bir bağlamda ele alınmanın gerekli olduğuna işaret etmektedir. Schwartz (1969:38), bireysel ve toplumsal sorun arasındaki bu ilişki kavrandığı takdirde SHU'ların, "bireysel gereksinimleri karşılamak veya top-

lumsal sorunlarla uğraşmak arasında herhangi bir seçim olamayacağını" ayırında varacaklarını belirtmiştir.

SHU, değişme çabalarını kapsayan uygulama süreci içinde müracaatçının yanısıra başkalarıyla da çalışır. Örneğin bir çocuk mahkemesinde görevli SHU yalnız suçlu çocukla değil; onun ailesi, arkadaşları, okulu, işyeri ile ve ayrıca mahkeme, polis, hastane, iş bulma örgütü, gençlik derneği, sosyal refah kurumu v.b. gibi adli ve toplumsal kuruluşlarla da ilişki kurar. Pincus ve Minahan (1973:54)'a göre, SHU'nun uygulamada ilişki kurduğu kişileri "dört temel sistem" içinde toplamak olanaklıdır. Bu dört sistem, SHU'nun aşağıda gösterilen sorulara vereceği yanıtlarla kendini belli eder :

1) SHU'nun değişmeye yönelik göstereceği çabadan kim yararlanacaktır? Bu sorunun yanıtı "müracaatçı sistemi"ni belirler.

2) Değişme için SHU'ya kim yetki vermiştir? Bu sorunun yanıtı "değişme ajanı sistemi"ni gösterir.

3) Değiştirilme veya etkilenmeye kim gereksinme duymaktadır? Bu sorunun yanıtı "hedef sistemi"ni açıklar.

4) Değişme sürecinde farklı amaçları başarmak için SHU kiminle çalışmalıdır? Bu sorunun yanıtı "eylem sistemi"ni ortaya koyar.

Ekolojik sistem kuramını sosyal hizmete uygulayan Germain ve Gitterman (1980)'ın "yaşam modeli"ne göre, "yaşayan sistemler" (birey ya da grup olarak yaşayan insanlar), etkileşimde buldukları çevreye devamlı uyuma çabası içindedir. İnsanlar çevreyi değiştirebilir ve onun tarafından değiştirilebilir. Yaşayan sistemler olarak insanların kendilerini devam ettirmeleri ve gelişmeleri için çeşitli kaynaklar, enformasyon ve yiyecek gibi uygun "girdi"lere gereksinmesi vardır. Bu modelde "karşılıklı uyum" önemlidir. Değişme yoluyla gelişme sağlandığı ve desteklendiği takdirde, karşılıklı uyum var demektir. Ayrımcılık, yoksulluk, damgalanma, suç gibi toplumsal sorunlar karşılıklı uyum olasılığını azaltır. Uyumu sağlayan dengenin bozulması stresle sonuçlanır. Stres, gereksinmelerle, çevrenin bu gereksinmeleri karşılayabilme kapasitesi arasındaki dengeyi bozduğu için sorunlar doğurur. Stres, (1) kişinin yaşamındaki gelişimsel ve konumsal değişiklikleri içeren geçişler ; (2) çevresel baskı ve gereksinmeler; (3) kişilerarası süreçlerden kaynaklanır (Payne, 1991:138-42).

SHU, gelişim dönemlerine ilişkin değişiklikler ve aile ile diğer gruplar içindeki rol ve statü değişikliklerinden kaynaklanan stresin ortaya çıkardığı sorunlarla uğraşırken, üç rolü yerine getirir. Bunlar "güçlendiricilik", "öğreticilik" ve "kolaylaştırıcılık" rolleridir. SHU, güçlendiricilik rolü ile müracaatçının sorunu çözmedeki motivasyonunu artırır; müracaatçıyı destekler ve duygularını yönlendirmesi için ona yardım eder. Öğreticilik rolü, müracaatçının sorun çözme becerilerini geliştirmesi için ona yardım etmeyi, gerçeklere ilişkin yanlış algılamalarını düzeltmeyi, uygun enformasyon sağlamayı ve müracaatçı için örnek davranış sergilemeyi kapsar. SHU kolay-

laştırıcılık rolü ile müracaatçıyı baskılardan arındırarak ona hareket özgürlüğü sağlar ve çevresel destek sistemlerini harekete geçirir (Payne, 1991:144).

SHU çevresel baskı ve gereksinimlerden kaynaklanan stresin ortaya çıkardığı sorunlarla uğraşırken, farklı roller üstlenir. Çevresel baskı ve gereksinimlerle uğraşırken SHU'nun ilgi alanı politik ve ekonomik yapıları da kapsayan sosyal ve fiziksel çevredir. Bu çevrede yer alan bürokratik örgütler, sosyal ilişkiler ağı, doğal/yapay fiziksel yaşam ortamı, kimi zaman müracaatçıya "dünyanın, onun gereksinimlerine tepkisiz kaldığı" duygusunu verir. SHU bu gibi durumlarda "aracılık", "savunuculuk" ve "örgütleyicilik" rollerini üstlenir. SHU aracılık rolüyle rasyonel ve karşılıklı yollardan bir araya gelmeleri için müracaatçı ve sisteme yardımcı olur. Savunuculuk rolü, içinde sosyal aksiyonun da yer alabileceği bir müdahale için, kurumlara ve bireylere baskı yapmayı gerektirir. SHU, örgütleyicilik rolü ile müracaatçının toplumsal ilişkiler ağı içinde yer almasını sağlar veya onun için yeni sosyal örüntüler oluşturmaya çalışır (Payne, 1991:145).

Sosyal hizmetin ortak yapısal özellikleri açısından bakıldığında, sistem modellerinde ortaya çıkan görüntü şudur: Bu modellerde bireysellik ögesi vurgulanır; ancak birey, daha geniş bir sistemin bir parçası olarak görülür. Bilgi kaynağı olarak sosyal sistemler kuramı esas alınır; bununla birlikte bu modellerde diğer psikolojik ve sosyolojik görüşlerin kullanılmasına da olanak vardır. İlişki, sistem modellerinde önemlidir; ancak sadece müracaatçı ile değil, gereken "diğer sistemler"le de kurulur. Örgütsel bağlam, müdahale aşamasındaki önemi nedeniyle vurgulanır. Gereksinimlerin saptanmasında, sistemler açısından bakan bir değerlendirmenin öne çıktığı görülür. Toplumsal kurumların devamlılığı açısından aile ve toplum, önde gelen sistemler olarak vurgulanır. Bu modellerde savunuculuk ögesinin özel bir yeri vardır.

B Ö L Ü M 5

"ÇOCUK MAHKEMESİ VE SOSYAL İNCELEME RAPORLARI" ARAŞTIRMASININ KURAMSAL MODELİ VE YÖNTEMİ

GİRİŞ

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasındaki amaçlardan biri, SİR'in temelinde belli kuramsal esasların bulunduğunu, bulunması gerektiğini ortaya koymaktır. Bundan önceki bölümler incelendiğinde çocuk mahkemelerinde hazırlanan SİR'lere yön veren esasların suçluluk kuramları, çocuk adalet sisteminin benimsediği politikalar ve sosyal hizmetin kuram-uygulama bilgi bütünlüğü olduğu görülür. Diğer bir deyişle SİR, başta sosyal hizmetin kuram-uygulama esasları olmak üzere suçluluk kuramları ve çocuk adalet sistemi modellerinin çakıştığı noktada biçimlenmektedir. Bu görüşten hareketle, sosyal hizmet alanında seçilen uygulama modeli, suçluluk olgusuyla ilgili benimsenen kuramsal yaklaşım ve çocuk adalet sisteminde gerçekleştirilmesi istenen model, SİR'in içerik ve biçimini büyük ölçüde belirleyecektir.

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasında, bir "model SİR" geliştirme çabası da bu düşünceden kaynaklanmıştır. Araştırmanın birincil amacı budur. Bu amacın gerçekleştirilmesi, araştırmanın ikincil amacını yerine getirmek için bir adım oluşturacaktır. Böylece ölçüt olarak kabul edilen "model SİR"e göre, şimdiki SİR uygulamasını değerlendirmek olanaklı olabilecektir.

SİR İÇİN BİR KURAMSAL MODEL DENEMESİ

Modern bir sosyal hizmet kuramı, müracaatçı, SHU ve onların toplumsal çevrelerine ilişkin çağdaş toplumsal yapılanma gerçeğine yanıt verebilmelidir. Müracaatçıların gerçek gereksinimlerini görebilmeli ve bunları kuruma sunmada yeterli olabilmelidir (Payne, 1991). Bölüm 4'te de belirtildiği gibi, "Çocuk Mahkemesi ve

Sosyal İnceleme Raporları" araştırması, bir sosyal hizmet etkinliği olan SİR için bir model oluşturulmasında, sistem kuramını esas almıştır. Sistem kuramı uygulama modelleri, suçluluk olgusunu açıklamak için benimsenen toplumsallaşma-yeniden toplumsallaşma kuramı ve çocuk adalet sistemindeki refah yaklaşımı ağırlıklı modelle de uyusmaktadır. Sistem kuramının seçilme nedenleriyle, benimsenen suçluluk kuramı ve çocuk adalet sistemi modeli arasındaki bağlantılar aşağıda gözden geçirilmektedir:

Sistem kuramının tercih edilmesine yol açan en önemli özelliği, onun bütünsel bir bakış açısına sahip olmasıdır. Sistem kuramı, bir toplumsal sorunun tüm öğelerini değerlendirmeye olanak tanıyan bir kavramsal çerçeve sunabilmektedir. Bu çerçevede, toplumsal sorunu ortaya çıkaran toplumsal birimler (sistemler) arasındaki "etkileşim", gerek sorunun değerlendirilmesi, gerekse soruna müdahale etmede anahtar kavramlardan biridir. Anımsanacağı gibi Pincus ve Minahan da "insanları tek başına değil, kendi kaynak sistemler ağı içinde ve onlarla etkileşim halinde ele alma"nın, sosyal hizmetin referans çerçevesinin bir özelliği olduğunu belirtmiştir. Bu görüş, suçun ortaya çıkışını sadece bireyde değil, geniş toplumsal yapı bağlamında, birey-toplum arasındaki etkileşimde gören toplumsallaşma kuramıyla büyük ölçüde uyusmaktadır. Sistem kuramına dayalı sosyal hizmet modelleri sorunun değerlendirilmesine bütünsel olarak yaklaştığından, soruna müdahalede de benzer bir yaklaşım izler : Sistem kuramı birey, grup, toplumla çalışmayı içine aldığı ve müdahalede özellikle bir sosyal hizmet yönteminin kullanılması için ısrar etmediğinden, "uniter" veya "holistik"tir (Payne 1991:148). Sorunlara aynı zamanda birkaç düzeyde birden müdahalede bulunmak, bu yaklaşımda olanaklıdır.

Payne (1991:245)'in de belirttiği gibi, psikodinamik kuramın egemenliği döneminde, sosyal hizmetin savunuculuk rolüne yaklaşım, müracaatçının "yardım ve desteğe olan gereksinme ve bağımlılığı"ni göstermek üzere, "tıbbi model"i kullanmayı gerektiriyordu. Bu, önceleri suç ve suçlu bireyle ilgili geliştirilen yaklaşımla da çakışmaktaydı. Bu yaklaşımda suçlu birey bir "hasta" olarak kabul ediliyordu. Bireyi daha çok duygusal ve zihinsel nedenlerin suça ittiği düşünülüyor ve bunların "tedavisi" üzerinde duruluyordu. Ancak bugünkü çağdaş yaklaşımda amaç, suçlu bireyi "tedavi" değil; onun "yeniden toplumsallaşması"ni sağlamaktır. "Yeniden toplumsallaşma", olumsuz toplumsallaşmanın etkilerini en aza indirerek, çocuğun "toplumla bütünleşmesi"ni gerçekleştirmek demektir (Uluğtekin, 1991a). İşte sistem kuramı, suç sorununun toplumsallaşma-yeniden toplumsallaşma bağlamında ele alınarak değerlendirilmesi ve müdahale edilmesine uygun bir sosyal hizmet yaklaşım modeli sunmaktadır. Bu modelde suç, çocuğun "hastalığı" veya "bireysel bir hata" olarak değerlendirilmez. Suç, toplumda aile, okul ve diğer sistemlerin oluşturduğu toplumsal örüntüyle çocuğun etkileşiminden kaynaklanan bir olgu olarak ele alınır. Bu nedenle suçlu çocuğun yeniden toplumsallaşması yalnız bireysel değil, örgütsel ve sistemsel bağlamda da bir katılım, bir değişme gerektirir. İşte sistem kuramı bu gereksinmeyi karşılayabilecek ve suçlu çocuğun sorununa "çok yönlü müdahale"yi olanaklı kılacak bir yaklaşım biçimi ortaya koymaktadır.

Sistem kuramı, çocuk adalet sisteminin refah yaklaşımını içeren modeliyle de bir uygunluk sağlamaktadır. Anımsanacağı gibi çocuk adalet sisteminin bu modelinde, "çocuğun refahı" bir ilke olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda suç işleyen çocuk ve gençlerin gereksinmelerinin karşılanması, onlara yasal olarak sağlanmış bir haktır. Refah ilkesini benimsemiş bir çocuk adalet sistemi (ve onun bir parçası olan çocuk mahkemeleri), başta aile olmak üzere, toplumsal örüntüde yer alan diğer destek sistemlerini bu ilke doğrultusunda harekete geçirebilir ve yönlendirebilir. Her ne kadar bazı yazarlar refah ilkesini benimsemiş bir çocuk adalet sistemini, "suçu bir hastalık olarak gören yaklaşım"ın ortaya çıkardığını belirtiyorlarsa da, çocuğun ve gencin refahı ilkesine "çocuk hakları" bağlamında yaklaşan ve bu açıdan toplumsal katılımı özendiren bir çocuk adalet sisteminin, söz konusu görüşü desteklemeyeceği ileri sürülebilir. Sonuç olarak refah ilkesini özümsemiş bir çocuk adalet sistemi; suçluluğun toplumsallaşma-yeniden toplumsallaşmayı içeren kuramsal çerçevesi ile, sistem kuramının toplumsal sorunu bütünsel olarak değerlendirip çok yönlü müdahaleyi olanaklı kılan yapısını, örgütsel açıdan birleştirmekte ve tamamlamaktadır.

Yukarıda açıklanan bu "tümleşme"yi en temelde, bugünkü "politik ve ekonomik ideolojiler"ın beslediği unutulmamalıdır. Bu bağlamda sosyal hizmet mesleği, müracaatçıları artık "yardıma muhtaç bağımlı bireyler" olarak değil; "insan ve vatandaş olarak hakları bulunan, bu hakları arayan bağımsız ve katılımcı bireyler" olarak topluma kabul ettirmek durumundadır (Payne 1991:245-6). Sistem kuramının uygulama modelleri, bu geçişe olanak sağlayan yaklaşımlar arasındadır.

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırması için geliştirilecek bir SİR modelinin temelinde, yukarıda açıklanan kuramsal örüntü bulunmaktadır. Dikkat edilirse SİR'i örgütsel ve sistemler arası bağlamda ele almaya özen gösteren bu çalışmada, sistem yaklaşımı başından beri mevcuttur. Ancak şimdi sorun, temelde oluşturulan bu kuramsal örüntünün, bir sosyal hizmet etkinliği olarak SİR'in içeriğine somut bir biçimde nasıl yansıtılacağıdır. Bunu yaparken, sistem kuramının da elverdiği gibi bazı açıklayıcı kavramlardan yararlanmak mümkündür. Sistem kuramına göre SİR'in açılımı aşağıda ele alınmaktadır.

Sistem Kuramına Göre SİR'in Açılımı

Bu bölüme değin yapılan açıklamalar ışığında model SİR iki ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar suçun ortaya çıkışı ve denetimine ilişkin bilgilerin yer aldığı "değerlendirme" ile, suçun ortaya çıkışı ve denetimi bağlamında değişmeyi içeren "müdahale" bölümleridir. SİR'in içeriğinde yer alan değerlendirme ve müdahaleye ilişkin çerçeve, aynı zamanda hangi bilgilerin toplanacağına da ışık tutar. Bu açıdan bilgilerin toplanmasıyla ilgili bazı noktaların bu altbölümde ortaya konmasında yarar vardır. Tüm bu açıklamalardan sonra model SİR'i oluşturmak daha kolay olacaktır.

Değerlendirme

"Suçun ortaya çıkışı" ve "suçun denetlenmesi" açısından çocuğun toplumsal yapı ve kültür içinde kaynak sistemlerle olan etkileşimine bakmak gerekir. Bu çerçevede çocuğun içinde yaşadığı toplumsal-kültürel çevre, aile, akran grubu, okul, iş ortamı ve bireysel özelliklerine ilişkin bilgiler suç davranışıyla bağlantılı olarak incelenir.

Sistem kuramına göre "suçun ortaya çıkışı"na ilişkin sonuç-değerlendirme, Critcher (1975)'in Bölüm 2'de sözü edilen "yapı, kültür, biyografi" üçlü kavramı çerçevesinde yapılabilir. Buna göre çocuk ve suç arasındaki ilişkiler, (1) toplumsal yapının özellikleri ve sorunları; (2) çocuğu çevreleyen kültürel değerler ve yaşam biçimi; (3) bu öğelerin belirlediği ortamda suçla ilgili deneyimin yaşanmasına neden olan bireysel yön dikkate alınarak değerlendirilir. Toplumsal yapı incelenirken, sayısal bilgiler, Northen (1987)'in deyişiyle "epidemiyojik bilgiler" ihmal edilmemelidir. Ancak bu üçlü kavramsal yapının içerdiği bütünsel yaklaşımla, suçun oluşmasında ki "bireyin realitesi"ni tam olarak kavramak mümkün olur.

Sistem kuramına göre "suçun denetlenmesi" ne ilişkin sonuç-değerlendirme, Bölüm 2'de sözü edilen Curnock ve Hardiker (1979)'in "risk, gereksinme, kaynak" üçlü şeması göz önüne alınarak yapılabilir. Risk, suçun ortaya çıkardığı zarar ile çocuğun gelecekte yeniden suç işlemesine neden olabilecek koşulların açıklanmasıdır. Gereksinme, bu koşullar dikkate alınarak çocuğun bireysel, kültürel ve toplumsal düzeyde gereksindiği şeylerin ortaya konmasıdır. Kaynaklar, bu gereksinimleri karşılamak üzere bireysel ve toplumsal kaynak sistemlerin belirlenmesidir.

Müdahale

Suçun ortaya çıkışı ve suçun denetlenmesine ilişkin bilgilerin kapsandığı değerlendirmeye bağlı olarak planlanacak ve uygulanacak müdahalede, "dört temel sistem" (Pincus ve Minahan, 1973) yol gösterici olabilir. Bunlar Bölüm 4'te belirtildiği gibi değişme ajanı, hedef, eylem ve müracaatçı sistemlerdir. SHU'ya suçlu çocukla çalışma olanağını "değişme ajanı sistemi" yani çocuk mahkemesi verir. SHU da bir değişme ajanıdır. SHU'nun etkileyeceği veya değişmesi için çaba göstereceği kişi ve gruplar arasında çocuk, çocuğun ailesi, akran grubu, okul, mahallede gençlerin devam ettiği bir kahve, bir yetiştirme yurdu, hatta çocuk mahkemesi yer alabilir. Bunların her biri bir "hedef sistemi"dir. Değişme sürecinde SHU'nun toplum içinde işbirliği yapacağı çeşitli gruplar ve kuruluşlar vardır. Örneğin suçlu çocuk ve gençlere yardımcı olmayı amaçlayan bir gönüllü dernek, bir özel radyo istasyonu, yerel yönetim ilgilileri, bir bilgisayar merkezi çalışanları, Sağlık Bakanlığı "Ergen Danışma Merkezi" uzmanları, baroların "çocuk hakları" komisyonları v.b. gibi gruplar, bu amaçla birlikte hareket edebilir. Bunlar, aralarında bir ilişki ağı oluşturur. Böylece bir "eylem sistemi" ortaya çıkar. SHU'nun değişmeye yönelik bu çalışmalarından yararlanacak olanlar suçlu çocuk ve genelde toplumdur ki, bunlar da "müracaatçı sistemi" olarak adlandırılır.

Müdahale, aynı zaman dilimi içinde "yüzyüze", "yönetimsel" veya "politik" düzeyde olabilir (Pitts, 1990:67). SHU, örneğin evine kabul edilmeyen suçlu çocuk ve ailesiyle yüzyüze görüşmelerini sürdürürken, bir yandan da - kısa vadede - çocuğa bir yer bulma ve - uzun vadede - bu tür çocuklar için bir "gençlik evi" oluşturma amacıyla "eylem sistemi"ni harekete geçirmeyi düşünebilir. Böylece bir değişme ajanı olarak, çocuğun sorununa yönetimsel ve politik düzeyde de müdahale edilmesini olanaklı kılabilir. SHU, yürütülen işin amacına uygun olarak değişik rolleri yerine getirir.

Bilgi Toplama

SİR'in oluşturulmasında bilgi toplama önemli bir aşamadır. Sistem kuramına göre bilgilerin toplanması için üç yol vardır (Pincus ve Minahan, 1973:117-40): Bunlardan birincisi mülakat, kayıt formu doldurma, kendini tanıtmaya, rol oynama ve tümce tamamlama testi gibi "sözlü/yazılı" ve "projektif / projektif olmayan" biçimleri içeren "soru sorma" yoludur. Bu grupta en yaygın olarak kullanılan mülakattır. Bireyin kendini 10-20 tümcede anlatmasını kapsayan "kendini tanıtmaya" da bu alanda mülakatı tamamlayıcı bir bilgi toplama yolu olabilir. İkinci yol "gözlem"dir. Sistem kuramında "sistem"leri doğal ortamlarda gözlemek çok önemlidir. Bu bağlamda, çocuğun içinde yaşadığı toplumsal-kültürel çevre ve aile etkileşimini gözlemek için en uygun araç olan ev ziyaretleri, bilgi toplamada özel bir ağırlığa sahiptir. Yerinde gözlem suç işleyen çocukların okul, iş ve akran grubu ortamına ilişkin doğru bilgi edinmek açısından da son derece önemlidir. Suçlu çocuk hakkında doğrudan veya dolaylı bilgi içeren çeşitli yazılı kaynakların kullanılması, bilgi toplamanın üçüncü yolunu oluşturur. Bu kaynaklar arasında mahkeme dosyası; adli tıp raporu; okul, sosyal refah, sağlık ve psikiyatri kuruluşlarının raporları; toplantı tutanakları; envanterler ve örneğin suçluluk, işsizlik gibi konularda bazı istatistik bilgiler sayılabilir.

SHU, hakkında bilgi alınacak ve bilgi toplanacak sistemleri (kişi, grup veya örgütleri) birbirinden ayırmak ve bunları açıklıkla ortaya koymak zorundadır. Örneğin SHU, suçlu çocuk tarafından kendisi hakkında verilen bilgilerle, ailenin ya da okulun onun hakkında verdiği bilgileri, bilginin kaynağını belirterek kullanmalıdır. Ayrıca SHU, kullandığı bilgi toplama yollarının, incelediği sistemlerle olan ilişkisini etkileyeceğini unutmamalıdır. Sistem modellerinde, bilgi toplama aşamasında sistemli kayıtların tutulması esastır. Sözü edilen bu konular SİR'in içeriğini, elde edilen bilgilerin geçerliği ve güvenilirliği açısından etkiler.

Model SİR : İçerik ve Biçim

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırması için oluşturulan model SİR'e ilişkin adımlar, şematik olarak Şekil 1'de görülmektedir. Aşağıda model SİR'in bölümleri, bu bölümlerde hangi bilgilerin kapsanması gerektiği ve SİR'in biçimiyle ilgili bazı noktalar açıklanmaktadır:

SİR'in başlığı "Sosyal İnceleme Raporu" yazısı altında, raporun hangi yasa-ya göre hazırlandığını belirten bir tümceden oluşur.

Kimlik Bilgileri

Bu bölümde mahkemenin adı, suç işlemiş çocuğun ismi, cinsiyeti, adresi, doğum yeri ve tarihi, suçu ve yasadaki ilgili maddeleri, SİR'in düzenlendiği tarih, duruşma tarihi ve mahkeme dosyasının numarası belirtilir.

Kullanılan Kaynaklar ve Bilgi Toplama Yolları

Bu bölümde rapor hazırlarken kullanılan bilgi toplama kaynakları ve yolları belirtilir. Başta çocuk olmak üzere, mülakat yapılan ve ziyaret edilen kişi ve kurumlar hakkında yeterli açıklamalar yapılır. Bu bağlamda mülakat ve ziyaretlerin sayısı ile bunların nerede ve nasıl gerçekleştirildiği konusunda bilgi verilir. Bu bölümde, incelenen belge ve kayıtlardan da söz edilir. İstenildiği ve gerekli olduğu halde görüşülemeyen, ziyaret edilemeyen kişi ve kuruluşlar burada açıklanır.

Değerlendirme

1) *Suçla İlişkin Bilgiler* : Burada "suçun ortaya çıkışı" ve "suçun denetlenmesi"ne ilişkin değerlendirmeye yol göstermek üzere suçla ilgili bilgilere yer verilir. Bu çerçevede çocuğun mahkemeye geliş nedeni, suç tarihi, işlenen diğer suçlar, suç türü, çocuğun suç eylemindeki rolü ve suç aleti ile; suçu anlama, suçun ölümsüz etkisinin farkına varma, suça karşı motivasyon, tutum ve suçla ilgili pişmanlık duyguları gibi konular üzerinde durulur.

2) *Bireysel Özelliklere İlişkin Bilgiler* : Bu altbölümde çocuğun suç işlemesinde etkili olabilecek bazı bireysel özelliklere ilişkin bilgiler yer alır. Bunlar arasında çocuğun suç dışındaki diğer uyum sorunları, genel fiziksel sağlığı, bağımlılık oluşturan maddelerle ilişkisi, olgunluk düzeyi ve özürsüzlük durumu gibi bilgiler bulunur. SHU, sözü edilen her bir özellik hakkında ayrı ayrı bilgi verir. Çünkü bu bilgiler hem "suçun ortaya çıkışı", hem de "suçun denetlenmesi" açısından önemlidir. SHU bu konuda bilgi verirken test, rapor veya benzeri belgelerden ve ilgili kuruluşlardan yararlanmalıdır. Bu altbölümde ayrıca "suçun denetlenmesi" ve müdahalede göz önüne alınmak üzere; çocuğun mülakatlar sırasındaki duygusal durumu, sorun çözme açısından istekliliği ve SHU ile kurduğu iletişim biçiminden de söz edilmelidir.

3) *Çevre (Toplumsal Yapı - Kültür) ve Aileye İlişkin Bilgiler* : Toplumsal yapı-kültür ve aile, "suçun ortaya çıkışı"nda olduğu gibi "suçun denetlenmesi"nde de üzerinde durulması gereken sistemler topluluğunu, ya da toplumsallaşma - yeniden toplumsallaşma güçlerini oluştururlar. Bu nedenle SİR'de ayrıntılı olarak ele alınmaları gerekir. Bu çerçevede ailenin biçimi, anababanın işi ve eğitim düzeyi, ailenin geliri, ailenin yurtiçi ve yurtdışı göçle ilişkisi, çevre olanakları, konut, ailenin ve ço-

cuğun içinde yaşadığı toplumsal yapı - kültürün suça etkisi (bu açıdan bazı istatistiksel bilgiler), ailenin çevreyle ilişkisi (akrabalarla ilişkiler de dahil), ailede yetki paylaşımı, aile üyeleri arasındaki ilişki, anababa-çocuk arasındaki etkileşim, suç öncesi evden kaçma durumu, çocuğun kardeş sayısı ve kardeşler arasındaki konumu, kardeş ilişkileri, ailenin suça karşı tutumu ve sorun çözme açısından isteklilik durumuna ilişkin bilgiler ele alınır.

4) *Okul İş Akran Grubu ve Boş Zamanları Değerlendirmeye İlişkin Bilgiler*: Bu altbölümde çocuğun gerek toplumsallaşması (suçun ortaya çıkışı), gerekse yeniden toplumsallaşması (suçun denetlenmesi) açısından önemli olan aile dışı ilişkiler üzerinde durulur. Bu çerçevede çocuğun okula devamı, eğitim ve başarı düzeyi, okuldan kaçıp kaçmadığı, çalışma durumu, yaptığı işin niteliği, akran grubu, karşı cinsle ilişkileri ve boş zamanlarını nasıl değerlendirdiği incelenir.

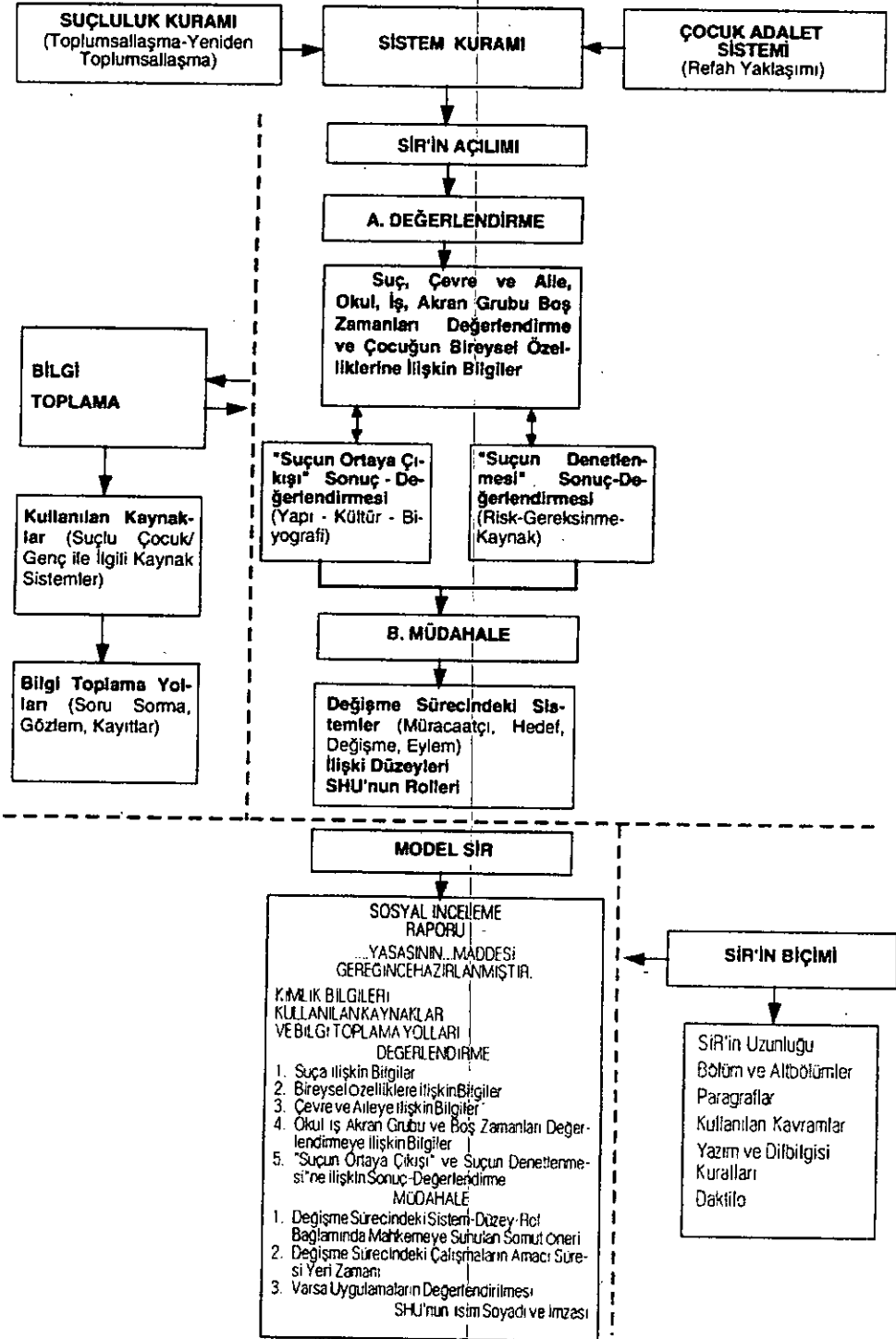
5) *"Suçun Ortaya Çıkışı" ve "Suçun Denetlenmesi"ne İlişkin Sonuç-Değerlendirme* : Bu altbölüm değerlendirme bölümünün sonu olup, yukarıdaki bilgilerle müdahale bölümü arasında bir köprü oluşturur. SHU burada söz konusu bilgileri gözden geçirir ve bir yorum yapar. Diğer bir deyişle, SHU bu altbölümde (1) toplumsal yapı-kültür, aile ve çocuk bağlamında suçu ortaya çıkartan ağırlıklı nedenlerin altını çizer; (2) bu nedenleri risk, gereksinme ve kaynak bağlamında ele alarak "suçun denetlenmesi" konusundaki değerlendirmesini yapar. Bu değerlendirme, "hangi sistemlerin niçin ve nasıl değişmesi gerektiği"ne ışık tutmalıdır.

Müdahale

Bu bölümde değerlendirmeye bağlı olarak "hangi sistemlerin nasıl değiştirileceği"nin ayrıntılı planı yapılır. Müdahale planı aynı zamanda mahkemeye sunulan bir "öneri"dir. Bu açıdan SHU tüm yasal olanak ve olanaksızlıkları göz önüne alır ve (1) değiştirilmesi gereken sistemler; (2) müdahale düzeyleri ; (3) değişme sürecindeki rolleri çerçevesinde bir müdahale planı hazırlar. Yasal olanaksızlık ve mahkemenin "dikkate almayacağı" düşüncesiyle bir müdahale planı vermekten kaçınmak ve SİR'i "klişe bir öneri" ile bitirmek, müracaatçının haklarına saygısızlıktan başka birşey değildir. Bir değişme ajanı olarak SHU, SİR aracılığıyla suçlu çocuk ve toplum için değişik düzeylerdeki müdahale planını, çocuk mahkemeleri ve ilgili diğer kuruluşlara özellikle belirtmelidir. Çünkü SİR, örgütsel bağlamda suçlu çocuğun lehine bir değişme sağlayacaksa, bunda "müdahale" bölümündeki bilgilerin önemli bir payı olacaktır.

Bu bölümde SHU, suçlu çocuk ve ilgili kaynak sistemlerle yapacağı tüm çalışmaların (1) amacını ve alt amaçlarını; (2) sürelerini; (3) yerlerini; (4) tarihlerini müdahale planında ayrı ayrı belirtmelidir. Bu planın mahkemeye seçenekler sunabilecek biçimde esnek olmasında yarar vardır. SHU acil olarak müdahale edilmesi gereken durumları veya plan gereği olan uygulamalarını da aynı düzen içinde bu bölümde değerlendirilebilir. Ancak SHU'nun uygulamalarla ilgili kayıtlarını suçlu çocuğun dosyasında ayrıca saklaması gerekir.

ŞEKİL 1 : MODEL SİR'İN KURAMSAL TEMELİ (SİR'İN OLUŞTURULMASINDAKİ ADIMLAR)

Model SİR'in Biçimi

SİR'in içeriği kadar biçimi de önemlidir. SİR'in biçimi içeriği okunabilir ve anlaşılabilir kılmalıdır. Bu çerçevede, (1) SİR'in yeteri bir uzunlukta olması; (2) SİR'deki bölüm ve altbölümlerin belirtilmesi; (3) paragrafların numaralandırılması; (4) kullanılan kavramların mahkeme heyeti, çocuk, aile ve diğer kuruluşlar tarafından anlaşılır olması; (5) yazım ve dilbilgisi kurallarına uyulması; (6) temiz ve hatasız olarak daktiloda yazılması gerekir.

"ÇOCUK MAHKEMESİ VE SOSYAL İNCELEME RAPORLARI" ARAŞTIRMASININ AMAÇLARI

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasının iki ana amacı bulunmaktadır:

Araştırmanın birinci amacı, belli bir kuramsal temele dayalı olarak oluşturulan "model SİR"e göre çocuk mahkemesindeki bugünkü uygulamayı değerlendirmektir. Bu çabanın sosyal hizmetin kuram-uygulama bilgi bütünlüğüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın ikinci amacı SİR'lerin örgütsel bağlamda işlevselliğini ortaya koymaktır. Bunun için mahkeme kararlarında SİR'den söz edilmiş olması ölçüt olarak alınmıştır. Araştırmada SİR'lerin içeriği ile çocuk mahkemesinin kararlarında bundan söz etme arasında bazı ilişkiler aranarak, SİR'in örgütsel bağlamdaki "kurumsallaşma düzeyi" ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Önceden de belirtildiği gibi, yasalaşma sürecindeki 1992 çocuk mahkemeleri yasa tasarısı, bu mahkemeler için "yapısal bir dönüşüm"e yeşil ışık yakmıştır. Bundan böyle çocuk mahkemesinde hakkında dava açılan her çocuk için SİR hazırlanacaktır. Böylece SİR yasal olarak güç kazanmakta ve mahkemeler açısından anahtar bir etkinlik haline gelmektedir. O nedenle bu etkinliği "iyileştirmek ve ileri götürmek", çocuk mahkemelerinin toplumda başarıya ulaşması için özel bir önem taşımaktadır. İşte "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasının da ilk amacı, bu iyileştirmenin bilimsel temellerini ortaya koymaktır.

Bu iyileştirme SİR'lerin hem kendi iç yapısında, hem de örgütsel bağlamda, yani mahkeme heyetinin rapordan müracaatçı (sanık çocuk) adına yararlanması açısından ele alınmalıdır. SİR'lerin "iç yapısı"nın iyileştirilmesi ve "herhangi bir doküman" olmaktan çıkarılması için bir kuramsal temele oturtulması zorunludur. Bu kuramsal temel; çağdaş toplumsal amaçlarla ters düşmeyen, suçlu çocuğu bütünsel olarak kavrayan, suçluluk olgusunu "bireysel bir hata" olarak görmekten çok, onu "toplumsal bağlam"da ele alan ve çocuğun refahını birincil ilke olarak benimsemiş bir uygulamaya ortam hazırlayan nitelikte olmalıdır. "Çocuk Mahkemesi ve

Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasında, sosyal hizmetin sistem kuramına dayalı uygulama modellerinin bu nitelikte olduğu sonucuna varılmış ve "model SİR" bu temele oturtulmuştur. Bugünkü uygulamada SİR'lerin iç yapılarının iyileştirilmesi, bu modele göre ele alınabilir.

Örgütsel bağlamda SİR'lerin iyileştirilmesi, raporun "iç yapısı"ndaki iyileştirmeyle yakından ilgilidir. Ancak "iç yapı"nın iyileştirilmesi, örgütsel bağlamda iyileşmenin tek belirleyicisi değildir. Bunun için bugünkü uygulamada SİR'lerin (1) müracaatçı; (2) SHU ; (3) yargıç açısından ne ölçüde etkin bir araç olduğunu görmek gerekmektedir. İşte "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasının bu konuyu aydınlatabilecek ipuçlarını vermesi beklenmektedir.

Araştırmanın Alt Amaçları

Araştırmanın alt amaçları, amaçlara uygun olarak üç grupta toplanmıştır. Birinci grupta SİR'lerin içeriği, ikinci grupta biçimi, üçüncü grupta mahkeme kararlarıyla SİR arasındaki ilişkilere ilişkin alt amaçlar yer almaktadır :

1. "Model SİR"de belirtilen bölüm ve altbölümlerdeki bilgilere (değişkenlere) sahip olması açısından SİR'ler nasıl bir dağılım göstermektedir?

Soru 1 : SİR'ler "Kimlik Bilgileri" bölümüne ilişkin bilgilere sahip olması açısından nasıl bir dağılım göstermektedir? (Çocuğun cinsiyeti; doğumda kayıtlı olduğu il ve yerleşim birimi; SİR'in düzenlediği tarihle ilgili bilgilerin varlığı veya yokluğu.)

Soru 2 : SİR'ler "Kullanılan Kaynaklar ve Bilgi Toplama Yolları" bölümüne ilişkin bilgilere sahip olması açısından nasıl bir dağılım göstermektedir? (Dava dosyasını inceleme; çocukla yapılan mülakat sayısı ve yeri; aileyle mülakat; ev ziyareti; aile dışından biriyle mülakat; okul ziyareti; işyeri ziyareti; polisten bilgi alma; sosyal hizmet kuruluşlarından bilgi alma; avukattan bilgi alma; psikiyatri, sağlık kuruluşu, adli tıp kurumundan bilgi alma; rapor, test, envanter ve istatistikten yararlanmayla ilgili bilgilerin varlığı veya yokluğu.)

Soru 3 : SİR'ler "Değerlendirme" bölümünün "Suçla İlgili Bilgiler" altbölümüne ilişkin bilgilere sahip olması açısından nasıl bir dağılım göstermektedir? (Çocuğun mahkemeye geliş nedeni; suç tarihi; suç türü; önceki suçlar; suçu anlama; suçun farkına varma; suça karşı motivasyon; suça karşı tutum; suçluluk duygusu; suç olayındaki rol; suç aletiyle ilgili bilgilerin varlığı veya yokluğu.)

Soru 4 : SİR'ler "Değerlendirme" bölümünün "Çocukla İlgili Bilgiler" altbölümüne ilişkin bilgilere sahip olması açısından nasıl bir dağılım göstermektedir? (Çocuğun diğer uyum sorunları; genel fiziksel sağlığı; bağımlılık oluşturan maddelerle ilişkisi; uygunluk düzeyi; özür/ölük durumu; Adli Tıp Kurumu raporuna göre "farik ve mümeyyiz olma" durumu; mülakatlardaki duygusal durumu; uzmanlarla arasındaki iletişim biçimiyle ilgili bilgilerin varlığı veya yokluğu.)

Soru 5 : SİR'ler "Değerlendirme" bölümünün "Çevre ve Aileyle İlgili Bilgiler" altbölümüne ilişkin bilgilere sahip olması açısından nasıl bir dağılım göstermektedir? (Ailenin biçimi; annenin eğitimi; babanın eğitimi; annenin işi; babanın işi; ailenin geliri; aile ve göç; çevre olanakları; konut; çevrenin suç oluşturmadaki rolü; ailenin çevreyle ilişkisi; ailede yetki paylaşımı; aile üyeleri arasındaki ilişkinin niteliği; aileyle çocuk arasındaki etkileşim; anneye çocuk arasındaki etkileşim; babayla çocuk arasındaki etkileşim; çocuğun evden kaçması; çocuğun kardeş sayısı; kardeşler arasındaki konumu; kardeşleriyle ilişkisi; ailenin suça karşı tutumu; ailenin sorun çözme açısından isteklilik durumuyla ilgili bilgilerin varlığı veya yokluğu.)

Soru 6 : SİR'ler "Değerlendirme" bölümünün "Okul İş Akran Grubu ve Boş Zamanları Değerlendirmeye İlgili Bilgiler" altbölümüne ilişkin bilgilere sahip olması açısından nasıl bir dağılım göstermektedir? (Çocuğun okulla ilişkisi; eğitim düzeyi; başarı düzeyi; okuldan kaçması; çalışma durumu; yaptığı işin niteliği; akran grubuyla ilişkisi; karşı cinsle ilişkisi; boş zamanlarını değerlendirme biçimiyle ilgili bilgilerin varlığı veya yokluğu.)

Soru 7 : SİR'ler "Değerlendirme" bölümünün "Suçun Ortaya Çıkışı" ve "Suçun Denetlenmesi"ni kapsayan sonuç-değerlendirme altbölümündeki bilgilere sahip olması açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?

Soru 8 : SİR'ler "Müdahale" bölümüne ilişkin bilgilere sahip olması açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?

2. "Model SİR"de belirtilen biçimsel özellikler (değişkenler) açısından SİR'ler nasıl bir dağılım göstermektedir?

Soru 9 : SİR'ler uzunluk açısından nasıl bir dağılım göstermektedir? (Sözcük sayısı.)

Soru 10 : SİR'ler içeriğini oluşturan çeşitli bilgi gruplarının uzunluğu açısından nasıl bir dağılım göstermektedir? (Suç; çocuk; çevre ve aile; okul; akran grubu; iş ; boş zamanları değerlendirme; değerlendirme ve müdahaleye ilişkin bilgi gruplarındaki tümce sayısı.)

Soru 11 : SİR'ler suç tarihinden düzenlenme tarihine değin geçen süre açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?

Soru 12 : SİR'ler bilimsel ve mesleki kavramların kullanıma durumu, sıklığı ve sayısı açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?

Soru 13 : SİR'ler bölüm, altbölüm ve paragrafların belirtilmesi açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?

3. Mahkeme kararları ve SİR arasındaki ilişkilere ilişkin alt amaçlar :

Soru 14 : Kararda SİR'den söz etmeyle karar türleri arasında bir ilişki var mıdır?

Soru 15 : Kararda SİR'den söz etmeyle mahkûmiyet karar türleri arasında bir ilişki var mıdır?

Soru 16 : Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de aileyle mülakat hakkında bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?

Soru 17 : Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de ev ziyaretiyle ilgili bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?

Soru 18 : Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de belirtilen suç türü arasında bir ilişki var mıdır?

Soru 19 : Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de önceki suçlarla ilgili bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?

Soru 20 : Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de çocuğun uyum sorunlarıyla ilgili bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?

Soru 21 : Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de çevrenin suç oluşturmadaki rolüyle ilgili bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?

Soru 22 : Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de aile ve çocuğun etkileşimi hakkında bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?

Soru 23 : Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de suçun ortaya çıkışına ilişkin sonuç-değerlendirme bilgisini verme arasında bir ilişki var mıdır?

Soru 24 : Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de belirtilen öneriler arasında bir ilişki var mıdır?

Soru 25 : Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de müdahale planıyla ilgili bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?

Soru 26 : Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de çocuğun uzmanlarla iletişimine ilişkin bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?

Soru 27 : Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de müdahale niteliğindeki uygulamaya ilişkin bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?

"ÇOCUK MAHKEMESİ VE SOSYAL İNCELEME RAPORLARI" ARAŞTIRMASININ YÖNTEMİ

Araştırmanın Modeli

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırması, bir çocuk mahkemesinde suçlu çocuk ve gençlere ilişkin hazırlanan SİR'ler ve SİR'lerin ilişkili olduğu çocuklar hakkında alınan mahkeme kararları üzerinde yapılmıştır. Bu şekilde, var olan kayıt ve belgelerden yararlanarak veri toplamaya "belgesel tarama" adı verilmektedir. "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırması, "geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçladığı için", araştırma modellerinden "tarama modeli"ne bir örnek oluşturmaktadır (Karasar, 1982:80).

Kamuya ilişkin kayıt ve belgelerden "adli kayıtlar", sosyolojik amaçla en çok taranan dokümanlar arasında bulunmaktadır. Çocuk mahkemelerinde hazırlanan SİR, bu yönüyle bir "adli belge" sayılabilir. Mahkeme kararları ise tartışmasız bir "adli belge" örneğidir. Belgesel tarama, "araştırılmakta olan etkileşim, olay veya davranış düzenine araştırmacının doğrudan katılımını gerektirmeyen (unobtrusive) bir veri toplama yöntemi"dir (Nachmias ve Nachmias, 1976:120). Böyle bir veri toplama düzeninde araştırmacı, var olan veriler üzerinde "gözlem" yaparak bazı sonuçlara ulaşır. Araştırmacının "gözlem" yaparken sayısal sonuçlara ulaşmasını sağlayan tekniğe ise "içerik çözümlemesi" adı verilir. İçerik çözümlemesi, belgelerde var olan verilerin "özetlenmesi, standardize edilmesi ve karşılaştırılması için bir araçtır" (Smith, 1975:218). "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasında da bu araçtan yararlanılmıştır. Bu konu, aşağıda İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'nin tanıtılmasından sonra ele alınmaktadır.

Belgelerin Tarandığı Kurum : İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasının İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'nde yapılmasının bazı nedenleri vardır. Nedenlerin başında Türkiye'deki çocuk mahkemeleri arasında en çok sayıda SİR'in bu mahkemede hazırlanmış olması gelmektedir. Araştırma yapılan dönemde diğer mahkemelerde düzenlenen SİR sayısı yaklaşık 50 iken, İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'nde bu sayı 200'ü geçmekteydi. Araştırmanın İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'nde yürütülmesinin diğer nedeni İstanbul kentinin kendine özgü koşullarından kaynaklanmıştır : İstanbul bir yandan Türkiye'nin en büyük kenti olup, hâlâ hızlı bir içgöçün çekim merkezi olmayı sürdürmektedir. Bunun sonucunda diğer toplumsal sorunlar gibi "çocuk suçluluğu" sorunu da bu kentte en yoğun biçimde yaşanmaktadır. Öte yandan İstanbul, Türkiye'nin en zengin ve gönüllü çalışmalar dikkate alındığında toplumsal katılımı en üst düzeyde gerçekleştirebilecek kentlerinden biridir ve bu yönüyle, çocuk mahkemelerinin gelişmesi için gerekli desteği kendi içinde üretebilecek bir yapıya sahiptir. İşte "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasının İstanbul'da yapılmasının ikinci önemli nedeni budur ve bu araştırmanın bulgularının, söz konusu çalışmalara katkıda bulunacağı umulmaktadır.

Dört yıllık (1989-1992) istatistik ortalamalarına göre İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'ne gelen suçlu çocuk ve gençlerin 3/4'ü hırsızlık, 1/10'u adam öldürme ve müessir fiil, 1/20'si ise cinsel suç işlemiştir. Diğer suçlardan yargılananların oranı yaklaşık 1/20'dir. Bu dağılım, Bölüm 3'te verilen ve tüm çocuk mahkemelerini kapsayan genel dağılımdan önemli bir farklılık göstermemektedir.

İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'nde alınan kararların türleri açısından dört yıllık (1989-1992) istatistik ortalamalarına göre yargılanan çocukların yaklaşık 2/3'ü hakkında mahkûmiyet, 1/5'i hakkında beraat kararı alınmıştır. Çocukların yaklaşık

1/6'sı için ise davanın birleştirilmesi, görevsizlik, davanın düşmesi ya da yetersizlik kararı verilmiştir. Bu dağılım, karar türlerine ilişkin genel dağılımdan önemli bir farklılık göstermemektedir.

İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'nde verilen mahkûmiyet kararları arasında para cezası başta gelmektedir. Dört yıllık (1989-1992) istatistik ortalamalarına göre mahkûm edilen çocukların yaklaşık 3/4'ü hakkında para cezası verilmiştir. Cezaları tecil edilen çocukların oranı yaklaşık 1/6'dır. Mahkûm edilen çocukların çok küçük bir oranı (1/50'si) hürriyeti bağlayıcı ceza almıştır. Mahkûmiyet kararlarına ilişkin bu dağılım, genel dağılımdan farklıdır : İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'nde genel dağılımdakinin iki katı oranında para cezası verildiği; buna karşılık cezası ertelenen ve hapis cezası verilen çocukların oranının genele göre yaklaşık üç kat düşük olduğu görülmektedir.

İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'nin bir diğer özelliği, ortalama yargılama süresinin diğer mahkemelerden daha uzun oluşudur. Örneğin 1992 yılında ortalama yargılama süresi İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'nde 434 gün iken, İstanbul 2. Çocuk Mahkemesi'nde 382; Ankara Çocuk Mahkemesi'nde 181; İzmir Çocuk Mahkemesi'nde 115; Trabzon Çocuk Mahkemesi'nde ise 84 gün olmuştur. Bu durum, İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'nde açılan davaların çokluğu nedeniyle yıl içinde karar verilen dava sayısının düşük olmasından kaynaklanmaktadır (Yücel, 1993b).

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasının yürütüldüğü sırada Kadıköy'de çarşı içindeki bir binanın tamamında yerleşen İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi, bugün diğer mahkemelerle birlikte Sirkeci'deki Sansaryan Han'a taşınmıştır. Mahkemenin çalışanları arasında mahkeme başkanı, iki üye yargıç, Cumhuriyet savcısı, çocuk mahkemesi uzmanları (ÇMU'lar)*, yazı işleri müdürü, zabıt kâtipleri, mübaşir ve hizmetli bulunmaktadır.

İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'nde çalışan uzmanlardan SHU, sosyal hizmet; psikolog, eğitimde psikolojik hizmetler; pedagoğ ise pedagoji lisansına sahiptir. ÇMU'ların üçü de, mahkemenin kurulmasından kısa bir süre sonra herhangi bir yönlendirme eğitime tabi tutulmadan (ve bu alanda bir iş deneyimleri de olmaksızın) çocuk mahkemesinde görevlendirilmişlerdir. Bugün ÇMU'lardan ikisi (psikolog ve SHU), İstanbul Çapa Tıp Fakültesi Adli Tıp Enstitüsü'nün açtığı lisans-üstü eğitim programına katılmaktadır.

ÇMU'lar 1988-1991 yılları arasında SİR'leri genellikle "bir arada" hazırlamışlardır. Bu durum çocuk mahkemesi yasası ve yönetmeliğinde belirtildiği gibi, uzmanların kendi uzmanlık dallarındaki bilgi ve uygulamalarını bir araya getirmeleri esassından kaynaklanmıştır. Ancak bu tür bir çalışmada mesleki kimliklerin ve katkıların kaybolduğu gözlenmektedir. Durum böyle olunca raporun üç uzman tarafından hazırlanmasının bir anlamı kalmamakta ve bu durum ekonomik kayba yol açmaktadır. ÇMU'lar 1992 yılından itibaren kendi uzmanlık alanlarına ilişkin incelemelerini

* Çocuk mahkemesi uzmanı, bundan böyle metin içinde "ÇMU" olarak geçecektir.

"alt raporlar" halinde düzenlemeye başlamışlardır. Böylece çocuğu "psikolojik", "pedagojik" ve "sosyal hizmet" açısından alt raporlarda ele alan bir "SİR" ortaya çıkmıştır*. Yukardaki nedenlerden dolayı bu tür bir yaklaşım da bir işe yaramayacağı gibi, üstelik sakıncalıdır. Çünkü böyle bir yaklaşımda çocuğa bütünsel bakış açısı tamamen ortadan kalkmaktadır.

Çocukla yapılan ilk görüşmede doldurulan bilgi formunun, SİR'lerin yazımında bir çerçeve oluşturduğu anlaşılmaktadır. ÇMU'ların verdiği bilgiye göre, çocuk ve diğer kişilerle yapılan mülakatlar teke tek değil, tüm uzmanlarla "bir arada" yapılmaktadır.

ÇMU'lar, İstanbul'daki üniversitelerin ilgili bölümleri, İstanbul Barosu "Çocuk Hakları Komisyonu" ve bazı gönüllü demeklerle ilişkilerini sürdürmektedir. Ayrıca Çocuk Mahkemesi Başkanlığı, 1989 yılında İstanbul Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü ve Emniyet Müdürlüğü Küçükleri Koruma Şubesi'ne bir yazı göndererek, İstanbul ilindeki sosyal hizmet konularında faaliyet gösteren resmi ve gönüllü kurumların isim ve adreslerini istemiştir. Bu listeye İstanbul'da "gözetim elemanı" olarak çalışabileceği bildirilen kişilerin de isim ve adresleri eklenmiştir. Ancak İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'nin, bu araştırmadaki belgelerin saptandığı tarih olan 1992 Nisan ayına kadar hiç gözetim kararı almadığı görülmüştür.

Verilerin Elde Edilmesi ve İçerik Çözümlemesi

Adalet Bakanlığı'ndan gerekli izin alındıktan sonra 13-17 Nisan 1992 tarihinde İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'ne bulunularak, 1988-1992 yılları arasında yazılan tüm SİR'lerin birer kopyası elde edilmiştir. Yine bu süre içinde mahkeme çalışanlarıyla aynı gün görüşülmüş, mahkemeye ilişkin istatistikler incelenmiş ve İstanbul Çocuk Misafirhanesi, Adli Tıp Kurumu Kadıköy Şubesi, İstanbul Barosu Çocuk Hakları Komisyonu'ndan ilgililerle görüşülmüştür. Aralık 1993 içinde, değerlendirmeye alınan SİR'lerin bir kısmına ilişkin mahkeme kararları incelenmiştir. Değerlendirmeye alınan SİR'ler önceden oluşturulan "model SİR" ölçüt alınarak içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur. SİR'in içerik çözümlemesine ilişkin işlemler 1993 yılı içinde, kararlara ilişkin olanlar ise 1994'ün ilkbaharında tamamlanmıştır.

İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'nden elde edilen 228 SİR'in 72'si; (1) SHU, psikolog veya pedagoğtan biri rapor yazarlar arasında yer almadığı; (2) birden çok çocukla ilgili olarak yazıldığı; (3) SHU, psikolog ve pedagoğun ayrı ayrı düzenlediği "alt raporlar"dan meydana geldiği ve (4) sadece dosyadaki bilgiden yararlanarak yazıldığı için değerlendirme dışı bırakılmıştır. Sonuç olarak 156 SİR ve bu SİR'lerle ilişkili çocuklar hakkında verilen 114 mahkeme kararı, içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur.

* Bu şekilde hazırlanan SİR'ler, raporun içerik ve biçimine temelden aykırı olduğu için bu araştırmada değerlendirilmeye alınmamıştır.

İçerik Çözümlemesi ve Adımları

Karasar (1982:195)'a göre içerik çözümü "belli bir ... belgenin, belli özelliklerini sayısallaştırarak belirleme amacı ile yapılan bir taramadır." Marshall ve Rossman (1989:98) ise içerik çözümlemesini "mesajların belirlenmiş özelliklerini objektif ve sistematik olarak tanımlamak yoluyla çıkarsamalar yapma tekniği" şeklinde tanımlamıştır.

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasında içerik çözümü tekniği aşağıdaki sıra ve biçimde uygulanmıştır:

1) İlk olarak içerik çözümü yapılacak belgeler, araştırmanın amacına göre saptanmıştır. Bunlar SİR'ler ve SİR'lerin yazıldığı suçlu çocuklara ilişkin mahkeme kararlarıdır. Bu belgelerden SİR'lerin içeriği tümüyle; mahkeme kararları ise "karar ve mahkûmiyet türü, karar tarihi ve SİR'den söz edip etmediği" açısından içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur.

2) SİR'ler belli bir kuramsal yaklaşıma göre oluşturulmuş bir "model SİR"de bulunması gereken bölüm, altbölüm ve bilgiler (değişkenler) açısından ele alınmış ve içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur. Bu nedenle önce bir "kodlama yönergesi" hazırlanmış ve çözümü uygulanacak değişkenlerle, bu değişkenlere bağlı kategoriler yönergede belli edilmiştir (Ek III-1).

3) SİR'lerde iki tür bilgi (değişken) üzerinde durulmuştur: Bunlardan ilki "biçim-içerik (BİÇ-İÇE)" diğeri "içerik-öz (İÇE-ÖZ)" olarak ifade edilmiştir. "BİÇ-İÇE", ÇMU'ların "model SİR"e göre bilgi vermesi gereken değişkenle ilgili olarak, SİR'de herhangi bir bilgi verip vermediğine ilişkindir. "İÇE-ÖZ" de ise verilen bilginin içeriği (özü) söz konusudur. Aşağıda "BİÇ-İÇE" ve "İÇE-ÖZ" bilgi türleri, kodlama yönergesinden de yararlanarak açıklanmaktadır :

"Model SİR"de, "Çevre ve Aileyle İlgili Bilgiler" altbölümündeki değişkenlerden biri de "annenin eğitimi"dir. ÇMU'lar SİR'de "annenin eğitimi" hakkında bir bilgi vermişlerse, bu kodlama yönergesinde "BİÇ-İÇE" başlığı altındaki "var" kategorisine uyar ve SİR buna göre kodlanır. "Annenin eğitimi" hakkında ÇMU'lar SİR'de bilgi vermişlerse, genellikle onun "eğitim düzeyi"ni gösteren bir biçimde bu bilgiyi sunmuşlardır; örneğin "anne okuryazar değildir" gibi. İşte eğer SİR "annenin eğitimi" değişkeni açısından "BİÇ-İÇE" bilgisine sahipse, ikinci aşamada bu bilginin "içeriği" yani İÇE-ÖZ üzerinde durulur. Burada kodlama yönergesi gereği altı kategori bulunmaktadır. Bunlar (1) okuryazar değil; (2) okuryazar; (3) ilkokul çıkışlı; (4) ortaokul çıkışlı; (5) lise çıkışlı; (6) üniversite çıkışlı olma kategorileridir. SİR'deki bilgi, bu kategorilerden hangisiyle çakışıyorsa ona göre kodlanır.

4) "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasının amaçları göz önüne alındığında, araştırmada çoğunlukla "BİÇ-İÇE"yle ilgili bilgi türü üzerinde durulduğu ve SİR'lerin bu açıdan dağılımlarına bakılması gerektiği anlaşılabilir.

mektedir. Ancak "suç türü", "suçun ortaya çıkışına ilişkin sonuç-değerlendirme" ve "müdahale" gibi konularda "İÇE-ÖZ" türü bilgilerden de söz edilmesi, araştırmanın amaçlarına ters düşmez.

5) SİR'lerin içerik çözümlenmesinde değişkenlerin içerildiği tümce ve sözcükler "sayısallaştırma birimi" olarak kullanılmıştır. Kodlama yönergesi'nden de görüleceği gibi, SİR'deki bölüm ve altbölümler içindeki bilgiler ile bilgi gruplarında "tümce"ler; SİR'in uzunluğu ve kullanılan bilimsel/mesleki kavramlar için "sözcük"ler dikkate alınmıştır. Araştırmanın alt amaçlarına göre, içerik çözümlenmesinde bu tümce ve sözcüklerin sayısı ve kullanılma sıklıkları üzerinde durulmuştur.

6) Kararlar, kodlama yönergesi'nden izlenebileceği gibi dört değişken açısından taranmıştır. Bunlar "karar türü", "mahkûmiyet türü", "karar tarihi" ve "kararda SİR'den söz edilip edilmediği"ne ilişkin bilgileri içermektedir (EK III-2).

İstatistiksel Çözümleme

Marshall ve Rossman (1989:100), içerik çözümlenmesi yapılmış verilerin özetlenmesinde en çok dağılım ve yüzdelerin kullanıldığını, ilişkilerin gösterilmesinde ise x^2 (ki-kare)'den yararlanıldığını belirtmektedir. "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasında da araştırmanın amaçlarına uygun olarak "betimsel istatistik çözümlenmeler" adı verilen bu tür teknikler kullanılmıştır :

Araştırmada kullanılan "betimsel çözümlenmeler" in bir bölümü, "tek değişkenli"dir. Araştırmanın SİR'in içerik ve biçimine ilişkin alt amaçlarında yer alan değişkenler açısından SİR'lerin dağılımı bu tür çözümlenmeye örnektir. Bu çizelgelerde yapılan ölçümler "yüzde (%)" kullanılarak özetlenmiştir.

Araştırmanın kararlar ile SİR'lerin içeriği arasındaki ilişkilere ilişkin ölçümleri ise, betimsel çözümlenmelerin "çok değişkenli (ilişkisel)" türüne örnektir. Burada değişkenler arasında ilişkinin olup olmadığı x^2 (ki-kare) ile; ilişki varsa ilişkinin miktarı Φ (phi) ve C (contingency coefficient) gibi ilişki katsayıları ile gösterilmiştir. Verilerin istatistiksel çözümlenmesi Hacettepe Üniversitesi Bilgi İşlem Merkezi'nde SAS bilgisayar paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

B Ö L Ü M 6

"ÇOCUK MAHKEMESİ VE SOSYAL İNCELEME RAPORLARI" ARAŞTIRMASININ BULGULARI VE YORUMU

GİRİŞ

Bu bölümde, araştırmanın alt amaçlarını içeren soruların yanıtları ele alınmaktadır. Bulgular, araştırmanın amaçları doğrultusunda iki altbölümde sunulmaktadır. Birinci altbölümde SİR'lerin içerik ve biçimi; ikinci altbölümde ise mahkeme kararları ve SİR arasındaki ilişkilere ilişkin bulgular yer almaktadır.

SİR'LERİN İÇERİK VE BİÇİMİ

Bu altbölümde, SİR'lerin "model SİR"de belirtilen içerik ve biçime ilişkin değişkenler açısından durumu ayrı ayrı betimlenmektedir.

SİR'lerin İçeriğine İlişkin Bulgular ve Yorumu

Kimlik Bilgileri

"SİR'ler 'Kimlik Bilgileri' bölümüne ilişkin bilgilere sahip olması açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?"

Soru 1'e ilişkin bulgular Çizelge 18'de görülmektedir. Genel olarak suçlu çocuğa ilişkin kimlik bilgilerinin SİR'lerde yer aldığı görülmektedir. Bunlardan cinsiyet, incelenen tüm SİR'lerde mevcuttur. SİR'lerde çocuğun yaşı, doğum tarihi (gün ay ve yıl) verilerek değil, "o sırada kaç yaşında ise" ona göre belirtilmiştir. Yaşın doğum tarihi verilerek belirtilmesi, yaş sınırlarını belirlemek açısından önemlidir. Örneğin, çocuğun "farik ve mümeyyizliği" sorusunda 11 yaşını bir gün önce ya da sonra doldurmasının bile büyük önemi vardır. Bölüm 3'te belirtildiği gibi, İzmir'de

"farik ve mümeyyiz"lik raporu için Adli Tıp Kurumu'na sevk edilen çocuklar arasında 11 yaşını doldurmamış olanların da bu raporu aldığı görülmüştür. Halbuki yasa gereği bu çocukların böyle bir rapor almasına gerek yoktur. Sonuç olarak, SİR bu açıdan bir süzgeç görevini yürütebilmelidir.

Kullanılan Kaynaklar ve Bilgi Toplama Yolları

"SİR'ler 'Kullanılan Kaynaklar ve Bilgi Toplama Yolları' bölümüne ilişkin bilgilere sahip olması açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?"

ÇİZELGE 18
SİR'LERDE "KİMLİK BİLGİLERİ" BÖLÜMÜNE
İLİŞKİN OLARAK ÇMU'NUN BİLGİ VERME DURUMU
(N = 156)

Suçlu Çocuğa İlişkin Kimlik Bilgileri	Var		SİR'de Bilgi Yok	
	N	%	N	%
Cinsiyet	156	100	—	—
Yaş	154	98.7	2	1.3
Doğumda Kayıtlı Olduğu İl	141	90.4	15	9.6
Doğumda Kayıtlı Olduğu Yerleşim Birimi	139	89.1	17	10.9
SİR'in Düzenlendiği Tarih	152	97.4	4	2.6

Soru 2'ye ilişkin bulgular Çizelge 19'da görülmektedir. Herşeyden önce şunu söylemek gerekir ki, SİR'lerde bu bilgileri veren ayrı bir bölüm söz konusu değildir. Bu konuda SİR'de bilgi olup olmadığı, raporun diğer içeriği incelenirken elde edilen verilere dayandırılmıştır. Çizelgeden de izlenebileceği gibi, mahkeme dosyalarından genellikle yararlanılmıştır. SİR'ler tümüyle birincil olarak çocukla yapılan mülakatlara dayandırıldığı halde, bu mülakatların sayısı ve yeri hakkında SİR'lerde açık bir bilgi bulunmamaktadır. Aynı durum aile mülakatları için de söz konusudur. Ev, okul ve işyeri ziyareti hakkında bilgi verilen SİR'lerin oranında giderek bir düşüş gözlenmektedir. Buna karşılık polis ve avukat ile sosyal hizmet, psikiyatri, sağlık kuruluşları ve Adli Tıp Kurumu gibi kaynaklardan SİR'lerde hiç söz edilmemiştir. Kayıtlardan yararlanıldığı belirtilen SİR'lerin oranı ise raporların 1/10'üne bile ulaşmamak-

tadır. SİR'lerde belirtilen kayıtların çoğunlukla "farik ve mümeyyizlik raporları" olduğu görülmektedir. Zekâ, kişilik gibi bireysel özellikleri ölçmek için kullanılan envanter/test türü ölçü araçları ve sonuçlarından bir vakada yararlanılması düşünülmüş; ancak bu da gerçekleşmemiştir. İstatistikler de SİR'lerde hiç kullanılmayan kayıtlar arasındadır.

SİR'lerde kullanılan kaynaklar ve bilgi toplama yollarına ilişkin bu görüntü, iki nedene bağlı olarak ortaya çıkabilir:

1) ÇMU'lar kullandıkları kaynaklar ve bilgi toplama yollarının SİR'de açıkça belirtilmesi gerektiğini bilmedikleri için bu konuda düzenli ve sistematik bilgi verme gereğini duymamışlardır.

2) ÇMU'lar bu kaynakları kullanmadıkları ve değişik bilgi toplama yollarını denemedikleri için SİR'lerde belirtmemişlerdir.

ÇİZELGE 19

SİR'LERDE "KULLANILAN KAYNAKLAR VE BİLGİ TOPLAMA YOLLARI" BÖLÜMÜNE İLİŞKİN OLARAK ÇMU'NUN BİLGİ VERME DURUMU (N = 156)

Kullanılan Kaynaklar ve Bilgi Toplama Yolları	Var N	SİR'de Bilgi	
		%	Yok N %
Dava Dosyasını İnceleme	153	98.1	3 1.9
Çocukla Yapılan Mülakat Sayısı	4	2.5	152 97.4
Çocukla Mülakat Yapılan Yer	23	14.7	133 85.3
Aileyle Mülakat	73	46.8	83 53.2
Ev Ziyareti	40	25.6	116 74.4
Aile Dışından Biriyle Ofiste / Ofis Dışında Mülakat	7	4.5	149 95.5
Okul Ziyareti	2	1.3	154 98.7
İşyerinde İşverenden Bilgi Alma	1	0.6	155 99.4
Polisten Bilgi Alma	-	-	156 100.0
Sosyal Hizmet Kuruluşlarından Bilgi Alma	-	-	156 100.0
Avukattan Bilgi Alma	-	-	156 100.0
Psikiyatri / Sağlık Kuruluşu / Adli Tıp Kurumundan Bilgi Alma	-	-	156 100.0
Rapor / Test / Envanter / İstatistikten Yararlanma	13	8.3	143 91.7

ÇMU'lar her iki durumda da SİR'lerin geçerlik ve güvenilirliğine gölge düştüğünü bilmelidir. İkinci neden kabul edildiği takdirde SİR'lerin, "model SİR"e göre, sınırlı sayıda kaynak ve bilgi toplama yollarından yararlanılarak hazırlandığı ortaya çıkmaktadır. ÇMU'ların az sayıda kaynaktan bilgi toplamaları iki nedene dayandırılabilir: (1) ÇMU'lar bir kuramsal yaklaşımdan yoksun oldukları ve yeterli bilgi birikimleri olmadığı için değişik kaynak ve bilgi toplama yollarını kullanmayı düşünmeyebilirler; (2) ÇMU'lar bu kaynaklardan yararlanmayı düşündükleri halde mahkemenin araç gereç, finansal kaynak, izin v.b. gibi olanaksızlıkları nedeniyle bu kaynaklara ulaşamamış olabilirler. Ancak neden ne olursa olsun, SİR'lerdeki bilgilerin geçerliği ve güvenilirliğini ortaya koymak açısından kullanılan tüm kaynaklar ve bilgi toplama yolları mutlaka, ayrıntılarıyla belirtilmelidir. Ayrıca ulaşılmak istendiği halde ulaşılamayan kaynaklar da -nedenleri ve elde edilmesi planlanan bilgilerle birlikte- SİR'lerde açıklanmalıdır.

Suçla İlgili Bilgiler

"SİR'ler 'Değerlendirme' bölümünün 'Suçla İlgili Bilgiler' altbölümüne ilişkin bilgilere sahip olması açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?"

Soru 3'e ilişkin bulgular Çizelge 20'de görülmektedir. Çizelgeden de izlenebileceği gibi, tüm SİR'lerde "çocuğun mahkemeye geliş nedeni" ve "suç türü"ne ilişkin bilgiler mevcuttur. Buna karşılık, sırasıyla suç tarihi, çocuğun suç olayındaki rolü, suça karşı motivasyonu, suça karşı tutumu, pişmanlık durumu, suçun olumsuz etkisinin farkına varma, kullandığı suç aleti, önceki suçları ve suçu anlaması gibi değişkenler açısından bilgi verilen SİR'lerin sayısı giderek azalmaktadır. Örneğin çocuğun suç olayındaki rolüne ilişkin bilgi SİR'lerin yaklaşık 2/3'si, suçun olumsuz etkisinin farkına varmasıyla ilgili bilgi ise yaklaşık 1/3'ünde yer almaktadır. Yaptığı davranışın suç olduğunu anlamasıyla ilgili bilginin bulunduğu raporların oranı SİR'lerin 1/5'i bile değildir. Halbuki söz konusu bilgiler, özellikle "suçun denetlenmesi" konusundaki sonuç-değerlendirmenin yapılması, dolayısıyla müdahalenin planlanmasında hareket noktası oluşturur.

Anımsanacağı gibi, suçun denetlenmesi konusundaki değerlendirmede "risk" faktörüne bağlı olarak çocuğun gereksinmelerinin ve gereksinmelerin giderilmesindeki kaynakların saptanması söz konusudur. Risk "suçtan doğan zarar" ve "yeni den suç işleme tehlikesi" demektir. İşte çocuğun önceki suçları, suç olayındaki rolü, suçu anlaması ve olumsuz etkisini farketmesi, motivasyonu, suça karşı tutumu ve pişmanlığı söz konusu "risk" faktörünü açıklayan bilgilerdir. Sonuç olarak eğer SİR, suç işlemiş çocuğu yeniden suç işlemekten alıkoyma ve bunun için mahkeme tarafından gereken önlemlerin alınmasına yol gösterme gibi bir işleve sahip olacaksa, suça ilgili bilgilerin SİR'de yer alması kaçınılmazdır.

ÇİZELGE 20
SİR'LERDE "SUÇLA İLGİLİ BİLGİLER" ALTBÖLÜMÜNE İLİŞKİN OLARAK
ÇMU'NUN BİLGİ VERME DURUMU
(N = 156)

Suçla İlgili Bilgiler	SİR'de Bilgi			
	Var		Yok	
	N	%	N	%
Çocuğun Mahkemeye Geliş Nedeni	156	100	-	-
Suç Tarihi	153	98.1	3	1.9
Suç Türü	156	100	-	-
Daha Önce Suç İşleyip İşlemediği	37	23.7	119	76.3
Suç Anlaması (Yaptığı Davranışın Suç Olduğunu Bilmesi)	27	17.3	129	82.7
Suçun Olumsuz Etkisinin Farkına Varması	54	34.6	102	65.4
Suçta Karşı Motivasyonu	87	55.8	69	44.2
Suçta Karşı Tutumu	71	45.5	85	54.5
Suçluluk Duygusu / Pişmanlık Durumu	55	35.3	101	64.7
Suç Olayındaki Rolü	99	63.5	57	36.5
Kullandığı Suç Aleti	42	26.9	114	73.1

Çocukla İlgili Bilgiler

"SİR'ler 'Değerlendirme' bölümünün 'Çocukla İlgili Bilgiler' altbölümüne ilişkin bilgilere sahip olması açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?"

Soru 4'e ilişkin bulgular Çizelge 21'de görülmektedir. Bulgulara göre, bu gruptaki değişkenlerden en çok "genel fiziksel sağlık" konusundaki bilgilerin SİR'lerde yer aldığı görülmektedir. Raporların yaklaşık 4/5'ünde bu değişken hakkında bilgi bulunmaktadır. Bunu sırasıyla çocuğun mülakatlardaki duygusal durumu, ÇMU-çocuk arasındaki iletişim biçimi, özürülük durumu, uygunluk düzeyi, diğer uyum sorunları, bağımlılık oluşturan maddelerle ilişki, farik ve mümeyyizlik durumu ve sorun çözme açısından isteklilik durumuna ilişkin bilgiler izlemektedir.

ÇİZELGE 21

SİR'LERDE "ÇOCUKLA İLGİLİ BİLGİLER" ALTBÖLÜMÜNE İLİŞKİN OLARAK
ÇMU'NUN BİLGİ VERME DURUMU
(N = 156)

Çocukla İlgili Bilgiler	SİR'de Bilgi			
	Var		Yok	
	N	%	N	%
Çocuğun Diğer Uyum Sorunları	48	30.8	108	69.2
Genel Fiziksel Sağlığı	122	78.2	34	21.8
Bağımlılık Oluşturan Maddelere İlişkisi	12	7.7	144	92.3
Olgunluk Düzeyi	59	37.8	97	62.2
Özürürlük Durumu	60	38.5	96	61.5
Adli Tıp Raporuna Göre "Farik ve Mümeyyiz Olma" Durumu	6	5.8	147	94.2
Duygusal Durumu (Mülakatlarda)	113	72.4	43	27.6
Çocuğun Sorun Çözme Açısından İsteklilik Durumu	5	3.2	151	96.8
ÇMU - Çocuk Arasındaki İletişim Biçimi	68	43.6	88	56.4

Söz konusu değişkenler açısından her SİR'de bilgi olmayışı, ÇMU'ların bu bilgilerin gerek "suçun ortaya çıkışı", gerekse "suçun denetlenmesi" açısından önemli olduğunu bilmemelerinden kaynaklanabilir. ÇMU'lar çocuğun bireysel özelliklerini "çok olumsuz" (örneğin zihinsel özür) veya "çok olumlu" (örneğin yeterli olgunluk düzeyi) görmüşlerse SİR'lerde belirtmişlerdir. ÇMU'ların bu seçiminde çocuğu mahkeme karşısında "olumlu" göstermek ve suçunu "hafifletmek" isteğinin yattığı söylenebilir. Ancak kuramsal çerçeveden de anımsanacağı gibi, bu bilgiler "suçun ortaya çıkışı" değerlendirmesinde, "biyografi" açısından önem taşımaktadır. Aynı bilgiler "suçun denetlenmesi" değerlendirmesinde, çocuğun risk faktörüne bağlı olarak gereksinmelerinin saptanması ve çocuğun kendisinden bir "kaynak" olarak nasıl yararlanılacağına ilişkin olarak görülmesi açısından önemlidir. Örneğin "çocuğun diğer uyum sorunu"na ilişkin bilgi hem suçun ortaya çıkışı, hem de denetlenmesiyle ilgilidir. Çünkü "çocuğun diğer uyum sorunu" varsa, bu suçun ortaya çıkışında etkili olmuş olabilir. Ancak eğer çocukta herhangi bir uyum sorunu yoksa, SİR'de bunun da belirtilmesi gerekir. Çünkü bu bilgi de suçun denetlenmesinde çocuk için dikkate alınması gereken, yeniden toplumsallaşma sürecinde değerlendirilebilecek bir "olumlu" özelliktir.

SİR'lerde "Çocukla İlgili Bilgiler" altbölümünde tartışılması gereken ikinci önemli nokta, ÇMU'ların söz konusu değişkenlerle ilgili herhangi bir ölçü aracı kullanılmaması, ya da bunun için diğer kuruluşlarla gerekli işbirliğine girişmemesidir. ÇMU'lar bazı zihinsel özürülük durumlarındaki "farik ve mümeyyizlik" raporundan yararlanmak dışında, bu bilgileri "kendi izlenimleri"ne göre vermektedir. Mahkeme heyetinin söz konusu bilgileri ne ölçüde "geçerli" kabul ettiği bilinmemektedir. Bu arada "farik ve mümeyyiz olma"yı belirleyen raporlar genellikle çok olumsuz biçimde eleştirilmektedir (Türegün, 1983; Katkıcı ve diğerleri, 1989). Bu nedenle SİR'in içeriğine gölge düşüren bu sorunun çözülmesi gerekmektedir. Bu konudaki sorumluluk bir ölçüde ÇMU'larındır. Esas sorumluluk ise sistemindir. Bu bağlamda çocuk mahkemeleri bu açıdan gerekli gördüğü kuruluşlarla resmen ilişki kurmalı ve bu arada bağımsız bir "değerlendirme merkezi"nin kurulması düşünülmelidir. Anımsanacağı gibi çocuk mahkemelerine ilişkin yeni yasa tasarısında bu konuda destekleyici öneriler bulunmaktadır.

Çevre ve Aileyle İlgili Bilgiler

"SİR'ler 'Değerlendirme' bölümünün 'Çevre ve Aileyle İlgili Bilgiler' altbölümüne ilişkin bilgilere sahip olması açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?"

Soru 5'e ilişkin bulgular Çizelge 22'de görülmektedir. Bulgular, SİR'lerin bu altbölümde "aileyle ilgili bilgiler" açısından oldukça "zengin" olduğunu göstermektedir. Ailenin biçimi, anne ve babanın eğitimi, anne ve babanın işi, konut durumu, ailenin geliri, kardeş sayısı ve çocuğun kardeşler arasındaki konumu gibi ailenin toplumsal-ekonomik özelliklerine ilişkin değişkenler açısından SİR'lerin en az 2/3'ünde bilgi bulunmaktadır. Raporların 4/5'ü, aileyle çocuk arasındaki etkileşim hakkında bilgiye sahiptir. Buna karşılık çevre (toplumsal-kültürel yapı) ve göç; ailenin bir sistem olarak bazı özellikleri; anne baba ve kardeşlerin çocukla ilişkisi, ailenin suça karşı tutumu ve sorun çözmeye ilişkin isteklilik durumu hakkındaki bilgilerin, SİR'lerin en az 1/2'inde yer almadığı görülmektedir.

ÇMU'ların çevreyle ilgili bilgilere daha az duyarlı olmalarının bir nedeni, benimsedikleri kuramsal yaklaşımda bu ögenin daha az önemli olmasından kaynaklanıyor olabilir. Ancak sistem kuramı uygulama modellerinde, suçun "toplumsal bağlam"da ele alınması ve buna göre suça "örgütsel-sistemsel" bağlamda da müdahale edilmesi açısından bu bilgiler önemlidir. SİR'lerin 1/3'ünde ÇMU'lar toplumsal-kültürel yapının suçu oluşturmadaki "olumsuz" etkisinden "niteliksel" olarak söz etmişlerdir. Örneğin bir SİR'de, "sosyo-kültürel açıdan geleneksel ve ataerkil yapıya sahip bir aileden gelme" ve "gecekondu alt kültüründeki değer yargıları"nın çocuğun kişiye yönelik şiddet (adam öldürmeye tam teşebbüs) suçu işleminde önemli bir etken olduğu belirtilmiştir (SİR NO: 148). Sistem kuramına göre, böyle bir bilgiyi güçlendirmek ve "çocukla ilgili realite"yi mahkeme heyetine tam olarak

ÇİZELGE 22

SİR'LERDE "ÇEVRE VE AİLEYLE İLGİLİ BİLGİLER" ALTBÖLÜMÜNE İLİŞKİN
OLARAK ÇMU'NUN BİLGİ VERME DURUMU
(N = 156)

Çevre ve Aileyle İlgili Bilgiler	SİR'de Bilgi			
	Var		Yok	
	N	%	N	%
Ailenin Biçimi	156	100	-	-
Annenin Eğitimi	115	73.7	41	26.3
Babanın Eğitimi	109	69.9	47	30.1
Annenin İşi	144	92.3	12	7.7
Babanın İşi	136	87.2	20	12.8
Ailenin Geliri	119	76.3	37	23.7
Aile ve Göç	78	50.0	78	50.0
Çevre Olanakları	5	3.2	151	96.8
Konut	110	70.5	46	29.5
Toplumsal-Kültürel Yapı (Çevre)'nin Suçu Oluşturmadaki Rolü	60	38.5	96	61.5
Ailenin Çevreyle İlişkisi (Aile Sınırları)	14	9.0	142	91.0
Ailede Yetki Paylaşımı	29	18.6	127	81.4
Aile Üyeleri Arasındaki İlişkinin Niteliği	61	39.1	95	60.9
Aileyle Çocuk Arasındaki Etkileşim	125	80.1	31	19.9
Anne Çocuk Arasındaki Etkileşim	68	43.6	88	56.4
Baba Çocuk Arasındaki Etkileşim	66	42.3	90	57.7
Çocuğun Evden Kaçması	16	10.3	140	89.7
Çocuğun Kardeş Sayısı	150	96.2	6	3.8
Çocuğun Kardeşler Arasındaki Konumu* (N = 148)	137	92.6	11	7.4
Çocuğun Kardeşleriyle İlişkisi* (N = 148)	51	34.5	97	65.5
Ailenin Suça Karşı Tutumu	78	50.0	78	50.0
Ailenin Sorun Çözme Açısından İsteklilik Durumu	3	1.9	153	98.1

*SİR'lerde tek çocuk olduğu belirtilen 8 çocukla ilgili raporlar, bu değişkenler açısından dışarda bırakılmıştır.

aktarabilmek için, SİR'de "niceliksel" bilgilere de yer verilebilir. Niceliksel bilgiler, örneğin şiddete dayalı suçların o bölgedeki yaygınlığını gösteren "istatistikler" ve "araştırma bulguları" olabilir. Aynı tür bilgi, çevre olanakları için de verilebilir. Çevreyle ilgili tüm "olumlu" ve "olumsuz" bilgiler, "suçun ortaya çıkışı" ve "suçun denetlenmesi" bağlamında ele alınarak, müdahalede sistemsel-örgütsel düzeydeki değişme çabalarına bir yön verebilmelidir.

Aile, sadece sistem kuramında değil, önceden belirtildiği gibi, sosyal hizmetin hemen tüm uygulama modellerinde ağırlığı olan bir kurumdur. Çocuk suçluluğu alanında aile, hem toplumsallaşmada "suçun ortaya çıkışı", hem de yeniden toplumsallaşmada "suçun denetlenmesi" açısından üzerinde önemle durulan bir kaynak sistemdir. Bu nedenle değişik bilgi toplama yollarını kullanarak aileyle ilgili bilgileri elde etmek ve bunları raporda yeterince yansıtabilmek, SİR'in işlevselliği açısından büyük önem taşımaktadır.

Okul İş Akran Grubu ve Boş Zamanları Değerlendirmeye İlgili Bilgiler

"SİR'ler 'Değerlendirme' bölümünün 'Okul İş Akran Grubu ve Boş Zamanları Değerlendirmeye İlgili Bilgiler' altbölümüne ilişkin bilgilere sahip olması açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?"

Soru 6'ya ilişkin bulgular Çizelge 23'te görülmektedir. Bulgular, SİR'lerin büyük çoğunluğunda çocuğun okulla ilişkisi ve eğitim düzeyi hakkında bilgilerin bulunduğu göstermektedir. Ancak "okul"la ilgili değişkenlerden "başarı düzeyi" ve özellikle "okuldan kaçma"yla ilgili bilgiler, SİR'lerin küçük bir yüzdesinde yer almıştır. Çalışma yaşamı ve yapılan işin niteliğine ilişkin bilgiler raporların yaklaşık 4/5'ünde bulunmaktadır. Akran grubuyla ilişkiler, boş zamanları değerlendirme ve karşı cinsle ilişki konusundaki bilgiler sırasıyla SİR'lerin 2/3, 1/2 ve 1/3'ünde mevcuttur.

Okul, iş ortamı, akran grubu ve boş zamanları değerlendirme biçimi çocuğun toplumsallaşmasında olduğu gibi yeniden toplumsallaşmasında da etkilidir. Bu nedenle gerek "suçun ortaya çıkışı", gerekse "suçun denetlenmesi" açısından bu konudaki bilgilerin raporlarda yeterince yer alması gerekir. Örneğin okulu sevmek, okuldan kaçmak değerlendirilmesi gereken bir "risk" faktörüdür. Yine boş zamanları "porno filmler gösteren bir kahvehane"de geçirmek, "suçun ortaya çıkışı" ve "suçun denetlenmesi"nde üzerinde önemle durulması gereken bir bilgi olabilir. Buna karşılık, çocuğun okulda başarılı olması, boş zamanlarında "kuş besleme"si, aynı açıtlardan belirtilmesinde yarar olan bilgilerdir. Akran grubu, çocuğu suça iten bir rol oynadığı gibi, yeniden toplumsallaşma sürecinde kendisinden fayda sağlanabilecek bir "grup" olarak da ele alınabilir; veya çocuk hiçbir gruba dahil değildir. Bu konuda da karar verebilmek için akran grubuyla ilişkili bilgilerin SİR'de yer alması gerekmektedir.

ÇİZELGE 23

SİR'LERDE "OKUL İŞ AKRAN GRUBU VE BOŞ ZAMANLARI DEĞERLENDİRMEYLE İLGİLİ BİLGİLER" ALTBÖLÜMÜNE İLİŞKİN OLARAK ÇMU'NUN BİLGİ VERME DURUMU
(N = 156)

Okul İş Akran Grubu ve Boş Zamanları Değerlendirmeye İlgili Bilgiler	SİR'de Bilgi			
	Var		Yok	
	N	%	N	%
Çocuğun Okulla İlişkisi	150	96.2	6	3.8
Eğitim Düzeyi* (N = 150)	139	92.7	11	7.3
Başarı Düzeyi* (N = 150)	45	30.0	105	70.0
Okuldan Kaçması* (N = 150)	7	4.7	143	95.3
Çalışma (İş) Durumu	128	82.1	28	17.9
Yaptığı İşin Niteliği** (N = 135)	95	70.4	40	29.6
Akran Grubuyla İlişkisi	107	68.6	49	31.4
Boş Zamanlarını Değerlendirme Biçimi	77	49.4	79	50.6
Karşı Cinsle İlişkisi	60	38.5	96	61.5

* SİR'lerde okula hiç gitmediği belirtilen 6 çocukla ilgili raporlar, bu değişken açısından dışarda bırakılmıştır.

** SİR'lerde işe hiç gitmediği belirtilen 21 çocukla ilgili raporlar, bu değişken açısından dışarda bırakılmıştır.

**Suçun Ortaya Çıkışı ve Suçun Denetlenmesi
Sonuç - Değerlendirmesine İlişkin Bilgiler**

"SİR'ler 'Değerlendirme' bölümünün 'Suçun Ortaya Çıkışı' ve 'Suçun Denetlenmesi'ni kapsayan sonuç-değerlendirme altbölümündeki bilgilere sahip olması açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?"

Soru 7'ye ilişkin bulgular Çizelge 24'te görülmektedir. Bulgulara göre, SİR'lerin yaklaşık 2/3'sinde "suçun ortaya çıkışı"yla ilgili bir sonuç-değerlendirme bulunmaktadır. Bu değerlendirmenin içeriği, kuramsal çerçevedeki "yapı, kültür, biyografi" öğeleri arasındaki bağlantıları tam olarak yansıtmamaktadır. ÇMU'lar "suçun ortaya çıkışı"nda bazen "bireysel", bazen "aile", kısmen de "çevre" odaklı değerlendirmeler yapmışlardır. "Suçun ortaya çıkışı"na ilişkin sonuç-değerlendirmenin içeriği Çizelge 25'te görülmektedir. Bulgulara göre, suç sorununu "içinde yaşanılan toplumsal - kültürel çevrenin aile ve (veya) çocuğu olumsuz yönde etkilemesi" ola-

ÇİZELGE 24

SİR'LERDE "SONUÇ-DEĞERLENDİRME" ALTBÖLÜMÜNE İLİŞKİN OLARAK
ÇMU'NUN BİLGİ VERME DURUMU
(N = 156)

Sonuç-Değerlendirme	SİR'de Bilgi			
	Var		Yok	
	N	%	N	%
ÇMU'nun "Suçun Ortaya Çıkışı" Konusundaki Değerlendirmesi	108	69.2	48	30.8
ÇMU'nun "Suçun Denetlenmesi" Konusundaki Değerlendirmesi	-	-	156	100.0

rak değerlendiren, böylece kuramsal çerçevedeki "toplumsal bağlam"a yaklaşan "çevre" odaklı değerlendirme, tüm SİR'lerin 1/6'i için söz konusudur. "Çevre" odaklı değerlendirmeye suç türü arasında bir ilişki olup; bulgular adam öldürme, cinsel suç gibi kişiye yönelik suçlar için bu değerlendirmenin anlamlı olarak daha çok yapıldığını göstermektedir.

ÇİZELGE 25

ÇMU'NUN "SUÇUN ORTAYA ÇIKIŞI"NA İLİŞKİN
SONUÇ-DEĞERLENDİRMESİNİN SUÇ TÜRÜNE GÖRE DAĞILIMI

ÇMU'nun "Suçun Ortaya Çıkışı"na İlişkin Sonuç - Değerlendirmesi	Suç Türü			
	Mala Karşı	Kişiye Karşı	Diğer	Toplam
	N	N	N	N
Suç sorunu daha çok çocuğun içinde bulunduğu gelişim dönemi gereksinme ve sorunları veya gelişim kusurları doğrultusunda değerlendirilmiştir.	18	18	2	38
Suç sorunu daha çok ailedeki olumsuzluklar ve bunun ergenlik çağındaki çocuğun davranışlarına yansımaları olarak değerlendirilmiştir.	20	24	1	45
Suç sorunu daha çok içinde yaşanılan toplumsal yapının - kültürel çevrenin aile ve / veya çocuğu olumsuz yönde etkilemesi olarak değerlendirilmiştir.	3	22	-	25
TOPLAM	41	64	3	108

$$x^2 = 12.07 \quad sd = 4 \quad p < 0.02 \quad C = 0.317$$

"Risk, gereksinme, kaynak" ögeleri ve aralarındaki bağlantıyı içeren "suçun denetlenmesi"yle ilgili bilgiler hiçbir SİR'de yer almamıştır. Suçun ortaya çıkışı "geçmiş"le ilgili bir değerlendirme iken, suçun denetlenmesi "gelecek"le ilgilidir. Bu değerlendirme müdahalenin temelini biçimlendirir. Böyle bir bilgi olmaksızın çocuk için etkin ve bireyselleşmiş bir müdahale planı oluşturmak olanaksızdır.

Müdahale

"SİR'ler 'Müdahale' bölümüne ilişkin bilgilere sahip olması açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?"

Soru 8'e ilişkin bulgular Çizelge 26'da verilmiştir. Bulgular, SİR'lerin çoğunluğunda ÇMU'ların yasadaki ceza ve tedbirler açısından bir öneride bulunduğunu göstermektedir. Bu "klişe" bir ifadedir ve tüm raporlarda benzer biçimde yer almaktadır: "... Ceza uygulanması halinde tüm bu hususların takdirini tedbir uygulanması halinde ise velisine teslimini öneririz" şeklindeki bu ifadeye SİR'lerin yaklaşık 4/5'ünde (% 78.9'unda) rastlanmıştır. Bu tür bir ifadenin mahkeme heyeti tarafından da "uygun" bulunduğu anlaşılmaktadır. Sadece "tedbir" ya da sadece "ceza" önerilerinin bulunduğu raporlar ise -ayrı ayrı- yaklaşık 1/10 (% 11 ve % 10.1) oranındadır. Ancak bu önerilerin de SİR'lerde "klişe" olarak yer aldığı; gerekçe, amaç ve sonuçları açısından hiçbir ayrıntıya sahip olmadığı görülmektedir.

Bulgular, SİR'lerde ceza ve tedbir dışında önerilen "müdahale" bilgilerinin küçük bir grup SİR'de bulunduğunu göstermektedir. "Müdahale planı" ve "müdahale uygulamaları"nın yer aldığı SİR'lerin toplam sayısı, tüm raporların 1/6'ine bile ulaşmamaktadır. Müdahale bilgilerinin içeriğinin incelenmesi ise, SİR'lerde bu bölümün gereken ayrıntıyı kapsamadığını ortaya koymaktadır.

Sistem kuramına göre söz konusu müracaatçı, değişme ajanı, hedef ve eylem sistemlerini kapsayan bir açıklama, ÇMU'ların yaklaşımları gereği zaten raporlarda mevcut değildir. Ancak SİR'lerde; müdahalenin amacı, amaca uygun etkinlikler, bu etkinliklerin kimlerle nasıl ve nerede gerçekleştireceği, hangi sıklıkta ve ne tür görüşmeler yapılacağı konusunda da bir bilgi yoktur. Kısaca, değişme sürecinde kullanılan ya da kullanılması planlanan sosyal kişisel çalışma, sosyal grup çalışması ve toplumla çalışma yöntemleri açısından raporlarda sistemli açıklamalara yer verilmemiştir.

SİR'lerde ÇMU'ların müdahale planı ve uygulamalarına ilişkin bilginin içeriğine bakıldığında, bu müdahalenin tamamen (1) çocuğun; (2) çocuğun ve (veya) ailenin davranış ve etkileşimini değiştirmeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. ÇMU'lar SİR'lerde, müdahaleye ilişkin plan ve uygulamalarından genel ifadelerle söz etmiştir. Bu ifadelerden bazıları aşağıda görülmektedir:

- 1) "Yapılan görüşmeler sonucunda babaya karşı geliştirilen olumsuz düşünceler giderilmeye çalışılmıştır. Anneye de bu konu hakkında gerekli bilgiler verilmiştir" (SİR No: 098).

- 2) "... aile içi sorunların giderilmesi için aileyle düzenli olarak görüşülmesi- nin mahkeme tarafından sağlanmasını öneririz" (SİR No: 156).
- 3) "Yapılan görüşmeler sonucunda olumlu mesajlar verilmiştir" (SİR No: 137).
- 4) "Maznuna psikolojik, pedagojik ve sosyal hizmet açısından yardım gerek- mektedir. Uzmanlar görüşü olarak izleme çalışması yapılmasını öneririz" (SİR No: 148).
- 5) "Maznunun tedavisi... aksamaktadır. Süreklilik arzeden bir suç eğilimi içindedir... Tedbir uygulaması halinde resmi veya özel bir hastaneye te- davi için yerleştirilmesini öneririz" (SİR No: 020).

SİR'lerdeki müdahale planı ve uygulamasının gereken ayrıntıda olmaması ve sadece çocuk ile aileyi kapsamaması, "suçun denetlenmesi"ne ilişkin değerlendiri- me bilgisinin SİR'de yer almamasından kaynaklanmaktadır. SİR'lerin küçük bir gru- bunda suçun ortaya çıkışıyla ilgili "çevre" odaklı değerlendirmelerin yapıldığı bilin- mektedir. Böyle bir değerlendirmenin üreteceği müdahale düzeyinin "örgütsel ve sistemsel bağlamı" da içermesi beklenir. Ancak öngörülen müdahale hiçbir SİR'de bu düzeyi içermemektedir. Çünkü hiçbir raporda bu düzeyde bir müdahaleyi ürete- cek olan bir açılım ya da geçiş bölümü, yani "suçun denetlenmesi" değerlendirmesi yer almamıştır. Bu sonuçla çok yakından bağlantılı bir diğer konu, SHU'nun rolleri- dir: SİR'lerde yansıyan müdahale bilgisinin içeriği çerçevesinde bu rollerin, çocuk ve aileyle doğrudan yapılan etkinliklerde söz konusu olan "güç vericilik, öğreticilik ve kolaylaştırıcılık" olduğu; "uzlaştırıcılık, savunuculuk ve örgütçülük" rollerinin ise hiç gündeme gelmediği anlaşılmıştır.

"Model SİR"de belirtildiği gibi, "suçun ortaya çıkışı" kadar "suçun denetlen- mesi"nin değerlendirilmesi de ÇMU'ların mesleki sorumluluğu içindedir. ÇMU'ların tümünün sosyal hizmet eğitimi almamış ve bu açıdan bir hizmet öncesi eğitim gör- memiş olmaları, bu sorumluluğun yerine getirilmesinde bir engel oluşturabilir. An- cak SİR yazımında ortaya çıkan bu durumun, "örgütsel örüntü"ye ilişkin bir yanının da olduğu düşünülmektedir.

Genel anlamda ele alındığında, çocuğun yeniden suç işlememesini sağla- mak çocuk mahkemelerinin birincil görevidir. ÇMU, mahkemenin toplum içinde ço- cuk, aile ve diğer toplumsal kaynak sistemlerle çalışan bir üyesidir ve "suçun de- netlenmesi"nden yargıçlarla birlikte "sorumlu"dur. Bu açıdan SİR'in suçun denetlenmesi konusunda yeterli bir bilgiyle donatılması; ÇMU'ların bunu bir sorum- luluk olarak görmesi, yargıçların da bu sorumluluğu yerine getirmesinde ÇMU'ları desteklemesi, çocuk mahkemelerinin işlevselliği açısından yaşamsal bir öneme sa- hiptir.

Benzer durum, SİR'lerde yansıyan müdahale uygulamaları için de söz konu- sudur: ÇMU'lar, bazı açılardan eleştirilse de, mahkemenin herhangi bir desteği ol- maksızın 28 suçlu çocuk ve ailesi ile "sorun çözmeye yönelik" bir çalışma yürüt- müşlerdir. Bu mesleki açıdan önemli bir çabadır. Ancak rapordarda bu konuda

ayrıntılı bilgi olmaması mesleki yönden bir eksiklikler. Bu eksikliğin bir ölçüde SİR'lerin işleviyle ilgili bir belirsizlik ve ümitsizlikten veya bu konuda yeterince "geri bildirim" alamamaktan kaynaklandığı söylenebilir. SİR, örgütsel bağlamda ÇMU'ların yargıç ve savcılarla olan etkileşimini mesleki açıdan sağlayan ve bunu yansıtan bir belgedir. Bu durumda SİR'in mesleki yönden eksikliğini, bu etkileşimin yetersizliğini ortaya koyan bir ölçüt olduğu ileri sürülebilir. Sorun bu biçimde ele alındığı takdirde, çözümünün de örgütsel bağlamda düşünülmesi gerektiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

ÇİZELGE 26
SİR'LERDE "MÜDAHALE" BÖLÜMÜNE İLİŞKİN OLARAK
ÇMU'NUN BİLGİ VERME DURUMU
(N = 156)

Müdahale (Öneri)	SİR'de Bilgi			
	Var		Yok	
	N	%	N	%
ÇMU'nun Yasadaki Ceza ve Tedbirler Açısından Önerisi	148	94.9	8	5.1
ÇMU'nun Ceza ve Tedbirler Dışında Önerdiği Müdahale Planı	9	5.8	147	94.2
ÇMU'nun Müdahale Niteliğindeki Uygulamaları	28	17.9	128	82.1

SİR'lerin Biçimine İlişkin Bulgular ve Yorumu

SİR'lerin Uzunluğu

"SİR'ler uzunluk açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?"

Soru 9'a ilişkin bulgular Çizelge 27'de görülmektedir. Bulgulara göre tüm SİR'lerin 4/5'ü 251-500 sözcük kapsamaktadır. Küçük bir grup raporda ise sözcük sayısı 501-750 arasında değişmektedir. İngiltere'deki SİR'lerin uzunluğuna ilişkin dağılımla karşılaştırıldığında, İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'nde hazırlanan SİR'lerin daha kısa olduğu görülmektedir.

SİR'lerde Bilgi Gruplarının Uzunluğu

"SİR'ler içeriğini oluşturan çeşitli bilgi gruplarının uzunluğu açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?"

Soru 10'a ilişkin bulgular Çizelge 28'de görülmektedir. Bulguların bir kısmı SİR'lerin bir bölümünde hiç yer almayan bilgi gruplarına ilişkindir. Bu bulgulara göre bir grup raporda hiç yer almayan bilgi gruplarının başında boş zamanların değerlendirilmesine ilişkin bilgi gelmektedir. Raporların yaklaşık 1/2'inde bu konuda hiç bilgi yoktur. Akran grubu ve iş konusunda hiç bilgi verilmeyen SİR'lerin oranı yaklaşık 1/4 oranındadır. Okul, değerlendirme ve müdahale ile çocuk hakkında hiç bilgi verilmeyen raporların oranı ise 1/25 ile 1/20 arasında değişmektedir. Önceden de belirtildiği gibi bu konularda hiç bilgi olmaması SİR'leri işlevsizliğe iten çok önemli bir eksikliklerdir.

SİR'lerdeki bilgi gruplarının çoğunlukla 1-5 tümce ile sınırlandırıldığı görülmektedir. Aile ve çevreyle ilgili bilgi grubu dışında tüm bilgi gruplarının raporların en az yarısında 1-5 tümceyle yer aldığı görülmektedir. SİR'lerde tümce sayısı açısından en uzun bilgi grubu ise aile ve çevreye ilişkindir. Raporların 1/2'ine yakın bir bölümünde aile ve çevreyle ilgili bilgiler 1-10 tümce uzunluğundadır. SİR'lerin 1/3'ünde bu bilgi grubunun uzunluğu 11-15 tümceye ulaşmaktadır. Onaltı tümceden çok uzunluğa sahip olan SİR'lerin oranı ise yaklaşık 1/5'dir. İçerikle ilgili bulgularda görüldüğü gibi, bu gruptaki bilgilerin çoğunluğu çevreden çok aileye ilişkindir. Raporlarda en uzun bilgi grubunun "aile" olmasının bir nedeni bu alandaki değişkenlerin çokluğudur. Bir diğer neden ise ÇMU'ların bu alana verdikleri önem olabilir. Buna karşılık SİR'lerde kapsamlı olması beklenen sonuç-değerlendirme ve müdahale bölümleri, SİR'lerin çoğunluğunda (2/3'sinde) 1-5 tümce ile sınırlanmıştır. Sonuç olarak SİR'lerde bilgi gruplarının uzunluğuna ilişkin bu bulguların, raporların içeriğine ilişkin bulgularla uyumlu olduğu ileri sürülebilir.

SİR'lerin Düzenlenme Tarihi

"SİR'ler suç tarihinden düzenlenme tarihine değin geçen süre açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?"

Soru 11'e ilişkin bulgular Çizelge 29'da görülmektedir. Bulgulara göre suç tarihinden sonraki ilk 6 ay içinde hazırlanan SİR'lerin oranı tüm raporların 1/5'i bile değildir. SİR'lerin çoğunluğunun (yaklaşık 2/3'sinin) suç tarihinden sonraki 6 ay ile 1,5 yıl arasında düzenlendiği görülmektedir. SİR'lerin 1/10'ü suç işlendikten sonraki 1,5 yıl ile 3 yıl arasında; küçük bir bölümü (1/31'i) ise suç tarihinden en az 3 yıl sonra hazırlanmıştır.

SİR'in düzenlenme tarihi raporlardaki bilgilerin geçerliği ve güvenirliliği açısından önemlidir. SİR suç işlendikten sonra ne denli yakın bir zamanda hazırlanırsa,

ÇİZELGE 27
SİR'LERİN UZUNLUK AÇISINDAN DAĞILIMI

SİR'lerin Uzunluğu (Sözcük Sayısı)	N	%
1 - 250	2	1.3
251 - 500	129	82.7
501 - 750	22	14.1
751 - 1000	3	1.9
TOPLAM	156	100.0

ÇİZELGE 28
SİR'LERİN İÇERİĞİNİ OLUŞTURAN ÇEŞİTLİ BİLGİ
GRUPLARININ UZUNLUĞU AÇISINDAN DAĞILIMI
(N = 156)

SİR'deki Çeşitli Bilgi Grupları	SİR'deki Uzunluk (Tümce Sayısı)											
	Hiç Yok		1-5		6-10		11- 15		16-20		21 - 25	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Suç	-	-	146	93.6	8	5.1	2	1.3	-	-	-	-
Çocuk	8	5.1	129	82.7	17	10.9	1	0.6	1	0.6	-	-
Çevre ve aile	1	0.6	4	2.6	66	42.3	57	36.5	23	14.7	-	-
Okul	13	8.3	141	90.4	1	0.6	1	0.6	-	-	5	3.2
Akran G.	44	28.2	111	71.2	1	0.6	-	-	-	-	-	-
İş	40	25.6	113	72.4	1	0.6	-	-	-	-	-	-
Boş Zaman D.	72	46.2	82	52.6	2	1.3	-	-	-	-	1	0.6
Sonuç-Değerlendirme ve Müdahale	10	6.4	109	69.9	31	19.9	4	2.6	2	1.3	-	-

geçerlik ve güvenirliliği o denli yüksek olur. Çünkü yeniden toplumsallaşma süreci çocuğun suç işlediği andan itibaren başlar. Ayrıca, bilgilerin belleklerde bir değişime uğramadan toplanması önemlidir. Sonuç olarak SİR, ne denli çabuk hazırlanır- sa çocuğun geleceği hakkında o denli çabuk ve gerçeklere uygun yol göstermek olanaklı olur.

Mahkemelerdeki yargılama süresiyle SİR'in düzenlenmesi arasında bir ilişki olduğu kabul edilirse, uzun yargılama süresinin SİR'in hazırlanmasını geciktireceği

ÇİZELGE 29
SUÇ TARİHİNDEN DÜZENLENME TARİHİNE KADAR
GEÇEN SÜRE AÇISINDAN SİR'LERİN DAĞILIMI

(N = 156)

Suç Tarihinden Düzenlenme Tarihine Kadar Geçen Süre	N	%
İlk 6 Ay İçinde	29	18.6
6 Ay 1 Gün - 1 Yıl	52	33.3
1 Yıl 1 Gün - 1 Yıl 6 Ay	47	30.1
1 Yıl 6 Ay 1 Gün - 2 Yıl	10	6.4
2 Yıl 1 Gün - 2 Yıl 6 Ay	5	3.2
2 Yıl 6 Ay 1 Gün - 3 Yıl	1	0.6
3 Yılda Çok	5	3.2
Belirsiz (Suç tarihi veya SİR'in yazım tarihi bilgisi yok)	7	4.5

ileri sürülebilir. Bilindiği gibi, Türkiye'de en uzun yargılama süresi 430 günle İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'ne aittir. Ancak bu savın diğer çocuk mahkemelerinde desteklenip desteklenmediğine bakmak gerekir.

SİR'lerde Bilimsel ve Mesleki Kavramlar

"SİR'ler bilimsel ve mesleki kavramların kullanılma durumu, sıklığı ve sayısı açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?"

Soru 12'ye ilişkin bulgular Çizelge 30 ve Çizelge 31'de sunulmaktadır. SİR'lerde kullanılan kavramlar, ÇMU'ların çalışmalarında önem verdiği bilimsel ve mesleki kavramların neler olduğunu göstermektedir. Görüldüğü gibi SİR'lerde çok sayıda psikolojik kavram kullanılmaktadır. Bu kavramların "ambivalans", "latant", "oedipal", "kimlik", "cinsel kimlik", "benlik algısı", "sosyalleşme", "özdeşim", "model alma" gibi bazıları; psikanalitik, ego psikolojisi, hümanist ve sosyal öğrenme kuramlarına özgüdür.

SİR'lerde kullanılan sosyolojik kavramların "gelenek - görenek", "göç", "soso-kültürel yapı" ve "ataerkil" ile sınırlı kalmakla birlikte, kullanılma sıklığı açısından ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.

ÇİZELGE 30

SİR'LERİN BAZI BİLİMSEL / MESLEKİ KAVRAMLARIN KULLANILMA DURUMU VE SIKLIĞI AÇISINDAN DAĞILIMI
(N = 156)

Bilimsel / Meslekî Kavramlar	SİR'de Kullanılma Durumu ve Sıklığı							
	Hiç Kullanılmamış		1 - 2 Kez		3 - 4 Kez		5 + Kez	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Aile İlişkileri	63	40.4	92	59.0	1	0.6	-	-
Ergenlik / Delikanlılık	73	46.8	77	49.4	6	3.8	-	-
Cinsel Bilgi / Eğitim	123	78.8	29	18.6	2	1.3	2	1.3
Gelenek-Görenek / Geleneksel	128	82.1	27	17.3	1	0.6	-	-
Göç	128	82.1	27	17.3	1	0.6	-	-
Sakırganlık / Agressif Davranış	138	88.5	17	10.9	1	0.6	-	-
Olgunluk / Olgunlaşma	140	89.7	16	10.3	-	-	-	-
Anababanın Reddedici Tutumu	145	92.9	10	6.4	1	0.6	-	-
Sevgi Yoksunluğu / Sevgisizlik / Sevilmemek	145	92.9	10	6.4	1	0.6	-	-
Sosyo-Kültürel Yapı	146	93.6	9	5.8	1	0.6	-	-
Kimlik Kazanma / Geliştirme / Bunalımı	147	94.2	8	5.1	1	0.6	-	-
Latant Dönem	148	94.9	8	5.1	-	-	-	-
Benlik Algısı / Kavramı	148	94.9	8	5.1	-	-	-	-
Grup (Akran grubu) Yaşamı/ Bilinci / Psikolojisi	149	95.5	3	1.9	4	2.6	-	-
Gelişim Dönemi / Dönemleri	149	95.5	7	4.5	-	-	-	-
Özdeşim Kurma / Özdeşleşme	149	95.5	7	4.5	-	-	-	-
Homoseksüalite / Eşcinsellik	150	96.2	6	3.8	-	-	-	-
Ataerkil Aile Düzeni	152	97.4	4	2.6	-	-	-	-
Zekâ Geriliği / Embecilite	152	97.4	2	1.3	1	0.6	1	0.6
Model / Model Alma	152	97.4	4	2.6	-	-	-	-
Ambivalans	152	97.4	3	1.9	1	0.6	-	-
Sosyalleşme	153	98.1	3	1.9	-	-	-	-
Cinsel Kimlik	153	98.1	3	1.9	-	-	-	-
Engellenme	153	98.1	3	1.9	-	-	-	-
Oedipal Çatışma	153	98.	2	1.3	-	-	-	-
Korunmaya Muhtaç Çocuk	155	99.4	1	0.6	-	-	-	-
Gelişim Görevi / Ödevi	155	99.4	1	0.6	-	-	-	-

ÇİZELGE 31

SİR'LERİN KULLANILAN BİLİMSEL / MESLEKİ
KAVRAMLARIN SAYISI AÇISINDAN DAĞILIMI
(N = 156)

Bilimsel / Mesleki Kavram Sayısı	SİR'ler	
	N	%
Hiç Kullanılmayan	9	5.8
Bir Kavram	32	20.5
İki Kavram	43	27.6
Üç Kavram	31	19.9
Dört Kavram	22	14.1
Beş Kavram	10	6.4
Altı Kavram	5	3.2
Yedi Kavram	2	1.3
Sekiz Kavram	1	0.6
Dokuz Kavram	1	0.6
TOPLAM	156	100.0

SİR'lerde kullanılan kavramlar açısından dikkat çekici bir diğer nokta, raporun başlığı (sosyal inceleme raporu) ve bir raporda yer alan "korunmaya muhtaç çocuk" kavramından başka, sosyal hizmet uygulamasında yer alan ömeğin müdahale, toplumsal kaynak, sosyal kişisel çalışma, toplum örgütlenmesi, sosyal refah, sosyal hizmet kuruluşu, mülakat teknikleri (ya da bu tekniklerin doğrudan isimleri), yardım planı, psikolojik destekleme tekniği, müracaatçı* v.b. gibi kavramlara rastlanmamış olmasıdır. Doğal olarak sosyal hizmetin sistem modellerine ilişkin herhangi bir kavram da SİR'lerde yer almamıştır. Burada ÇMU'lardan sadece birinin SHU olması, SİR'lerin birlikte hazırlanması ve özellikle raporlardaki müdahale bölümünün eksik kalması böyle bir duruma yol açmış olabilir. Sonuç olarak kullanılan kavramlardan, hangi kuramsal çerçevede SİR'lerin hazırlandığı anlaşılabilir.

Çizelge 31'deki bulgulara göre, SİR'lerin % 94.2'sinde en az bir kavram kullanılmıştır. İki kavramın kullanıldığı SİR oranı, dağılımda en yüksek düzeydedir. Bulgular raporlarda en çok dokuz kavramın bir arada kullanıldığını göstermektedir.

Çizelge 30'da bilimsel ve mesleki kavramların kullanılma sıklığına bakıldığında, "aile ilişkileri"nden söz eden SİR'lerin, tüm raporların 3/5'ünü oluşturduğu görülmektedir. Böylece SİR'lerde en çok geçen kavram "aile ilişkileri"dir. Bunu, yine

* SİR'de suçlu çocuk "mazzun" olarak adlandırılıyor.

SİR'lerin en az 1/2'inde bulunan "ergenlik" kavramı izlemektedir. "Cinsel bilgi" SİR'lerin 1/5'inde kullanılırken; "gelenek-görenek" ve "göç" gibi sosyolojik kavramlar da raporların yaklaşık 1/5'inde yer almaktadır. SİR'lerde 1/10 ve daha düşük oranlarda yer alan kavramların ise çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Bottoms ve Steiman (1988) ve Thorpe (1978) gibi bazı araştırmacılar SİR'lerde mesleki kavram kullanılmasından yana değillerdir. Örneğin raporlarda kullanılan "gelişimsel görev", "latant" ve "ambivalans"tan yargıçlar ne anlamışlardır? O nedenle bu gibi kavramların SİR'lerde -kullanılmaları şart görülüyorsa- açıklanması gerekir. SİR'lerin çocuğa, aileye ve diğer toplumsal kurumlara da verilmesi söz konusu olduğuna göre, olanak olduğunca açık ve anlaşılır bir dil kullanılmasında çok yarar vardır.

SİR'lerde Biçime İlişkin Diğer Özellikler

"SİR'ler bölüm, altbölüm ve paragrafların belirtilmesi açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?"

Soru 13'e ilişkin bulgulara göre, SİR'lerin hiçbirinde içeriği oluşturan bölüm ve altbölümler belirtilmemiş, bu bölüm ve altbölümleri oluşturan paragraflar da numaralandırılmamıştır. Bu biçimsel özellikler içeriği tamamlar; raporların sistemli bir biçimde sunumunu sağlar ve sonuç olarak onların işlevselliğini artırır. Perry (1975), rapor yazıldıktan sonra bir kez daha gözden geçirilmesi, kolayca gönderme yapabilmek için her bir paragrafın numaralandırılması ve daktilo edildikten sonra da yazım hatalarının kontrol edilmesinin, sonuçta müracaatçı açısından önemli olduğuna işaret etmektedir.

Araştırmanın alt amaçlarında belirtilmemiş olmasına karşın yazım kurallarına uyan ve daktilo hatasından arındırılmış bir SİR'in, okuyanlar tarafından daha iyi anlaşılacağına kuşku yoktur. Raporlarda yazım ve daktilo hataları tek tek sayılmadıysa da SİR'lerin bu açıdan çok sayıda hata içerdiği belirtilmelidir. Bazı dilbilgisi hataları ve tümce bozuklukları ÇMU'lara ait olabilir. Ancak öyle daktilo hataları vardır ki, bunlar raporları zaman zaman okunmaz ve anlaşılmaz bir hale getirmektedir. SİR'ler hazırlandıktan sonra daktiloda yazımı da önemli bir husustur. Bunun için yetenekli daktilolardan oluşan ayrı bir sekreteryaya gereksinim vardır.

Önceden de belirtildiği gibi SİR, çocuk adalet sistemi ve çocuk mahkemelelerinin bir etkinliğidir. Bu nedenle, söz konusu sistem ve örgüt SİR etkinliğini desteklemek "zorunda"dır. Bu desteğin en başında da, ev okul işyeri ziyaretleri için taşıt aracı veya yol parası ile birlikte, SİR'lerin seri ve temiz yazımını yürütebilecek bir sekreteryaya hizmetinin temin edilmesi gelmektedir. İncelenen raporlar arasında, biçim açısından diğerlerine göre oldukça düzenli ve içerik açısından "ortalama" sayılabilecek bir SİR, örnek olmak üzere EK IV'te verilmiştir.

Mahkeme Kararları ile SİR Arasındaki İlişkilere İlişkin Bulgular ve Yorumu

Kararda SİR'den Söz Etme ve Karar Türü

"Kararda SİR'den söz etmeyle karar türleri arasında bir ilişki var mıdır?"

Yöntem altbölümünde belirtildiği gibi, haklarında SİR hazırlanmış suçlu çocuklara ilişkin mahkemenin kesin hüküm (karar) verdiği çocuk sayısı 114'tür. Soru 14'e ilişkin bulgular Çizelge 32'de görülmektedir. Çizelgeden de izlenebileceği gibi, tüm karar türlerinin 22'si (% 19.3'ü) beraat; 80'i (% 70.2'si) mahkûmiyet; 12'si (% 10.5'u) diğer* kararlardır. Bulgular 114 kararın sadece 32'sinde (% 28.1'inde) SİR'den söz edildiğini göstermektedir. Kararda SİR'den söz etme ile karar türleri arasında ise herhangi bir anlamlı ilişkinin olmadığı görülmektedir.

Kararda SİR'den Söz Etme ve Mahkûmiyet Karar Türü

"Kararda SİR'den söz etmeyle mahkûmiyet karar türleri arasında bir ilişki var mıdır?"

Soru 15'e ilişkin bulgular Çizelge 33'te görülmektedir. Bulgulara göre, mahkûmiyet karar türlerinin 18'i (% 22.5'u) tecil, 43'ü (% 53.8'i) para cezası, 19'u (% 23.8'i) hapis cezasına ilişkindir. Kararda SİR'den söz etmeyle mahkûmiyet karar türleri arasındaki ilişkiye ilişkin khi-kare değeri $p = 0.11$ düzeyinde anlamlıdır. Her ne kadar bu sonuç istenilen anlamlılık düzeyinde değilse de, hapis ve para cezası kararlarının 1/3'ini geçen bölümünde "SİR'in okunduğu ve dosyasına konduğu" belirtilirken, tecil kararlarının ancak 1/9'inde SİR'den söz edilmesi düşündürücü bulunmuştur. Çünkü cezası tecil edilen çocuğun durumunun -SİR aracılığıyla- gözden geçirilerek "gözetim" kararının alınması ve bunun kararda belirtilmesi, aslında çocuk mahkemesi yasası gereğidir.

İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'nin: "toplum kaynaklarının yetersizliği" ve "ÇMU'ların düşeceği zorluklar" nedeniyle gözetim kararı almaktan kaçındığı belirtilmektedir. Ancak ÇMU'ların bazı çocuklar ve aileleriyle "informal gözetim"e benzer bir uygulamayı sürdürdüklerinden önceki altbölümde söz edilmiştir. Mahkeme bazı çocuklar için gözetim kararı alırsa, bunun gerek ÇMU'ları, gerekse toplumdaki kaynakları daha çok harekete geçirebileceği düşünülmektedir. Mahkeme çocuğun gözetimini bir ölçüde "toplum" adına da almak durumunda değil midir? Mahkeme resmi

* "Diğer" karar türleri arasında cezaya mahal olmaması, görevsizlik / yetkisizlik, mahkemenin durması sayılabilir.

ÇİZELGE 32
KARAR TÜRLERİNİN KARARDA SİR'DEN
SÖZ ETME DURUMUNA GÖRE DAĞILIM
(N = 156)

Karar Türleri	Kararda SİR'den		TOPLAM
	Söz Edilmiş N	Söz Edilmemiş N	
Beraat	5	17	22
Mahkûmiyet	25	55	80
Diğer	2	10	12
TOPLAM	32	82	114

$$x^2 = 1.48 \quad sd = 2 \quad p > 0.05$$

ÇİZELGE 33
MAHKÛMIYET KARAR TÜRLERİNİN KARARDA SİR'DEN
SÖZ ETME DURUMUNA GÖRE DAĞILIMI
(N = 156)

Mahkûmiyet Karar Türleri	Kararda SİR'den		TOPLAM
	Söz Edilmiş N	Söz Edilmemiş N	
Tecil	2	16	18
Para Cezası	16	27	43
Hapis*	7	12	19
TOPLAM	25	55	80

*Hapis ve para cezası alan 3 çocuk, hapis seçeneğinde işaretlendi.

$$x^2 = 1.48 \quad sd = 2 \quad p > 0.05$$

"gözetim" uygulamalarına geçmedikçe, ÇMU'ların karşılaçacakları zorlukları görmek, onları saptamak ve bu zorluklarla sistemli bir biçimde uğraşmak mümkün olabilir mi?

Önceden de belirtildiği gibi gözetim bir anlamda SİR'in bir devamıdır. SİR, yalnız geçmişe değil, geleceğe yönelik olarak da işlev görmelidir. Ancak bu bulgular, mahkemenin SİR'i daha çok hapis ve para cezasını gerektiren "ağır" suçlarda bir diğer "delil" olarak gördüğünü ve onu böyle değerlendirdiğini düşündürmektedir. Kaldı ki "hapis" cezası da verilmiş olsa, mahkeme, hapis cezasının çocuğun yeniden toplumsallaşmadaki amacını ve ona ıslah kurumunda ne kazandıracığını ka-

rarda, "SİR'e dayanarak" ayrıntılarıyla belirtilebilir. Çünkü çocuk mahkemesinin amacı çocuğu "cezalandırmak" değil, "toplumla yeniden bütünleşmesi"ni sağlamaktır. Bu nedenle mahkeme heyeti SİR'lerde bu yöndeki eksikliği ÇMU'ların gidermesini istemek durumundadır. Ayrıca bu biçimde hazırlanan SİR'lerin hapis cezası verilen çocukların infaz dosyalarında yer alması, mahkeme başkanlığı tarafından temin edilmelidir. Böylece, ıslah kurumunun psiko-sosyal servisine çocuğun yeniden toplumsallaşmasına ilişkin ayrıntılı müdahale planı, SİR aracılığıyla ulaştırılmış olur.

Çocuğun ıslah kurumundan koşullu ve koşulsuz salıverilmesinden sonra da ilgili çocuk mahkemesinin devreye girmesi söz konusudur. Çocuk mahkemesi koşullu salıverilmede yasa gereği "gözetim" kararına başvurabilir. Çocuk salıverilme sonrası yardıma gereksinme duyuyorsa, bu düzenleme ÇMU'lardan yararlanarak yine mahkeme kanalıyla yapılabilir.

Sonuç olarak çocuğa tecil, hapis ya da para cezası vermekle çocuk mahkemesi görevini tamamlamış olmamaktadır. Esas bu kararlar verildikten sonra çocuk mahkemesinin görevi başlamaktadır. Mahkemenin çocuk suçluluğunu tedavi edici ve önleyici işlevi de bu "görev çerçevesi"nden kaynaklanmaktadır. SİR ise çocuk mahkemesinin bu işlevi doğrultusunda, çocuk adalet sisteminin kendi içindeki ve bu sistemin toplumdaki diğer kaynak sistemlerle bağlantılarını kurmada işlevsel olan tek araçtır. Bu açıdan SİR'lerin, çocuğun refahını ön plana alan ve çocuk mahkemesinin toplumdaki varlık nedenine ters düşmeyen bir uygulamayı sürdürebilecek bir yeterliğe kavuşması, örgütsel bağlamda temin edilebilmelidir. Bunun bir göstergesi de kararlarda, söz konusu amaç doğrultusunda SİR'lerden sonuna kadar yararlanmaktır.

Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'de Aileyle Mülakat Hakkında Bilgi Verme

"Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de aileyle mülakat hakkında bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?"

Soru 16'ya ilişkin bulgular Çizelge 34'te sunulmaktadır. Bulgulara göre, SİR'den söz edilen kararlara ilişkin raporların yaklaşık 2/3'sinde aileyle mülakat açısından bilgi yer almaktadır. Buna karşılık SİR'den söz edilmemiş kararlara ilişkin olanlarda bu oran düşmektedir. Söz konusu iki değişken arasındaki ilişki açısından elde edilen khi-kare değeri, $p = 0.05$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Kararda SİR'den söz etmeyle, SİR'de aileyle mülakat hakkında bilgi verme arasında aynı yönde, ancak güçlü olmayan bir ilişki vardır ($\Phi = 0.184$). Buna göre, SİR'den söz etmeye gereksinme duyulan kararlarda SİR'in aileyle mülakat açısından bilgiye sahip olması, bu "söz etmeyi" kolaylaştıran ve pekiştiren bir rol oynamış gibi görünmektedir.

**Kararda SİR'den Söz Etme ve
SİR'de Ev Ziyaretiyle İlgili
Bilgi Verme**

"Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de ev ziyaretiyle ilgili bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?"

Soru 17'ye ilişkin bulgular Çizelge 35'te sunulmaktadır. Bulgular kararda SİR'den söz etme durumuyla raporda ev ziyaretiyle ilgili bilgi verme arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Bu sonuç, mahkeme heyetinin SİR'lerde "aileyle mülakat" hakkındaki bilgiyi, ev ziyaretine göre daha çok önemsemediğini düşündürür nitelikte bulunmuştur.

ÇİZELGE 34

**KARARDA SİR'DEN SÖZ ETME DURUMUNUN SİR'DE
AİLEYLE MÜLAKAT HAKKINDAKİ BİLGİ AÇISINDAN DAĞILIMI**

Kararda SİR'den Sözetme Durumu	SİR'de Aileyle Mülakat Açısından Bilgi		
	Var N	Yok N	TOPLAM
Kararda SİR'den Söz Edilmiş	19	13	32
Kararda SİR'den Söz Edilmemiş	32	50	82
TOPLAM	51	63	114

$$\chi^2 = 3.85 \quad sd = 1 \quad p = 0.05 \quad \Phi = 0.184$$

ÇİZELGE 35

**KARARDA SİR'DEN SÖZ ETME DURUMUNUN SİR'DE
EV ZİYARETİYLE İLGİLİ BİLGİ AÇISINDAN DAĞILIMI**

Kararda SİR'den Sözetme Durumu	SİR'de Ev Ziyareti Açısından Bilgi		
	Var N	Yok N	TOPLAM
Kararda SİR'den Söz Edilmiş	10	22	32
Kararda SİR'den Söz Edilmemiş	18	64	82
TOPLAM	28	86	114

$$\chi^2 = 1.07 \quad sd = 1 \quad p > 0.05$$

Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'de Belirtilen Suç Türü

"Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de belirtilen suç türü açısından bir ilişki var mıdır?"

Soru 18'e ilişkin bulgular Çizelge 36'da sunulmaktadır. Bulgulara göre, mala karşı işlenen suçların 1/6'ine ilişkin kararlarda SİR'den söz edilirken, bu oran kişiye yönelik suçlarda 1/3'e, diğer suçlarda ise: 1/2'e ulaşmaktadır. Bu durumda kişiye yönelik ve diğer suçlara ilişkin kararlarda, SİR'den daha çok söz edildiği gibi bir eğilim ortaya çıkmaktadır. Ancak söz konusu iki değişken arasındaki ilişki açısından elde edilen khi-kare değeri, $p = 0.13$ düzeyinde anlamlıdır.

Yukardakine benzer bir eğilim, kararlarda SİR'den söz etmeyle mahkûmiyet karar türü arasında da görülmüştü. İlişki istenilen düzeyde olmamakla birlikte, hapis cezası verilen kararlarda SİR'den daha çok söz edildiği belirtilmişti. Bilindiği gibi hapis cezası, adam öldürme, yaralama ve cinsel suç gibi kişiye yönelik (ağır) suçlara, mala yönelik suçlardan daha çok verilmektedir. Bu nedenle mala ve kişiye karşı olan suç türleri arasındaki farkı daha net görebilmek için, söz konusu değişkenler açısından ilişki, "diğer" suçlar bir yana bırakılarak ele alınmıştır. Ancak hesaplanan khi-kare değeri ($\chi^2 = 3.035$ sd = 1), $p = 0.08$ düzeyinde anlamlıdır. Sonuç olarak, kişiye yönelik suçlara ilişkin kararlarda, mala yönelik olanlarınkine göre daha yüksek bir oranda SİR'den söz ediliyorsa da, bu eğilim istenilen anlamlılık düzeyinde bir ilişki oluşturmamaktadır.

Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'de Önceki Suçlarla İlgili Bilgi Verme

"Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de önceki suçlarla ilgili bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?"

Soru 19'a ilişkin bulgular Çizelge 37'de sunulmaktadır. Bulgulara göre, kararlarda SİR'den söz etmeyle raporda önceki suçlarla ilgili bilgi verme arasında bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'de Çocuğun Uyum Sorunlarıyla İlgili Bilgi Verme

"Kararda SİR'den söz etmeyle, SİR'de çocuğun uyum sorunlarıyla ilgili bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?"

Soru 20'ye ilişkin bulgular Çizelge 38'de sunulmaktadır. Bulgulara göre, ka-

ÇİZELGE 36

KARARDA SİR'DEN SÖZ ETME DURUMUNUN SİR'DE
BELİRTİLEN SUÇ TÜRÜ AÇISINDAN DAĞILIMI

Kararda SİR'den Sözetme Durumu	SİR'de Belirtilen Suç Türü			TOPLAM
	Mala Karşı	Kişiye Karşı	Diğer	
	N	N	N	
Kararda SİR'den Söz Edilmiş	6	24	2	32
Kararda SİR'den Söz Edilmemiş	30	50	2	82
TOPLAM	36	74	4	114

$$x^2 = 3.86 \quad sd = 2 \quad p > 0.05$$

rarda SİR'den söz etmeyle raporda çocuğun uyum sorunlarıyla ilgili bilgi verme arasında bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

ÇİZELGE 37

KARARDA SİR'DEN SÖZ ETME DURUMUNUN SİR'DE
ÖNCEDEN SUÇ İŞLEMEYLE İLGİLİ BİLGİ AÇISINDAN DAĞILIMI

Kararda SİR'den Sözetme Durumu	SİR'de Önceden Suç İşleme Açısından Bilgi		TOPLAM
	Var	Yok	
	N	N	
Kararda SİR'den Söz Edilmiş	7	25	32
Kararda SİR'den Söz Edilmemiş	21	61	82
TOPLAM	28	86	114

$$x^2 = 0.17 \quad sd = 1 \quad p > 0.05$$

**Kararda SİR'den Söz Etme ve
SİR'de Çevrenin Suç Oluşturmadaki
Rolüyle İlgili Bilgi Verme**

"Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de çevrenin suç oluşturmadaki rolüyle ilgili bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?"

Soru 21'e ilişkin bulgular Çizelge 39'da sunulmaktadır. Bulgulara göre, SİR'den söz edilen kararlara ilişkin raporların 1/2'inde, çevrenin suç oluşturmadaki rolü açısından gerekli bilgi kapsamıştır. Buna karşılık SİR'den söz edilmemiş ka-

rarlara ilişkin olanlarda bu oran düşmektedir. Ancak iki değişken arasındaki ilişki açısından elde edilen khi-kare değeri, $p = 0.19$ düzeyinde anlamlıdır. Sonuç olarak kararda SİR'den söz etmeyle, raporda çevrenin suç oluşturmadaki rolüyle ilgili bilgi arasında istenilen düzeyde anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'de Aile-Çocuk Etkileşimi Hakkında Bilgi Verme

"Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de aile ve çocuğun etkileşimi hakkında bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?"

Soru 22'ye ilişkin bulgular Çizelge 40'ta sunulmaktadır. Bulgulara göre, kararda SİR'den söz etmeyle raporda aile ve çocuğun etkileşimi hakkında bilgi verme arasında bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

ÇİZELGE 38

KARARDA SİR'DEN SÖZ ETME DURUMUNUN SİR'DE ÇOCUĞUN UYUM SORUNLARIYLA İLGİLİ BİLGİ AÇISINDAN DAĞILIMI

Kararda SİR'den Sözetme Durumu	SİR'de Çocuğun Uyum Sorunları Açısından Bilgi		
	Var N	Yok N	TOPLAM N
Kararda SİR'den Söz Edilmiş	12	20	32
Kararda SİR'den Söz Edilmemiş	27	55	82
TOPLAM	39	75	114

$$x^2 = 0.21 \quad sd = 1 \quad p > 0.05$$

ÇİZELGE 39

KARARDA SİR'DEN SÖZ ETME DURUMUNUN SİR'DE ÇEVRENİN SUÇ OLUŞTURMADAKİ ROLÜYLE İLGİLİ BİLGİ AÇISINDAN DAĞILIMI

Kararda SİR'den Sözetme Durumu	SİR'de Çevrenin Suç Oluşturmadaki Rolü Açısından Bilgi		
	Var N	Yok N	TOPLAM N
Kararda SİR'den Söz Edilmiş	16	16	32
Kararda SİR'den Söz Edilmemiş	30	52	82
TOPLAM	46	68	114

$$x^2 = 1.72 \quad sd = 1 \quad p > 0.05$$

ÇİZELGE 40

KARARDA SİR'DEN SÖZ ETME DURUMUNUN SİR'DE AİLEYLE
ÇOCUK ARASINDAKİ ETKİLEŞİMİLE İLGİLİ BİLGİ AÇISINDAN DAĞILIMI

Kararda SİR'den Sözetme Durumu	SİR'de Aileyle Çocuk Arasındaki Etkileşim Açısından Bilgi		
	Var N	Yok N	TOPLAM N
Kararda SİR'den Söz Edilmiş	24	8	32
Kararda SİR'den Söz Edilmemiş	63	19	82
TOPLAM	87	27	114

$$x^2 = 0.04 \quad sd = 1 \quad p > 0.05$$

**Kararda SİR'den Söz Etme ve
SİR'de Suçun Ortaya Çıkışı
Sonuç-Değerlendirmesine İlişkin Bilgi Verme**

"Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de suçun ortaya çıkışına ilişkin sonuç-
değerlendirme bilgisini verme arasında bir ilişki var mıdır?"

Soru 23'e ilişkin bulgular Çizelge 41'de sunulmaktadır. Bulgulara göre,
SİR'den söz edilen kararlara ilişkin raporların 9/10'u suçun ortaya çıkışına ilişkin
sonuç-değerlendirme bilgisini kapsamaktadır. Buna karşılık SİR'den söz edilmemiş
kararlara ilişkin olanlarda bu oran daha düşüktür. Ancak iki değişken arasındaki
ilişki açısından elde edilen khi-kare değeri, $p = 0.07$ düzeyinde anlamlıdır. Sonuç
olarak, kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de suçun ortaya çıkışına ilişkin sonuç-

ÇİZELGE 41

KARARDA SİR'DEN SÖZ ETME DURUMUNUN SİR'DE SUÇUN ORTAYA
ÇIKIŞI HAKKINDAKİ SONUÇ-DEĞERLENDİRME BİLGİSİ AÇISINDAN DAĞILIMI

Kararda SİR'den Sözetme Durumu	SİR'de Suçun Ortaya Çıkışı Sonuç-Değerlendirmesi Açısından Bilgi		
	Var N	Yok N	TOPLAM N
Kararda SİR'den Söz Edilmiş	29	3	32
Kararda SİR'den Söz Edilmemiş	62	20	82
TOPLAM	91	23	114

$$x^2 = 3.22 \quad sd = 1 \quad p > 0.05$$

değerlendirme bilgisini verme arasında istenilen düzeyde anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'de Belirtilen Öneriler

"Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de belirtilen öneriler arasında bir ilişki var mıdır?"

Soru 24'e ilişkin bulgular Çizelge 42'de sunulmaktadır. Bulgulara göre kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de belirtilen öneriler arasında bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

ÇİZELGE 42

KARARDA SİR'DEN SÖZ ETME DURUMUNUN SİR'DEKİ ÖNERİLER AÇISINDAN DAĞILIMI

Kararda SİR'den Sözetme Durumu	Sadece Tedbir N	SİR'deki Öneriler		TOPLAM N
		Sadece Ceza N	Ceza Tedbir Birlikte N	
Kararda SİR'den Söz Edilmiş	5	1	23	29
Kararda SİR'den Söz Edilmemiş	7	10	63	80
TOPLAM	12	11	86	109*

*114 Kararın 109'una konu olan SİR'lerde öneri vardır; 5 SİR'de yoktur.

$$x^2 = 3.12 \quad sd = 2 \quad p > 0.05$$

Kararda SİR'den Söz Etme ve SİR'de Müdahale Planıyla İlgili Bilgi Verme

"Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de müdahale planıyla ilgili bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?"

Soru 25'e ilişkin bulgular, Çizelge 43'te sunulmaktadır. Bulgulara göre, kararda SİR'den söz etmeyle raporda önerilen müdahale planı hakkında bilgi verme arasında bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

ÇİZELGE 43

KARARDA SİR'DEN SÖZ ETME DURUMUNUN SİR'DE ÖNERİLEN
MÜDAHALE PLANIYLA İLGİLİ BİLGİ AÇISINDAN DAĞILIMI

Kararda SİR'den Sözetme Durumu	SİR'de Önerilen Müdahale Planı Açısından Bilgi		
	Var N	Yok N	TOPLAM N
Kararda SİR'den Söz Edilmiş	2	30	32
Kararda SİR'den Söz Edilmemiş	5	77	82
TOPLAM	7	107	114

$$x^2 = 0.04 \quad sd = 1 \quad p > 0.05$$

**Kararda SİR'den Söz Etme ve
SİR'de ÇMU-Çocuk İletişimiyle
İlgili Bilgi Verme**

"Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de ÇMU-çocuk iletişimiyle ilgili bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?"

Soru 26'ya ilişkin bulgular, Çizelge 44'te sunulmaktadır. Bulgulara göre, SİR'den söz edilen kararlara ilişkin raporların yaklaşık 2/3'sinde ÇMU-çocuk arasındaki iletişimle ilgili bilgi yer almaktadır. Buna karşılık SİR'den söz edilmemiş kararlara ilişkin olanlarda bu oran düşmektedir. Söz konusu iki değişken arasındaki ilişki açısından elde edilen khi-kare değeri, $p = 0.05$ düzeyinde anlamlıdır. Kararda SİR'den söz etmeyle, SİR'de ÇMU-çocuk iletişimiyle ilgili bilgi verme arasında aynı yönde, ancak güçlü olmayan bir ilişki vardır ($\Phi = 0.184$). Buna göre, SİR'den söz etmeye gereksinme duyulan kararlarda, SİR'in ÇMU-çocuk iletişimiyle ilgili bilgiye sahip olması, bu "söz etmeyi" kolaylaştıran ve pekiştiren bir rol oynamış gibi görünmektedir.

**Kararda SİR'den Söz Etme ve
SİR'de Müdahale Niteliğindeki
Uygulamalarla İlgili Bilgi Verme**

"Kararda SİR'den söz etmeyle SİR'de müdahale niteliğindeki uygulamaya ilişkin bilgi verme arasında bir ilişki var mıdır?"

Soru 27'ye ilişkin bulgular Çizelge 45'te sunulmaktadır. Bulgulara göre, kararda SİR'den söz etmeyle raporda müdahale niteliğindeki uygulamaya ilişkin bilgi verme arasında bir ilişkinin olmadığı görülmektedir.

ÇİZELGE 44

KARARDA SİR'DEN SÖZ ETME DURUMUNUN SİR'DE ÇMU-ÇOCUK
ARASINDAKİ İLETİŞİMLE İLGİLİ BİLGİ AÇISINDAN DAĞILIMI

Kararda SİR'den Sözetme Durumu	Var N	SİR'de ÇMU-Çocuk Arasındaki İletişim Açısından Bilgi	
		Yok N	TOPLAM N
Kararda SİR'den Söz Edilmiş	19	13	32
Kararda SİR'den Söz Edilmemiş	32	50	82
TOPLAM	51	63	114

$$x^2 = 3.86 \quad sd = 1 \quad p = 0.05 \quad \Phi = 0.184$$

ÇİZELGE 45

KARARDA SİR'DEN SÖZ ETME DURUMUNUN SİR'DE MÜDAHALE
NİTELİĞİNDEKİ UYGULAMALARLA İLGİLİ BİLGİ AÇISINDAN DAĞILIMI

Kararda SİR'den Sözetme Durumu	Var N	SİR'de Müdahale Niteliğindeki Uygulamalar Açısından Bilgi	
		Yok N	TOPLAM N
Kararda SİR'den Söz Edilmiş	5	27	32
Kararda SİR'den Söz Edilmemiş	12	70	82
TOPLAM	17	97	114

$$x^2 = 0.02 \quad sd = 1 \quad p > 0.05$$

B Ö L Ü M 7

GENEL DEĞERLENDİRME : SONUÇ VE KATKI

SONUÇ

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasının birinci amacı, belli bir kuramsal temele dayalı olarak oluşturulan "model SİR"e göre, bugünkü uygulamaları değerlendirmektir. Araştırmanın ikinci amacı, SİR'lerin örgütsel bağlamda işlevselliğini ortaya koymaktır. Bu amaçlar doğrultusunda SİR'lerin içerik ve biçimi ile mahkeme kararları ve SİR arasındaki ilişkileri incelemek, araştırmanın alt amaçları olarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgular aşağıda özetlenmektedir:

SİR'lerde suçlu çocuğa ilişkin kimlik bilgileri çoğunlukla yer almaktadır. Raporların düzenlenmesinde kullanılan kaynaklar ve bilgi toplama yollarından genellikle söz edilmediği görülmektedir. Ayrıca gerekli ziyaretler gerçekleştirilememekte ve raporlar çoğunlukla sadece çocuktan elde edilen bilgilerle hazırlanmaktadır. Her iki durum da SİR'lerin geçerlik ve güvenilirliğine gölge düşürmektedir. Raporlar, birkaç değişken dışında suçla ilgili bilgiler açısından yetersizdir. SİR'lerdeki "çocukla ilgili bilgiler" altbölümü, "genel fiziksel sağlık" ve "çocuğun mülakatlardaki duygusal durumu" dışında genellikle yeterli bilgiyi kapsamamaktadır. Raporlarda en ayrıntılı ele alınan altbölüm "çevre ve aileyle ilgili bilgiler"e ilişkin olanıdır. SİR'lerin çoğunluğunda ailenin toplumsal-ekonomik özellikleri ve aile-çocuk arasındaki etkileşimle ilgili bilgi yer alırken, çevre (toplumsal-kültürel yapı) ile ilgili bilgi ihmal edilmiştir. SİR'lerde genellikle yer almayan bilgilerin bir bölümü de "okul, iş, akran grubu ve boş zamanları değerlendirme" alanındadır. Eksik ve ihmal edilen bilgilerin, özellikle "suçun denetlenmesi" açısından önemi büyüktür.

Söz konusu bilgiler SİR'lerin çoğunluğunda "suçun ortaya çıkışı"nı açıklamak üzere kullanılmış; ancak "suçun denetlenmesi" açısından hiç değerlendirilmemiştir. Bunun sonucunda SİR'lerde "müdahale"ye ilişkin bilgiler çok zayıf kalmıştır. Bu, SİR'lerin bugünkü uygulamasında ele alınması gereken en önemli noktalardan birini oluşturmaktadır.

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasında incelenen SİR'ler çoğunlukla 251-500 sözcük kapsayan "kısa" raporlardır. Raporlardaki bilgi gruplarının uzunluğu, içerikle uyumludur. SİR'lerin ancak yarısı suç tarihinden sonraki bir yıl içinde hazırlanmıştır. Raporlarda "psikolojik" kavramlara "sosyolojik" kavramlardan daha çok yer verilmiştir. SİR'lerde bölüm ve altbölüm başlıkları yoktur, paragraflar da numaralanmamıştır. Ayrıca yazım, dilbilgisi ve daktilo hataları da azımsanmayacak ölçüdedir.

Sonuç olarak SİR'lerin içerik ve biçimiyle ilgili bulgular, sistem kuramı temel alınarak geliştirilen "model SİR"den oldukça uzak bir uygulamayı yansıtmaktadır.

Çocuk hakkında mahkeme istediği için rapor hazırlandığı halde, çocuklarla ilgili kararların ancak % 28'inde bunlardan söz edilmesi, SİR'lerin örgütsel bağlamdaki işlevsellik düzeyini ortaya koyan somut bir bulgudur. Kararlarda SİR'den söz etmeyle bazı değişkenler arasında ilişkiler aranarak, SİR'lerin kurumsallaşması yönünde bir örüntünün olup olmadığına bakılmıştır. Bulgular kararlarda SİR'den söz etmeyle raporların içeriğindeki iki değişken arasında anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Bunlar aileyle mülakat ve ÇMU-çocuk iletişimi konularında bilgi verme değişkenleridir. SİR'den söz etmeye gereksinme duyulan kararlarda, raporun "aileyle mülakat" ve/veya "ÇMU-çocuk iletişimi" konularında bilgi içermesi, bu söz etmeyi kolaylaştırmaktadır.

Buna karşılık kararlarda SİR'den söz etmeyle, raporun içeriğine ilişkin diğer değişkenler arasında aranan ilişkiler elde edilememiştir. Bu değişkenler ev ziyareti, önceki suç, çocuğun uyum sorunları, çevrenin suç oluşturmadaki rolü, aile-çocuk etkileşimi, suçun ortaya çıkışı sonuç-değerlendirmesi, müdahale planı ve uygulaması hakkında bilgi verme ile suç türü ve önerilerdir. Kararlarda SİR'den söz etmeyle, karar/mahkûmiyet türleri arasında da anlamlı düzeyde bir ilişkinin var olmadığı ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak bulgular, SİR'lerin kararlarda yansımaları beklenen bir kurumsallaşma örüntüsünden şimdilik söz edilemeyeceğini göstermektedir.

ARAŞTIRMANIN SOSYAL HİZMETİN KURAM-UYGULAMA BÜTÜNLÜĞÜ AÇISINDAN KATKISI

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasının öncelikli vurguladığı husus, SİR'lerin bir kuramsal temeli olması gereğidir. SİR her şeyden önce bir sosyal hizmet etkinliği olduğu için, SİR'in içerik ve biçimini belirleyecek kuramsal taban, sosyal hizmet kuramları arasında araştırılmalıdır.

İkinci olarak dikkate alınması gereken nokta, SİR'in çocuk suçluluğu alanında hazırlanmakta olduğudur. Sosyal hizmet kuramları arasından belirlenecek bu kuramsal taban, "çocuk suçluluğu" ve "çocuk adalet sistemi"ndeki kuramsal yakla-

şımlarla bütünleşebilmelidir. Sonuç olarak çocuk mahkemelerindeki SİR'lerin içerik ve biçimini, bu üç kuramsal temel yönlendirmektedir.

İşte "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasının "model SİR" geliştirerek bu açıdan bir örnek olduğu ve sosyal hizmetin kuram-uygulama bütünlüğüne katkıda bulunduğu söylenebilir. Benzer biçimde sosyal hizmetin diğer alanlarında da "model SİR"ler geliştirmek olanaklıdır.

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasının kuram-uygulama bütünlüğüne diğer bir katkısı, "model SİR" ölçüt alınarak uygulamadaki yetersizlikleri ortaya koymak ve bu alanda daha olgunlaşmış bir sosyal hizmet pratiğine ışık tutmak olmuştur. SİR bir sosyal hizmet etkinliği olduğu için, sosyal hizmet sürecinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. SİR bu süreçte bilgi toplama ve değerlendirmeyi kapsadığı gibi, müdahaleye de yol göstermektedir. Bu çalışmada geliştirilen "model SİR" ile sosyal hizmet uygulamalarında bütüncül bir yaklaşım önerilmektedir. Bu açıdan "model SİR" in, çocuk mahkemelerinde yürütülen sosyal hizmet uygulamaları için kuramsal bir altyapı oluşturması ve uygulamaları yönlendirmesi beklenmektedir.

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasının sonuçlarına göre SİR uygulamaları, kuramsal temel yönünden eksiklikleri bulunan ve bu nedenle geliştirilmesi gereken bir sosyal hizmet etkinliği olarak görülmüştür. Bulgular, İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'nde hazırlanan raporların, sosyal hizmetin sistem modellerinin gerektirdiği yapıdan uzak bir içerik ve biçime sahip olduğunu ortaya koymuştur. "Psikolojik" yani ağır basan bir kuramsal tabanı mevcutsa da, bu raporların, belli bir kuramsal yaklaşımı her yönüyle benimsemiş ve o çerçevede hazırlanmış olmadığı ortadadır.

SİR'lerin esas işlevi, suçun ortaya çıkışına dayalı olarak çocuğun yeniden toplumsallaşma sürecinde ona yol göstermektir. Raporların kuramsal çerçeveden yoksun olduğunu gösteren en önemli eksiklik, müdahale bölümünün yetersizliğidir. Bilginin toplanmasındaki amaç, geçmişe -suç öncesi toplumsallaşmaya- yönelik değerlendirmenin yapılarak, bundan sonra çocuğun yeniden suç işlemesinin önüne geçebilecek çalışmaların düzenlenmesidir. Bu, SİR'in "müdahale" bölümünde ayrıntılarıyla ele alınması gereken bir konudur. Geçmişe yönelik değerlendirme, geleceğe yönelik değerlendirmeye ışık tutabilmelidir.

Geçmişe yönelik değerlendirme yapıldığı halde geleceğe yönelik değerlendirmenin yapılmaması, bir kuramsal yaklaşımın benimsenmesinin ötesinde, sosyal hizmetin ortak yapısal öğeleri açısından da bir anlam taşımaktadır:

Herşeyden önce müdahalede gereken ayrıntıdan kaçınmak ve raporu, "mahkemece dikkate alınmıyor" gerekçesi ile sürerek klişe bir tümce ile bitirmek, "bi-reysellik" ögesinin önemli ölçüde yara alması demektir. Bölüm 4'te de belirtildiği gibi, SİR'de "mahkemece dikkate alınmama" da, sorunun değerlendirilmesine paralel olarak suçlu çocuk hakkında ayrıntılı müdahale planı hazırlamak, ona "saygı"nın ve onun "yüksek çıkarları" nı gözetiyor olmanın bir ifadesidir.

SİR'in mevcut örgütsel yapıyla tamamen bütünleşmesi, etkinliğini müracaatçı açısından azaltabilir; bunun tersi ise, raporun çocuk mahkemesi tarafından kabul edilmesini zorlaştırabilir. Bunlar, sosyal hizmetin ortak yapısal özelliklerinden örgütsel bağlamla ilgilidir ve her ikisi de SİR açısından tehlike oluşturur. ÇMU'ların SİR'lerle ilgili genel ümitsizliği ve onları mahkeme heyetinin "anlayacağı biçimde" hazırlama eğilimi, İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi'nde daha çok birinci tür tehlikenin geçerli olabileceğini düşündürmektedir. Ancak çocuk mahkemelerinin çocukları topluma kazandırmak için kurulduğu unutulmamalıdır. ÇMU'nun bu amaçla SİR'de çocukla ilgili gereksinmelere ve bunları gidermeye yönelik müdahale plan ve uygulamalarını devamlı bir biçimde ortaya koyması, bir süre sonra kurumun da soruna bakış açısını değiştirebilir. Ayrıca çocuğun yüksek çıkarlarının birincil ilke olarak benimsenmesi gereken bir kurumda, ÇMU'nun SİR aracılığıyla bunu anımsatması, onun "savunuculuk" rolüne de uygun düşer.

Bilindiği gibi, sosyal hizmetin ortak yapısal öğelerinden biri de toplumdur. Bir sosyal hizmet etkinliği olarak SİR, sosyal hizmetin topluma karşı olan sorumluluğunu yansıtabilmelidir. Çocuk mahkemelerinde hazırlanan SİR'in bu bağlamda, "çocuk"la ilgili toplumsal örgütlenmeyi hızlandıran bir belge olması beklenir. SİR bu işlevi nasıl gerçekleştirebilir? SİR, müdahale bölümündeki bilgilerle çocuk mahkemesi ve toplumdaki diğer kaynak sistemler arasında bir köprü oluşturur. Raporu bu amaçla çocuğun bireysel-toplumsal gereksinmelerine uygun bir plan sunulur. Bu plana göre çocuğa yardım süreci yönlendirilir ve toplumdaki diğer kaynak sistemlerden nasıl yararlanılacağı konusunda yol gösterilir. Bu arada gereksinme duyulan yeni kurum, hizmet ve programlara dikkat çekilir; bunların oluşturulması için toplumdaki diğer sistemler "uyanılır." Kısaca SİR, bireyin toplumla bütünleşmesini sağlamaya çalışırken, toplumdaki değişmeyi "hızlandıran" bir araç olarak da iş görmüş olur. Bu, özellikle Türkiye gibi "çocuk"la ilgili örgütlenmenin henüz gelişmekte olduğu ve hizmet biçimlerinin "kurumsallaşma" sürecini yaşadığı bir ülke için, çok önemli bir işlemdir ve hiçbir şekilde ihmal edilmemelidir.

Geçmişe yönelik değerlendirme yapıldığı halde geleceğe yönelik değerlendirmenin yapılmaması, ÇMU'ların konuya bakış açılarından, bu konuda sahip oldukları kuramsal temelden kaynaklanmaktadır. Sistemli eğitim programlarıyla bu alandaki sorunların üstesinden gelebilmek, SİR'in çocuk mahkemelerindeki işlevsellik ve kurumsallaşma düzeyi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

ARAŞTIRMANIN ÇOCUK MAHKEMELERİ VE İLGİLİ SİSTEMLER AÇISINDAN KATKISI

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" araştırmasının vurguladığı ikinci husus, SİR'in bir sistemin parçası olduğu görüşüdür. Buna göre SİR, için-

de yer aldığı örgütsel ve sistemsel bağlamdan etkilenmekle birlikte, bu bağlamlara da bir ölçüde etkiye bulunabilecek bir güce sahiptir.

Araştırmanın raporların örgütsel bağlamdaki kuramsallaşma düzeyine ilişkin sonuçları, SİR'in işlevselliğinin çocuk mahkemeleri ve ilgili sistemlerin hizmet politikalarıyla yakından ilgili olduğunu göstermiştir.

Herşeyden önce, mahkemenin çocuk hakkında resmen hazırlanmasını istediği rapordan verdiği kararda genellikle hiç yararlanmaması, hatta söz bile etmemesi, SİR'in işlevselliği açısından son derece düşündürücü bulunmuştur. Ayrıca SİR'in kararlarda, raporda verilen hangi bilgilerle bağlantılı olarak gündeme geldiği anlaşıl-maya çalışılmış ve raporların kurumsallaşma düzeyi saptanmak istenmiştir. Ancak sonuçlar, SİR'in kurumsallaşması konusunda bir ümit ışığı yakmamıştır. Kararlarda SİR'e ilişkin "ortalama" bir ifade şöyledir:

"Mahkememiz nezdindeki uzmanlar sanıkla ilgili incelemelerini yaparak rapor-larını dosyaya ibraz etmişler, toplanan delillere ve dosya kapsamına göre her ne kadar sanık hakkında..." (SİR No: 112'ye bağlı karar örneği).

Görüldüğü gibi, SİR, bu yapı içinde sadece bir tür "delil" gibi algılanmakta-dır. Çocukla ilgili gelecekte ne yapılması gerektiği konusunda mahkeme heyetinin SİR'den bir beklentisi yoktur. Suçun karşılığı ne ise onun verilmesiyle mahkeme iş-levini tamamladığı kanısındadır. Bu durum raporlarda müdahale bölümüne ilişkin bilgi eksikliğini bir ölçüde açıklar niteliktedir: Örgüt SİR'in bu konudaki bilgilerine gereksinme duymamaktadır! Bu aynı zamanda SİR'in gerek çocuk adalet sistemi, gerekse toplumdaki diğer sistemler arasında "çocuk" adına işlev görmesi için, ör-gütsel destekten yoksun olduğu anlamına gelmektedir.

Çocuk mahkemelerinin ideal olarak görevi, çocuğun yeniden suç işlemesini önleyerek onun toplumla bütünleşmesini sağlamaktır. Çocuk mahkemelerinin tarih-çesi ve İngiltere örneğinde bu görevi açıkça görmek olanaktır. Türkiye'de ise top-lumun genel toplumsal-ekonomik yapısı ve tarihsel geçmişine paralel olarak; "ko-runması gereken çocuk"la ilgili devlet politikalarında bütünselliğin sağlanamaması ve çocuğun aile içinde korunmasını öngören bir refah sisteminin geliştirilememesi sonucu, çocuk mahkemeleri Avrupa'dakinden daha farklı bir yapıda ortaya çıkmış-tır.

"Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" çalışmasında da görüldü-ğü gibi, Türkiye'de çocuk mahkemelerinin yapısı çocuğun toplumla yeniden bütün-leşmesini değil, "ceza"yı öngören; çocuğun gereksinmelerini değil, "suç"u ön plana alan geleneksel yaklaşımı benimsemiştir. Geleneksel yaklaşımı benimsemiş bir ço-cuk mahkemesinde ise, İstanbul (1.) Çocuk Mahkemesi örneğinde olduğu gibi, SİR'lerin işlevleri çok sınırlı kalır. Böyle bir yapı içinde, çocuk mahkemesinin esas görevi doğrultusunda gelişmesi ve işlev görmesi engellenen raporlar, geleneksel ya-pıya "yamanan" ve onu bir ölçüde "besleyen" belgelere dönüşebilir. Geleneksel bir çocuk mahkemesinde SİR, suçlu çocuk açısından yarar ve işlevinin "farkında ol-madığı"; ÇMU açısından hazırladığı, ancak işe yaradığından "kuşku duyduğu"; yar-

giç açısından ise yasa istediği için düzenlenmesinin "arada bir gerektiği" bir dokümandır.

Ancak Türkiye 1990'lı yılların başında "çocuk"la ilgili politika ve uygulamalar açısından yeni bir döneme girmiştir. Gelişmeye yönelik bir yasal-kurumsal düzenleme atağı içinde "çocuk"la ilgili sistemlere, bu arada çocuk mahkemelerine çağdaş bir kimlik kazandırma çabası içinde olduğu gözlenmektedir. Amaç, "Çocuk Hakları Sözleşmesi"nde belirtildiği gibi, çocuğun "onur ve haysiyetini rencide etmeden topluma yeniden kazandırılması"dır. Bu açıdan diğer ülkeler gibi Türkiye'nin de, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde atıf yapılan "Beijing Kuralları"na uyması beklenmektedir. Beijing Kuralları'nın 16. maddesi doğrudan SİR'lere ilişkindir ve "sosyal inceleme raporlarının çocuklarla ilgili yasal işlemlerde vazgeçilemez bir yardımcı" olduğuna işaret etmektedir (United Nations, 1986:9).

Sonuç olarak, geleneksellikten çağdaşlığa geçerken, çocuk mahkemelerinde gelişmeye yönelik kapıyı açacak olan anahtar SİR'dir. Bu nedenle SİR'e çocuk mahkemesinin ÇMU, yargıç, savcı gibi uygulamayı yürüten tüm çalışanlarının sahip çıkması gerekir. "Çocuk Mahkemesi ve Sosyal İnceleme Raporları" çalışması, SİR'lerin geliştirilmesi ve kurumsallaşma düzeyinin yükseltilmesi konusunda bir temel ortaya koymuş ve ipuçlarını göstermiştir. Araştırmacı bu konuda eyleme dönük gerçekçi önerilerin, uygulamayı yürütenler ve diğer katılımcılarla birlikte tartışılarak geliştirilebileceği kanısındadır.

KAYNAKLAR

- Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü. "Çocuk Mahkemeleri Verileri" (1988-1992), Ankara.
- Ağar, T., E., Aykol, S. Özgökmen-Uluçtekin "Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal Hizmet," **Bilimsel Öneriler**. Ankara: Ankara Barosu Yay., 1974. ss. 201-209.
- Akyüz, E. **Çocuğun Güvenliği Sorunu**. Ankara: 1989.
- Albanese, J.S. **Dealing with Delinquency**. Lanham: University Press of America, Inc., 1985.
- Allen, R. "Parental Responsibility for Juvenile Offenders," T. Booth (ed.), **Juvenile Justice in the New Europe**. Social Services Monographs. Sheffield University, 1991. ss. 105-117.
- Altay, T. "Türkiye'de Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemelerinin Rol ve Fonksiyonları," **Ortak Kitap'89**. Sayı: 1, Mayıs 1989. ss. 75-90.
- Amaz, Z. "Koruyucu Aile Projesi" Yayınlanmamış Doküman. Ankara: SHÇEK, Temmuz 1993.
- Amaz, Z. "Gençlik Evleri Projesi" Yayınlanmamış Doküman. Ankara: SHÇEK, Ekim 1993.
- Amaz, Z. "Çocuk Evleri Projesi" Yayınlanmamış Doküman, Ankara: SHÇEK Kasım 1993.
- Amaz, Z., -SHÇEK Genel Müdürlüğü Danışmanı- "Çocuğun Korunmasına İlişkin Yeni Projeler" konulu görüşme. Ankara: 16 Kasım 1993.
- Artuk, M.E. ve U. Sölez Tan. "Çocuk Mahkemesi Tasarısı," **Cumhuriyet**. 24 Haziran 1992a.
- *Artuk, M.E. ve U. Sölez-Tan "Federal Alman Genç Mahkemeleri Kanununda Çok Suçta Tek Sorumluluk İlkesi" **Argumentum**, İstanbul, 1992b" (Sölez Tan, 1993, s.306'daki alıntı).
- Ashworth, A., P. Cavadino, B. Gibson, J. Harding A. Rutherford, P. Seago, L. Whyte. **The Youth Court**. Winchester: Waterside Press, 1992.
- Atbaşı, N. -İstanbul Çocuk Misafirhanesi Müdürü- "Çocuk Misafirhanesi" konulu görüşme. İstanbul: 15 Nisan 1992.
- Aykol, E. -SHÇEK Genel Müdürlüğü, Yetiştirme Yurtları Daire Başkanlığı'nda Şube Müdürü- "Çocuk Mahkemeleri'nin Kararları Gereği Kurumlara Alınan Çocuklar" konulu görüşme. Ankara: 18 Ocak 1994.
- "Baker, H.H. 'The Survey' 1910: 649" (Richmond, 1917, s.33'deki alıntı).
- Barclay, G.C. ve D. Turner "Recent Trends in Official Statistics on Juvenile Offending in England and Wales," **Juvenile Justice in the New Europe**. T. Booth (ed.) Sheffield University Press, 1991. s.75-85.
- "Barker, M. ve P. Hardiker (eds). **Theories of Practice in Social Work**. London: Academic Press, 1981" (Payne, 1991, s.26'deki alıntı).
- Başbakanlık, DPT. **Kalkınma Planı: Birinci Beş Yıl (1963-1967)**. Ankara: 1963.
- Başbakanlık, DPT. **Kalkınma Planı: İkinci Beş Yıl (1968-1972)**. Ankara: 1967.
- Başbakanlık, DPT. **Yeni Strateji ve Kalkınma Planı: Üçüncü Beş Yıl (1973-1977)**. Ankara: 1973.

- Başbakanlık, DPT. **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)**. Ankara: 1979.
- Başbakanlık, DPT. **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)**. Ankara: 1985.
- Başbakanlık, DPT. **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)**. Ankara: 1989.
- Bayraktar, K. "Çocuk Suçluluğu Yönünden Ceza Kanunu Yeniden Düzenlenmelidir," **Günümüzde Yargı: Çocuk Hukuku Özel Sayısı**. 26: 37-38, Haziran 1978.
- Bayraktar, K. "Türk Ceza Kanunu Öntasarısında Çocuk Suçluluğuna İlişkin Düzenleme," **Facultatis Decima Anniversaria: M.Ü. Hukuk Fakültesi 10. Yılı Adliye ve Çocuk Suçluluğu Sempozyumu**. İstanbul: M.Ü. Hukuk Fakültesi Yay. 1993. ss: 235-246.
- Beaumont, B. "Probation, Working for Social Change?" **Working With Offenders**. H. Walkers ve B. Beaumont (eds) London: Macmillan, 1985. ss. 83-100.
- Beaumont, B. ve H. Walker. "Developing Probation Practice," **Working with Offenders**. B. Beaumont ve H. Walker (eds). London: Macmillan, 1985. ss. 134-141.
- Bıyıklı, H. "Çocuk Mahkemeleri" konulu konuşma. **Bilimsel Öneriler**. Ankara: Ankara Barosu Yay. 1974. ss.225-227.
- Bottoms, A. ve A. Stelman. **Social Inquiry Reports**. Aldershot: Gower, 1988.
- Brun, M.R. "Animation and Social Work," **New Themes in Social Work Education**. The Hague: International Association of Schools of Social Work. 1972. ss. 60-71.
- Carter, R.M. ve L.T. Wilkins (eds.) **Probation and Parole**. Wiley, 1970.
- Cezaların İnfazı Hakkında Kanun (647 S.K.)**, 1965.
- "Children and Young Persons Act (CYPA) 1933, Section 44" (Ashworth, Cavadino, Gibson, Harding, Rutherford, Seago, Whyte, 1992, s.12'deki alıntı.)
- Cılga, İ. "Korunmaya Muhtaçlık Olgusunun Sosyolojik Analizi," **Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. 1, 7: 31-45, Kasım 1986.
- Cılga, İ. **Korunmaya Muhtaç Gençlerin Sorunları ve Yetiştirme Yurtları**. Ankara: Başbakanlık Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Yay. 1989.
- Compton, B.R. ve B. Galaway, **Social Work Processes**. Second Ed. The Dorsey Press, 1979.
- Council of Europe. **Social Reactions to Juvenile Delinquency-Social Reactions to Juvenile Delinquency Among Young People Coming From Migrant Families**. Strasbourg: 1989.
- "Criminal Justice Act (CJA) 1991, Section 1" (NACRO, 1992a, s.6'daki alıntı).
- "Criminal Justice Act (CJA) 1991, Section 31" (NACRO, 1992a, s.9'daki alıntı).
- "Critcher, C. 'Structures, Cultures and Biographies,' **Resistance Through Rituals**. S. Hall ve T. Jefferson (eds.) London: Hutchinson 1975" (Pitts, 1990, s.57'deki alıntı).
- "Cumock, K. ve P. Hardiker. **Towards Practice Theory**. London: Routledge and Kegan Paul, 1979." (Bottoms ve Stelman, 1988, s.73'deki alıntı).
- Çeçen, A. "Çocuk Yargılıkları Tasarısı," **Cumhuriyet**. 27 Nisan 1978.

- Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun.** (2253 S.K.), 1979.
- Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Bazı Maddelerin Kaldırılmasına Dair Kanun** (2552 S.K.), 1981.
- Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun.** (3412 S.K.), 1988.
- Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik.** 1982.
- Davies, M. **The Nature of Probation Practice Today: An Empirical Analysis of the Skills, Knowledge and Qualities used by Probation Officers.** London: Home Office, 1989.
- "Department of Health and Social Security (DHSS). **Reports to Courts: Practice Guidance for Social Workers.** London: HMSO, 1987" (Bottom A. ve A. Stelman, 1988, s.7'deki alıntı).
- Dönmezer, S. "Suçlu Genç Erişkinlerin Sorumluluğu," **Facultatis Decima Anniversaria: M.Ü. Hukuk Fakültesi 10. Yılı Adliye ve Çocuk Suçluluğu Sempozyumu.** İstanbul: M.Ü. Hukuk Fakültesi Yay. 1993. s. 65-76.
- Emniyet Genel Müdürlüğü. "İl Emniyet Müdürlükleri Küçükleri Koruma Şube Müdürlüğü Kuruluş Görev Çalışma ve Sorumlulukları Yönetmeliği Taslağı" 1994.
- Eraslan, T. -Çocuk Gözetim Eğitim ve İyileştirme İşleri Şube Müdürü, Adalet Bakanlığı- "İnfaz Sonrası Bakımla İlgili Katkı Veren Gönüllü Kuruluşlar" konulu görüşme. Ankara: 3 Mart 1994.
- Erem, F. **Ceza Hukuku Önünde Suçlu Çocuklar.** İstanbul: Hukuk İlimini Yayma Kurumu Yay. 1940.
- Erkan, A.R. ve G. Erkan. "Darüleytamlar," **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi.** 5, 1: 61-68. Ocak 1987.
- Farrington, D.P. "England and Wales," **Western Systems of Juvenile Justice.** M. Klein (ed.) Sage Publications, 1984. ss. 71-95.
- Fer, M. "Korunmaya Muhtaç Çocuklar," **Korunmaya Muhtaç Çocuklar.** F. Gölcüklü (der.) İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı, 1970, ss. 10-42.
- "Flexner, B. ve R.N. Baldwin. **Juvenile Courts and Probation.** New York: Century Co., 1941: 52 (Richmond, 1917, s.44-5'deki alıntı).
- Fox, M. "Türkiye'de Sosyal Hizmetler" Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Genel Sosyal Refah Danışmanının Son Raporu. Ankara: Şubat 1963.
- "Germain, C. ve A. Gitterman. **The Life Model of Social Work Practice.** New York: Columbia University Press, 1980" (Payne, 1991, s.141'deki alıntı).
- Gökçe, Birsen **Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu ile İlgili Tutumun Sosyolojik Mukayeseli Tahlil ve İzahı.** Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yay. 1971.

- Gölcüklü, F. **Türkiye'de Çocuk Suçluluğu Hakkında Bir Araştırma**. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. 1962.
- Grabinska, W.W. "Çocuk Mücrimliği Meselesi ve Bu Meselerin Tekâmülü Hakkında Kısa İzahat," **Çocuk Mahkemeleri ve Çocuk Müesseseleri**. (Milletler Cemiyeti 1937 Raporu). Çev.: P. Eldeniz. Ankara: 1939. ss. 45-66.
- Graven, J., "Çocuk Mahkemeleri Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun Teklifi Münasabetsiyle," **Ankara Barosu Dergisi**, 1966/2 Sayılı Dergi Eki. ss.7-19.
- Have, ten T.T. "On Agology," **New Themes in Social Work Education**. The Hague: International Association of Schools of Social Work. 1972. ss. 39-59.
- "Herbert, L. ve D. Mathieson **Reports for Courts**. N.A.P.O. 1975" (Thorpe, 1978, s.12'deki alıntı).
- "Herbert, M. **Behavioral Treatment of Children with Problems: A Practice Manual**. London: Academic Press. 1987" (Payne, 1991, s.128'deki alıntı).
- "Hine, J., W. McWilliams ve K. Pease. 'Recommendations, Social Information and Sentencing' To be published in Howard Journal" (Thorpe, 1978, s. 26'deki alıntı).
- "HMSO. **The Children Act 1989 Guidance and Regulations Vol. 1, 1991**" (Ashworth, Cavardino, Gibson, Harding, Rutherford, Seago ve Whyte, 1992, s. 16'deki alıntı).
- "Home Office. **Youth Custody and Supervision**. London: 1978" (Farrington, 1984, s.86'deki alıntı).
- Home Office Circular, 194/74.
- "Home Office, Welsh Office and Department of Health and Social Security. **Young Offenders**. London: 1980, (Farrington, 1984, s.86'deki alıntı).
- "Home Office. **Crime, Justice and Protecting the Public**. 1990" (NACRO, 1992a, s.3'deki alıntı).
- "Home Office. **Crime, Justice and Protecting the Public**. 1990" (NACRO, 1992a, s.4'deki alıntı).
- "Home Office. **Crime, Justice and Protecting the Public**. 1990" (NACRO, 1992a, s.16'deki alıntı).
- "Home Office. **Crime, Justice and Protecting the Public**. 1990" (NACRO, 1992a, s.23'deki alıntı).
- Home Office, Department of Health, Welsh Office Circular. "Criminal Justice Act 1991: Young People and the Youth Court" March 1992.
- İnan, A.N. **Çocuk Hukuku**. Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yay. 1968.
- İnan, A.N. "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Konusunda Konuşma," **Korunmaya Muhtaç Çocuklar**." F.Gölcüklü (der.) İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı, 1970. ss. 42-51.

Junger - Tas, J. "An English Measure: Intermediate Treatment," **Social Reactions to Juvenile Delinquency - Social Reactions to Juvenile Delinquency Among Young People Coming From Migrant Families**. Strasbourg: Council of Europe, 1989. ss. 55-61.

Kahramanoğlu, E. "Sosyal Hizmetlerin Yeniden Örgütlenmesinde Suçlu ve Korunmaya Muhtaç Çocukların Yeri," **Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri Sempozyumu: 22-23 Haziran 1983**. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay., 1983. ss. 55-60.

Karasar, N. **Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İnkeler Teknikler**. Ankara: 1982.

Karasar, N. **Araştırmalarda Rapor Hazırlama**. 5. Basım, Ankara: 1991.

Katkıcı, U., İ. Doğaner, C. Aydın, R. Saygılı, "1980-1985 Yıllarında İzmir Adli Tıp Grup Başkanlığı ve E.Ü.T.F. Psikiyatri Anabilim Dalı Başkanlığına Gönderilen Kriminal Davranışlı Çocuk ve Ergenlerde Retrospektif Bir Değerlendirme," **XXV. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi**, Mersin: 15-21 Ekim 1989. ss. 335-340.

Keve, P.W. "The Professional Character of the Presentence Report," **Probation and Parole**. R.M. Carter ve L.T. Willkins (eds.) Wiley, 1970. ss. 81-88.

Konaç, E. **Türk Hukukunda Çocuğun Korunması**. Ankara: 1989.

Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun (5387 S.K.), 1949.

Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu. (6972 S.K.), 1957.

Koşar, N.G. "Sosyal Kişisel Çalışmada Vaka Kayıtları," **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi**. 5, 1: 35-48. Ocak 1987a.

Koşar, N. "Bir Yetiştirme Yurdundaki Çocuklarla İlgili Kayıtların İncelenmesi," **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi**. 5, 2-3: 99-117. Mayıs-Eylül 1987b.

Koşar, N.G. **Aile ve Çocuk Refahı**. Ankara, 1989.

Kut, S. **Sosyal Hizmet Mesleği: Nitelikleri Temel Unsurları Müdahale Yöntemleri**. Ankara: 1988.

Kut, S. "Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuklar," **Türkiye'de Çocuğun Durumu**. DPT ve UNICEF Yay. Ankara: 1989.

Küçükkaraca, N. "Tıbbi Sosyal Hizmet: Ankara'da Sekiz Hastanede 550 Vak'a ile Yapılan Sosyal Kişisel Çalışma Uygulamasının Genel ve Özel Değerlendirilmesi Üzerine Bir Deneme." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1987.

Langan, M. ve P. Lee (eds.) **Radical Social Work Today**. Unwin Hyman, 1989.

Marshall, C. ve G.B. Rossman. **Designing Qualitative Research**. Sage Publications, 1989.

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı. **I. Gençlik Şurası**. Ankara: 24-28 Ekim 1988.

Milli Eğitim Bakanlığı. **I. Özel Eğitim Konseyi**. Ankara: 13-15 Mayıs 1991.

Moxon, D., P. Jones, R. Tarling, **Juvenile Sentencing: Is There A Tariff?** Home Office: Research and Planning Unit. Paper 32, 1985.

- Nachmias, D. ve C. Nachmias. **Research Methods in the Social Sciences**. London: Arnold, 1976.
- NACRO. **School Reports in the Juvenile Court**. London: 1984.
- "NACRO. **Diverting Juveniles From Custody**, London: 1987" (Pitts, 1990, s.42'deki alıntı).
- NACRO. **Briefing: The Children Act: Implications for Young Offenders**. London: November 1991a.
- NACRO. **Briefing: Criteria for Custody, Implications for Juvenile and Young Adult Offenders**. London: November 1991b.
- NACRO. **Preventing Youth Crime**. London: 1991c.
- NACRO. **Defendants and Offenders Under 18**. London: 1992a.
- NACRO. **Pre-Sentence Reports: A Handbook for Probation Officers and Social Workers** London: 1992b.
- NACRO. **Briefing: Remand Arrangements in the New Youth Court**. London: July 1992c.
- Northen, H. "Assessment in Direct Practice," **Encyclopedia of Social Work**. Washington: National Association of Social Workers, 1987, Volume 1: 171-183.
- Onursal, B. "Çocuk Suçluluğu Konusunda Baroların ve Gönüllü Kuruluşların Rolü," **Facultatis Decima Anniversaria. M.Ü. Hukuk Fakültesi 10. Yılı Adliye ve Çocuk Suçluluğu Sempozyumu**. İstanbul: M.Ü. Hukuk Fakültesi Yay. 1993, s. 107-114.
- Ovacık, M. **İngilizce-Türkçe Hukuk Sözlüğü**. 2. Baskı. Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü. Yay., 1986.
- Öget, İ.Z. **Çocuk Mahkemeleri Nasıl Teşkil Edilmelidir?** İstanbul: İlimi ve İçtimai Etüd 4., 1938.
- Öngel, E. **Araştırmacılar İçin Kimi İstatistiksel Teknikler**. Ankara: 1980.
- Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu. (2916 S.K.), 1983.
- Payne, M. **Modern Social Work Theory: A Critical Introduction**. MacMillan, 1991.
- Pearce, I ve A. Wareham. "The Questionable Relevance of Research into Social Enquiry Reports," **Howard Journal**, 16, 2: 97-108, 1977.
- "Perry, F.G. **Information for the Court: A New Look at Social Inquiry Reports**. University of Cambridge, 1974" (Thorpe, 1978, s.8'deki alıntı).
- Perry, F.G. **A Guide to the Preparation of Social Inquiry Reports**. London: Barry Rose Publishers Ltd., 1975.
- Philp, M. "Notes on the Form of Knowledge in Social Work," **Sociological Review**, 27, 1: 83-111, 1979.
- Pincus, A. ve A. Minahan. **Social Work Practice: Model and Method**. Illinois: Peacock Press, 1973.
- Pitts, J. **Working with Young Offenders**. London: MacMillan, 1990.

- Powell, M. "Court Work," H. Walker ve B. Beaumont (eds.) **Working with Offenders**. London: MacMillan, 1985. ss.15-31.
- Resnick, R.P. "Conscientization: An Indigenous Approach to International Social Work," **International Social Work**. 19, 1: 21-29. 1976.
- Richmond, M.E. **Social Diagnosis**. New York: Russell Sage Foundation, 1917.
- *Rose, S.M. ve B.L. Black. **Advocacy and Empowerment: Mental Health Care in the Community**. Boston: Routledge and Kegan Paul, 1985* (Payne, 1991, s.227-8'deki alıntı).
- Rubin, T. **Juvenile Justice: Policy, Practice, and Law**. New York: Random House, 1985.
- *Rutherford, A. **Growing Out of Crime**. Penguin, 1985* (Ashworth, Cavadino, Gibson, Harding, Rutherford, Seage ve Whyte, 1992, s.18'deki alıntı).
- Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı. **II. Sosyal Hizmetler Danışma Konseyi**. Ankara: 18.2.1963-20.2.1963.
- Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı. **III. Millî Sosyal Hizmetler Konferansı**. Ankara: 11-14 Aralık 1968.
- Sapmazlı, H. **Çocuk Hakları ve Himaye Müesseseleri**. Ankara: 1943.
- Saysel, A. "Suçlu Çocukların İyileştirilmesinde Bütünlüğe Doğru," **Adalet Dergisi**. 63, 1: 29-39, Ocak 1972.
- *Schwartz, W. "Private Troubles and Public Issues: One Social Work Job or Two?" **The Social Welfare Forum**. New York: Columbia University Press, 1969, s.39* (Pincus ve Minahan, 1973, s.14'deki alıntı).
- Siegel, L.J. ve J.J. Senna **Juvenile Delinquency**. New York: West Publishing. 1981.
- Simon, J.L. ve P. Burstein. **Basic Research Methods in Social Science**. Third Ed. New York: Random House, 1985.
- Smith, H.W. **Strategies of Social Research: The Methodological Imagination**. New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1975.
- *Smith, G. **Social Need: Policy, Practice and Research**. London: Routledge and Kegan Paul, 1980* (Payne, 1991, s.30'daki alıntı).
- Smith, P.F. ve S.H. Bailey **The Modern English Legal System**. London: Sweet and Maxwell, 1984.
- Sosyal Hizmetler Akademisi. "Cumhuriyet Döneminde Sosyal Hizmetlerin Yönelimi Semineri" Ankara: 28 Mayıs - 1 Haziran 1973.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu (2828 S.K.)** 1983.
- Sölez Tan, U. "Çocuk Mahkemelerinin Anlamı," **Cumhuriyet**. 2 Ekim 1991a.
- Sölez Tan, U. "Çocuk Mahkemeleri," **Milliyet**. 31 Aralık 1991b.

- Sölez Tan, U. "Şimdiki Çocuk Mahkemeleri Korunmalı," *Cumhuriyet*. 29 Nisan 1992.
- Sölez Tan, U. ve E. Artuk "Çocuk Ceza Hukuku Açısından Kamu Davasının Açılmasının Ertelelenmesi," *Argumentum*. 2, 19: 285-290. Şubat 1992.
- Sölez Tan, U. "2253 Sayılı Çocuk Mahkemeleri Kuruluşu Görev ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun Tasarısı ve Uygulama," *Facultatis Decima Anniversaria: M.Ü. Hukuk Fakültesi 10. Yılı Adliye ve Çocuk Suçluluğu Sempozyumu*. İstanbul: M.Ü. Hukuk Fakültesi Yay. 1993, ss. 305-311.
- Şensoy, N. *Çocuk Suçluluğu - Küçüklük - Çocuk Mahkemeleri ve ve İnfaz Müesseseleri*, İstanbul: 1949.
- Tandon, S.L. *Probation: A New Perspective*. New Delhi: Reliance Publishing House, 1990.
- Taşbağ, B. "17 Kasım 1965 tarihli Çocuk Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun Teklifi Üzerinde Mütalaalar," *Ankara Barosu Dergisi*, 1966/2 Dergi Eki. ss. 5-6.
- Thorpe, J. *Social Inquiry Reports: A Survey*. Home Office Research Study No 48, 1978.
- Thorpe, J. ve K.G. Pease. "The Relationship Between Recommendations Made to the Court and Sentences Passed," *British Journal of Criminology*. 16, 4: 393-394. 1976.
- *Timasheff, N.S. *One Hundred Years of Probation 1841-1941*. New York: Fordham University Press. 1943" (Tandon, 1990, s.9'daki alıntı).
- Towler, K.'in araştırmacıya yazdığı, "British Juvenile Justice System" konulu mektup: 27 Mayıs 1993.
- Turan, N. *Sosyal Kişisel Çalışma: Birey ve Aile İçin Sosyal Hizmet*. Ankara: 1992.
- Türegün, G. "Çocuk Mahkemeleri Yasasının Ankara Mahkemelerinde Bir Yıllık Uygulaması," *Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri Sempozyumu 22-23 Haziran 1983*. Ankara: A.Ü.Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay.,1983, ss. 45-54.
- Türk Ceza Kanunu (746 S.K.) 1926.**
- Türk Ceza Kanunu Öntasarısı (İkinci Komisyon Tarafından Yapılan Değerlendirme Sonunda Hazırlanan Metin) Ankara: 1989.**
- Türk Medeni Kanunu (743 S.K.), 1926.**
- Türkmen, Y. "Çocuk Mahkemesi Sorunu," *Bilimsel Öneriler*. Ankara: Ankara Barosu Yay., 1974. ss. 215-223.
- Uluğtekin, S. "Suçlu ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin İnceleme Raporu," *Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri Sempozyumu: 22-23 Haziran 1983*. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay. 1983. ss. 33-43.
- Uluğtekin, S. *Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma*. Ankara: 1991a.
- Uluğtekin, S. "Çocuk Mahkemelerinde Sosyal İnceleme Raporunun Yeri ve Önemi," *Çocuk Mahkemeleri Yasasının 10. Yılında Yasanın Değerlendirilmesi Paneli'ne sunulan bildiri*. Çocuk İhmal ve İstismarı Derneği, 2 Haziran 1991b.

- Uluğtekin, S. "Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal Hizmet Kuruluşları," *Facultatis Decima Anniversaria. M.Ü. Hukuk Fakültesi 10. Yılı - Adliye ve Çocuk Suçluluğu Sempozyumu*. İstanbul: M.Ü. Hukuk Fakültesi Yay., 1993, ss. 313-323.
- UNICEF. *1990'ların Çocuk Politikası Ulusal Kongresi*. Ankara: 26-27 Mayıs 1989.
- UNICEF. *Çocuk Hakları Sözleşmesi*. 1993.
- United Nations. *Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (Beijing Rules)*. New York: 1986.
- United Nations. "Convention on the Rights of the Child" (E/CN4/1989/29). 9 December 1988.
- "U.N. Report. *Probation and Related Measures*. New York: United Nations, 1951." (Tandon, 1990, s. 2-3'deki alıntı).
- Yanoov - Chetkow, B. *Social Work Practice: A Systems Approach*. The Haworth Press, 1992.
- Yücel, M.T. "Gözetimli Ertelene Müessesesi (Probation)," *Adalet Dergisi*. 63, 6-7: 459-468. Haziran - Temmuz, 1972.
- Yücel, M.T. "1980-1992 Yılları Arasında Türkiye'de Çocuk Suçluluğu," *Facultatis Decima Anniversaria. M.Ü. Hukuk Fakültesi 10. Yılı - Adliye ve Çocuk Suçluluğu Sempozyumu*. İstanbul: M.Ü. Hukuk Fakültesi Yay., 1993a, ss. 155-177.
- Yücel, M.T. "Ailede Şiddet, Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Yargılaması," *Çocuk İstismarı ve İhmalinin Önlenmesi Birinci Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu Konferansı'na sunulan bildiri*, 19-21 Nisan 1993b, Ankara.

EKLER

EK I SÖZLÜK

EK II FARİK VE MÜMEYYİZLİK RAPORU

EK III KODLAMA YÖNERGESİ

EK III-1 SİR İÇİN KODLAMA YÖNERGESİ

EK III-2 MAHKEME KARARI İÇİN KODLAMA YÖNERGESİ

EK IV BİR SİR ÖRNEĞİ

EK I

S Ö Z L Ü K

A

Adalet yaklaşımı	: Justice approach
Adil yargılanma	: Due process
Alıkoyma merkezi	: Detention centre
Aile İşlemleri Mahkemesi	: Family Proceedings Court
Aracı	: Mediator

B

Bakım kararı	: Care order
Bakım işlemleri	: Care proceedings
Belirsiz ceza	: Indeterminate sentence
Belli süresi olan ceza	: Determinate sentence
Bilgilerin başka kaynaklardan doğrulanması	: Verification
Bilinçlendirme	: Conscientization
Bireysellik	: Individualization
Birleşik karar	: Combination order

C

Ceza Adaleti Yasası	: Criminal Justice Act (CJA)
Ceza Hukuku Yasası	: Criminal Law Act (CLA)
Cezai kovuşturma	: Criminal proceedings

Ç

Çocuk bakımevi	: Children's home
Çocuk ve Genç Bireyler Yasası	: Children and Young Persons Act (CYPA)
Çocuk ıslahevi	: Approved school
Çocuk tutukevi	: Remand home
Çocuk Yasası	: Children's Act
Çocuğun yüksek çıkarı	: Best interest of the child
Çok yönlü müdahale	: Multi-level intervention

D

Davranışsal sosyal hizmet	: Behavioral social work
Değerlendirme merkezi	: Assessment centre

Değişme ajanı sistemi	: Change agent system
Denetim kararı	: Supervision order
Denetleme (denetim)	: Supervision
Devam merkezi	: Attendance centre
Devam merkezi kararı	: Attendance centre order
Dolandırıcılık ve sahtekârlık:	Fraud and forgery

E

Eşya hırsızlığı	: Shoplifting
Etiketleme	: Labelling
Etkileşim çözümlenmesi	: Transactional analysis
Ev ve binalara girerek hırsızlık	: Burglary
Eylem sistemi	: Action system

G

Gasp	: Robbery
Genç suçlu	: Young offender
Genç suçlular kurumu	: Young offenders institution
Genç yetişkin	: Young adult
Gençlik mahkemesi	: Youth court
Gençlik muhafaza merkezi	: Youth custody centre
Gençlik tedavi merkezi	: Youth treatment centre
Geri bildirim	: Feedback
Gerilim	: Tension
Girdi	: Input
Görev merkezli	: Task - centered
Gözetim (veya gözetimli erteleme müessesesi)	: Probation
Gözetim kararı	: Probation order
Gözetim kuralları	: Probation rules
Gözetim yurdu	: Probation hostel
Güçlendirme	: Empowerment
Güvenlikli bakım kararı	: Secure care order

H

Hakkında soruşturma açılması gereken suç	: Indictable offence
Hedef sistemi	: Target system
Hırsızlık	: Theft
Hüküm öncesi rapor	: Pre-sentence report

İçerik çözümlemesi	: Content analysis
İçişleri Bakanlığı	: Home Office
İçsel	: Intra-personal
İnfaz sonrası bakım	: After-care
İşçi Partisi	: Labour Party

K

Karşılıklı uyum	: Reciprocal adaptation
Kaynak sistem	: Resource system
Kişiyeye yönelik şiddet	: Violence against person
Koşulsuz ve koşullu serbest bırakma	: Absolute and conditional discharge
Krizye müdahale	: Crisis intervention
Kundakçılık (kasten yangın çıkarma)	: Arson
Kusurluluk	: Culpability

M

Mahkemenin çocuk hakkındaki tasarrufu	: Dispositon
Mala ve çevreye zarar (ızrar)	: Criminal damage
Muhafazakâr Parti	: Conservative Party

O

Ortayol tedavi	: Intermediate treatment (IT)
----------------	-------------------------------

Ö

Örgütsel ilişkiler ağı	: Organisational network
------------------------	--------------------------

P

Para cezası	: Fine
Paragraf	: Paragraph (para.)
Polis ve Cezai Deliller Yasası	: Police and Criminal Evidence Act
(Polisin) uyarı sistemi	: Cautioning system
(Polisin) resmi olmayan uyarısı	: Informal cautioning

R

- Refah yaklaşımı : Welfare approach
Rol oynama : Role-playing

S

- Sağlık ve Sosyal Güvenlik Dairesi : Department of Health and Social Security (DHSS)
Savunuculuk : Advocacy
Sokağa çıkma yasağı kararı : Curfew order
Sosyal inceleme raporu : Social inquiry report

Ş

- Şiddet suçları : Violent crimes

T

- Teşhisi : Diagnostic
Tıbbi : Medical
Toplum bakımevi : Community home or community home with education (CHE)
Toplum cezaları : Community sentences
Toplum cezaları kararı : Community order
Toplum hizmeti kararı : Community service order
Toplumsal ilişkiler ağı (örüntüsü) : Social network
Toplumsal özgeçmiş (sosyal tarihçe) : Social history

V

- Varoluşçu model : Existential model
Veli ya da vasi : Parent or guardian

Y

- Yazılı güvenceye dayanarak serbest bırakma : Binding over, recognisance
Yerel otorite : Local authority
Yönlendirme : Diversion

Z

- Zararın karşılanması kararı : Compensation order

EK II
FARİK VE MÜMEYYİZLİK RAPORU

ADALET BAKANLIĞI
Adli Tıp Kurumu
Kadıköy Şube MÜDÜRLÜĞÜ
(Adli Tıp Bilim)

Rapor No:

Muayene Tarihi:

C.Savcılığına

RAPOR

Muayene saati:

Sayı ve tarihli havelenize k.

Sol kolu mühürlü oğlu/kızı
doğumu na yapılan muayenesinde
ve ekli evrakın tetkikinde;

Herhangi bir keza geriliği veya çocukluk dönemi
psikiyatrik sendrom arzı tespit edilmemiş, olay tarihinde doğum
tarihi itibarıyla yaşı içinde olduğu, söz konusu
olayla da herhangi bir psikopatolojik kke bulamadığı tıbbi
kansıne vassıldığı cihetle;

..... in tarihinde
sanağı bulunduğu (.....) suçunun
FARİK ve MÜMEYYİZİ OLDUĞU kansınesini bildirir rapordur.

(İSİM VE İMZA)
Kadıköy Adli Tıp Şube Müdürü
Adli Tıp Uzmanı

Fatura No:

EK III-1
SİR İÇİN KODLAMA YÖNERGESİ

SOSYAL İNCELEME RAPORU
I. KİMLİK BİLGİLERİ

Değişken No	Değişken Adı	Bilginin Olması [Biçim-içerik:Biç-İçe]	Bilginin Niteliği [İçerik-öz:İÇE-ÖZ]
D ₀	Kimlik numarası	V A R	→ 001-156
D ₁	Cinsiyet	1. Var 2. Yok	→ D ₂ 1. Kız 2. Erkek
D ₃	Yaşı (suç tarihinde)	1. Var 2. Yok	→ D ₄ 0.11 yaşından küçük 1. 11 yaşında 2. 12 yaşında 3. 13 yaşında 4. 14 yaşında 5. 15 yaşında
D ₅	Doğumda kayıtlı olduğu il	1. Var 2. Yok	→ D ₆ 01-74 arası (İl trafik koduna göre)
D ₇	Doğumda kayıtlı olduğu yerleşim birimi	1. Var 2. Yok	→ D ₈ 1. Köy 2. Kasaba (nahiye, kaza) 3. Kent
D ₉	Raporun düzenlendiği tarih	1. Var 2. Yok	→ D ₁₀ 1. 1988 1. yarıyıl 2. 1988 2. yarıyıl 3. 1989 1. yarıyıl 4. 1989 2. yarıyıl 5. 1990 1. yarıyıl 6. 1990 2. yarıyıl 7. 1991 1. yarıyıl 8. 1991 2. yarıyıl 9. Belirsiz

**II. RAPOR HAZIRLANIRKEN KULLANILAN KAYNAKLAR
VE BİLGİ TOPLAMA YOLLARI**

D ₁₁	Kayıt (dosya) İnceleme	1. Var 2. Yok	→ D ₁₂ 1. Kayıtların kaynağı belirtilmiş 2. Kayıtların kaynağı belirtilmemiş
D ₁₃	Çocukla mülakat	1. Var 2. Yok	→ D ₁₄ 1. Bir mülakat 2. İki mülakat 3. Mülakat sayısı belirtilmemiş

Değişken No	Değişken Adı	Bilginin Olması [Biçim-İçerik:Biç-İÇE]		Bilginin Niteliği [İçerik-öz:İÇE-ÖZ]
D ₁₅	Çocukla mülakat yapılan yer	1. Var 2. Yok	→	D ₁₆ 1. Ofiste 2. Cezaevinde 3. Evde 4. Diğer
D ₁₇	Çocuğun ailesiyle mülakat	1. Var 2. Yok	→	D ₁₈ 1. Bir mülakat 2. İki mülakat 3. Mülakat sayısı belirtilmemiş 4. İstenildiği halde mülakat yapılamamış
D ₁₉	Ev ziyareti	1. Var 2. Yok	→	D ₂₀ 1. Bir ziyaret 2. İki ziyaret 3. Ziyaret sayısı belirtilmemiş 4. İstenildiği halde edilememiş
D ₂₁	Alie yakınlarından biriyle ya da bir akraba ya da arkadaşla ofiste / ofis dışında mülakat	1. Var 2. Yok	→	D ₂₂ 1. Bir mülakat 2. İki mülakat 3. Mülakat sayısı belirtilmemiş 4. İstenildiği halde mülakat yapılamamış
D ₂₃	Okul ziyareti	1. Var 2. Yok	→	D ₂₄ 1. Bir ziyaret 2. İki ziyaret 3. Ziyaret sayısı belirtilmemiş 4. İstenildiği halde edilememiş
D ₂₅	Çocuğun işyerinde işverenden bilgi alma	1. Var 2. Yok	→	D ₂₆ 1. Bir görüşme 2. İki görüşme 3. Görüşme sayısı belirtilmemiş 4. İstenildiği halde bilgi alınamamış
D ₂₇	Polisten bilgi alma	1. Var 2. Yok	→	D ₂₈ 1. Bir görüşme 2. İki görüşme 3. Görüşme sayısı belirtilmemiş 4. İstenildiği halde bilgi alınamamış
D ₂₉	Sosyal hizmet kuruluşlarından bilgi alma	1. Var 2. Yok	→	D ₃₀ 1. Bir görüşme 2. İki görüşme 3. Görüşme sayısı belirtilmemiş 4. İstenildiği halde bilgi alınamamış

Değişken No	Değişken Adı	Bilginin Olması [Biçim-içerik:Biç-İçe]	Bilginin Niteliği [İçerik-öz:İçe-Öz]
D ₃₁	Çocuğun avukatından bilgi alma	1. Var 2. Yok	→ D ₃₂ 1. Bir görüşme 2. İki görüşme 3. Görüşme sayısı belirtilmemiş 4. İstenildiği halde bilgi alınamamış
D ₃₃	Çocukla ilgili psikiyatri - sağlık kuruluşundan veya adli tıp kuruluşundan bilgi alma	1. Var 2. Yok	→ D ₃₄ 1. Bir görüşme 2. İki görüşme 3. Görüşme sayısı belirtilmemiş 4. İstenildiği halde bilgi alınamamış
D ₃₅	Çocuk hakkında rapor, test, envanter, istatistik çalışmasından yararlanma	1. Var 2. Yok	→ D ₃₆ 1. Kişilik ya da zekâ testi 2. Psikiyatri-sağlık raporu 3. Adli Tıp Raporu 4. Diğer

III. SUÇ (SUÇLAR) HAKKINDA BİLGİ (DEĞERLENDİRME BÖLÜMÜ)

D ₃₇	Çocuğun mahkemeye geliş nedeni	1. Var 2. Yok	→ D ₃₈ 1. Tek suç 2. Aynı tür suç birkaç kez 3. Bir olay içinde farklı suçlar 4. Diğer
Sön suç			
D ₃₉	Suç tarihi	1. Var → 2. Yok	D ₄₀ 1. 1987 yılı öncesi 2. 1987 1. yarıyıl 3. 1987 2. yarıyıl 4. 1988 1. yarıyıl 5. 1988 2. yarıyıl 6. 1989 1. yarıyıl 7. 1989 2. yarıyıl 8. 1990 2. yarıyıl 10. 1991 1. yarıyıl
Sön suç İkinci suç İlk suç			
D ₄₃	Suç işlenen ay	1. Var → 2. Yok	D ₄₄ → 1-12 D ₄₅ → 1-12 D ₄₆ → 1-12

Değişken No	Değişken Adı	Bilginin Olması [Biçim-İçerik:Biç-İÇE]	Bilginin Niteliği [İçerik-öz:İÇE-ÖZ]
D ₄₇	Suç tarihinden itibaren raporun düzenlenmesine kadar geçen süre	→	<ol style="list-style-type: none"> 1. İlk 6 ay içinde 2. 6 ay 1 gün - 1 yıl 3. 1 yıl 1 gün - 1 yıl 6 ay 4. 1 yıl, 6 ay 1 gün - 2 yıl 5. 2 yıl 1 gün - 2 yıl 6 ay 6. 2 yıl 6 ay 1 gün - 3 yıl 7. 3 üç yıldan çok 8. Belirsiz (rapor veya suç tarihi olmadığı için hesaplanamadı)
D ₄₈	Suç türü (Ayrıntılı)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Var 2. Yok 	→ D ₄₉ <ol style="list-style-type: none"> 1. Adam öldürme; öl. teşeb. 2. Müessir fiil (yaralama taddili uzuv) 3. Cinsel suçlar 4. Gece ya da gündüz evbina soymak 5. Gasp 6. Hırsızlık 7. Sahtekârlık 8. Çevreye zarar 9. Diğer suçlar
D ₅₀	Suç türü (kısa suç türü)	→	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hırsızlık ve gasp 2. Kişiye yönelik şiddet suçları 3. Cinsel suçlar 4. Diğer suçlar
D ₅₁	Suç türü (en kısa suç türü)	→	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mala yönelik 2. Kişiye yönelik 3. Diğer
D ₅₂	Sabıkalılık durumu	<ol style="list-style-type: none"> 1. Var 2. Yok 	→ D ₅₃ <ol style="list-style-type: none"> 1. Daha önce suç işlemiş 2. Daha önce suç işlememiş (ilk suç)
D ₅₄	Suçlu anlama (yaptığı davranışın suç olduğunu bilme)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Var 2. Yok 	→ D ₅₅ <ol style="list-style-type: none"> 1. Yaptığı davranışın suç olduğunu biliyormuş 2. Yaptığı davranışın suç olduğunu bilmiyormuş
D ₅₆	Suçun olumsuz etkisinin farkına varma	<ol style="list-style-type: none"> 1. Var 2. Yok 	→ D ₅₇ <ol style="list-style-type: none"> 1. Suçun olumsuz etkisinin (karşısındakine verdiği zararın) farkına vardı 2. Suçun olumsuz etkisinin (karşısındakine verdiği zararın) farkında değil

Değişken No	Değişken Adı	Bilginin Olması (Bilçim-İçerik:BIÇ-IÇE)	Bilginin Niteliği (İçerik-öz:İÇE-ÖZ)
D ₅₈	Suça karşı motivasyonu	1. Var 2. Yok	→ D ₅₉ <ol style="list-style-type: none"> 1. Önceden tasarlanmış 2. Arkadaşlarıyla birlikte; onların etkisinde; macera hevesiyle 3. Kendiliğinden; o sırada olan; kaza ile; kendini kontrol edememekten; önceden tasarlanmamış 4. Ailenin teşviki ya da aile üyelerinin etkisiyle 5. Ergenlik döneminde kendini gösterme; bir tatmin, boşalma; tepki verme; beceriklilik kanıtı 6. Maddi gereksinme
D ₆₀	Suça karşı tutumu	1. Var 2. Yok	→ D ₆₁ <ol style="list-style-type: none"> 1. Suçunu kabul ediyor 2. Suçunu kabul etmiyor
D ₆₂	Suçluluk duygusu ya da pişmanlık	1. Var 2. Yok	→ D ₆₃ <ol style="list-style-type: none"> 1. Suçluluk duyuyor, pişman olmuş; üzgün; utanıyor, rahatsız 2. Suçluluk duymuyor; pişman olmamış; üzgün değil; utanç yok; rahat
D ₆₄	Suç işleme sırasındaki rolü	1. Var 2. Yok	→ D ₆₅ <ol style="list-style-type: none"> 1. Tek başına 2. Bir grubun üyesi, ya da yardımcı olarak; suç ortağı akrabıyla birlikte; arkadaşlarıyla beraber 3. Grup lideri, suçu yöneten kişi 4. Kendinden büyüklerle beraber
D ₆₆	Suç aleti	1. Var 2. Yok	→ D ₆₇ <ol style="list-style-type: none"> 1. Kesici 2. Ateşli patlayıcı 3. Diğer

IV. ÇOCUK HAKKINDA BİLGİ
(DEĞERLENDİRME BÖLÜMÜ)

D ₆₈	Çocuğun suçun dışında diğer uyum sorunları	1. Var 2. Yok	→ D ₆₉ <ol style="list-style-type: none"> 1. Diğer uyum sorunu yok 2. Diğer uyum sorunları var (olmuş)
D ₇₀	Çocuğun genel fiziksel sağlığı	1. Var	→ D ₇₁ <ol style="list-style-type: none"> 1. Genel olarak sağlıklı 2. Sağlık sorunları var (olmuş)

Değişken No	Değişken Adı	Bilginin Olması [Biçim-İçerik:BIÇ-İÇE]		Bilginin Niteliği [İçerik-öz:İÇE-ÖZ]
D ₇₂	Çocuğun bağımlılık oluşturan maddelerde ilişkisi	1. Var 2. Yok	→ D ₇₃	1. Alkol sigara kullanıcı 2. Uyuşturucu, ilaç, tiner, bali kullanıyor 3. Hiçbir şey kullanmıyor
D ₇₄	Çocuğun olgunluk düzeyi	1. Var 2. Yok	→ D ₇₅	1. Yaşının gerektirdiği olgunlukta, normal 2. Yaşının gerektirdiği olgunlukta değil, anormal (fizik, dil, zihin, toplumsal gelişim açısından geride)
D ₇₆	Çocuğun özürlüğü durumu	1. Var 2. Yok	→ D ₇₇	1. Zihinsel 2. Ortopedik, görme-ışitme özürü; konuşma özürü 3. Özürü değil
D ₇₈	Çocuğun Adli Tıp Raporuna göre farik ve mümeyyiz olma durumu	1. Var 2. Yok	→ D ₇₉	1. Çocuk farik ve mümeyyiz 2. Çocuk farik ve mümeyyiz değil
D ₈₀	Çocuğun görüşme sırasındaki duygusal durumu	1. Var 2. Yok	→ D ₈₁	1. Genellikle iyimser, sakın, güvenli, enerjik, neşeli 2. Genellikle kötümser, huzursuz, güvensiz, endişeli, kederli
D ₈₂	Çocuğun sorun çözüme açısından isteklilik durumu	1. Var 2. Yok	→ D ₈₃	1. İstekli 2. İstekli değil
D ₈₄	ÇMU - çocuk arasındaki iletişim biçimi	1. Var 2. Yok	→ D ₈₅	1. Çocuk mülakatlarda - genellikle - sorulara açıklayıcı mantıklı yanıt verdi. 2. Çocuk mülakatlarda - genellikle - sorulara açıklayıcı mantıklı yanıt vermedi

**V. ÇEVRE VE AİLE HAKKINDA BİLGİ
(DEĞERLENDİRME BÖLÜMÜ)**

D ₈₆	Ailenin Biçimi	1. Var 2. Yok	→ D ₈₇	1. Çocuk başından beri bütünlüğünü koruyan kendi öz anne ve babası yanında yaşamış ve yaşıyor
-----------------	----------------	------------------	-------------------	---

Değişken No	Değişken Adı	Bilginin Olması [Biçim-İçerik:BIÇ-İÇE]	Bilginin Niteliği [İçerik-öz:İÇE-ÖZ]
			<ol style="list-style-type: none"> 2. Çocuk parçalanmış aile deneyimi geçirmiş; şimdi öz/üvey ana babası ile birlikte yaşıyor 3. Çocuk şimdi tek ebeveyni (ve kardeşleri) ile birlikte yaşıyor 4. Çocuk akrabalarıyla yaşıyor 5. Çocuk evlat edinen / koruyucu aile olan ailesiyle yaşıyor 6. Çocuk devlete bağlı bir kurumda yaşıyor 7. Çocuk yaşadığı çevre ve ailesinden ayrılarak tek başına veya bir yakınıyla İstanbul'a gelmiş
D ₈₈	Allenin biçimi (kısa)	→	D ₈₉ <ol style="list-style-type: none"> 1. Bütünlüğünü koruyan aile 2. Parçalanmış aile 3. Çocuk İstanbul'a gelmiş 4. Çocuk kurumda
D ₉₀	Çocuğun annesinin eğitimi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Var 2. Yok 	→ D ₉₁ <ol style="list-style-type: none"> 1. Okuryazar değil 2. Okuryazar 3. İlkokul çıkışlı 4. Ortaokul çıkışlı 5. Lise çıkışlı 6. Üniversite çıkışlı
D ₉₂	Çocuğun babasının eğitimi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Var 2. Yok 	→ D ₉₃ D ₉₁ 'deki gibi.
D ₉₄	Çocuğun annesinin işi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Var 2. Yok 	→ D ₉₅ <ol style="list-style-type: none"> 1. Çiftçi 2. Kalifiye olmayan işçi 3. Kalifiye işçi 4. Sanatkâr, küçük üretici esnaf 5. Küçük memur (kamu ya da özel) 6. Büyük memur (kamu ya da özel) 7. Serbest çalışan meslek (doktor, mühendis, avukat) veya tüccar, müteahhit v.b. 8. Emekli işçi, memur 9. Ev kadını

Değişken No	Değişken Adı	Bilginin Olması [Bilçim-içerik:Biç-İÇE]	Bilginin Niteliği [İçerik-öz:İÇE-ÖZ]
D ₉₆	Çocuğun babasının işi	1. Var 2. Yok	→ D ₉₇ D ₉₅ deki gibi sadece 9. Boşta gezer, işsiz
D ₉₈	Ailenin geliri	1. Var 2. Yok	→ D ₉₉ 1. Yeterli 2. Yetersiz
D ₁₀₀	Aile ve göç	1. Var 2. Yok	→ D ₁₀₁ 1. Aile göç ederek İstanbul'a yerleşmiş 2. Aile İstanbul'lu 3. Aile yurtdışından gelmiş 4. Aile göçetmemiş; Anadolu kentlerinden birinde yaşıyor
D ₁₀₂	Ailenin içinde yaşadığı çevrenin olanaklar açısından değerlendirilmesi	1. Var 2. Yok	→ D ₁₀₃ 1. Olanaklar bakımından zengin, yeterli 2. Olanaklar bakımından fakir, yetersiz
D ₁₀₄	Ailenin içinde yaşadığı konut	1. Var 2. Yok	→ D ₁₀₅ 1. Gecekondu 2. Diğer
D ₁₀₆	Ailenin ve çocuğun içinde yaşadığı, ondan etkilendiği toplumsal/ kültürel çevrenin suçu oluşturmadaki rolü	1. Var 2. Yok	→ D ₁₀₇ 1. Çocuğu dolaylı/dolaysız suça iten olumsuz etkisi var 2. Çocuğu dolaylı/dolaysız suça iten olumsuz etkisi yok
D ₁₀₈	Ailenin çevreyle ilişkisi (aile sisteminin sınırları)	1. Var 2. Yok	→ D ₁₀₉ 1. Açık; çocuğun dış çevre ilişkilerinde baskı yok 2. Kapalı; çocuğun dış çevre ilişkilerinde baskı var
D ₁₁₀	Ailede yetki paylaşımı	1. Var 2. Yok	→ D ₁₁₁ 1. Ailede baba otoriter 2. Ailede anne otoriter 3. Diğer aile üyelerinden biri otoriter 4. Yetkiler eşit olarak paylaşılmış 5. Otorite (yetki) boşluğu var
D ₁₁₂	Aile üyeleri arasındaki ilişkinin niteliği	1. Var 2. Yok	→ D ₁₁₃ 1. Doyurucu, olumlu; sorun yok 2. Doyurucu değil, olumsuz; sorun var
D ₁₁₄	Aileyle çocuk arasındaki etkileşim	1. Var 2. Yok	→ D ₁₁₅ D ₁₁₃ 'deki gibi

Değişken No	Değişken Adı	Bilginin Olması [Biçim-içerik:BIÇ-IÇE]	Bilginin Niteliği [İçerik-öz:İÇE-ÖZ]
D ₁₁₆	Anne çocuk arasındaki etkileşim	1. Var 2. Yok	→ D ₁₁₇ D ₁₁₃ 'deki gibi
D ₁₁₅	Baba çocuk arasındaki etkileşim	1. Var 2. Yok	→ D ₁₁₉ D ₁₁₃ 'deki gibi
D ₁₂₀	Suç öncesi evden kaçma	1. Var 2. Yok	→ D ₁₂₁ 1. Evden kaçmış 2. Evden kaçmamış
D ₁₂₂	Çocuğun kardeş sayısı	1. Var 2. Yok	→ D ₁₂₃ 1. Tek çocuk 2. 1-2 kardeş 3. 3-4 kardeş 4. 5-6 kardeş 5. 7-8 kardeş 6. 9 + kardeş
D ₁₂₄	Çocuğun kardeşler arasındaki konumu (tek çocuk dışında)	1. Var 2. Yok	→ D ₁₂₅ 1. Kardeşlerin en büyüğü 2. Orta sıralarda 3. Kardeşlerin en küçüğü
D ₁₂₆	Çocuğun kardeşleriyle ilişkisi (tek çocuk dışında)	1. Var 2. Yok	→ D ₁₂₇ D ₁₁₃ 'deki gibi
D ₁₂₈	Ailenin suça karşı tutumu	1. Var 2. Yok	→ D ₁₂₉ 1. Olumlu, ilgili, kabul edici; sorunu yadsımıyor, gizlemiyor 2. Olumsuz, ilgisiz, reddedici; sorunu yadsıyor, gizliyor 3. Ailenin suçtan haberi yok
D ₁₃₀	Ailenin sorun çözme açısından isteklilik durumu	1. Var 2. Yok	→ D ₁₃₁ 1. İstekli 2. İstekli değil

VI. OKUL İŞ AKRAN GRUBU VE BOŞ ZAMANLARI
DEĞERLENDİRME HAKKINDA BİLGİ
(DEĞERLENDİRME BÖLÜMÜ)

D ₁₃₂	Çocuğun okulla ilişkisi	1. Var 2. Yok	→ D ₁₃₃ 1. Halen okulda öğrenci 2. Beklemeli öğrenci 3. Okulu terketmiş 4. Okuldan mezun olmuş 5. Özel eğitim veren bir okula/kursa gitmiş 6. Hiç okula gitmemiş
------------------	-------------------------	------------------	--

Değişken No	Değişken Adı	Bilginin Olması [Biçim-içerik:BIÇ-İÇE]	Bilginin Niteliği [İçerik-öz:İÇE-ÖZ]
D ₁₃₄	Çocuğun eğitim düzeyi (Okula hiç gitmeyen çocuk dışında)	1. Var 2. Yok	→ D ₁₃₅ 1. İlkokula devam ediyor 2. İlkokuldan terk 3. İlkokul çıkışlı 4. Ortaokula devam ediyor 5. Ortaokulda beklemeli 6. Ortaokuldan terk 7. Ortaokul çıkışlı 8. Liseye devam ediyor 9. Lisede beklemeli 10. Liseden terk 11. Lise çıkışlı (SİR, suç işledikten - bazen - bir kaç yıl sonra yazıldığı için çocuk eğitimini sürdürüp liseye ulaşmış olabilir)
D ₁₃₆	Çocuğun okulda başarı düzeyi (okula hiç gitmeyen çocuk dışında)	1. Var 2. Yok	→ D ₁₃₇ 1. Başarılı 2. Başansız
D ₁₃₈	Çocuğun okuldan kaçması (okula hiç gitmeyen çocuk dışında)	1. Var 2. Yok	→ D ₁₃₉ 1. Kaçmış 2. Kaçmamış
D ₁₄₀	Çocuğun çalışma durumu	1. Var 2. Yok	→ D ₁₄₁ 1. Çalışıyor 2. Çalışmıyor
D ₁₄₂	Çocuğun yaptığı iş (işe hiç gitmemiş çocuk dışında)	1. Var 2. Yok	→ D ₁₄₃ 1. Bir işyerinde (çırak, işçi, v.b. gibi) 2. Sokakta (simitçi, boyacı, satıcı v.b. gibi)
D ₁₄₄	Çocuğun akran grubuyla ilişkisi	1. Var 2. Yok	→ D ₁₄₅ 1. Akran gruplarının üyesi, arkadaşları var 2. Akran grupları içinde değil
D ₁₄₆	Çocuğun boş zamanlarını değerlendirme biçimi	1. Var 2. Yok	→ D ₁₄₇ 1. Genel olarak etken; kurumsallaşmış, amaçlı etkinlik 2. Genel olarak edilgen; kurumsallaşmamış, amaçsız etkinlik
D ₁₄₈	Çocuğun karşı cinsle ilişkisi	1. Var 2. Yok	→ D ₁₄₉ 1. Karşı cinsle dostça ilişkileri var 2. Karşı cinsle ilişkisi yok

Değişken No	Değişken Adı	Bilginin Olması [Biçim-içerik:Biç-içe]	Bilginin Niteliği [İçerik-öz:İÇE-ÖZ]
-------------	--------------	---	---

**VII. SONUÇ- DEĞERLENDİRME HAKKINDA BİLGİ
(DEĞERLENDİRME BÖLÜMÜ)**

D ₁₅₀	Uzmanın "suçun ortaya çıkışı"na ilişkin değerlendirmesi	1. Var 2. Yok	→ D ₁₅₁ 1. Suçu daha çok çocuğun içinde bulunduğu gelişim dönemi gereksinme ve sorunları veya gelişim kusurları doğrultusunda değerlendirmiş 2. Suçu daha çok ailedeki olumsuzluklar ve bunun ergenlik çağındaki çocuğun davranışlarına yansımaları olarak değerlendirmiş 3. Suçu daha çok içinde yaşanılan toplumsal yapının, kültürel çevrenin aile ve/veya çocuğu olumsuz yönde etkilemesi olarak değerlendirmiş
------------------	---	------------------	--

D ₁₅₂	Uzmanın "suçun denetlenmesi"ne ilişkin değerlendirmesi	1. Var 2. Yok	→ D ₁₅₃ 1. Sadece bireysel risk gereksinme ve kaynaklar belirtilerek bir değerlendirme yapılmış 2. Çocuk ve aileyle ilgili risk gereksinme ve kaynaklar belirtilerek bir değerlendirme yapılmış 3. Çocuk aile ve toplumsal yapı/kültürel çevreyle ilgili risk gereksinme ve kaynaklar bir arada belirtilerek bir değerlendirme yapılmış
------------------	--	------------------	--

**VIII. MÜDAHALE HAKKINDA BİLGİ
(MÜDAHALE BÖLÜMÜ)**

D ₁₅₄	Uzmanın yasadaki ceza ve tedbirler açısından önerisi	1. Var 2. Yok	→ D ₁₅₅ 1. Sadece tedbir 2. Sadece ceza 3. Ceza ile tedbir arada
D ₁₅₆	Uzmanın ceza verilmediği takdirde uygun gördüğü tedbir	1. Var 2. Yok	→ D ₁₅₇ 1. ÇM yasasının 10.mad./1. tedbir 2. ÇM yasasının 10.mad./2. tedbir

Değişken No	Değişken Adı	Bilginin Olması [Biçim-İçerik:BiÇ-İÇE]	Bilginin Niteliği [İçerik-Öz:İÇE-ÖZ]
			3. ÇM yasasının 10.mad/3. tedbir 4. ÇM yasasının 10.mad/4. tedbir 5. ÇM yasasının 10.mad/5. tedbir
D ₁₅₈	Uzmanın ceza ve tedbirler dışında önerdiği müdahale	1. Var 2. Yok	→ D ₁₅₉ <ol style="list-style-type: none"> 1. Çocuğun davranışlarını değiştirmeye yönelik 2. Çocuk ve/veya ailenin davranış ve etkileşimini değiştirmeye yönelik 3. Çocuk aile ve çevreyi değiştirmeye yönelik
D ₁₆₀	Uzmanın müdahale niteliğindeki uygulamaları	1. Var 2. Yok	→ D ₁₆₁ <ol style="list-style-type: none"> 1. Çocukta 2. Çocuk ve / veya aileyle 3. Çocuk aile ve çevreyle (örgütsel düzeyde)
D ₁₆₂	Uzmanın müdahale niteliğindeki uygulamalarında üstlendiği rol	1. Var 2. Yok	→ D ₁₆₃ <ol style="list-style-type: none"> 1. Çocuk ve/veya aileyle doğrudan yapılan etkinliklerde kullanılan "güç vericilik, kolaylaştırıcılık ya da öğreticilik" rolleri 2. Çocuk aile çevre (diğer örgütler) arasındaki sorunları çözmeye kullanılan "uzlaştırıcılık, savunuculuk ya da örgütçülük" rolleri

X. SİR'İN BİÇİMİ

D ₁₆₄	Suçla ilgili bilgilerin uzunluğu	→	0. Hiç yok 1. 1-5 tümce 2. 6-10 tümce 3. 11-15 tümce 4. 16-20 tümce 5. 21-25 tümce
D ₁₆₅	Çocukla ilgili bilgilerin uzunluğu	→	D ₁₆₄ 'deki gibi
D ₁₆₆	Çevre ve aileyle ilgili bilgilerin uzunluğu	→	D ₁₆₄ 'deki gibi

Değişken No	Değişken Adı	Bilginin Olması [Biçim-İçerik:BIÇ-İÇE]	Bilginin Niteliği [İçerik-Öz:İÇE-ÖZ]
D ₁₆₇	Okulla ilgili bilgilerin uzunluğu	→	D ₁₆₄ 'deki gibi
D ₁₆₈	İşle ilgili bilgilerin uzunluğu	→	D ₁₆₄ 'deki gibi
D ₁₆₉	Akran grubu (arkadaşlık) ile ilgili bilgilerin uzunluğu	→	D ₁₆₄ 'deki gibi
D ₁₇₀	Boş zamanları değerlendirmeyle ilgili bilgilerin uzunluğu	→	D ₁₆₄ 'deki gibi
D ₁₇₁	Sonuç-değerlendirme ve müdahaleyle ilgili bilgilerin uzunluğu	→	D ₁₆₄ 'deki gibi
D ₁₇₂	SİR'de bilimsel/mesleki kavram kullanıma durumu	→	1. Kullanılmış 2. Kullanılmamış
D ₁₇₃	Toplumsal/kültürel yapı (Sosyo/kültürel çevre)	→	0. Hiç kullanılmamış 1. 1-2 kez kullanılmış 2. 3-4 kez kullanılmış 3. 5+ kez kullanılmış
D ₁₇₄	Gelenek-görenek/geleneksel	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₇₅	Göç	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₇₆	Aile ilişkileri	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₇₇	Anababanın reddedici tutumu	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₇₈	Kimlik/kimlik kazanma/kimlik geliştirme/kimlik bunalımı	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₇₉	Olgunluk/olgunlaşma	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₈₀	Özdeşim kurma/özdeşleşme	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₈₁	Model/model alma	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₈₂	Ergenlik/delikanlılık	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₈₃	Cinsel bilgi/cinsel eğitim	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₈₄	Zekâ geriliği/embecilite/mongolizm	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₈₅	Engellenme	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₈₆	Saldırganlık/agressif davranış	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₈₇	Sevgi yoksunluğu/Sevgisizlik/sevilmemek	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₈₈	Ambivalans	→	D ₁₇₃ 'deki gibi

Değişken No	Değişken Adı	Bilginin Olması [Biçim-İçerik:BIÇ-İÇE]	Bilginin Niteliği [İçerik-Öz:İÇE-ÖZ]
D ₁₈₉	Gelişim dönemi/dönemleri	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₉₀	Latant dönem	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₉₁	Oedipal çatışma	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₉₂	Homoseksüalite/eşcinsellik	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₉₃	Sosyalleşme	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₉₄	Cinsel kimlik	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₉₅	Benlik algısı/kavramı	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₉₆	Grup/akran grubu/grup yaşamı/grup bilinci grup psikolojisi	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₉₇	Ataerkil aile düzeni	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₉₈	Korunmaya muhtaç çocuk	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₁₉₉	Gelişim görevi/ödevi	→	D ₁₇₃ 'deki gibi
D ₂₀₀	SİR'in uzunluğu	→	1. 250 sözcükten az 2. 251-500 sözcük 3. 501-750 sözcük 4. 751-1000 sözcük 5. 1001 + sözcük
D ₂₀₁	SİR'deki bölüm altbölüm ve parag- rafların belirtilmesi	→	1. Bölüm altbölüm ve paragraflar genellikle belirtilmiş 2. Bölüm altbölüm ve paragraflar genellikle belirtilmemiş

EK III-2
MAHKEME KARARI İÇİN KODLAMA YÖNERGESİ

Değişken No	Değişken Adı	Bilginin Olması [Biçim-içerik:BIÇ-İÇE]	Bilginin Niteliği [İçerik-öz:İÇE-ÖZ]
D ₂₀₂	Karar türü	→	1. Beraat 2. Mahkûmiyet 3. Diğer (yetkisizlik, görevsizlik v.b. gibi)
D ₂₀₃	Mahkûmiyet karar türü	→	1. Tecil 2. Para cezası 3. Hapis cezası 4. Hapis ve para cezası
D ₂₀₄	Karar tarihi	→	1. 1988 2. yarı 2. 1989 1. yarı 3. 1989 2. yarı 4. 1990 1. yarı 5. 1990 2. yarı 6. 1991 1. yarı 7. 1991 2. yarı 8. 1992 1. yarı 9. 1992 2. yarı 10. 1993 1. yarı
D ₂₀₅	Kararda SİR'den söz etme durumu	→	1. Kararda SİR'den söz edilmiş 2. Kararda SİR'den söz edilmemiş

EK IV
BİR SİR ÖRNEĞİ

SİR NO 152*

TEKLEŞE RAPORU

RAPORU DÜZENLEYENLER : Sosyal Hizmet Uzmanı (İSİM) ..Psikolog
(İSİM) ..Pedagog (İSİM)

RAPORUN DİZENLEYİCİSİNİN ADI : ..
SANTİFİK KİMLİK : ..

YARARLANMA NEDENİ : ..
SUYU TARİHİ : ..
GÖZLEMLERİNİN TARİHİ : ..
DOSYA NO : ..

Olay: Mennan ... arkadaşlarıyla ile oyun oynarken meydana
'e lastik topun ile vurması ve gözünü yaraladığı gözünde
Mennan olayın bir kaza sonucu olduğunu gözünde zarar vermemi istediğini
ni belirtmektedir.

Mennan (14) yaşında olup 35 kilo ağırlığında kumral, orta boylu
Uğur çocuklu ailenin en büyüğüdür. Kendisinden küçük iki üvey kardeşi
vardır. 1.5 yaşında iken annesinin öldüğünü babasının da ikinci kez
evlendiğini belirtmektedir. Babası ... kanyon güğürlüğü
yapmaktadır. Üvey annesi ... yaşında olup ev hanımıdır.

Aile yüzbinlere kira ile apartman dairelerinde oturmaktadır. Ekonomik
durumlarının iyi olduğunu belirtmektedir. Mennan ilk görüşme sırasında
da da tedirgin davranmış ailesi konusunda da açık konuşmamıştır. Daha
sonraki görüşme süreçlerinde rahatlaşmış ve bilgi alışverişinde bulunul-
muştur. Mennan annesinin ölümünden sonra ilköğrenim dersleri sınıfı kadar
küçük yaşta babasının yanında kaldığını belirtmiştir. Ailesinin
yanında uzun süreli kalması için aile ilişkilerinde bir takım olumsuz-
lukların yaşandığını gözlemlemiştir. Özellikle Mennan'ın kabullenememesi
olumsuzlukların daha yoğun olmasına neden olmuştur. Babasının tavırları
Mennan'ın hayatı olumsuz etkilemiştir.

Mennan ilköğrenim bitirdikten sonra okul devam etmediğini ve şu an
da babasının yanında çalışmakta olduğunu belirtmektedir. İçinde yaşadığı
dünya hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını gözlemlemiş ve bu konu-
da bilinçlendirme çalışılmıştır. Aile ilişkilerinde olumsuzluklar,
görüşmeler sonucunda giderilmiştir. Özellikle anne'ye Mennan hakkında
olumlu bilgiler verilmiştir. Mennan'ın olay hakkındaki düşünceleri
giderilmeye çalışılmıştır. Gerçekleştirdiği olayın yanlışlığı ve olum-
suzluğunu kendisine verilmiştir.

(Devamı Arkada)

..//..

* Gizlilik ilkesi gereği raporda kimlik belirten bilgiler silinmiştir.

Tüm bu hususların takdiri ile ceza yoluna gidilmesini, tedbir uygulanması halinde ise velisine verilmesi i Uneririz; 2253 sayılı Kanunun 2552 sayılı Kanunla Değişik 20/2 ve Kanunun uygulanmasına i ilişkin yânetmeliğin 11 maddesi uyarınca hazırlanan inceleme raporu İstanbul Çocuk Rehabilitasyon Bakanlığı'na sunulur.

(İSİM VE İMZA)

Hocpaş Uiz. Usman

(İSİM VE İMZA)

Psikolog

(İSİM VE İMZA)

Eğilim

5.000.000. TL

Karanfil Sokağı No: 5/62 06650 Kızılay-ANKARA
Tel: (+90.312) 425 30 11 - 425 36 19 - 418 13 46 Faks: (+90.312) 418 78 57
web: www.barobirlik.org.tr
e-mail: admin@barobirlik.org.tr • yayin@barobirlik.org.tr